

**MUZEUL
NĂȚIONAL 30**

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

MUZEUL NAȚIONAL

XXX

București
2018

Comitetul științific:

Acad. DINU C. GIURESCU

Prof. univ. dr. **ION BULEI**

Prof. univ. dr. **IOAN SCURTU**

Prof. univ. dr. **MIHAI E. IONESCU**

Dr. **GABRIEL BADEA-PĂUN**, Franța

Dr. **ADAM BURAKOWSKI**, Polonia

Dr. **NARCIS DORIN ION**

Referenți științifici:

Dr. **CRISTINA DIAC**

Dr. **SORIN IFTIMI**

Dr. **ȘERBAN MARIN**

Dr. **ALEXANDRU MURAD-MIRONOV**

Revista este indexată în baza de date

Redactor șef
OANA ILIE

Secretar general de redacție
CRISTINA PĂIUȘAN-NUICĂ

Redactor
ALEXANDRA MĂRĂȘOIU

Tehnoredactare computerizată:
CRISTINA JOIȚA

Volum editat de **Muzeul Național de Istorie a României**, București,
Calea Victoriei, nr. 12, tel. 3.15.82.07; tel./ fax: 3.11.33.56
ISSN 1015 - 0323

CUPRINS

Ginel LAZĂR	
<i>Câteva considerații privind creștinarea Bulgariei și începuturile culturii slave vechi</i>	5
<i>A few considerations on the Christianization of Bulgaria and on the beginnings of the old Slavic culture</i>	
Adrian GHEORGHE	
<i>Gewaltmonopolisierung und Konkurrenz im Osmanischen Reich. Systematisierung und Kontextualisierung der Militärinstitution der Aķincilar. Probleme und Perspektiven</i>	17
<i>Monopol al violenței și concurență în Imperiul Otoman. Sistematizare și contextualizare a instituției militare a aķinci-ilor. Probleme și perspective</i>	
Alexandra MĂRĂȘOIU	
<i>Documente de secol XIX și XX din colecția Muzeului Național de Istorie a României referitoare la conacul și moșia Micșunești din județul Ilfov</i>	47
<i>18th and 19th century documents from the collection of the National History Museum of Romania regarding the Micșunești estate and manor in Ilfov county</i>	
George TROHANI	
<i>A.D. Xenopol în câteva scrisori și mărturii inedite</i>	55
<i>A.D. Xenopol en quelques lettres et témoignages inédits</i>	
Oana ILIE	
<i>Trupa de la „Grigoriu”</i>	69
<i>The “Grigoriu” troupe</i>	
Mihai Alexandru PIȚIGOI	
<i>Great Britain and the equipping of the Romanian armed forces in The First World War</i>	91
<i>Marea Britanie și înzestrarea forțelor armate române în Primul Război Mondial</i>	
Cristina PĂIUȘAN-NUICĂ	
<i>Note de front din Marele Război ale locotenentului Marin Gherghină 14/27 august 1916-17/30 iunie 1917</i>	105
<i>The Great War notes of lieutenant Marin Gherghină 14/27</i>	

August 1916 – 17/30 June 1917

Cristian CONSTANTIN

Interese economice rusești la Dunărea de Jos: societatea rusă de navigație pe Marea Neagră și Dunăre (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea) 155

Russian economic interests at the Lower Danube: the Russian company for navigation on the Black Sea and the Danube (late 19th century – early 20th century)

Florin GEORGESCU

Bijutieri și fotografi furnizori ai Casei Regale a României. Sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea 183

Jewellers and photographers who were suppliers of the Romanian Royal House. End of the 19th century – beginning of the 20th century

Narcis Dorin ION

Gânduri către buni prieteni. Din corespondența Principesei Ileana a României cu Alice Grunau 205

Thoughts dedicated to good friends. From the correspondence of Princess Ileana of Romania with Alice Grunau

Lavinia POPICĂ

“I am telling you in a friendly way: it’s a remarkable car!”, advertising American cars in interwar Romania 265

“Îți spun prietenește: este o mașină remarcabilă!”, promovarea mașinilor americane în România interbelică

Diana MANDACHE

Începutul exilului regal. Repudierea abdicării 309

The beginning of the exile. Rejecting the abdication

Sorin OANȚĂ-MARGHITU

Un regim al schimbului de daruri

A regime of gift exchange

Cristina PETCU

Restaurarea-conservarea Cazaniei lui Varlaam din colecția Carte Veche a Muzeului Național de Istorie a României 355

The restoration-conservation of Varlaam’s Homiliary (Cazania lui Varlaam) from the Old Books collection of the National History Museum of Romania

Bogdan MLADIN

Restaurarea-conservarea unei carabine cu ac Dreyse Zündnadelkarabiner M-1857 369

The restoration and conservation of a Dreyse Zündnadelkarabiner M-1857 (needle gun)

Ioan Paul POPA

Restaurarea-conservarea puştii Tančice-Arnautke din colecția Muzeului Național de Istorie a României 375

The restoration and conservation of a Tančice-Trnautke rifle from the collection of the National History Museum of Romania

Mihai Ștefan FLOREA

Circulația știrilor în secolele XVI-XVII. Notă pe marginea unor documente de expoziție 385

The circulation of news during the 16th and 17th centuries. Note on some exhibition documents

Recenzii**Andreea ȘTEFAN**

Tudor Dinu - Oamenii epocii fanariote: chipuri din bisericile Țării Românești și Moldovei, București, Humanitas, Colecția Istorie, 2018, 256 p., ISBN: 978-973-50-6156-2 393

Cornel Constantin ILIE

Raul Dona, Jurnalul unui medic militar 1917 – 1918, cu acuarelele și desene de Niculina Delavrancea-Dona. Ediție îngrijită de Iulia Vladimirov și Viorica Milicescu, Editura Humanitas, București, 2018, 312 P., ISBN: 973-50-6052-7 397

**CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND CREȘTINAREA BULGARIEI
ȘI ÎNCEPUTURILE CULTURII SLAVE VECHI**

**A FEW CONSIDERATIONS ON THE CHRISTIANIZATION OF
BULGARIA AND ON THE BEGINNINGS OF THE OLD SLAVIC
CULTURE**

Ginel Lazăr*

Abstract

Accepting Christianity represented the terminus point of the Bulgarian nation's ethnogenesis, as it brought spiritual unity and the fundamentals of Church canons into an ethnical and cultural diversity; at the same time, Christian moral fixed behavioural norms in society. Christianity served the new ideology of the Bulgarian sovereign and consolidated his authority over the Bulgarian grand boyars, replacing the old pagan war practices. The adoption of the old Slavonic as liturgical language, as a consequence of the missionarism of brothers Methodius and Cyril, created the most favourable conditions for cultural activity. Thus, the Bulgarian state, which became the First Bulgarian Tsardom during the reign of Simeon Veliki, became a true land of culture and literature, based on the old Slavonic. During the 9th and 10th centuries the spread of the Slavic culture north of the Danube was made possible under the influence of the Bulgarian statehood and with the large participation of the Slavs within and outside the Carpathian arch.

Keywords: Christianization of Bulgaria, Church canons, Christian moral, First Bulgarian Tsardom.

Baza etnică a noului stat numit Bulgaria este constituită din protobulgari și din slavi, la care s-au adăugat numeroasele enclave ale romanității orientale răspândite în toată Peninsula Balcanică. Datorită unei organizări militare superioare și a spiritului de conchistă a suveranilor protobulgari, aceștia au ocupat rapid o situație privilegiată, în contopirea lor cu marea masă a slavilor balcanici, însă în scurt timp se vor topi în aceasta și vor adopta modul de dezvoltare socială și culturală avansată a slavilor, aflați sub influența politică, spirituală și culturală a Bizanțului. Populația slavă majoritară a absorbit componenta turanică minoritară, preluând tradițiile politice ale hanilor protobulgari. Extinderile teritoriale ale hanatului protobulgar și încorporarea unor noi regiuni, populate predominant de

* Cercetător, Muzeul Național de Istorie a României, Compartimentul de Istorie Medievală din cadrul Secției de Istorie Medievală, Modernă și Contemporană, doctor în istorie e-mail: eugeniulazar@yahoo.fr

slavii creștini, creează divergențe etnice și culturale, care practic cu greu puteau fi depășite. În acest caz, fuziunea dintre slavi și protobulgari, deși se desfășura pe un areal comun, înlesnită și de interese economice identice, era îngreunată de diferențele de religie, moravuri, tradiții, practici și rituri. După aproape 200 de ani de conviețuire, slavii și protobulgarii au devenit un singur popor, de limbă și cultură slavă. Centralizarea statului, cristalizarea etnică și acceptarea creștinismului au condus la creșterea prestigiului internațional. Doar numele de bulgari s-a mai păstrat, ca o denumire strict etnică, pentru desemnarea slavilor din partea de sud-est a peninsulei, care cu timpul vor forma statul medieval bulgar. Consecința bulgarizării a fost formarea populației, care a adoptat limba slavă, limba populației majoritare, din care, printr-o evoluție lentă, de mai multe secole, s-au format limba bulgară (slava veche) și poporul bulgar. Etnogeneza bulgarilor este o problemă fundamentală a istoriei naționale a Bulgariei, axată pe adoptarea creștinismului de rit ortodox și a culturii slave.

„Alături de principalele limbi de cultură ale Europei medievale, latina și greaca bizantină, în a doua jumătate a secolului al IX-lea a apărut o nouă limbă scrisă, numită în știință slava veche sau paleoslava¹. La baza ei se aflau graiurile slave din partea de răsărit a peninsulei Balcanice și, în special, cele din împrejurimile orașului Salonic, de unde erau originari întemeietorii scrierii slave, frații Constantin-Chiril și Metodie“².

Una din cele mai mari realizări ale Imperiului bizantin, în plan religios, a fost creștinarea slavilor. Meritul este cu atât mai mare, cu cât la convertirea slavilor au contribuit nu numai Biserica, ci și statul. Slavii aflați în cuprinsul Imperiului bizantin intraseră și se integraseră treptat în sfera de influență a culturii bizantine. Misiunea bizantină din anul 863 a fraților Constantin-Kyrill și Methodie reprezintă o nouă etapă a misionarilor bizantini de convertire a păgânilor la creștinism. Cei care au pus bazele civilizației bulgare vechi sunt doi călugări bizantini – savanți și misionari creștini – Sfinții Constantin-Kyrill, numit „filosoful”, (827-869) și Methodie (815-885)³. După mamă sunt slavi, născuți la Thessalonic, tatăl lor fiind

¹ „Limba slavă veche are o importanță deosebită în studierea comparativ-istorică a limbilor slave, în reconstituirea limbii slave comune din care acestea provin, în urma unui îndelung și complex proces de diferențiere, petrecut în secolele V-VIII ale erei noastre. Prin aspectul fonetic și, mai ales, prin structura sa gramaticală, limba slavă veche era încă foarte apropiată de slava comună“. Vezi G. Mihăilă, Cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească* (coord. P. Olteanu), București, 1975, p. 15.

² *Ibidem*.

³ O lucrare utilă, pentru cunoașterea tradiției Kyrillo-methodiene și locul acesteia în cultura bulgară veche, este cartea Nadejdei Dragova, *Starobălgarskata kultura*, a VII-a ediție, Sofija, 2005, Cap. I: *Kirilo-metodieвата tradiција*, p. 19-114. La începutul capitolului, p. 22-27, se află un documentat tabel cronologic ce conține aspecte din viața și activitatea celor doi savanți și misionari creștini.

adjunctul guvernatorului orașului⁴. Frații au primit o educație aleasă, „avându-i ca profesori pe cei mai învățați oameni ai veacului”⁵. Methodie, fratele mai mare, are o carieră militară și administrativă, la care renunță pentru a deveni călugăr și egumen al unei mănăstiri din Asia Mică. Constantin a făcut studii la Constantinopol, de gramatică, literatură, matematică, teologie, retorică, filozofie, devenind în scurt timp discipolul unui mare erudit și viitor patriarh, Photios. Mai târziu, devine bibliotecar al Catedralei patriarhale „Sf. Sophia” și profesor de filosofie la Școala Superioară din Constantinopol⁶. După anul 851, Constantin intră în mănăstirea Polihron, unde inițiază crearea unui alfabet slav și a unei limbi slave culte. Constantin a fost trimis în două misiuni religioase, mai întâi la arabi, în califatul Bagdad, în anul 851, iar apoi, cu fratele său Methodie, la hazari, în ținutul Crimeea, orașul Cherson, în anii 858-859. Înainte de a pleca în marea provocare, misiunea din Marea Moravie, frații Constantin-Kyrril și Methodie construiesc primul alfabet slav – numit glagolitic⁷. Este de așteptat ca frații misionari să fi răspândit credința creștină și în hanatul protobulgar, împânzit de slavi creștini și care, potrivit tradiției, au produs o puternică emoție în „întreaga Bulgarie” la auzul mesajului evanghelic. În felul acesta se creează premisele pentru adoptarea creștinismului în limba slavonă, deși poate că Bizanțul își dorea implementarea ritului grec.

Misiunea din Marea Moravie a avut loc datorită cererii lui Rostislav, cneazul Marii Moravii (846-870), adresată împăratului de la Constantinopol, Mihail al III-lea, în anul 862. Expansiunea germană din Marea Moravie, exercitată și cu ajutorul bisericii catolice, îl determină pe Rostislav să ceară ajutorul Imperiului bizantin, solicitând pentru poporul său învățați care să răspândească credința creștină în limba slavă, și nu în limbile clasice ale epocii, pe care supușii

⁴ Părinții lor se numeau Maria și Leon. Tatăl era, în prima jumătate a secolului al IX-lea, locțiitorul strategului orașului Thessalonice (conducătorul militar și civil al orașului), având funcția de drungarios. Vezi și *Istoriia na Bălgarija*, II, *Părva Bălgarska Dărjava*, Sofija, 1981, p. 243; N. Bănescu, *Istoria Imperiului bizantin, Vol. II, Imperiul bizantin clasic (610-1081)*, ediție îngrijită de Tudor Teoteoi, București, 2003, p. 236.

⁵ *Ibidem*, p. 237.

⁶ Fiind unul dintre cei mai cunoscuți filozofi și teologi ai timpului era supranumit „filozoful”. Vezi, *Istoriia na Bălgarija*, II, p. 243-244; N. Bănescu, *Istoria Imperiului bizantin* (ed. T. Teoteoi), II, p. 237; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, București, 1980, p. 175; W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, traducere de Mihai E. Avădanei, ediție îngrijită de V. Spinei și Bogdan P. Maleon, prefață de V. Spinei, vol. I, Iași, 2004, p. 460.

⁷ *Istoriia na Bălgarija*, II, p. 244-246; Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 32-33; N. Bănescu, *Istoria Imperiului bizantin, Vol. II, Imperiul bizantin clasic (610-1081)*, p. 237; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 175. W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, p. 460, p. 563.

lui Rostislav nu le pricepeau⁸. Împăratul bizantin le încredințează această importantă misiune, cu caracter politic, religios și cultural, lui Constantin și Methodie⁹. Ajunși în Marea Moravie, Constantin și Methodie continuă munca începută mai înainte și traduc în cei patru ani, cât stau în Moravia, Evanghelia, Apostolul, Liturghia, părți din Psaltire, dar și alte cărți sfinte, învățând pe ucenicii lor localnici dogmele bisericești și scrierea glagolitică slavă¹⁰. Ecoul activității lor ajunge la Roma, unde cei doi frați sunt chemați de papa Nicolae I, pentru a da explicații în legătură cu misiunea lor. În drumul lor spre Cetatea Eternă, Constantin și Methodie și ucenici de-ai lor zăbovesc pentru o vreme în Pannonia de Apus, unde cneazul Koțel îi primește cu mare cinste, rugându-i să-i învețe pe slovenii de origine slavă tainele învățaturii creștine. Ultimul loc de oprire, în drumul lor spre Roma, este Veneția, unde apostolii slavilor intră în dispute teologice cu clericii locali. Constantin dă dovadă de o mare fermitate, în apărarea „drepturilor slavilor de a avea o cultură și o limbă proprie, combătând cu argumente istorice și logice „erezia celor trei limbi“, potrivit căreia numai greaca, latina și ebraica erau considerate sfinte“¹¹. Deoarece lucrarea lor de misionarism era foarte avansată, ei au plecat spre Roma, cu gândul de a obține sprijinul și aprobarea papei Adrian al II-lea, care i-a primit cu onoruri, ca pe adevărați mesageri ai lui Dumnezeu. Roma și noul papă Adrian al II-lea îi primesc pe cei doi frați și ucenicii lor spre sfârșitul anului 867. După compararea cu textul grec, traducerile lor s-au dovedit exacte și gata de a fi folosite pentru evanghelizarea popoarelor slave. Adrian al II-lea le-a dat, drept urmare, binecuvântarea sa și chiar a hirotonit drept preoți pe o parte din ucenicii lui Constantin și Methodie, pentru a putea sluji, în bisericile localităților slave

⁸ „Au venit la noi mulți învățători din Italia, din Grecia și din Germania, care ne învață în felurite chipuri – spune Rostislav prin intermediul soliei sale – dar noi, slavii, suntem un popor simplu și nu avem pe nimeni care să ne îndrepte pe drumul adevărului și să ne arate înțelepciunea. Trimite-ne deci, stăpâne, un astfel de bărbat, care să ne lămurească tot adevărul“. Vezi, *Viața lui Methodie*, scriere anonimă în limba slavă veche de la sfârșitul sec. IX, cap. V (cf. *Zywoty Konstantyna i Metodego*, ed. T. LEHR-SPLAWINSKI, Poznan, 1959, p. 107), *apud* G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 18-19, n. 1; *Istoriia na Bălgarija*, II, p. 246; W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, I, p. 460; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 175-176.

⁹ „Auzi, filozofule, aceste cuvinte? – i se adresează împăratul lui Constantin. – Nimeni altul nu poate face acest lucru, în afară de tine... Ia pe fratele tău, egumenul Metodie, și du-te, căci voi sunteți din Tesalonic (Salonic), iar toți tesalonicienii vorbesc curat limba slavă“. Vezi, *Istoriia na Bălgarija*, II, p. 244; *Viața lui Methodie...*, *apud* G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 18-19.

¹⁰ *Istoriia na Bălgarija*, II, p. 248; N. Bănescu, *Istoria Imperiului bizantin* (ed. T. Teoteoi), II, p. 247; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176.

¹¹ *Istoriia na Bălgarija*, II, p. 248-249; G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 19; Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 38.

evanghelizate, liturghia slavă pe care au tradus-o în limba slavă veche¹². Papa „recunoaște în mod oficial liturghia slavă și dreptul slavilor apuseni de a avea episcop și preoții lor, cu condiția ca în biserică să se citească Evanghelia și apostolul mai întâi în limba latină și apoi în limba slavă”¹³. Victoria culturii religioase slave a fost consacrată prin oficierea slujbei religioase în limba slavă veche de către frații Constantin și Methodie și discipolii lor în catedrala „Sf. Petru” din Roma. După moartea lui Constantin¹⁴, misiunea de a continua opera începută îi revine lui Methodie, fratele mai mare, și ucenicilor lui devotați, cu care ajunge în Pannonia de Apus, unde este sfințit ca episcop în anul 870¹⁵. După captivitatea bavareză¹⁶, eliberat în anul 873 la îndemnul papei Ioan al VIII-lea, Methodie se retrage în Marea Moravie¹⁷, unde devine arhiepiscop. Aici, împreună cu ucenicii săi, dintre care se remarcă ca succesor al său Gorazd, continuă activitatea culturală și lupta contra clerului german¹⁸. Cu excepția unei misiuni¹⁹ la Constantinopol, în anul 881, Methodie se va dedica nobilului său scop, întrerupt prematur de moartea sa, la 6 aprilie 885²⁰. După moartea lui Methodie, se declanșează o campanie fără precedent de prigonire a ucenicilor celor doi frați, aflați în Moravia Mare și Pannonia, unde Imperiul german, sprijinit de episcopii germani de rit latin, trece la ofensivă împotriva limbii slave liturgice și a oficierii ei ca limbă de cult în Biserică. Unii dintre ucenici „sunt schingiuiți, vânduți ca robi și alungați (Gorazd este chiar omorât)”, iar alții, precum Naum, Kliment, Anghelarie, sunt expulzați și ajung în Bulgaria²¹. Aici cneazul creștin Boris-Mihail I le creează cele mai propice

¹² M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176.

¹³ *Istorijska na Bălgarija*, II, p. 250; G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 20.

¹⁴ Moartea sa survine, după o lungă perioadă de agonie, la 14 februarie 869, la Roma, după ce, cu puțin timp înainte, se călugărise sub numele de Kyrill, fiind înmormântat în biserica „San Clemente” („Sf. Klement”), unde se găseau și moaștele sfântului, aduse de frații misionari la Roma. Vezi, *Istorijska na Bălgarija*, II, p. 249; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176.

¹⁵ Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 62-76; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176.

¹⁶ *Istorijska na Bălgarija*, II, p. 250; G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 20.

¹⁷ *Istorijska na Bălgarija*, II, p. 250-251; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176.

¹⁸ *Istorijska na Bălgarija*, II, p. 251; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176; G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 20.

¹⁹ Din datele pe care le deținem, vizita lui Methodie la Constantinopol a avut un caracter oficial, ceea ce demonstrează implicarea statului și a Patriarhiei ecumenice în consolidarea pozițiilor câștigate de Bizanț în Marea Moravie. Vezi și Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 76-80; *Istorijska na Bălgarija*, II, p. 251.

²⁰ *Ibidem*; N. Bănescu, *Istoria Imperiului bizantin* (ed. T. Teoteoi), II, p. 240.

²¹ *Istorijska na Bălgarija*, II, p. 252; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176; G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 20.

condiții pentru activitatea culturală. Din anul 886, statul bulgar devine o adevărată patrie a culturii și literaturii, având la bază limba slavă veche vorbită și scrisă (alfabetul chirilic este al doilea alfabet al lumii slave, după cel glagolitic, amintit deja, fiind de fapt o dezvoltare a acestuia, ambele fiind create în epoca Kyrillo-methodiană)²² în mediul său natural, de unde a și plecat²³. În acest mod se vor crea două mari școli care vor dezvolta un climat livresc. Cele două mari centre de cultură se vor forma în capitala Pliska (după 893, odată cu domnia lui Simeon, capitală devine Veliki Preslav) și Ohrida, alături de care se găsesc o serie de mănăstiri, izvor nesecat de știință²⁴.

Relațiile dintre statul slavo-bulgar și Bizanț au dus inevitabil la acceptarea și adoptarea oficială a creștinismului, fapt petrecut în timpul hanului Boris, și la proliferarea culturii elene în elita societății bulgărești²⁵. Creștinarea bulgarilor s-a făcut sub imperiul necesității de a grăbi procesul de centralizare a statului și de cristalizare etnică și, nu în ultimul rând, de mărire a prestigiului său internațional. Actul consumat în secolul al IX-lea este realizat de hanul Boris, care ajunge la ideea adoptării creștinismului cu mult înainte de anul 864. La început el caută sprijinul Imperiului german, ceea ce înseamnă că se orientează spre papă și spre Roma²⁶. Datorită conjuncturii politice din anul 863, când Imperiul german și Bulgaria doreau câștigarea influenței politice și spirituale în Moravia Mare și Balcani, bulgarii sunt înfrânți de bizantini, iar țara este lovită de numeroase calamități. Puse sub semnul destinului și al mâniei divine, hanul este nevoit să intre sub influența Bizanțului, astfel că botezul urma să fie săvârșit de Patriarhia de la Constantinopol²⁷. Iată așadar încă un exemplu de impunere a supremației

²² Cele două alfabete ale slavei vechi, glagolitic și chirilic, au fost analizate sub mai multe aspecte de G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 21-28. De asemenea, cunoscutul slavist român s-a preocupat, cu precădere, de pătrunderea slavei vechi, precum și de opera hagiografică a fraților misionari în spațiul românesc. Vezi, Idem, *Apariția scrierii slave și pătrunderea ei la nordul Dunării. Răspândirea în țările române a izvoarelor narative despre viața și activitatea fraților Constantin-Chiril și Metodie*, în „Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi”, București, 1972, p. 9-77.

²³ Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 87-102. Despre caracterul bulgăresc-macedonean al limbii slave vechi vezi și G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 30-31; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176.

²⁴ *Istoriia na Bălgarija*, II, p. 252-261; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176-177.

²⁵ *Istoriia na Bălgarija*, II, p. 214-219.

²⁶ *Ibidem*, p. 214; W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, I, p. 461.

²⁷ N. Bănescu, *Istoria Imperiului bizantin* (ed. T. Teoteoi), II, p. 248-249. O examinare pertinentă a documentelor ce privesc creștinarea bulgarilor o face S. Brezeanu, subliniind rivalitatea înverșunată dintre Roma și Bizanț. Vezi S. Brezeanu, *Romanitatea orientală în evul mediu*, București, 1999, p. 66-74; P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *Istoria Bulgariei*, București, 2002, p. 27-34.

Imperiului bizantin, prin intermediul presiunilor armate și a propagandei ortodoxe. Boris s-a botezat, luându-și numele creștin de Mihail, după cel al împăratului bizantin Mihail al III-lea Bețivul, acesta fiindu-i naș spiritual²⁸. Mai întâi sunt botezați hanul și apropiații săi, apoi este săvârșită creștinarea în masă a întregii populații (864-866). Elita protobulgară conservatoare se declară împotriva „relei legi” (pravila bisericească), răsculându-se. Aristocrația militară era încă fidelă tradițiilor păgâne ancestrale, considerând creștinismul un pericol pentru stat. În realitate, prin adoptarea creștinismului ca religie națională, boliarii își pierdeau drepturile seculare, inclusiv dreptul tradițional de a schimba hanul prin forța armelor. Ajutat de trupele sale credincioase, Boris-Mihail I înăbușă răzmerița, iar 52 de clanuri ale boliarilor sunt distruse până la ultima spiță. Ca o dovadă a bunăvoinței împărătești, Mihail al III-lea acordă finului său spiritual, devenit cneaz (principe) prin creștinare, o regiune situată la poalele Balcanilor, denumită Zagora²⁹. „Legea rea”, invocată de nobilimea militară bulgară, adeptă a tradiției păgâne, se referea la botezul cneazului și implicit noua ideologie unificatoare bizantină, care îl consacra pe cneaz drept un suveran de origine divină, autocrator, deci singur stăpânitor, ceea ce echivala cu restrângerea drepturilor tradiționale ale aristocrației păgâne, legitimând în mod absolut dinastia conducătoare. Boris-Mihail I era hotărât să renunțe definitiv la poziția inferioară pe care i-o hărăzea statutul de han păgân, cu precădere în relațiile cu vecinii săi. Cedarea Zagorei, care cuprindea Anchialos și Develtos, constituia o concesiune făcută Bulgariei de basileul bizantin, nașul cneazului bulgar, transformându-l, totodată, pe Boris-Mihail I în vasal. Așadar, „apostasia” lui Boris-Mihail I, invocată de războinicii protobulgari, cu derivatele sale ideologice, reprezintă „legea rea”, iar confruntarea dintre clanurile boliarilor și cneazul creștin a atins cote dramatice, pe cale să arunce statul într-un război civil. Asediat în palatul din Pliska de armata boliarilor formată din steagurile a 10 provincii protobulgărești, Boris-Mihail I reprimă cu brutalitate rebeliunea, exterminând cele 52 de mari familii amintite, dorind să dea un exemplu de fermitate în ceea ce privește programul său politic³⁰. Așadar, creștinarea Bulgariei s-a făcut de sus în jos, cu intervenția imperativă a statului, creându-se

²⁸ M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, București, 1980, p. 174; W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, I, p. 460; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor. Din cele mai vechi timpuri până în vremea lui Alexandru cel Bun (1432)*, I, p. 224.

²⁹ W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, I, p. 460 (bizantinistul american este de părere că bizantinii i-au oferit cneazului Boris-Mihail I „teritorii slave situate între Bulgaria și Imperiu”, adică acel teritoriu tampon care despărțea odinioară Imperiul de hanatul păgân, iar după creștinarea protobulgarilor își pierduse funcția strategică deoarece statele creștine erau unite datorită ideologiei creștine); N. Bănescu, *Istoria Imperiului bizantin* (ed. T. Teoteoi), II, p. 250; P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *Istoria Bulgariei*, București, 2002, p. 28.

³⁰ *Istoria na Bălgarija*, II, p. 218; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor. Din cele mai vechi timpuri până în vremea lui Alexandru cel Bun (1432)*, I, p. 224.

astfel condițiile unei biserici și a unei limbi de cult proprii. W. Treadgold susține o influență bizantină extinsă în statul bulgar, odată cu creștinarea cneazului Boris-Mihail I, iar slavii aflați sub dominația bulgarilor au format împreună cu aceștia „populația creștină slavofonă pe care o putem acum numi poporul bulgar”³¹. D. Obolensky apreciază, pe bună dreptate, că Bulgaria a fost primul stat temeinic organizat din Europa de Răsărit care a preluat creștinismul de rit ortodox³². De bună seamă, creștinarea protobulgarilor reprezintă integrarea acestora în familia de regi condusă de împăratul bizantin. Așadar, noul cnezat este dispus să recunoască suzeranitatea Bizanțului, iar principele său devine prietenul basileului universal. Este cursul firesc al lucrurilor, iar o altă decizie politică echivala, de fapt, cu regresul societății păgâne, conducând chiar la dispariția sa. Procesul post creștinare al Bulgariei este unul anevoios, de natură să trezească nemulțumire și suspiciune, mai ales că preoții slavi, care făceau parte din structura clerului bizantin, aduși în Bulgaria, demonstau supunerea bulgarilor față de Imperiul bizantin. Clerul din Bulgaria era un instrument de manevră pentru influența politică bizantină, pe când Boris-Mihail I dorea cu obstinație organizarea unei biserici naționale și independente, liberă de orice influență străină. Îngrijorarea cneazului se referea la posibilitatea unei absorbții de către Imperiul bizantin, care a refuzat numirea unui mitropolit sau arhiepiscop în fruntea bisericii bulgare, motivând că un popor nou-botezat era încă nepregătit pentru o organizare ecclesiastică proprie. În aceste condiții, cneazul creștin a hotărât să se orienteze, cu speranță, spre Sfântul Scaun. Nevoia de autonomie religioasă și culturală devine o chestiune dificilă, o problemă a cărei rezolvare ținea de competiția acerbă dintre Bizanț și Roma și de concesiile pe care fiecare dintre cele două puteri în parte le puteau face în favoarea Bulgariei. După o corespondență³³ fără rezultate, purtată între anii 866-869 cu Roma, de la care a primit doar promisiuni și nimic mai mult, suveranul bulgar reia dialogul cu Imperiul bizantin, ceea ce duce la obținerea autocefaliei religioase, materializată prin numirea unui arhiepiscop bulgar³⁴. Bizanțul își dorea

³¹ *Ibidem*; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 174 (autorul consideră creștinismul drept un liant între protobulgari, slavi și populația tracă romanizată, prin care s-au înlăturat diferențele dintre etniile menționate, conducând la formarea poporului bulgar).

³² D. Obolensky, *Un Commonwealth medieval: Bizanț: Europa de Răsărit: 500 - 1453*, traducere de Claudia Dumitriu, postfață de N.-Ș. Tanașoca, București, 2002, p. 101.

³³ Boris-Mihail I a dorit ca acceptarea supremației Sfântului Scaun să se facă în condițiile „păstrării dogmelor ortodoxe” și a spiritului cultural slav, acest act consumându-se în virtutea dictonului latin „conditio sine qua non”. Vezi, *Istoriia na Bălgarija*, II, p. 220-225.

³⁴ În urma deciziei Patriarhiei din Constantinopol, la 4 martie 870, biserica bulgară intră sub jurisdicția Patriarhiei ecumenice, de unde primește titlul de arhiepiscopie. Primul arhiepiscop al arhiepiscopiei bulgare este Iosif și avea sediul la Pliska. Vezi, *Istoriia na Bălgarija*, II, p. 229-230; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 174; W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, I, p. 464; C. C. Giurescu, *Istoria*

cu ardoare să scoată Bulgaria de sub influența romană. Astfel, Bulgaria a fost integrată definitiv comunității religioase bizantine, creând premisele viitorului patriarhat independent. Politica religioasă a lui Boris-Mihail I începe să-și arate roadele, iar, prin decizia de a asocia creștinarea Bulgariei cu discipolii și activitatea ecumenică a lui Kyrill și Methodie, Bulgaria se supune jurisdicției ecumenice a Constantinopolului, obținând, cu timpul (în epoca țarului Simeon), limba sa de cult, bulgara veche sau slava veche. Cneazul Boris-Mihail I, dorind să dea un exemplu personal, de reușită a creștinismului în Bulgaria, creează un precedent prin renunțarea la tron și prin îmbrățișarea hainei monahale. El se retrage la mănăstirea Patleina, ctitoria sa, închinată „Sf. Pantelimon“. Momentul ales nu a fost cel mai fericit, deoarece tradiția păgână avea încă rădăcini adânci, existând încă diferențe evidente între moravurile creștine și cele păgâne. Noul cneaz Vladimir-Rasate își exprimă ostilitatea față de Bizanț, încheie o alianță cu francii și încearcă să reînvie spiritul păgân protobulgar, prin persecutarea clerului bizantin din țara sa. La două decenii de la acceptarea creștinismului, tradițiile societății militariste protobulgare își manifestă o ultimă izbucnire. Vreme de patru ani s-au întreprins acțiuni în scopul de a submina credința creștină și restabilirea păgânismului. În anul 893 au loc o serie de evenimente care vor consolida statul bulgar și credința creștină ortodoxă, de limbă slavă veche. Bătrânul cneaz este nevoit să părăsească mănăstirea pentru a-l înlătura din domnie pe fiul cel mare, Vladimir-Rasate (cărui îi scoate ochii), și convoacă adunarea națională (sobor sau convent), proclamându-l conducător al țării pe fiul său cel mic³⁵. Venerabilul Boris-Mihail I se va reîntoarce la haina monahală, dar nu înainte de a muta capitala de la Pliska la Veliki Preslav și de a se asigura că poporul bulgar s-a rupt definitiv de trecutul păgân³⁶. Actul de încoronare a lui Simeon Veliki și ruperea definitivă cu vremurile păgâne îi permit bătrânului cneaz, Boris-Mihail I, să se reîntoarcă la mănăstire, unde își va găsi liniștea spirituală, până la moartea sa (2 mai 907)³⁷.

Românilor. Din cele mai vechi timpuri până în vremea lui Alexandru cel Bun (1432), I, p. 224.

³⁵ *Istoriya na Bălgarija*, II, p. 236-238; W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, I, p. 471; Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 108-114.

³⁶ *Istoriya na Bălgarija*, II, p. 238; Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 108-114 (autoarea punctează necesitatea convocării Conciliului adunării naționale întrunit în toamna anului 893, care reprezintă un moment de referință pentru istoria viitoare a statului și societății bulgare. Prin măsurile hotărâte se face trecerea ideologică la o nouă etapă a statalității bulgare. Acestea sunt: detronarea definitivă a lui Vladimir-Rasate și încoronarea lui Simeon, mutarea capitalei de la Pliska la Veliki Preslav, renunțarea definitivă la trecutul păgân și legitimarea creștinismului și a culturii slave); C.C. Giurescu, *Istoria Românilor. Din cele mai vechi timpuri până în vremea lui Alexandru cel Bun (1432)*, I, p. 224-225.

³⁷ După moartea sa, survenită la 2 mai 907, Boris-Mihail I va fi canonizat de biserica ortodoxă bulgară. Sf. Boris este comemorat pe 2 mai, fiind considerat „Aidoma

În timpul țarului Simeon (893-927), cultura creștină bulgară atinge un nivel atât de ridicat, încât epoca lui Simeon, educat la Școala bizantină, devenit un Mecena al culturii, este cunoscută sub apelativul de „secolul de aur”. Simeon se înconjoară de o pleiadă de intelectuali de prim rang, ca: sfântul Kliment de Ohrida³⁸, sfântul Naum³⁹, Cernorizeț Hrabăr⁴⁰, episcopul Constantin de la Preslav⁴¹, presbiterul Grigorie, Ioan Exarhul⁴² și alții⁴³, a căror operă devine în scurt timp un adevărat reper pentru toți slavii ortodocși⁴⁴. Continuarea traducerilor din greacă ale cărților religioase și copierea celor traduse se va desfășura cu

apostolilor“ (*isapostolos*), după tradiția bizantină, prinț și botezător al Bulgariei. *Istoriia na Bălgarija*, II, p. 238. Vezi și arhimandrit Serafim Alexiev, *Viața sfântului Boris Mihail de la Pliska, cel întocmai cu apostolii*, traducere din limba bulgară de Gheorghită Ciocoi, București, 2015. Traducerea s-a realizat după ediția bulgară: Serafim Aleksiev, *Jitie na Sv. Țar Boris, pokrăstitel na bălgarite*, Sofija, 1992.

³⁸ *Istoriia na Bălgarija*, II, p. 312-313. Sub țarul Simeon, Kliment va deveni primul episcop de origine slavă al Bulgariei, iar cultura bulgară, după model bizantin, va trăi epoca sa de aur. Sfântul Kliment a avut un rol determinant în reorganizarea Bisericii bulgare, cu aplicarea limbii slave vechi ca limbă de cult în cadrul slujbelor religioase oficiate de preoți bulgari.

³⁹ Sfântul Naum a fost ucenic al Sf. Kyrill și Methodie și unul dintre cei cinci ucenici care s-au ostenit cu râvnă întru luminarea slavilor de sud cu lumina credinței. Cei cinci au fost împreună-lucrători cu sfinții Kyrill și Methodie, apostolii slavilor. Sfântul Naum a călătorit la Roma, unde s-a făcut vestit prin puterea lui făcătoare de minuni, precum și prin mare sa învățătură și erudiție. El stăpâna desăvârșit limbile multor neamuri. După întoarcerea de la Roma s-a stabilit împreună cu ceilalți tovarăși întru apostolie în Macedonia, fiind sprijiniți în misiunea lor de Boris-Mihail I. Pe când sfântul Kliment se nevoia ca episcop al Ohridei, sfântul Naum a întemeiat o mănăstire pe țărmul sudic al Lacului. Mănăstirea împodobește și astăzi țărmul, tot așa cum numele Sfântului Naum împodobește istoria creștinătății slave, făcându-se liman celor bolnavi și prizonieri de-a lungul veacurilor. La mănăstirea „Sf. Naum” s-au strâns monahi din toată Peninsula Balcanilor. Sfântul Naum a fost un învățător desăvârșit, un dascăl al monahilor, un ascet neclintit, un mijlocitor cu facerea de minuni și un părinte duhovnicesc. Lucrător neobosit, sfântul Naum s-a ocupat mai cu seamă de traducerea *Sfintelor Scripturi* și a cărților de cult din limba greacă în limba slavă veche. El a fost făcător de minuni și în timpul vieții și după moarte. Sfintele lui moaște, făcătoare de minuni, uimesc și astăzi cu puterea lor, din care izvorăsc nenumărate vindecări ale unor boli incurabile, mai ales nebunia. Sfântul Naum s-a săvârșit cu pace către Domnul în prima jumătate a veacului al zecelea și s-a strămutat la locașurile cele fericite ale Împărăției lui Hristos. Vezi, Sfântul Nicolae Velimirovici, *Proloagele de la Ohrida*, vol. II (iulie-decembrie), traducere de Mihaela Grosu, Editura Egumenița, 2005, p. 820-821.

⁴⁰ *Istoriia na Bălgarija*, II, p. 320-322.

⁴¹ *Ibidem*, p. 313-316.

⁴² *Ibidem*, p. 316-320.

⁴³ *Ibidem*, p. 322-323.

⁴⁴ G. Mihăilă, Cap. I (*Introducere*), în *slava veche și slavona românească*, p. 15-37; Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 103-108.

predilecție în cele două centre culturale ale Bulgariei, „alături de care se află și o serie de mănăstiri”⁴⁵. La Ohrida și în regiunea Kutmicevița (Macedonia) va activa Kliment, devenit episcop în anul 893, iar în capitala Preslav, situată în partea de est a Bulgariei, se va remarca Naum. În această perioadă, activitatea culturală și religioasă amintită, la care se mai adaugă scrieri ca: predici, panegirice, opere diverse, va fi completată cu scrieri despre viețile celor doi frați din Thessalonic. Astfel, *Viața lui Constantin* și *Viața lui Methodie* au fost scrise în limba slavă veche de Kliment sau poate de alți discipoli. În timpul lui Simeon Veliki, la începutul secolului al X-lea, călugărul Cernorizeț Hrabăr va scrie, tot în limba slavă veche, opera sa, intitulată *Despre litere*⁴⁶.

În această epocă a fost posibilă răspândirea culturii slave în nordul Dunării, sub influența politică a Primului Țarat bulgar. Așa se explică păstrarea ritului slav, de factură bizantină, în ortodoxia românească, în împrejurările de atunci, când este binecunoscută lupta pentru supremație dintre Roma și Bizanț vizând integrarea popoarelor din sud-estul Europei în sfera lor de influență. Civilizația bizantină a triumfat într-un final în Bulgaria, influențând în mod direct și arealul românesc din nordul Dunării⁴⁷. „După secolul al XI-lea, cultura slavă veche capătă o mare extindere teritorială, fiind răspândită în diverse centre din Bulgaria, Rusia, Serbia, Croația, Țările Române”⁴⁸. Fără să intrăm în prea multe amănunte, trebuie precizat faptul că populația slavă din întreg spațiul românesc a fost creștinată în ritul ortodox cu largul concurs al Moraviei Mari și al Primului Țarat bulgar, creștinate la

⁴⁵ P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *op.cit.*, p. 34.

⁴⁶ G. Mihăilă, Cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 20-21.

⁴⁷ M. Păcurariu crede că datorită slavilor, care „și-au exercitat temporar dominația în Dacia, după așezarea lor aici”, a fost posibilă introducerea limbii slave în cultul ortodox românesc. Potentații slavi ai acestor locuri își doreau în „cult o limbă vie, înțeleasă de ei și nu limba română înțeleasă numai de autohtoni”. Slavona a rămas ca limbă de cult și după asimilarea completă a slavilor de către români. Profesorul teolog a fost influențat în gândirea sa de către istoricul P. P. Panaitescu, care este convins că introducerea liturghiei slave la români s-a făcut doar în vremea când în spațiul românesc erau și locuitori slavi, adică înaintea cuceririi Transilvaniei de către regatul maghiar, respectiv până la sfârșitul secolului al XI-lea. Vezi, M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 177-178; P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, București, 1969, p. 185-201.

⁴⁸ G. Mihăilă, Cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 21. Urmările pentru viața religioasă și cultura românească în urma introducerii limbii slavone, a ritualului bizantin-slav și a scrierii cu alfabet chirilic, în separație canonică de Biserica Catolică a Romei, ni le spune marele om de știință Sextil Pușcariu. Să-l cităm: „Înainte ca neamul românesc să poată deveni un popor, vecinii noștri slavi au ajuns la organizații puternice de stat și la o înflorire culturală atât de remarcabilă, încât ne-au silit să ne dezvoltăm în umbra lor, au dat direcția pentru veacuri întregi nu numai vieții noastre de stat, ci mai ales dezvoltării noastre culturale”. Vezi Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, vol. I, Sibiu, 1921, p. 1.

rându-le de Bizanț. Ne referim la o influență politică și religioasă a acestor state în provinciile istorice românești, controlate de slavii stabiliți aici, alături de care conviețuiau și românii. Acest proces a început către sfârșitul secolului al IX-lea, odată cu misiunea Kyrillo-methodiană, și a continuat în veacul următor. Episcopiile bulgare dunărene de la Dârstor și Vidin au contribuit la consolidarea ortodoxiei în nordul Dunării. Poporul român a vorbit în continuare românește, primind de la preoții români, care oficiau doar serviciul divin în slavonă, predici și ascultarea nevoițelor spirituale în limba strămoșească, fenomen des întâlnit în evul mediu, unde latina era limbă de cult în mai multe țări nelatine. Terminologia bisericească a românilor, creștinați cu mult înainte de venirea slavilor sau a protobulgarilor, a primit, prin intermediul ritului slav, anumiți termeni dogmatici, liturgici sau care privesc organizarea bisericească, de sorginte bizantină. Totuși, noțiunile fundamentale de credință ale românilor sunt de origine latină⁴⁹.

Acceptarea creștinismului reprezintă punctul terminus al etnogenezei poporului bulgar, aducând o unitate spirituală și fundamentele pravilei bisericești într-o diversitate etnică și culturală, iar morala creștină a fixat norme de conduită în societate. Creștinismul a servit noua ideologie a suveranului bulgar și i-a consolidat autoritatea în rândul marilor bolari bulgari, înlăturând vechile practici războinice păgâne. Adoptarea limbii slave în cult, ca urmare a fenomenului misionar al fraților Kyrill și Methodie, creează cele mai propice condiții pentru activitatea culturală. Astfel, statul bulgar, devenit Primul Țarat bulgar în vremea lui Simeon Veliki, se transformă într-o adevărată patrie a culturii și literaturii, având la bază limba slavă veche. În această epocă, secolele IX-X, a fost posibilă răspândirea culturii slave în nordul Dunării, sub influența politică a statalității bulgare și cu largul concurs al slavilor din interiorul și exteriorul arcului carpatic.

⁴⁹ M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 178-181.

**GEWALTMONOPOLISIERUNG UND KONKURRENZ IM
OSMANISCHEN REICH. SYSTEMATISIERUNG UND
KONTEXTUALISIERUNG DER MILITÄRINSTITUTION DER
AĞINCILAR. PROBLEME UND PERSPEKTIVEN¹**

**MONOPOL AL VIOLENȚEI ȘI CONCURENȚĂ ÎN IMPERIUL
OTOMAN. SISTEMATIZARE ȘI CONTEXTUALIZARE A
INSTITUȚIEI MILITARE A AĞINCI-ILOR.
PROBLEME ȘI PERSPECTIVE**

Dr. Adrian Gheorghe²

Rezumat

Studiul de față reprezintă o încercare de sistematizare a cercetărilor pe marginea instituției militare a *ağinci*-ilor și de reperare a posibilelor căi de urmat. Instituția *ağinci*-ilor a fost o construcție complexă, ce se folosea de resursele militare ale mai multor structuri militare balcanice aparținând deopotrivă noilor veniți, dar și populațiilor locale, între acestea din urmă locul de seamă ocupându-l vlahii sud-dunăreni. Un loc special în acest studiu îl ocupă procesele ce au condus la disoluția *ağinci*-ilor la sfârșitul secolului al XVI-lea, când Mihai Viteazul, prin lovitura dată acestora la Giurgiu, a făcut practic vizibile problemele care frământau această instituție militară. Dezastrul *ağinci*-ilor din 1595 a accelerat procesul de dezagregare a structurilor *ağinci*-ilor, ceea ce nu a făcut decât să vină în întâmpinarea grijilor sultanilor otomani, griji generate de greutatea controlării violenței practicate de aceste grupuri militare de la periferia europeană a imperiului.

Cuvinte cheie: *ağinci*, instituție militară, *ğāzā/ğāzī*, *voynūk*, *eflāk* (*vlahi*).

Einführung in die Thematik

Das allgemeine Bild dieser Militärinstitution in der Forschung kann folgendermaßen resümiert werden: Die *ağincılar* (> Sg. *ağinci* = Streifzügler) waren die Hilfseinheiten des osmanischen Heeres, die ihre Vergütung durch Plünderung der feindlichen Territorien erwarben. Ihre Aufgabe bestand in der Destabilisierung feindlicher Nachbarterritorien und Verbände sowie in der latenten

¹ An dieser Stelle sei Herrn Prof. Dr. Christoph K. Neumann für seine äußerst nützlichen Vorschläge und Korrekturen, sowie dem Kollegen Albert Weber für die ausgezeichneten Sprachkorrekturen gedankt.

² Turcolog, Ludwig-Maximilians-Universität, Institut für den Nahen und Mittleren Osten, Veterinärstr. 1, Zi. 008B, D-80539 München, e-mail: hadrian_imperator@yahoo.com

strategischen Erpressung ihrer Herrschaftsträger. Sie betätigten sich an der Peripherie des Reiches, und das Zentrum nicht immer in der Lage, sie zu kontrollieren. Die Strukturen der *aķıncıs* weisen auf verschiedene Formen von Autonomie oder zahlreiche Privilegien innerhalb des Osmanischen Reiches hin. Ihre Entstehungsgeschichte ist eng gebunden an diejenige des osmanischen Staates, weswegen sie sich gegenseitig erklären lassen.

Unter „Gewalt“ wird in diesem Aufsatz die Art und Weise verstanden und problematisiert, wie bestimmte Personen, Gruppierungen oder Strukturen ihre Interessen verteidigen und durchsetzen. Dabei werden insbesondere drei Aspekte in Betracht gezogen: Konkurrenz, Hierarchisierung und Monopol. Eine Person, Gruppierung oder Struktur, die für ihre Interessen eintritt, steht in Konkurrenz mit anderen, die ähnliche und vergleichbare, aber entgegen gesetzte Interessen verteidigen. Die „staatlichen“ Strukturen, also die übergreifende Gewalt, entstehen in diesem Kontext im Umgang mit den von verschiedenen konkurrierenden Entitäten ausgeübten Gewaltarten. Die so genannte Zentralisierung (d.h. das Gewaltmonopol) gelingt durch Umstrukturierung und Institutionalisierung dieser Gewaltausübung. Der osmanische Staat kann nur insofern als zentralisierte politische Einheit bezeichnet werden, als es ihm gelang, die konkurrierenden Lokalgruppierungen in Südosteuropa *de jure* unter seine Kontrolle zu bringen.

Der Begriff „Militärinstitution“ wurde aus dem Bereich der historischen Anthropologie übernommen und bezeichnet die Rahmen und Strukturen der Gewaltausübung innerhalb eines zeitlichen Raums. Wenn die Geschichte ein Kontinuum, also eine kontinuierliche Transformation als Folge historischer Stimuli ist und somit keine Strukturen *ex nihilo* zustande kommen können, müssen Anhaltspunkte festgelegt werden. Für eine verständliche Darstellung ist eine Art Schematismus sinnvoll, um lange Zeitspannen verschiedenen Perioden zuteilen zu können. Solche Perioden enthalten eine „Dominante“, also eine Richtlinie, welche aber nur im Bezug auf einen festen Punkt zu determinieren ist. Die Erforschung dieser Institution nimmt als Anhaltspunkt die so genannte „klassische Periode“, anhand derer man die *ante quem* bzw. *post quem* Eingrenzungen für die gesamte Existenz der *aķıncıs* in Südosteuropa skizzieren kann.

Die vorliegende Studie wird sich vor allem mit der *post quem* Phase dieser Institution, also mit der so genannten Niedergangsphase und der Auflösung der *aķıncıs*, eine in der Forschung besonders unbeachtete Phase, befassen. Im Vordergrund wird die Problematik des Staates bzw. der Zentralautorität in der Kontrolle der Gewaltausübung im Reich diskutiert, wobei praktisch diese Militärinstitution das Material für eine Fallstudie anbieten soll.

Überblick über die Geschichte der Institution

Im Folgenden werden die für die vorliegende Studie relevanten Aspekte aus der gesamten Geschichte der *aķıncıs* bis Anfang des 16. Jhds. zusammengefasst.

Die *aķıncı* sind ein Eckstein in der Entstehungsgeschichte des Osmanischen Reiches (1300-1450). Sie waren zugleich von Anfang an in der europäischen Wahrnehmung der Osmanen präsent und prägten indirekt die gesamte zentraleuropäische Propaganda gegen die Osmanen. Es sind drei große Phasen in der gesamten Geschichte der *aķıncıs* zu erkennen: 1. Eine heterogene Periode der früheren Infiltranten im Balkanraum; 2. Eine Periode der Assimilation der militärischen organisierten Strukturen in diesem Raum und 3. Homogenisierung und Monopolisierung dieser Institution durch Muslime und Konvertierten. Diese Perioden sollen kurz betrachtet werden:

Die *aķıncıs* können als Nachfolger der frühosmanischen Infiltranten im südosteuropäischen Raum gelten, welche davon profitierten, dass die wahrscheinlich nur rein nominell anerkannte „zentrale“ Gewalt wegen eines ungünstigen militärischen Kontextes hier keinerlei direkte Kontrolle ausüben konnte. Wie es der anatolischen Gewalt gelang, ihre Dominanz zu etablieren und die südosteuropäischen *aķıncı*-Unternehmungen in die in Anatolien entwickelte *gaza*-Ideologie des Staates zu integrieren, ist bis jetzt wenig nachvollziehbar.³ Die politisch-militärische Expansion brachte unter anderem die Notwendigkeit einer Bürokratisierung und Institutionalisierung mit sich und machte somit die alten Anführer dieser frühosmanischen Infiltranten zu den größten Verlierern des Zentralisierungsprozesses, wobei ihre Rolle sowohl räumlich als auch politisch-militärisch in die Peripherie verschoben wurde. Sie durften ihre Art von Gewalt nur als Verkörperung und eventuell Extension des politischen Willens der Zentralgewalt ausüben. Irgendwann im Zuge des Strebens der Gruppierung um den Sultan nach Etablierung eines Gewaltmonopols, aber auch der Expansion des Staates geschah die Integration der im südosteuropäischen Raum militärisch organisierten Institutionen, die in der vorosmanischen Zeit eine wichtige Rolle im Staatssystem und in der militärischen Organisation gespielt hatten⁴. Außerdem war die Assimilation ihrer Eliten eine der leitenden Strategien der osmanischen Politik in den gesamten beiden Jahrhunderten des Osmanischen Staates. Mit der Integration und Assimilation dieser Strukturen bekam die Militärinstitution der *aķıncıs* zwar nicht die finale oder die am genauesten dokumentierte, wohl aber die heute am besten bekannte Gestaltung, wodurch sich die Osmanen im östlichen und

³ Bisweilen wird dabei intensiv debattiert, wie wichtig diese Ideologie gewesen ist. Besonders nach 1453 gab es da wohl auch eine Marginalisierung zugunsten anderer Elemente. Vgl. Ali Anooshahr: *The Ghazi Sultans and the Frontiers of Islam: A Comparative Study of the Late Medieval and Early Modern Periods*. London-New York 2008, S. 139-164.

⁴ M. C. Bartusis: "On the Problem of Smallholding Soldiers in Late Byzantium". In: *Dumbarton Oaks Papers* 44 (1990), S. 1-26. Zur spätbyzantinischen Armee, die sich nicht wesentlich von denen der südosteuropäischen Rivalen unterschied vgl. von selben Autor *The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204-1453*. Philadelphia 1992.

in Zentraleuropa bekannt machten. Wenn man von *aķıncıs* redet, dann wird unmittelbar vor allem diese Periode in Betracht gezogen. Die letzte Etappe wird in der vorliegenden Studie stärker berücksichtigt werden. Eine Reihe von internen und externen Faktoren auf der Mikro- und Makroebene führte zu einem Bedeutungsverlust der *aķıncıs* und bereitete ihre radikale Neumodellierung vor. Diese geschah infolge mehrerer Misserfolge, von denen die in der Forschung meist zitierte die schwere Niederlage beim Rückzug vom Feldzug gegen den walachischen Rebellen Michael den Tapferen (1593-1601) auf der Brücke von Giurgiu (osm. *Yerkökü*) im Jahr 1595 war. In der vorliegenden Studie wird die meist als "Auflösung" bezeichnete Entscheidung des Sultans kontextualisiert, verglichen und schließlich neu bewertet.

Mehrere Prozesse und Aktionen werden in der Forschung mit den *aķıncıs* in Verbindung gebracht. Darunter sind die Kolonisation und Islamisierung von größter Bedeutung und sogar für die heutigen Realitäten, Debatten und Spannungen im südosteuropäischen Raum von Relevanz. Die Osmanen haben verschiedene Bevölkerungsgruppen oft nomadischen Hintergrunds nicht nur zum demographischen Aufbau im Sinne einer Besiedlung der eroberten Territorien, sondern gleichmäßig, vielleicht sogar vorrangig, zur Unterstützung ihrer Eroberungszüge instrumentalisiert. In früheren Perioden wurden beispielsweise die Nomaden rund um Städte angesiedelt, die Widerstand leisteten, um so ihre Kapitulation zu erzwingen⁵. Dieselbe Politik wandten die Osmanen an, um strategisch wichtige Areale zu sichern und weitere Expansion vorzubereiten. Solche Territorien sind (chronologisch gereiht) in Westthrakien, auf der Morea, in Albanien, Nordbulgarien und schließlich in Bosnien und der Herzegowina zu identifizieren. Unter diesen Gebieten spielte Bosnien eine besondere Rolle, und zwar durch seine Lage an der strategisch wichtigsten Eroberungsrouten. Neben Albanien war Bosnien die Region Südosteuropas, in der die Islamisierung am schnellsten geschah. Unabhängig von lokalen Partikularismen spielten die *aķıncıs* dabei eine zentrale Rolle. Obwohl dies nicht das Hauptthema der vorliegenden Studie ist, sollte hier vielleicht auf die Rolle der militärischen Organisationen der Osmanen in der Ausbreitung des Islams aufmerksam gemacht werden. Neben der militärischen Sicherung der Gebiete konnten die Kolonisten bei Bedarf auch die *aķıncı*-Korps verstärken. Diese Rekrutierungsquelle sollte aber nicht überbewertet werden. Es ist kaum glaubhaft, dass die Osmanen nicht auch die auf Krieg spezialisierten einheimischen militärischen Institutionen der Eroberten berücksichtigt haben, deren Kampffähigkeiten sie bestimmt schon vor der Eroberung gekannt hatten. Ganz im Gegenteil: Die sehr dynamische osmanische Integrationspolitik

⁵ H. İnalçık: "Ottoman methods of conquest". In: *Studia Islamica* 2 (1953), S. 103-29 (Neudruck in: Ders.: *Ottoman Empire: Conquest, Organisation and Economy*. London 1978, 1. Studie, S. 104-129).

hatte keine Hemmungen, den ehemaligen christlichen Eliten die höchsten bürokratischen Ämter anzubieten⁶ oder sie ins *tīmār*-System aufzunehmen⁷.

Die *aķıncıs* und die mit ihnen verbundenen Militärinstitutionen haben lange Zeit die osmanische Grenze in Europa geprägt. Evgenij Radushev⁸ machte darauf aufmerksam, dass in der osmanischen Peripherie zu dieser Zeit keine großen *tīmāre* und *zeamete*, wie sie im Inneren des Reiches typisch waren, nachweisbar sind. Stattdessen charakterisierte fragmentierter Landbesitz diese Gebiete. Selbst das Innere bleibt durch ihre Anführer nicht weniger von der Präsenz der *aķıncıs* berührt. Die *aķıncı*-Anführer hatten ihre *tīmāre* im Inneren des Reiches und nicht an der Peripherie, wo sie tätig waren. Vasilis Demetriadis zeigt, dass die Position der Evrenos-Familie in Thrakien selbst im 18. Jhd. so stark war, dass die in ihrem Einflussbereich befindlichen Territorien immer noch wichtige Befreiungen von wichtigen Abgaben erhielten⁹.

Forschungsstand: Diskussionen und Kontroversen

Leicht hat man den Eindruck, die *aķıncıs* seien ausführlich, sogar exzessiv erforscht. Entsprechende Äußerungen von Wissenschaftlern, die sich Südosteuropa beschäftigt haben, sind zahlreich. Olga Zirojević etwa schreibt in ihrem kurzen Aufsatz "Die *aķıncıs* zwischen den Kriegen": "[...] wir wissen eine Menge über die militärischen Tätigkeiten, die Organisation, religiöse und ethnische Zusammensetzung, den Status und die Rolle der *aķıncıs* in den unterschiedlichen Perioden bis zu ihrem Untergang nach dem Jahre 1595"¹⁰. Dazu zitiert sie als Belege zur Unterstützung ihrer Aussage: zwei Quellen, vier Lexikonartikel, zwei allgemeine Werke über die militärische Organisation der Osmanen in den Ländern des damaligen Jugoslawien und einen einzigen Artikel, der gezielt einen der vielen Aspekte dieser Institution behandelt.

⁶ H. Lowry: *The Nature of the Early Ottoman Empire*. New York 2003, S. 117-130 zeigt, dass in der Zeitspanne zwischen 1453 und 1512 über die Hälfte dieses Zeitraums von drei Großwesiren christlichen Ursprungs dominiert wurde und dass die Knabenlese, die das Wesirsamt bekleideten, eher eine periphere Rolle spielten.

⁷ H. İnalcık: "Stefan Dušan'dan Osmanlı İmparatorluğuna: XV. Asırda Rumeli'de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri". In: *Fuad Koprulu Armağanı: 60. Doğum Yılı Munasebetiyle: Melanges Fuad Koprulu*. Istanbul 1953, S. 207-248.

⁸ E. Radushev: *Opis na registri ot Istanbulskija Osmanski Archiv kām Generalnata Direkcija na Dāržavnite Archivi na Republika Turcija*. Sofia 1996, Einleitung.

⁹ V. Demetriades: "Problems of Land-owning and Population in the Aria of Gazi-Evrenos Bey's Wakıf". In: *Balkan Studies* 22, 1 (1981), S. 43-57.

¹⁰ Olga Zirojević: "Akindžije između ratova." In: *Vojne krajine u jugoslovenskim zemljama u novom veku do Karlovackog tira 1699*. Belgrad 1989, S. 93. Sie ist kein isolierter Fall in der Forschung. Die meisten Spezialisten sehen sich verpflichtet mit solchen Aussagen wie "die berühmte, wohl bekannten, intensiv recherchierten usw." ihre Untersuchungen zu beginnen oder zu begleiten.

Der Eindruck der Bekanntheit hat tiefe historische Wurzeln in der Zeit der *aķıncıs*; im deutschsprachigen Kulturbereich ist er durch wohlbekannten Begriff der "Renner und Brenner" synthetisiert worden. Die moderne Forschung stand von Anfang an im Schatten dieser festen und tiefen Wahrnehmung der *aķıncıs* in europäischen Bewusstsein, denn die moderne Auseinandersetzung mit den "Türken" war nie frei vom Einflusse alter Polemik und romantischer Neugier. Das im modernen Sinne wissenschaftliche Interesse an den *aķıncıs* begann vor dem Zweiten Weltkrieg in der Türkei. Die vier einschlägigen Beiträge¹¹ wiederholen praktisch die Ansichten und Details der Narrativquellen in einer rein faktenbezogenen, deskriptiven und meist unkritischen Art historiographischer Darstellung. Die *aķıncıs* (Streifzügler) wurden mit der *ġāzā/ġāzī*-Idee (Glaubenskrieg/er) erst relativ spät assoziiert, obwohl diese These intensiv debattiert wurde. Die Ursache für diese Verspätung liegt in der klassischen *ġāzā*-Theorie Franz Witteks aus den 1930er Jahren, die heutzutage in konservativen oder national geprägten Historikerkreisen noch immer sehr beliebt ist. Laut dieser Theorie sei die Behauptung der osmanischen Macht ein Resultat der enthusiastischen Anstrengungen der Bruderschaften junger „Glaubenskrieger“ (*ġāzī*), deren Ideale den islamischen Vorschriften entsprachen. Die Hegemonie dieser Theorie hat eine Isolation der *aķıncıs* von der frühosmanischen Geschichte verursacht und den Eindruck einer *ex nihilo* Erschaffung dieser Militärinstitution bewirkt. Nach einigen augenscheinlich isolierten Versuchen, die jedoch zu den sehr wenigen direkten Beiträgen zu diesem Thema zählen¹², bekam die moderne Forschung seit den späten 1970er Jahren neue Impulse sowohl durch westlichen als auch türkische Osmanisten, die Einzelaspekte verschiedener *aķıncı*-Familien

¹¹ Mehmet Zeki: "Akınlar ve Akıncılar." In: *Tarih-i 'Osmani Encümeni Mecmuası / Revue Historique Publiée par l'Institut d'Histoire Ottomane* 47 (1919), S. 286-305; Ahmed Refik Altınay: *Türk Akıncıları*, Istanbul 1933; Malkoç Nami: "Akınlar, Akıncılar ve Büyük Akınlar". In: *Süvari Mecmuası* 97 (Istanbul 1936), S. 68-89 und Necati Tacan: *Akıncılar ve Mehmed II, Bayezid II zamanlarında Akınlar*. Istanbul 1936. Diese Beiträge bieten einen guten Überblick über die Taten der *aķıncıs* und sind somit eine nützliche Einführung in die Erforschung dieser Militärinstitution. Siehe außerdem: Osman Ferid: "Evrenos Bey Hanedanına Aid Temlikname-i Hümayun." In: *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası* 31 (1915), S. 432-438.

¹² A. Decei: "L'expédition de Mircea cel Bătrân contre les Akıncı de Karinovasi (1393)." In: *Revue des Etudes Roumaines*, (Paris 1953), (Nachdruck in: Ders.: *Relațiile româno-orientale*. București 1977) eine facettenreiche Studie über die Wirkung der Aktionen des walachischen Woiwoden sowie über die Identifizierung des Ortes Karinovasi (heute Karnobat in Bulgarien). I. Beldiceanu-Steinherr: "En marge d'un act concernant le pengiek et les aqingis." In: *Revue des études islamiques* 37 (1969), S. 21-47 bis heute der konsistenteste direkte Beitrag. Untersucht werden die Rekrutierung, Organisation, Streifzugführung und vor allem die "Versteuerung" der *aķıncıs* anhand einer in der *Bibliothèque Nationale de France* aufbewahrten *kanunnâme* aus der Zeit Bayezids II.

untersuchten. Besonderes Interesse fanden die Evrenosoğulları und Mihaloğulları und vor allem ihre Gründungsväter¹³. Seit den 90er wurde auch die Debatte um die *ğāzā*-Theorie wiederaufgenommen. Hier stehen sich die "Traditionalisten" Halil İnalcık und, mit gewissen Modifikationen, Cemal Kafadar¹⁴ und die meist im westeuropäischen Kulturbereich ausgebildeten oder beeinflussten "Revisionisten" gegenüber; letztere sind der Ansicht, dass der Begriff *ğāzī* (Glaubenskämpfer) einfach eine Lehnübersetzung des profanen *akıncı* und gleichzeitig ein für die Chronisten „politisch korrekter“ Begriff sei¹⁵. Die Diskussion über die *akıncıs* ist deswegen letztlich eine über frühosmanische Ideologie. Die einzigen an sozialen Umständen interessierten Beiträge sind Enzyklopädieartikel.

Die wichtigsten Beiträge stammen aus der südslawischen Geschichtsschreibung von vor 1989. Als Teil ihrer Nationalgeschichte und als Folge davon, dass in diesen Ländern die autochthone Quellenproduktion praktisch erst im 17.-18. Jhd. beginnt, waren die jugoslawischen und bulgarischen Historiker dazu gezwungen, bereits in der Zwischenkriegszeit ihren Blick in die osmanischen Archive zu werfen. Auch als Folge der marxistischen Geschichtssparadigmen wurde die "Türkenzeit" (unter Verwendung pejorativer und emotionaler Bezeichnungen) in die Erforschung „der Ära des Feudalismus“ (sprich: Mittelalters) integriert und einer positivistisch geprägten Methodologie unterworfen. Die bulgarischen und

¹³ V. Demetriades: "The Tomb of Ghazi Evrenos Bey at Yenitsa and Its Inscription." In: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 39 (1976), S. 329-332; ders.: "Problems of Land-owning and Population in the Area of Gazi-Evrenos Bey's *Wakif*." In: *Balkan Studies* 22, 1 (1981), S. 43-57 zwei sehr technische und aufgrund von Archivmaterialien durchgeführte Untersuchungen. M. Kiel: "The Oldest Monuments of Ottoman-Turkish Architecture in the Balkans: The Imaret and the Mosque of Ghazi Evrenos Bey in Gümülcine (heute Komotini) and the Evrenos Bey Khan in the Village of Ilca/Loutra in Greek Thrace (1370-1390)." In: *Sanat Tarihi Yıllığı, Kunsthistorische Forschungen* 12 (Istanbul 1983), S.117-138 eine Untersuchung über die frühosmanische Architektur unter Verwendung von Archivmaterialien. Für die Mihaloğulları siehe unten die jugoslawische Forschung.

¹⁴ Die Ansichten H. İnalcıks kann man durch seine umfangreichen Aufsätze und Bücher mit sehr wenigen Änderungen nachvollziehen, beginnend mit seinen Beiträgen in P. M. Holt, A.K.S. Lambton u. B. Lewis (Hg.): *The Cambridge History of Islam, vol. 1A: The Central Islamic Lands from the Pre-Islamic Times to the First World War*. Cambridge 1970. Das Buch C. Kafardars *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*. Berkeley-Los Angeles-London 1995 ist heute der Ausgangspunkt für die moderne *ğāzā*-Theorie.

¹⁵ Aus einer relativ langen Reihe siehe die neuere Debatte in C. Imber: "What does *Ghazi* actually mean." In: Ç. Balım-Harding u. C. Imber (Hg.): *The Balance of Truth. Essays in Honour of Professor Geoffrey Lewis*. Istanbul 2000, S. 165-78 und H. Lowry: "Some Thoughts on the Meaning of *Gaza* and *Akın* in Early Ottoman Usage." In: E. Kermeli u. O. Özel (Hgs.): *The Ottoman Empire. Myths, Realities and 'Black Holes'. Contributions in Honour of Colin Imber*. Istanbul 2006, S. 47-50.

jugoslawischen Historiker akzeptierten (einmal abgesehen von einigen radikalen Positionen ihrer nationalistisch geprägten Diskurse) die Türkenzeit als Bestandteil ihrer Geschichte, wobei es ihnen vor allen um die Geschichte der autochthonen Südosteuropäer ging. Die nationalistische Tendenz sorgte für die Dämonisierung der Herren und die Maximierung der Rolle der Unterworfenen sowie eine Hervorhebung von Handlungen passiven oder aktiven Widerstands in der Bevölkerung. Seit den 50er Jahren stand die Erforschung der osmanischen Register im Vordergrund, der zahlreiche Editionen und Übersetzungen dieser Quellen zu verdanken ist¹⁶. In Bulgarien und Jugoslawien gibt es bis heute wissenschaftliche Reihen, die sich auf diese Quellen spezialisieren.

Wenn man sich die Beiträge zu den *aķıncıs* in diesem Kontext ansieht, dann sind sie gegenüber jenen zu vorosmanischen Institutionen wie den *voynūķen*, *martolosen*, *derbendcıs* und vor allem im ehemaligen Jugoslawien den Wlachen (*eřlāķ*) eindeutig zu wenig untersucht worden. In Bulgarien wurden die *aķıncıs* als allgemeiner Bestandteil der osmanischen Militärorganisation und der Besatzung des Landes behandelt. Die Interessen der bulgarischen Historiker konzentrierten sich vor allem auf "feudale" Verhältnisse wie das Agrarsystem oder die Lokalverwaltung¹⁷. Die jugoslawischen Historiker bearbeiteten ein viel breiteres Spektrum von Forschungsfeldern, unter denen die lokale Militärorganisation der Osmanen mit besonderem Blick auf die Grenze¹⁸, sowie die osmanische Kolonisationspolitik für das Thema der *aķıncıs* relevant sind. Besondere Aufmerksamkeit schenkten sie aber nicht denen, sondern den vorosmanischen Institutionen und besonders den *eřlāķ*¹⁹. Die Beiträge über die *aķıncıs* sind also wiederum ein Bestandteil

¹⁶ Für einen Überblick siehe: M. Hacısalıhođlu: "Osmanische Quellen zur Balkangeschichte: Versuch einer Übersicht über die Bestände des Zentralarchivs in Istanbul und weiterer osmanischer Archive". In: K. Clewing u. J. O. Schmitt (Hgs.): *Südosteuropa. Von vormoderner Vielfalt und nationalstaatlicher Vereinheitlichung. Festschrift für Edgar Hösch*. München 2005, S. 39-41.

¹⁷ Siehe eloquent dazu R. Gradeva: "Administrative System and Provincial Gouvernment in the Central Balkan Territories of the Ottoman Empire, 15th Century." In: dies.: *Rumeli under the Ottomans, 15th-18th Centuries: Institutions and Communities*. Istanbul 2003, S. 23-52.

¹⁸ Mit Relevanz für die vorliegende Thematik siehe M. Vasić: "Etnička kretanja u Bosanskoj krajini u XVI vijeku." In: *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 13 (1962), S. 233-250.

¹⁹ Aus der langen Liste siehe unten die zitierten Beiträge. Dazu noch: B. Đurđev: "Hrišćani spahije u severnoj Srbiji u XV veku." In: *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 4 (1952), S. 165-169 und "O vojnucima sa osvrtom na razvoj turskog feudalizma i na pitanje bosanskog agaluka." In: *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* n.s. 2 (1947), S. 75-137. Zu den *eřlakan* wurden sogar Konferenzen veranstaltet und das Thema ausgiebig diskutiert: *Simpozijum Vlasi u XV i XVI vijeku*. Sarajevo, 13-16. XI 1973.

verschiedener Versuche historischer Synthesen²⁰. Die einzige Historikerin, die ein eingehendes Interesse für die *akıncı*-Institution zeigte, ist die oben bereits erwähnte Olga Zirojević²¹.

Weder die albanische Forschung noch die ungarische, welche sonst in der Osmanistik oft Pionierarbeit geleistet hat, produzierte direkte Beiträge zu den *akıncıs*. Die beiden einzigen Versuche aus Rumänien (Aurel Decei und Cristina Feneşan) interessieren sich ausschließlich für die Wirkung der *akıncıs* auf die Geschichte des Fürstentums der Walachei²². Die Beiträge dieser Historiographien bleiben verhältnismäßig äußerst gering. Die Erklärung für dieses Desinteresse liegt darin, dass die *akıncıs* keine bedeutende Rolle in diesen Gebieten gespielt haben. Im Falle Ungarns werden die *akıncıs* nur als Bestandteil der langen militärischen Auseinandersetzungen mit den Osmanen in Bosnien und an seiner südlichen Grenze behandelt.

Ein weiterer "falscher Freund" in der Forschung ist die Einigkeit zwischen türkischen und südosteuropäischen Forschern darüber, dass die *akıncıs* eine rein "türkische" oder "muslimische" Militärinstitution darstellten. Hier begegnen sich die Produkte zweier entgegengesetzter, aber gleichermaßen national geprägter Denkweisen. Einerseits beansprucht die türkische Forschung ein Monopol auf das osmanische "Erbe" als eigene Geschichte. Die *akıncıs* sind in der Türkei immer noch Symbol einer romantisch wahrgenommenen Periode, in der "das Türkentum" sich auf der Bühne der Weltgeschichte durchsetzte. Auf der südosteuropäischen Gegenseite sind die *akıncıs* ein Symbol der "türkischen" Unterdrückung, eine Speerspitze der osmanischen Eroberung des südosteuropäischen Raumes. Keine der beiden Historiographien wollte einen Beitrag der lokalen Bevölkerung zu dieser Institution anerkennen; eine entsprechende Diskussion gab es nicht.

Erst nach der Wende durch die Arbeiten Evgenij Radushevs fing die bulgarische Historiographie an, unter dem Einfluss der türkischen Forschung und

²⁰ Die wichtigsten darunter: H. Šabanović: "Vojno uredjenje Bosne od 1463. godine do kraja XVI stoljeća", In: *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 11, (1960), Sarajevo 1961, S. 173-224, welcher die Militärverfassung Bosniens bis Ende des 16. Jhds. behandelt; O. Zirojević: *Tursko vojno uredjenje u Srbiji 1459-1683*. Belgrad 1974.

²¹ O. Zirojević: "Smederevski sandjakbeg Ali beg Mihaloğlu." In: *Zbornik za istoriju Matitsa Srpska* (Novi Sad, 1971): 9-27 (dt. Fassung: "Der Sandschakbey von Mederevo Ali-Bey Mihaloğlu." In: *VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 25-29 Eylül 1970. Kongreye sunulan bildiriler* 2 (Ankara 1973), S. 567-577); "Akindžije izmebu ratova.", S. 93-100. Der zweite Aufsatz ist neben dem Irène Beldiceanu-Steinherr der einzige direkte Beitrag zur *akıncı*-Institution, welcher den Kenntnisstand adäquat wiedergibt, ohne allerdings den Anspruch einlösen zu können, die Verhältnisse der *akıncıs* in Friedenszeiten darzustellen.

²² A. Decei: s. oben. C. Feneşan: "Mihaloğlu Mehmed Beğ et la principauté de Valachie (1508-1532)". In: *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottoman Studies* 15 (1995), S. 137-55 ist eine sachliche, faktenbezogene Studie über die Rolle des Mihaloğlu Ali Beğ in der walachischen Geschichte Anfang des 16. Jhds.

als Folge einer neu entwickelten akademischen Kooperation die Rolle der lokalen Bevölkerung näher zu betrachten. Im ehemaligen Jugoslawien haben die Partikularnationalismen die Forschung leider auch in diesem Bereich negativ geprägt; das Feld wurde so den bulgarischen Kollegen überlassen. Die Forschungen İnalçık, Radushevs und Lowrys artikulierten ein neues Forschungsinteresse an den *aķıncıs*, das auch mit einer allgemeinen Tendenz in einen Zusammenhang zu bringen ist. Seit gut 30 Jahren dominiert in der Forschung zum frühen Osmanischen Reich das Interesse an den Eliten, wobei die *aķıncıs* mit ihren Anführern identifiziert und durch sie erforscht werden. Diese Tendenz wird durch die Quellenlage, welche die Eliten deutlich besser belegen als die Institution an sich, verschärft²³. Im letzten Jahrzehnt befasst sich die Forschung immer intensiver mit dem architektonischen Erbe der großen *aķıncı*-Familien in Südosteuropa, mit der Erfassung des Baubestandes und mit der Einordnung der *aķıncı*-Führer in die osmanische Geschichte²⁴. Eine jüngere Generation von Forschern mit diesen Interessen bilden besonders Mariya Kiprovska und Gregor Boykov²⁵.

In den letzten 20 Jahren ist auch im griechischen Bereich das Interesse an der Erforschung der *Tourkokratia* anhand von osmanischen Archivmaterialien erwacht. Bis in die 80er Jahre war die griechische Historiographie byzantinistisch ausgerichtet, wobei ähnlich wie die Türken im Falle der Osmanen die Griechen einen exklusiven Anspruch auf das byzantinische Kulturerbe beansprucht haben.

²³ Vgl. O. Sabev: "The Legend of Köse Mihal." In: *Turcica* 34 (2002), S. 241-254; F. Başar: "The Role of Ottoman *Aķıncı* Families in Balkan History". In: *Third International Congress on Islamic Civilisation in the Balkans. Bucharest, 1-5 November 2006*. Istanbul 2010.

²⁴ Vgl. Z. S. Zengin: "İlk Dönem Vakfiyelerinden Serez'de Evrenuz Gazi'ye Ait Zaviye Vakfiyesi", in *Vakıflar Dergisi* 28 (Ankara 2004), pp. 101-120; A. Çalı: „Akıncı Beyi Evrenos Bey'e Ait Mülknâme.“ In: *OTAM* 20 (2006), S. 59-80; L. Kayapınar: "Osmanlı Üc Beyi Evrenos Bey Ailesinin Menşei, Yunanistan Coğrafyasındaki Faaliyetleri ve Eserleri." In: *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8 (2004), S. 133-142; ders.: "Teselya Bölgesinin Fatihi Turahan Bey Ailesi ve XV. – XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları." In: *Abant İzzet Baysal Ünivertesı Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10 (2005), S. 183-196; ders.: "The Charitable Foundations of the Family of Turahan Bey who Conquered Thessaly Region in Greece in the 15th – 16th Centuries." In: *Proceedings of the Second International Symposium on Islamic Civilisation in the Balkans Tirana Albania 4-7 December 2003*. Istanbul 2006, S.149-162; S. Çağaptay: „The Road from Bithynia to Thrace: Gazi Evrenos' Imaret in Komotini and its Architectural Framework“. In: Ch. N. Mpakirtzēs (Hg.): *Byzantine Thrace, Evidence and Remains. Komotini, 18 - 22 April 2007. Proceedings*. Amsterdam 2011, S. 429-442.

²⁵ M. Kiprovska: "The Mihaloğlu Family: Gazi Warriors and Patrons of Dervish Hospices". In: *Osmanlı Araştırmaları* 32 (2008), 193-222. [auch in: *Third International Congress on Islamic Civilisation in the Balkans. Bucharest, 1-5 November 2006, Istanbul 2010*]; G. Boykov: "In Search of Vanished Ottoman Monuments in the Balkans: Minnetoğlu Mehmed Beg's Complex in Konoş Hisarı." In: M. Hartmuth u. A. Dilsiz (Hgs.): *Monuments, Patrons, Contexts. Papers on Ottoman Europe presented to Machiel Kiel*. Leiden 2010, S. 47-68.

Die angebliche Überlegenheit byzantinischer und europäischer Quellen führte dazu, dass die osmanischen Quellen systematisch marginalisiert wurden, einmal abgesehen davon, dass Griechenland das traurigste Beispiel für die Vernichtung der osmanischen Archivbestände in Südosteuropa ist. Nach der isolierten Pionierarbeit von Vasilis Demetriadis kam der Aufschwung für die Erforschung der *akıncıs* in Griechenland aus dem Ausland durch Heath Lowry, der, nachdem er eine ausgezeichnete Studie über die Insel Lesbos verfasste, sich ausführlich der *akıncı*-Familie der Evrenosoğulları und der Umgebung ihrer Hauptquartiere in Gümülcine (heute Komotini) widmete²⁶. Er tritt damit in die Spuren Machiel Kiels, der seit 40 Jahren die Baureste der Osmanen in Griechenland und vor allem in Bulgarien systematisch untersucht und mit seiner Studie zu Yenice-i Vardar, einem der Hauptquartiere der *akıncılar*, eine Pionierarbeit im Zusammenhang mit dem vorliegenden Thema geleistet hat²⁷. Keiner dieser Autoren hat allerdings eine systematische Untersuchung der Militärinstitution der *akıncıs* vorgenommen. In den letzten zehn Jahren bemühen sich jüngere Historiker mit osmanistischer Ausbildung wie etwa Dimitris Loupis um die Frage, wie sich die Osmanen in den griechischen Gebieten etablierten und welche Rolle die *akıncı*-Führer dabei gespielt haben. Auch in diesem Fall wird die Diskussion auf die führende Elite fokussiert. Diese Tendenz ist auch in der Türkei zu bemerken. 2002 publizierte Çetin Arslan eine Studie über die *akıncı*-Führer und die von ihnen gestifteten Bauten in Südosteuropa²⁸. Trotz hohem Anspruch bleibt seine Leistung leider kompilatorischer Art. Bemerkenswert sind die Arbeiten des Ehepaars Kayapınar dar, das bei der Erforschung der *akıncı*-Eliten intensiv Archivmaterialien verwendet sowie die Erkenntnisgewinne der südosteuropäischen Historiographie mit einbezieht.

Das größte Manko all dieser Studien liegt darin, dass sie die *akıncıs* nicht als Institution oder Phänomen betrachten. Deswegen gelingt es ihnen nicht, die Rolle der *akıncıs* im osmanischen Militärmechanismus und im osmanischen Gewaltsystem zu klären. Kaum geklärt ist auch die zeitliche Einordnung der *akıncı*-Aktivität im Kontext der osmanischen Infiltration in Südosteuropa, ihrer Dynamik und vor allem ihrer Beziehung zu den bereits vorhandenen lokalen Strukturen militärisch aktiver christlicher Elemente. Selbst wenn man annimmt,

²⁶ H. Lowry: *The Shaping of the Ottoman Balkans, 1350-1550*. Istanbul 2008; "The Evrenos Dynasty of Yenice-i Vardar: A Postscript". In: *Osmanlı Araştırmaları* 32 (2009), S. 131-208; ders. u. İ. E. Erünsal: "The Evrenos Dynasty of Yenice Vardar: Notes & Documents on Hacı Evrenos & the Evrenosoğulları: A Newly Discovered Late-17th Century Şecere (Genealogical Tree), Seven Inscriptions on Stone & Family Photographs." In: *Osmanlı Araştırmaları* 32 (2008), S. 9-192; ders.: *The Evrenos Dynasty of Yenice-i Vardar. Notes & Documentes*. Istanbul 2010.

²⁷ M. Kiel: "Yenice-i Vardar (Vardar Yenicesi - Giannitsa): A Forgotten Turkish Cultural Centre in Macedonia of the 15th and 16th Century." In: *Studia Byzantina at Neohellenica Neerlandica* 3 (Leiden 1971), S. 300-29.

²⁸ Ç. H. Arslan: *Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451)*. Ankara 2002.

dass verschiedene Einflüsse zu unterschiedlichen lokalen Ausprägungen der *aķıncı* führten, so spiegeln doch die verfügbaren Quellen einen hohen Grad von Homogenität wider. Die Forschung hat sich also mit den folgenden Hypothesen auseinanderzusetzen: 1. die Stabilisierung der *aķıncıs* als homogene Institution begann erst unter Mehmed II., frühestens unter seinem Vater Murad II. (1421-1451), wobei die unterschiedlichen militärisch organisierten Strukturen in ein und derselben Steuerklasse erfasst wurden; oder 2. all diese Militärinstitutionen beruhen auf einem gemeinsamen, flexiblen und leicht imitierbaren organisatorischen Paradigma, was dazu geführt hat, dass diese Strukturen sich unabhängig voneinander reproduzierten.

Forschungsbeiträge machen immer wahrscheinlicher, dass die *aķıncıs* mit anderen Militärinstitutionen in Südosteuropa eng kooperierten. Dann wäre ihre Entwicklung in deren Kontext zu sehen. Neben den oft angesprochenen Nomaden (*yürük*), welche im Zuge der osmanischen Eroberungen in diesem Raum im Zuge einer konsequenten Strategie angesiedelt wurden²⁹, werden auch, jedoch ziemlich selten, die *voynūk*³⁰ und *martolosen*³¹ betrachtet. In den 80er ging Nicoară Beldiceanu der Sache noch tiefer auf den Grund und schlug dabei vor, einen engeren Bezug

²⁹ Aus einer langen Liste von Literatur zu diesem Thema vgl. die klassischen Beiträge von Ö. L. Barkan: "Osmanlı İmparatorluğunda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler". In: *Vakıflar Dergisi* 2 (1942), S. 279–386 und für den südosteuropäischen Raum Irène Beldiceanu-Steinherr u. Nicoară Beldiceanu: "Colonisation et déportation dans l'Etat ottoman (XIVe-début XVIe siècle)." In: *Coloniser au Moyen Âge*, S. 172-185, sowie die Studie zu den *yürügân* des H. İnalçık: "The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role". In: *Oriental Carpet and Textile Studies II: Carpets of the Mediterranean Countries, 1400-1600*, eds. Robert Pinner and Walter B. Denny, London 1986, S. 39-65 (Neudruck in: ders.: *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society*. Bloomington 1993, S. 97-136). Eine Reihe von Historikern sieht im Anschluss an Halil İnalçık in diesen Kolonisten mit nomadischem Hintergrund das wichtigste Reservoir für die Rekrutierung der *aķıncıs*, ohne dass sie dabei eine nähere Auseinandersetzung mit den genauen Bezügen der beiden Institution verfolgen.

³⁰ Vgl. E. Radushev: "Ottoman Border Periphery (*Serhad*) in the Vilayet of Nikopol, First Half of the 16th Century". In: *Etudes Balkaniques* 3-4 (1995), S. 140-60 (bulg. Version: "Osmanskata granična periferia (*serhad*) v Nikopolskija sandžak prez pārvata polovina na XVI v." In: *Bālgarskijat šestnadeseti vek*. Sofia 1997, S. 187–213), sowie die Einleitung zu *Opis na registri ot Istanbulsakija Osmanski Archiv*.

³¹ Vgl. M. Vasić: "Martolosi u periodu uspona Osmanske države". In: *Godišnjak Istojiskog društva Bosne i Hercegovine* XIV (1963), S. 11-62; dt. Version: "Die Martolosen im Osmanischen Reich". In: *Zeitschrift für Balkanologie* 2 (1964), S. 172-189; tr. Version: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Martoloslar". In: *Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 31 (1977), S. 47-64; *Martolosi u jugoslovenskim zemljama pod turskom vladavinom*. Sarajevo 1967 (mit ausführlicher Zusammenfassung auf Deutsch).

der *aķıncıs* zu den Süddonau-Wlachen (*eflāk*, Plural *eflākān*) herzustellen³², welche eine besondere Rolle bei den früheren Eroberungen gespielt haben sollen. Dies habe später ihren speziellen Status als einzige Bevölkerungsgruppe legitimiert, welche im europäischen Teil des Osmanischen Reiches über ihr eigenes Steuerrecht (*‘ādet-i eflāk*, *resm-i eflākıye*) verfügte und auch darüber hinaus spezielle Privilegien genoss. Die jugoslawische Forschung und insbesondere die bosnischen Historiker betrachten diese Wlachen als Hauptagenten der osmanischen Kolonisation und sogar der Islamisierung Bosniens³³. Leider bildet die Debatte über die Wlachen immer noch ein politisches Problem, wobei alle südosteuropäischen Historiographen (mit Ausnahme der rumänischen) diese Bevölkerungsgruppe entweder als Außenseiter in ihrem Land oder als slawisierte oder sogar slawischsprachige Hirten sehen³⁴. Weitere Forschung in dieser Richtung ist wünschenswert und könnte die Rekrutierungsquellen der Streitkräfte der *aķıncıs*, den Flux dieser Kräfte zwischen den verschiedenen Militärinstitutionen, ihre Zusammenarbeit und Konkurrenz, alles in einem die Funktionalität der *aķıncı*-Institution klären. Bisher ist es eine bloße Annahme, wenn die meisten Autoren behaupten, dass es sich bei den *aķıncıs* ausschließlich um Muslime und sogar Türken handelte³⁵.

Wenn eine Bilanz der bisherigen Forschung gezogen wird und dabei dieselben kategorischen Darstellungslinien wie Olga Zirojević verwendet werden sollen, könnte man sagen, dass wir heute alles über die großen *aķıncı*-Familien und ihre bekanntesten Repräsentanten sowie über ihr Bild in den Quellen, und nichts

³² Nicht zu verwechseln mit den Walachen, im heutigen Südrumänien, welche in den osmanischen Quellen ohne Unterschied auch *eflāk* genannt werden. Vgl. P. Ş. Năsturel: “Les Valaques balcaniques aux Xe-XIIIe siècles.” In: *Byzantinische Forschungen* 7 (1979) S. 89-112; N. Beldiceanu: “Les Valaques de Bosnie à la fin du XVe siècle et leurs institutions.” In: *Turcica* 7 (1975), S. 122-134 (Neudruck in: ders.: *Le monde Ottoman des Balkans*. London 1976, IV. Studie, S.122-134).

³³ Aus den umfangreichen Studien siehe N. Filipović: “Islamizacija vlaha u Bosni i Hercegovini u XV i XVI vijeku.” In: *Simpozijum Vlasi u XV i XVI vijeku* (Sarajevo, 13.-16. XI 1973),” *Radovi ANUBIH* 73, *Odjeljenje društvenih nauka* 22 (Sarajevo 1983), S.139-148; N. Klaić: “Položaj vlaha u XIV i XV stoljeću u hrvatskim zemljama.” In: *ebenda*, S. 107-111; A. Lopašić: “Islamization of the Balkans with Special Reference to Bosnia”. In: *Journal of Islamic Studies* 5, 2 (1994), S. 163-186.

³⁴ Vgl. W. Behschnitt: “Zur Diskussion über die Ethnogenese der Serben und die wlachische Frage in Kroatien.” In: B. Vranješ-Šoljan (Hg.): *Zbornik Mirjane Gross u povodu 75. rođendana*. Zagreb 1999, S. 279-284.

³⁵ Vgl. Zirojević: *Tursko vojno*, S.195: Nachdem sie sich auch in diesem Sinne kategorisch geäußert hat, schließt sie, dass es keine Indizien über die Identität der *aķıncıs* in den Registern des 15. Jhds. gibt. Warum dann diese Sicherheit, was die ethnische und religiöse Identität der *aķıncıs* angeht? Die Forschung hat sich zu lange und zu unkritisch auf einige Augenzeugenberichte und narrative Quellen gestützt, deren Urheber aber ein von dem der Moderne sehr unterschiedliches Verständnis von Ethnizität und politischer Zugehörigkeit hatten.

über die Stellung dieser Institution im gesamten osmanischen Militärsystem und seiner Gewalthierarchie sowie über ihre Funktionalität wissen. Die vorliegende Studie versucht lediglich, mögliche Wege für die zukünftige Forschung aufzuzeigen.

Quellenlage³⁶

Wie vielleicht erwartet, lässt sich die ungenügende Erforschung der *aķıncıs* auch daraus erklären, dass der Quellenbestand sehr begrenzt und zerstreut ist. Man sollte dabei von Anfang an zwischen den *aķıncıs* und ihren Anführern differenzieren, welche deutlich besser dokumentiert sind und in vielen Fällen einen durch die gesamte Geschichte des Osmanischen Reiches andauernden Nachruhm genossen.

Die Erforschung der anderen Militärinstitutionen wie etwa der *voynūķs* und *martolosen* hat gezeigt, welche entscheidende Rolle die Dokumentation der osmanischen Bürokratie spielt. Wenn man aber die Verwaltungsquellen zu den *aķıncıs* mit denen zu *voynūķs* und *martolosen* vergleicht, dann bleibt ihr Bild relativ unterbelichtet. Die wertvollsten Belege sind die Gesetze und anderen Reglements (*kānūnnāme*), welche die Strukturen und das Funktionieren einer solchen Institution klar aufzeigen. Zu den *aķıncıs* sind nun keine *kānūnnāmes* erhalten geblieben; und es gibt auch keine Belege, dass solche jemals vorhanden waren. Stattdessen muss man auf Dokumente zurückgreifen, welche in gesetzesähnlichen Angaben präexistente Reglements voraussetzten.

In erster Reihe sind hier die beiden sultanischen Befehle (*hükum*) zu nennen, welche aus zwei sehr unterschiedlichen Perioden stammen: der erste von 1472 wurde im Kontext des Feldzuges gegen Uzun Hasan erlassen; der zweite stammt aus der Zeit Süleymans des Prächtigen (1520-1566). Beide betreffen Gebiete im heutigen Bulgarien, welche zu jener Zeit nicht die strategisch wichtigsten waren. Aus einer viel späteren Zeit und lange nachdem die *aķıncıs* ihre Bedeutung verloren hatten, stammt das so genannte *kānūnnāme* des Sofyalı Ali Çavuş (1653), die sich mit Sicherheit auf viel ältere Texte stützt, was durch zahlreiche anachronistische Bestimmungen deutlich wird.

Nach diesen Dokumenten sind die Register zu erwähnen, welche die Art und Weise belegen, in der Gesetze und Befehle umgesetzt wurden. Es sind nur zwei Register (*aķıncılar defterleri*) vorhanden, die jedoch aus sehr unterschiedlichen Zeiten stammen und, da sie in keinem Zusammenhang zu einander stehen, auch nicht zu einer Überprüfung von eventuellen Kontinuitäten taugen. Beide betreffen wiederum die bulgarischen Gebiete und belegen die „Blütezeit“ und den „Niedergang“ der *aķıncıs*: das erste wurde aufgrund des Befehls von 1472 erstellt, das zweite (BOA, TT 625) 1586. Beide sind in fast vollständiger Form erhalten

³⁶ Für eine Einführung in die osmanischen Archivalien vgl. M. Hacısalıhoğlu: "Osmanische Quellen", insbesondere die Seiten 39-41 (für die *tahrir*-Register), 46-48 (für die *mühimme*-Register), 48-50 (für die *ahkām*-Hefte), 56 (*ümār*-Verleihung), sowie 68-72 (für die wichtigsten Bestände außerhalb der Türkei).

geblieben. Aus dem älteren Register fehlen sehr wahrscheinlich einige Blätter und die heutige Seitennummerierung stimmt sicherlich nicht mit der ursprünglichen überein. Es hat in zwei Teilen überlebt (Pd 17/27 und OAK 94/73), welche in der Nationalbibliothek "Kyrill und Method" in Sofia aufbewahrt sind. Diese beiden Register ähneln jedoch den Registern, auf deren Grundlage die anderen Militärinstitutionen erforscht worden sind, so gut wie nicht. Es handelt sich um keine *tahrir*-Register (Erfassung der Steuerquellen und -zahler), trotz einer entsprechenden Bezeichnung auf dem ersten Blatt aus 1586, sondern eigentlich um Rekrutierungsregister, welche weniger die wirtschaftliche Lage der Mitglieder dieser Institution, als Angaben zu rekrutierten Individuen betreffen. Offenbar wollten die Autoritäten eine klare Evidenz der Truppen besitzen, mit denen sie für die geplanten Feldzüge rechnen konnte. Es kann daher wohl angenommen werden, dass *aķıncı*-Register, über die in der Fachliteratur spekuliert wird, einfach Rekrutierungsregister waren, welche zu Bevölkerungsgruppen mit militärischer (oder gelegentlich militärischer) Funktion und Steuerprivilegien, welche in den *tahrir*-Register erfasst worden waren, erstellt wurden.

Ein viel mühsamerer Weg bietet sich der Forschung in den sehr zerstreuten Einträgen über verschiedene *aķıncı*-Individuen oder über die gesamte Institution sowie ihre Führer. Von besonderem Wert sind Register der *kadi*-Ämter (*şeriye sicilleri*) des Reiches und die Registerhefte der „wichtigen Entscheidungen“ des großherrlichen Diwans (*mühimme defterleri*). Diese Quellen zeigen, welche Probleme die *aķıncıs* hatten, welche Aufgaben sie erfüllen sollten oder wie Situationen ihres Alltags- und Wirtschaftslebens behandelt wurden. Wohl noch mühsamer ist das Studium der verschiedenen *tahrir*-Register, welche unterschiedliche Segmente der Bevölkerung des Reiches erfassen, sowie der Register anderer Militärinstitutionen, welche in unsystematischer Art und Weise eine konsistente Reihe von *aķıncıs* belegen³⁷.

Einige statistische Fakten erstaunen, wenn man die Behauptungen der bisherigen Forschung mit der Quellenlage vergleicht. Die *aķıncı*-Register und Gesetze (*kānūnnāme*) sind deutlich denjenigen der *voynūken*, *martolosen* und *eḫlāḳān* unterlegen, für die sogar Reihen von solchen Quellen für bestimmte Gebiete zur Verfügung stehen. Die Wlachen (*eḫlāḳān*) und die *voynūken*, nicht selten sogar in engem Zusammenhang miteinander, sind auch früher in den *tahrir*-Registern belegt als die *aķıncıs*, obwohl die spezialisierten Register für die jeweilige Institution beginnend mit dem letzten Viertel der 15. Jhds. erhalten geblieben sind. Allerdings haben wir keine Erfassung der *yürükān*, obwohl sie ja

³⁷ Siehe etwa Dz. F. Spaho: *Opširni popis Kliškog Sandžaka iz 1550. godine*. Sarajevo 2007, S. 122, 182, 187, 192, 222, 228, 237, 308, 313, 321, 336, 359 oder 91, 164, *MAD 540 ve 173 Numaralı Hersek, Bosna ve İzvornik Livaları İcmāl Tahrir defterleri* (926-939 / 1520-1533). Ankara 2005 mit sogar 204 Einträgen über die *aķıncıs*. In 16. Jhd. alle *tahrir*-Register beinhalten eine erhebliche Anzahl von *aķıncıs*.

oft als Reservoir für Streitkräfte betrachtet werden. Wenn der Zufall der Überlieferung nicht zu drastisch eingegriffen hat, dann sieht es aus, als seien die Wlachen (*eḡlāk*) und *voynūḡen* viel wichtiger oder zumindest sichtbarer als die *yürūkān* und *aḡıncıs* im Südosteuropa des 15. Jhds. gewesen.

Kontrastiv zu den bürokratischen Quellen können Reiseberichte wie z. B. die Giovanni Maria Angiollelos, Iacopo de Promontorio de Campis' oder der späteren Benedict Kuripešić' und Bartholomaeus Georgievits', sowie die zahlreichen osmanischen als auch christlichen narrativen Quellen verwendet werden. Nicht aber umgekehrt. Eine gute Analyse muss auf den Dokumenten der osmanischen Bürokratie und der guten Kenntnis der Regierungszeit Mehmeds II. und der Zeit kurz danach (insgesamt 1450-1500) beruhen.

Zusammensetzung des *aḡıncı*-Korps

Wie weiter oben angesprochen, tendiert die Forschung dazu, den exklusiv muslimischen Charakter der Militärinstitution der *aḡıncıs* zu dogmatisieren. Dies ist die Folge einer unkritischen Verwendung narrativer Quellen und vor allem eines Mangels an Differenzierung zwischen den verschiedenen Perioden. Die muslimische Dominanz ist eine Realität des 16. Jahrhunderts, insbesondere seiner zweiten Hälfte. Dass die Angehörigen des Militärs zu dieser Zeit (fast) ausschließlich Muslime waren, betrifft nicht allein die *aḡıncıs*, sondern war eine allgemeine Tendenz bei allen Militärinstitutionen des Reiches. Selbst in den vehementesten historiographischen Äußerungen findet man Hinweise auf Einschränkungen und Ausnahmen dieses Phänomens. Šabanović behauptete, dass alle Mitglieder verschiedener Hilfseinheiten als *aḡıncıs* verwendet wurden. Es hätten seiner Ansicht nach aber nur die *aḡıncıs* ihre militärischen Funktionen unverändert behalten. Er behauptet weiter, dass in dieses Korps sowohl Muslime als auch lokale Christen gedient haben, welche von der Landwirtschaft lebten³⁸. Zirojević spezifiziert zwar, dass "es ist wohl bekannt, dass unter den *aḡıncıs* Christen sowie Renegaten waren"³⁹, fährt dann aber mit Verallgemeinerungen fort.

Beginnend mit der Zeit Süleymans des Prächtigen (1520-1566) ist gut belegt, dass Muslime verschiedenen Hintergrunds Aufnahme ins *aḡıncı*-Korps fanden. Eine Liste etwa der Einwohner von Kruševac (1536) zeigt, dass die Mehrheit der muslimischen Einwohner *aḡıncıs* waren⁴⁰. Die Indizien für frühere Perioden sind spärlich, aber in Analogien können begründete Fragen gestellt werden: Wo sind muslimische *ecnebis* („Fremde“, also Infiltranten in die *askeriye*-Klasse) in früheren Zeiten aufgenommen worden? Für die Christen haben wir eine

³⁸ Šabanović: "Vojno uredjenje Bosne", S. 213-214.

³⁹ Zirojević: *Tursko vojno*, S. 97.

⁴⁰ M. Vasić: "Stanovništvo Kruševackog sandžaka i njegova društvena struktura u XVI vijeku." In: *Kruševac kroz vekove*. Kruševac 1972, S. 62; Istanbul, BOA, *Tapu Tahrir Defterleri*, Nr. 179.

relativ lange Reihe von *voynūk*, *martolos* und *eflāk*-Registern. Warum wurden die *yāyā* oder die *yürük* vergleichsweise nicht so sorgfältig wie beispielsweise christliche Hirten oder die teilweise nomadischen Wlachen (*eflākān*) registriert, obwohl muslimische Elemente eine größere militärische Rolle spielten - wie jedenfalls die bisherige Forschung behauptet? An dieser Stelle können keine Antworten gegeben, sondern nur ein Rahmen für künftige Studien abgesteckt werden. Es kann davon ausgegangen werden, dass 1. alle ethnischen und religiösen Schichten in unterschiedlichen Maßen von Region zu Region, von Zeit zu Zeit und kontextbedingt Zugang zum *aķıncı*-Dienst hatten; dass 2. neben einem jedoch heterogenen Nukleus von früheren Infiltranten im südosteuropäischen Raum die Osmanen zumindest in der Zeit 1370-1500 auf die vorosmanisch militärisch organisierten Strukturen und Bevölkerungen direkt zugriffen, weil sie a) die Spezialisten mit einer langen Laufbahn in diesem Raum waren, b) sich nahe am Ort des militärischen Geschehens befanden oder c) als Agenten der Kolonisation verwendet wurden; dass 3. die *aķıncıs* von den vorosmanischen Militärinstitutionen beeinflusst wurden oder doch ihnen sehr ähnelten; und dass 4. die *aķıncı*-Institution eine Synthese mehrerer Militärinstitutionen ist. Es ist weiterhin zu untersuchen, ob die Eingliederung der verschiedenen südosteuropäischen Militärinstitutionen in derselben Steuerklasse 1. ein Ausdruck ihrer Ähnlichkeiten, 2. ein Ausdruck ihrer Zusammengehörigkeit, oder 3. die Strategie der Zentralgewalt zu ihrer Homogenisierung und später Assimilation war. Dazu sind all diese Militärinstitutionen gemeinsam in Betracht zu ziehen und die zwischen ihnen bestehenden Nuancen systematisch zu untersuchen.

Status

Der Status und die Privilegien der *aķıncıs* variieren von Zeit zu Zeit und von einem Gebiet zum anderen. Ihr Maß hing mit den Umständen der Unterwerfung der jeweiligen Gebiete, der daraus resultierten Machtbalance zwischen den Eroberern und den privilegierten Schichten von vor der Eroberung und mit der Abhängigkeit der Zentralautorität vom kriegerischen Potential dieser Gruppen in der Expansion des Staates zusammen. Diese Schwankungen waren auch abhängig von externen Faktoren wie z. b. einem zerstörerischen feindlichen Einfall. Man kann aber einige Leitlinien der osmanischen Politik gegenüber diesen Gruppen rekonstruieren.

Von Anfang an sollte aber präzisiert werden, dass die *aķıncıs* zur selben oder einer sehr ähnlichen Steuerklasse gehörten wie alle anderen bereits erwähnten Institutionen. Sie können als "Bauernsoldaten" nicht nur dank (bei Manchen) des byzantinischen Erbes bezeichnet werden, sondern vielmehr durch ihren Status als eine Zwischenschicht zwischen der steuerpflichtigen Arbeiterklasse (*re'āya*) und

der von Steuerabgaben befreiten Militärklasse (*‘askeriye*)⁴¹. Der manchmal unklare Status dieser Gruppen wurden seitens der *‘askeriye* und *kālemiye* im polemischen Sinne als Fremde (*ecnebi*)⁴² bezeichnet. Aus der Perspektive der *‘askeri* blieben die *aķıncıs* also weiterhin Mitglieder der *re‘āya*-Klasse. Die Aktivität in solchen Militärinstitutionen war oft ein Sprungbrett zum Einstieg in die *‘askeri*-Klasse, denn die Mitglieder, welche ihre Kommandanten und vor allem die Lokalgouverneure (*sancāķbeğs*) mit ihrer Tapferkeit auf dem Schlachtfeld überzeugten, konnten zu *sipāhis* werden und eine Pfründe (*tīmār*) erhalten. Außerdem waren im 16. Jhd. alle *aķıncı*-Kommandanten unabhängig vom Rank *tīmār*-Inhaber. 1573 hatten diese in den vorher strategisch wichtigen bosnischen Gebieten jedoch nur *çiftliks* und den Status eines *muaf* (von Abgaben befreiten Landbesitzers). Im 16. Jhd. wurden die *aķıncıs* sowie die *martolos*en und *voynūķen* unter die *‘askeri* gezählt, solange sie im Dienste standen. Diese Privilegien konnten sogar bis zur vollständigen Steuerfreiheit reichen. Eine Konstante bis in die zweite Hälfte des Jhds. war die Befreiung von der Kopfsteuer (*ciziye*), Zehnt (*decima*, *öşr*), *ispence* und den außerordentlichen Abgaben wie *‘avārız-i dīvānīye* and *tekālīf-i ‘örfiye*. Gegen Ende des Jhds. waren sie nur von den außerordentlichen Abgaben befreit. Die einzigen verpflichtenden Abgaben waren die Gebühren (z. B. Heiratssteuer - *resm-i nikāh*) und die Geldstrafen für diverse Delikte, die allgemein unter *cürm u cināyet* bekannt waren. Diese waren eine komplementäre Einkommensquelle der Lokalgouverneure und der direkten Befehlshaber und Kommandanten. Der Grundlebensunterhalt der *aķıncıs* war, ähnlich wie im Falle der *voynūķen*, *martolos*en

⁴¹ Die Bevölkerung im Osmanischen Reich war im Prinzip in zwei Klassen unterteilt: die *‘askeriye* (die Militärs und die Lokalverwalter mit militärischen Aufgaben) und *re‘āya* (die Bauern und Arbeiter, ob christlich, muslimisch oder jüdisch). Vgl. H. İnalcık u. D. Quatert (Hgs.): *An Economical and Social Study of the Ottoman Empire*. Cambridge 2005⁵, S. 16-17. Für die Bevölkerungsgruppen mit Sonderstatus im südosteuropäischen Raum siehe die Monographie A. Stojanovski: *Raja so specijalni zadolženja vo Makedonija (vojnuci, sokolari, orizari i solari)*. Skopje 1990. Drei Thesen wurden in der Fachliteratur aufgestellt: 1. Eine Mittelklasse zwischen *askeriye* und *kalemiye* (Đurdev: “O vojnucima”, S.100-101); 2. *re‘āya* mit privilegiertem Status (Stojanovski: *Raja*, S. 53-65); 3. sie gehören zu *askeriye* (Y. Ercan: *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*. Ankara 1989², S. 8-10; İnalcık: “Osmanlılar’da Raiyyet Rüsûmu.” In: ders.: *Osmanlı İmparatorluğu. Toplum ve Ekonomi üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*. Istanbul 1993, S. 50-51).

⁴² J. Kaldy-Nagy: “The ‘Strangers’ (*ecnebiler*) in the 17th Century Ottoman Military Organization.” In: K. György (Hg.): *Between the Danube and the Caucasus. A Collection of Papers Concerning Oriental Sources on the History of the Peoples of Central and South-Eastern Europe*. Budapest 1987, S. 165-169). İdrīs Bitlīsī der seine berühmte osmanische Chronik *Heşt Behişt* in den ersten Jahren der 16. Jhds. auf Persisch verfasste, bezeichnet die *aķıncıs* des Mihaloğlu Ali Beğ als *ecnebi*, wobei es nicht ganz deutlich hervorgeht, ob es dabei um Fremdlinge in der *‘askeriye* oder um ihre ethnische und vor allem religiöse fremde (also nichtmuslimische) Abstammung geht.

und Wlachen, durch *baştina*⁴³, also Ländereien im eigenen Besitz, gesichert. Diese Steuerentlassungen und implizit auch der Status bezogen sich im Falle der Wlachen, und durch Analogie annehmbar auch im Falle der *aķıncıs*, unmittelbar auf die zugeschriebene *baştina*. Wenn der Steuerbefreite ein weiteres Landstück anbaute, musste er dafür alle dazugehörigen Abgaben zahlen. Die *baştina* bestimmte also den Status und nicht die Zugehörigkeit des Besitzers zum Corps. Ein *eşlāk*, *voynūķ* und *aķıncı* konnte daher gleichzeitig ein *‘asker* und *re ‘āya* sein, je nachdem welche Ländereien er beackerte. Es ist daher leicht begreifbar warum die Osmanen die Statuten gemäß den steuerlichen Angaben bestimmten und zuordneten⁴⁴. In einem Register von 1455 hatten die *voynūķ cebellūs* auswechselbar in gemeinsamer Nutznießung winzige *tīmāre* unter 1000 *akçe* inne. In der zweiten Hälfte des 16. Jhds. verallgemeinert sich diese Praxis. Ihren Unterhalt ergänzten sie durch ihre Teilnahme an den Feldzügen. Da sie keine Bezahlung bekamen, durften sie frei plündern. Gegen Ende des Jahrhunderts sind mehrere Situationen belegt, in denen die *aķıncıs*, insbesondere die Mitglieder der Festungsbesatzungen, für ihre Dienste regelmäßige Bezahlungen (wie die *martolosen*) erhielten. Diese zusätzlichen Einkommen waren jedoch von Abgaben nicht befreit. Ganz im Sinne der islamischen Vorschriften mussten sie das Fünftel (*pencik* > pers. *panc* = fünf) an den Kommandant des Feldzuges, also den *aķıncıs*-Führer, bzw. den Sultan abgeben. Das Quantum dieser Zahlungen war vorher bestimmt, wie das älteste *ķānūnnāme* aus der Zeit Bayezids II. (ca. 1495) belegt und dasjenige von Süleyman dem Prächtigen bestätigt.

Rekrutierung und Mobilisierung

Gemäß den vorhandenen Belegen wurde die Rekrutierung kontextabhängig auf Grundlage von sultanischen Befehlen (*hükum*) durchgeführt. Es gibt keine Indizien, dass diese Rekrutierungen regelmäßig oder bevorzugend bei bestimmten Bevölkerungsgruppen vorgenommen wurden. Sie wurden, wie im Falle der Knabenleseerhebung oder Aufstellung der *tahrir*-Register, von einem Sekretär (*emīn*) des Sultans, dem Distriktgouverneur (*sancāķbeķi*) und dem lokalen Richter (*kadi*) geleitet. Das Rekrutierungsregister wurde in zwei Exemplaren erstellt, ein Exemplar wurde vom *emīn* mitgenommen und eines blieb beim *sancāķbeķi*. Wenn die *aķıncıs* vor dem Aufbruch zum Feldzug aufgerufen wurden, verglich man die daraus resultierenden Register (*yoķlama defterleri*) mit den Rekrutierungsregistern. Auf dieser Basis wurden Nichtanwesende bestraft. Üblich waren körperliche Züchtigungen, in harten Fällen kam es zur Einziehung des Status. Im Rekrutierungsregister

⁴³ Ein Wort slawischen Ursprungs wie viele Bezeichnungen der Kommandanten (*tovica*, *primikūr*, *legator*, *knez*, *voyvoda*). Dies weist wiederum auf eine gemeinsame Extraktion der balkanischen Militärinstitution während der osmanischen Zeit hin. Vgl. N. Beldiceanu: “Les Valaques de Bosnie”, S. 129-131.

⁴⁴ H. İnalçık: “Osmanlılar’da Raiyyet Rüsūmu”, S. 31-65, insbesondere S. 49.

waren die aktiven *aķıncıs* (*eķkinci*) mit ihren Reserven *yamāķ* aufgelistet, die in der Literatur als „Reserven“ übersetzt werden, aber eigentlich ihre Versorger waren. Die *ocāķs* der *aķıncıs* umfassten bis 25 Mann⁴⁵, welche, ähnlich wie anderen Militärinstitutionen in diesem Raum wie etwa die „Lanzen“ (*gönder*)⁴⁶, in *eķkinci* und *yamāķs* unterteilt waren. Einer davon war der *eķkinci*, der von seinem *yamāķs* mit der notwendigen Ausrüstung, Proviant und sogar Geld feldzugstüchtig gemacht wurde. Es gibt kaum Indizien dafür, dass die Mitglieder eines *ocāķs* oder eines *gönder*s sich in ihrer Rolle abwechselten. Die militärischen Aufgaben wurden von den Söhnen geerbt, welche am Anfang ähnliche steuerliche Erleichterungen wie ihre Väter genossen. Die Kriegstüchtigkeit der *aķıncıs* wurde regelmäßig überprüft und im Fall von Abwesenheit, Tod oder Unfähigkeit wurde der Dienst auf die Söhne übertragen oder neue *aķıncıs* rekrutiert.

Im Falle eines Feldzugs waren ihre direkten Übergeordneten (*tovica*)⁴⁷ damit betraut, ihre Gruppe von *aķıncıs* zum Treffpunkt (*meydān*) zu führen, der vom *sancāķbeķi* bekannt gemacht wurde – der darüber seinerseits vom Sultan durch Eilboten informiert worden war. Die *aķıncıs*-Einheiten waren nach dem Dezimalsystem aufgeteilt und ihre Kommandanten trugen entsprechende Namen: *onbaşı*, *yüzbaşı*, *binbaşı*.

Die Erhebung des *penciks* geschah unmittelbar nach der Rückkehr vom Feldzug, bei der Überquerung der Grenze. Von besonderer Bedeutung waren die Knaben unter 17 Jahren, welche von den Agenten des Sultans zwecks Verwendung im Palastdienst oder in den Hofeinheiten (*kāpı ķūlu*) zu vorher festgelegten Preisen abgekauft wurden.

Die *aķıncıs* waren sehr stark an ihren Kommandanten und ihren Anführer gebunden, weswegen sie unter deren Namen bekannt waren: Mihallu, Turhanlu, Malkoķlu. Die ersten beiden Begriffe waren zugleich auch die Bezeichnungen der beiden Flügel der *aķıncıs*, die wie im Falle der Flügel der schweren Reiter (*sipāhi*) der Großarmee (*ordu*) wiederum eine geographische Perspektive der Osmanen tradieren, welche den rechten und linken Flügel nach Himmelsrichtungen bezeichneten, nämlich den abendländischen und morgenländischen Flügel. Im

⁴⁵ Im 16. Jhd. wiesen die *yürüks* viele organisatorische Bezüge zu den *aķıncıs* und anderen Militärinstitutionen wie z. B. die *müsellems* auf. Vgl. das *kānunnāme* des *yürüks* aus Kocacık (1585) in A. Akgündüz: *Osmanlı Kanunnāmeleri*, 4. Bd. Istanbul 1992, S. 464 und das *kānunnāme* des Süleyman des Prächtigen im ebd., 8. Bd. Istanbul 1994, S. 536-538.

⁴⁶ Beldiceanu: „Les Valaques de Bosnie“, S. 129 hat zutreffend das Wort vom gr. *kontarion* (=Lanze) abgeleitet. Es ergibt keinen Sinn, wenn es vom türkischen Verb *göndermek* (=senden) abgeleitet wird. Dasselbe System wurde auch von den Byzantinern praktiziert. *Gönder* ist höchstens eine Volksetymologie aufgrund der phonetischen Ähnlichkeit mit dem erwähnten Verb. Ein entscheidendes Argument für diese Etymologie ist die Steuer *gönder akķesi*, die oft auch *ādet-i nīze* genannt wird, wobei *nīze* das pers. Wort für Lanze ist.

⁴⁷ Ein Wort, dessen Etymologie und Semantik ungenügend erklärt wurde. Es ist nicht genau bekannt, welche Position er in der militärischen Gewalthierarchie innehatte.

Laufe der osmanischen Infiltration im Balkanraum und der weiteren Eroberungen tendieren die vier großen Familien dazu, den *aķın* (Streifzug) zu monopolisieren: die Evrenosoğulları, Mihalloğulları, Turahanoğulları und Malkoçoğulları. Neben diesen Familien existierten weitere Familien und Individuen wie etwa der Tatare Minnetoğlu Mehmet Beğ⁴⁸, die einen episodischen Ruhm errungen haben. Diese haben sich nicht durchgesetzt, entweder weil sie von einer Person mit besonderen Fähigkeiten abhingen oder weil ihre geographische Position für das Reich strategisch ungünstig war⁴⁹. Im Laufe der Machtkämpfe und der Zentralisierung verloren manche von diesen Familien an Bedeutung, während andere, die früher weniger markant gewesen waren, an Rang gewannen. Im letzten Viertel des 14. und zu Beginn des 15. Jhds. war die Konkurrenz zwischen den Evrenosoğulları und Mihalloğulları groß, deren Gründungsväter, laut Tradition, zwei der ältesten Kampfgefährten der ersten Repräsentanten des osmanischen Herrscherhauses waren. Der entscheidende Kampf zwischen den beiden Familien geschah während der Thronfolgekriege (1402-1411) zwischen den Söhnen Bayezids I. nach der Schlacht von Ankara. Die Evrenosoğulları waren die Verlierer, da sie mehrmals einen scheiternden Prätendenten unterstützten. Den Mihalloğulları geschah jedoch für kurze Zeit das Gleiche nach dem Tod Mehmeds I. (1412-1421). Die Turahanoğulları und Malkoçoğulları behaupteten sich vergleichsweise spät. Zusammen mit den Mihalloğulları profitierten sie davon, dass sie in strategisch wichtigeren Zonen eingesetzt wurden. Die geographische Verteilung dieser Großfamilien sah folgendermaßen aus: die Evrenosoğulları saßen in Westthrakien mit dem Zentrum in Gümülcine, Seres, Yenice-i Vardar (heute Giannitsa) und später Tırhala und Semendire; die Mihalloğulları in Vidin, Niğbolu, Semendire und im Falle Ali Beğs für ein Jahr sogar in Sivas in Anatolien; die Turahanoğulları ursprünglich in Tırhala, dann in Bosnien; und schließlich die Malkoçoğulları in Silistra, Semendire, Belgrad, Bosnien, Budin (Ofen) und dann Vidin. Ab der zweiten Hälfte des 15. Jhds. fällt es immer schwerer, das jeweilige Areal zu bestimmen, da die *sancāķbeğis* sehr oft ausgetauscht wurden⁵⁰.

Funktionen

⁴⁸ G. Boykov: "Minnetoğlu", S. 47-68.

⁴⁹ Ebd., S.57: Die Lage Minnetoğlus wurde entscheidend durch die großen Konfiszierungen Mehmeds II. verletzt, der nach Abschaffung der Autonomien strebte. Für die Politik Mehmeds in diesem Sinne vgl. H. İnalcık: "Autonomous Enclaves in Islamic States: *temliks, soyurgals, yurdruk-ocaklıks, mâlikâne-mukâta'as and awqâf*". In: J. Pfeiffer u. Q. A. Sholeh (Hgs.): *History and historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East. Studies in honor of John E. Woods*. Wiesbaden 2006, S. 117-19.

⁵⁰ Für diese Mobilität (oder Flexibilität) vgl. illustrativ Boykov: "Minnetoğlu", S. 53-54 und M. Kiprovska: "Mihaloğulları: Gazi Warriors and Patron of Dervish Hospices". In: *Osmanlı Araştırmaları* 32 (2008), S. 193-222; insbesondere S. 214-215.

In der Zeit Süleymans des Prächtigen erfüllten die *aķıncıs* sowohl in Friedens- als auch in Kriegszeiten bestimmte Aufgaben. Während der Kriegszeit waren ihre Aufgaben sowohl offensiv, wie allgemein bekannt, als auch defensiv. Laut dem *kānūnnāme* Bosniens aus dem Jahre 1516⁵¹ sollte von 1000 *aķıncıs* die eine Hälfte die Grenze überwachen, während die andere Hälfte die üblichen Aktionen in den feindlichen Territorien unternahm. Diese doppelte Aufgabe wird vom *tahrir*-Register von Kruševac (1536)⁵² bestätigt, das den defensiven Charakter der Grenzsicherung klar definiert. Die späteren Reglements der zweiten Hälfte des 16. Jhds. präzisieren noch deutlicher die defensiven und vor allem ihre non-kombativen Aufgaben, die sich immer mehr mit denen der anderen Militärinstitutionen überschneiden. Das bereits erwähnte *kānūnnāme* von 1536 schrieb den *aķıncıs* eine Rolle in der Verfolgung von Banditen zu. Das *kānūnnāme* von 1582 bekräftigte ihre wichtige Rolle in der Bekämpfung des Banditentums⁵³ und präzisiert eindeutig ihre Aufgabe als Polizei, wodurch sie von den *martolosen* nicht mehr zu trennen sind. Ein Eintrag in den *mühimme*-Register von 1573⁵⁴ schrieb den *aķıncıs* eine Reihe von Funktionen zu, welche auch im Tätigkeitsbereich der *martolosen* lagen: die Bewachung der Wege und die Besatzung der Festungen. Auch die Lieferung von Proviant an die Festung fiel dabei in ihren Aufgabenbereich. Des Weiteren sollten sie auch noch die Wege frei machen, die Brücken reparieren oder die Belagerungstruppen bei der Aushebung der Schutzgräben unterstützen⁵⁵. All diese Tätigkeiten wurden von einer Reihe von halb-militärisch oder wohl nicht militärisch organisierten Dienstleistungstruppen wie etwa die *serahor* ausgeübt. Der Befehl von 1573 präziserte eine weitere Überschneidung, nämlich mit den *derbendcıs*, deren Rolle als Passwächter die *aķıncıs* in manchen Fällen übernehmen sollten.

Die Verwendung der *aķıncıs* hatte mehrere Dimensionen. In den narrativen Quellen und bei den Augenzeugen sind meistens die großen Unternehmungen bekannt, die von ihren berühmten Führern geleitet wurden. Diese großen Unternehmungen erfolgten entweder selbständig aufgrund eines sultanischen *fermans* (Erlass), oder sie waren Teil eines größeren Feldzugs, wobei die *aķıncıs* entweder dem Sultan selbst oder einem Heerführer (dem Großwesir oder einem *beğlerbeğ*) untergeordnet waren. Im letzten Fall bildeten sie die Vorhut beim Einmarsch bilden und sicherten die Nachhut beim Rückzug. Des Weiteren leisteten sie im Feindesland Kundschafterdienste und Hilfsdienste wie beispielsweise den Schutz des Proviantes, der Wege oder des Lagers. Die gewaltigen Plünderungen waren daher nur eine Facette ihrer Tätigkeiten, die aber am tiefsten das historische Gedächtnis der Betroffenen prägte. Diese Plünderungen war nicht immer eine

⁵¹ A. Akgündüz: *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 3 Bd. Istanbul 1991, S. 378.

⁵² VASIĆ: "Stanovništvo Kruševackog sandžaka", S. 62.

⁵³ Istanbul, BOA, *Mühimme Derferleri* XLIV, 124.

⁵⁴ *Müh.* XXIII, 18.

⁵⁵ Finkel: *Administration of warfare*, S. 48.

Aufgabe, sondern ebenso eine Notwendigkeit, solange diese Truppen nicht besoldet wurden. Außerdem ist zu bedenken, dass der Proviant auch im Laufe des Marsches durch die feindlichen Gebiete von der Umgebung durch Gewalt beschafft wurde. Die *aķıncıs* sollten also nach Proviant und Wasserquellen suchen. Plünderungen waren notwendiger Teil der Aktionen einer Großarmee (*ordu*), und darin unterschieden sich die Osmanen von ihren Zeitgenossen nicht. Alle diese Tätigkeiten ordneten sich in einen *aķın* (Streifzug) ein, der sich dadurch auszeichnete, dass er vom Distriktgouverneur (*sancāķbeĝi*) geleitet wurde, in dessen Provinz die *aķıncıs* registriert waren.

Kleinere Streifzüge der *aķıncıs* geschahen zumindest bis zum Ende des 16. Jahrhunderts in kontinuierlicher Form. Besser belegt bleiben jedoch die oben erwähnten größeren *aķıns*, die tief in das feindliche Territorium eindringen. Weil die Anzahl der Truppen sehr gering war, ist zu vermuten, dass die kleineren Streifzüge auf lokaler Ebene geführt wurden, um konstanten Druck auf die Feinde auszuüben. Operationen einer Gruppe von über 100 Mann, die von keinem *sancāķbeĝi* geleitet wurde, wurden *harāmilik* genannt. Kleinere Aktionen von kleineren Gruppen wurden als *çete* oder *potera* bezeichnet.

Die *aķıncıs* wurden sowohl in Rumelien als auch in Anatolien eingesetzt. Sehr bekannt ist ihre Verwendung gegen die türkmenschen Truppen Uzun Hasans, des Anführers der Akķoyunlu, 1472-3.

Kontextualisierung

Wer mehr als eine einfache Aufreihung von Fakten möchte, deren Wert dem ihrer Quellen entsprechen muss, hat auf den Kontext der Institution zu achten. Vier Aspekte sind hier anzusprechen: das allgemeine bürokratische System, die wirtschaftliche Lage, Veränderungen in Bewaffnung und Strategie und schließlich die religiöse und ethnische Dynamik. All das ist in einen allgemeinen historischen Kontext einzuordnen.

Nach den vielen Eroberungen in der Zeit Mehmeds II. erlebt das Osmanische Reich eine Periode der Verdichtung und Neustrukturierung sowie der Stabilisierung und Homogenisierung seiner Eliten in der Herrschaftszeit seines Nachfolgers Bayezid II. (1481-1512). Die Zeit ohne Eroberungskampagnen hielt jedoch nicht lange an; die von Beute lebenden Gruppierungen erhoben ihre Ansprüche durch Selim I. (1512-1520), der seinen Vater absetzte und kurz danach begann, die Wünsche seiner Partei zu erfüllen. Nach dem Tod Mehmeds II. waren die kriegerischen Gruppierungen sowie die Finanzen und die Kriegskapazitäten des Reiches extrem belastet. Unter Bayezid II. hatte sich die Zentralautorität erholt, die den Kriegsparteien aber auf deren Wunsch nach Expansion nicht entgegen kommen konnte, da der Sultan bis 1495 mit Sicherung seiner Macht vor der Bedrohung durch seinen Bruder Cem beschäftigt war. Selim erbte so eine politisch reife Konstruktion, die nach langer Wartezeit wieder eine militärische Expansion wünschte. Trotz großer Erfolge gegen die Mameluken bleibt die Herrschaftszeit

Selims I. eine Aufbauperiode, deren Wirkungen erst in der Zeit seines Nachfolgers Süleymans des Prächtigen (1520-1566) deutlich wurden. Das Reich war jetzt politisch stabil und militärisch reif, um seinen traditionellen europäischen Gegnern deutlich überlegen zu sein. Dies zeigte sich deutlich im Zerfall Ungarns und in der Verhinderung zahlreicher habsburgischer Restaurationsversuche des ungarischen Staates. Die Erweiterung der Grenzen musste aber auch wirtschaftlich betrachtet werden. Im Falle Ungarns hatten die Osmanen sogar mit Defiziten zu rechnen, denn die Verteidigung und Verwaltung dieser Provinz benötigte mehr Geld als vom Land an Steuern erhoben werden konnte⁵⁶. Die langen Konflikte halfen den Habsburgern passende Bekämpfungsstrategien zu entwickeln, deren Wirkung darin sichtbar wurde, dass sie seit der zweiten Hälfte des 16. Jhds. deutliche Erfolge über die Osmanen errangen. Aus einem dynamischen Expansionskrieg wurde ein Stellungskrieg, wobei die kriegstreibenden Gruppierungen ihren Lebensunterhalt nur noch mit Schwierigkeiten sichern konnten. Außerdem waren die berittenen *akıncıs* im Stellungskrieges nur von begrenztem Nutzen. Die Zentralautorität sah sich mit einer Reihe von bewaffneten und militärisch organisierten Gruppen konfrontiert, deren Gewaltpotential nicht mehr exportiert werden konnte, um den internen Druck abzubauen. Seit der zweiten Hälfte und besonders gegen Ende des 16. Jhds. wird das Problem des Gewaltmanagements für die osmanische Zentralgewalt immer schwerwiegender.

Auch für die bereits erwähnten Gruppen, Strukturen oder Organisationen war die Lage Mitte des 16. Jhds. nicht besonders gut. Die Bürokratisierung des Reiches nahm in der Zeit Süleymans (1520-1566), genannt der Gesetzgeber (*Kānūni*), rasch zu. Die *akıncı*-Führer mit ihrer einst umfassenden Autorität wurden zu territorialen Verwaltern und zu bürokratischen Instrumenten der Staatsgewalt⁵⁷.

Nach den großen Territorialgewinnen im Osten drangen die muslimischen Elemente der Bevölkerung immer tiefer in das bürokratische System und die militärischen Strukturen ein, wo sie Nichtmuslime verdrängten und in diesem Sinne ein Monopol zu etablieren begannen. Auch die Hilfseinheiten waren davon betroffen⁵⁸. Die Christen verloren immer weiter ihre Stellung, weil ihre Eliten ihre Bedeutung in der Gewalthierarchie des Reiches langsam einbüßten⁵⁹. Mit der Herrschaftszeit Selims I. war die Assimilationsperiode christlicher Lokaleliten beendet.

⁵⁶ İnalçık: *An Economical and Social Study*, S. 57f.

⁵⁷ R. Murphey: "Ottoman military organisation in south-eastern Europe, c. 1420–1720." In: F. Tallett (Hg.): *European warfare 1350-1750*. Cambridge [u.a.] 2010, S. 136 und 141; Šabanović: "Vojno uredjenje Bosne", S. 194.

⁵⁸ Vgl. Vasić: *Martolosi*, S. 228.

⁵⁹ Vgl. Gradeva: "Vidin", S. 344: gegen Ende des 16. Jhds. die Christen von Silistra erfüllten eher außerordentlich militärische Tätigkeiten.

Die generelle und rasche Monetarisierung der europäischen Märkte beeinflusste auch das Osmanische Reich⁶⁰. Dies hatte im hier behandelten Kontext zwei Auswirkungen: 1. die steigende Abhängigkeit von barem Geld, was dazu führte, dass 2. die verschiedenen Militärinstitutionen, beginnend mit den Janitscharen und den *tīmāriotischen sipāhis*, immer mehr in wirtschaftliche Tätigkeiten parallel zu ihren Diensten und Verpflichtungen involviert waren. Dabei profitierten sie von ihrem privilegierten Status. In der Folge vernachlässigten sie nicht selten ihre militärischen Pflichten. Der Staat seinerseits brauchte immer mehr Geld für die steigende Anzahl der Bürokraten und Berufssoldaten.

Die Verbreitung von Schusswaffen und das Ende der Suprematie der Reiterei zugunsten einer professionellen Infanterie, welche auf die Kombination von Lanzenträgern und Musketieren großen Wert legte, hatte für die *aķıncıs* ebenso wie die anderen balkanischen Militärinstitutionen schwerste Folgen. Die Durchsetzung tragbarer Schusswaffen (*tüfenk*) war Ursache für den Niedergang mehrerer Militärinstitutionen im Osmanischen Reich. Weil die vorhandenen agrarischen Ressourcen für das demographische Wachstum unter den gegebenen technischen und infrastrukturellen Bedingungen nicht mehr reichten, und wegen des zunehmenden fiskalischen Drucks nahmen immer mehr *re'āya* quasi-militärische und militärische Tätigkeiten auf; das aber war dadurch möglich, dass Schusswaffen immer günstiger wurden und dass der Staat sein Monopol auf ihre Produktion nicht halten konnte. Diese (ehemaligen) Bauern sammelten sich in Gruppen von Söldnern (*levend*) und boten ihre Dienste als *tüfenkendaz* und *sekban* dem Staat an, der sie gegenüber den alten Militärinstitutionen wie z. B. den *martolosen* bevorzugte⁶¹. Dieser Prozess hatte seinen Grund zum einen in der ablehnenden Haltung der alten Militärinstitutionen (ob nun *sipāhis* oder die Hilfseinheiten) gegenüber der Ausrüstung mit Schusswaffen und zum anderen in einer Politik der Zentralverwaltung selbst, die in der vergeblichen Bemühung um die Aufrechterhaltung des Schusswaffenmonopols den Zugang zu Schusswaffen den Mitgliedern dieser Institutionen erschwerte und stattdessen die Anzahl seiner *kul* (Sklaven)-Truppen erhöhte⁶². Wenn man bedenkt, dass sich die *aķıncıs* von den

⁶⁰ Ş. Pamuk: *A Monetary History of the Ottoman Empire*. Cambridge 2000, S. 74ff.

⁶¹ Finkel: *Administration of Warfare*, S. 37-46. Die Autorin bemerkt jedoch, dass die *sekbān*-Truppen in den ungarischen Feldzügen nicht, wie bisher angenommen, eine wichtige Rollen gespielt haben. Zu *sekban* vgl. H. İnalcık: "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700." In: *Archivum Ottomanicum* 6 (Louvain 1980) (Nachdruck in: ders. *Studies in Ottoman Social and Economic History*. London 1985, V. Studie), S. 283-337, insbesondere ab S. 292. Zum Kontext dieser Diskussion vgl. S. 285f.

⁶² H. İnalcık: "The Socio-economic Effects of the Diffusion of Fire-arms in the Middle East." In: V. J. Parry u. M. E. Yapp (Hg.): *War, Technology and Society in the Middle East*. Oxford 1975, S.195-217, insbesondere S.196-201. Diese Studie stellt zugleich auch

spāhis von der Ausrüstung her nicht wesentlich unterschieden, kann man schließen, dass die beiden Militärinstitutionen von der Konkurrenz der mit den neuen Waffen ausgerüsteten *re'āya*-Söldner (*levend*) in ähnlichem Maße betroffen waren⁶³.

Die *aķıncıs* im 16. Jahrhundert

All dies macht verständlich, warum die militärischen Strukturen in Südosteuropa im Allgemeinen und die *aķıncıs* im Besonderen in der zweiten Hälfte des 16. Jhds. ihre Bedeutung und ihre Privilegien verloren. Der Weg dazu war aber nicht gerade und einfach und die Ergebnisse oft nicht klar genug.

Die Zentralisierung hatte, wie bereits gezeigt, die großen Familien und die Mitglieder der alten Militäraristokratie betroffen. In der Zeit Süleymans des Prächtigen konnte praktisch jeder *sancāķbeķi* über die in seiner Provinz ansässigen *aķıncıs* verfügen und Streifzüge (*aķın*) beantragen und anführen. Damit waren die alten Familien übergangen. Auch ihre wirtschaftliche Basis wurde abgebaut. In der zweiten Hälfte des 16. Jhds. gab es in der Region von Vidin keine *mülk* (Landbesitz) und *vakf* (fromme Stiftung) mehr⁶⁴. Allerdings verloren sie im Inneren des Reiches ihre Privilegien nie ganz.

Bis in die Mitte des 16. Jhds. sind die Christen aus den *tīmār*-Registern verschwunden; und bald danach auch aus den lokalen Hilfseinheiten⁶⁵. Damit hatten die Muslime ein Monopol auf den *aķın* etabliert.

Zu Beginn der Herrschaft Süleymans des Prächtigen wurden die *deli* organisiert, Freiwillige, welche gegen Ende des Jahrhunderts die Aufgaben und Funktionen der *aķıncıs* übernahmen. Zugleich gewinnen die Krimtataren an Bedeutung, welche zur Erfüllung vergleichbarer Aufgaben wie die der *aķıncıs* eingesetzt wurden. Auch die Gegner entwickelten ähnliche militärische Strukturen⁶⁶. Man kann also sagen, dass die Lebensart der *aķıncıs* von verschiedenen anderen Institutionen über die osmanischen Grenzen hinaus getragen wurde.

den besten Kontextualisierungsversuch der Umstrukturierungen innerhalb des osmanischen Militärsystems im 16. Jhd. dar.

⁶³ Für das Ausmaß der Konkurrenz dieser *levend* mit den anderen Institutionen vgl. İnalçık: "Military and Fiscal Transformation", S. 297-299 (Rivalität mit den Janitscharen). Für die Unfähigkeit des Staates sein Gewaltmonopol gegen die *levend*-Truppen durch die alten Militärinstitutionen in den Provinzen zu bewahren vgl. S. 292-297, insbesondere S. 295-296. Der Staat versuchte die Unfähigkeit der *sipāhis* mit der Erhöhung der Anzahl der *ķāpı ķūlu* (Pforteneinheiten) zu kompensieren (S. 288f).

⁶⁴ Gradeva: "Vidin", S. 347.

⁶⁵ Vgl. D. Bojanić-Lukać: *Vidin i Vidinskiyat sandzhakprez XV-XVI vek. Dokumenti ot Tsarigradskite arhivi* (Hg. V. Mutafchieva u. M. Staynova). Sofia 1975, S. 97-160; V. Mutafchieva: "Vidin i Vidinsko prez XV-XVI vek" (Einleitung zum vorherigen Werk), S. 35-6.

⁶⁶ Vgl. Hans-Joachim Kissling: "Logistisches zur frühosmanischen Heeresgeschichte." In: *Die Welt des Islams* 15, 1-4 (1974), S. 85-95.

Es gab auch einen fiskalischen Rekrutierungsweg der *aķıncıs*. Es war für die Bürokraten sehr praktisch und für die Staatsfinanzen lukrativ, die Funktionen von Individuen innerhalb derselben Steuerklasse zu wechseln, anstatt weiteren *re'āya* Privilegien zu gewähren. Zirojević erwähnt eine Reihe von Mitgliedern nicht-militärischer Strukturen wie *çeltukci* und *celepci*, die in der zweiten Hälfte des 16. Jhds. im *aķıncı*-Korps dienten. Sie konnte aber nicht feststellen, ob diese gleichzeitig die alten und die neuen Aufgaben erfüllten⁶⁷. Es bleibt eine Aufgabe der Zukunft, der Frage nachzugehen, ob und wie im Laufe des Jahrhunderts die *aķıncı*-Korps von immer mehr nicht-kombativen Elementen infiltriert wurden. Sicher ist es, dass sich gegen Ende des Jahrhunderts die Mehrheit der *aķıncıs* in den Städten aufhielt, wo sie Handwerk und Handel betrieben⁶⁸.

Die Militärinstitution der *aķıncıs* war immer durch Mobilität und Flexibilität charakterisiert. Nicht nur das Leben an der Grenze, sondern auch die Eroberungspolitik der Osmanen und die Wirkung externer Faktoren in der osmanischen Geschichte spielten dabei eine Rolle. Es wurde bereits erwähnt, dass die Hauptquartiere der *aķıncıs* vom Eroberungszug der Osmanen weiter nach vorne geschoben wurden. Als Folge darauf verloren die nordbulgarischen Städte wie etwa Nikopolis und vor allem Vidin und später selbst die bosnischen Gebiete ihre frühere Bedeutung für sie. Der neue *sancāķ* von Temesvar übernahm in den 50er Jahren des 16. Jhds. die meisten ihrer militärischen Aufgaben. Wichtig ist dabei die Tatsache, dass die osmanische Verteidigung mehrere Linien hatte. Früher strategisch wichtige Punkte verloren so nicht komplett ihre Bedeutung. Sie wurden bloß in der zweiten Linie integriert. So z. B. Vidin, das weiterhin u.a. die instabile Walachei bewachen sollte⁶⁹. Die Osmanen rückten nicht nur entlang der *Via Egnatia* und der Donau vor. Eine sekundäre Route folgte dem Handelsweg über Lwów (Lemberg), dem Fluss Siret (in der Moldau) und überquerte die Donau bei Isaccea (osm. *Sakci*). Dieser Weg verband die Handels und Handwerkerstädte Mitteleuropas mit der *Via Egnatia* verband. Es war daher zu erwarten, dass die Befehle betreffend den *aķıncıs*, die im *mühimme*-Register enthalten sind, auch die westlichen Gebiete sowie Silistre (Silistra) und Akkerman (Bender) betreffen. Diese beiden Festungen behielten ihre strategische Rolle bis zum Ende des Jahrhunderts und waren spielten in den Einfällen in die polnischen Territorien, aber auch in den blutigen Konflikten mit der Moldau im dritten Viertel des 16. Jhds. eine entscheidende Rolle.

Die oft in der Fachliteratur angesprochene Dezimierung der *aķıncıs* im Jahre 1595 muss in einem breiteren Kontext behandelt werden. Die Zentralgewalt versuchte, von dieser Niederlage zu profitieren und die bereits begonnene Umwandlung

⁶⁷ Zirojević: "Akındžije", S. 98f.

⁶⁸ Ebd., S. 97.

⁶⁹ Gradeva: "Vidin", S. 337. Zwei walachische Aufstände (in der 20er Jahren und in den 90er Jahren des 16. Jhds.) durch Radu aus Afumați und Michael den Tapferen bestätigte die Rolle Vidins.

von privilegierten Institutionen in *re'āya* weiter umzusetzen. Der schwere Schlag, den die Niederlage ihren Eliten versetzt hatte, schwächte deren Fähigkeit zu Widerstand. Auch die *aķıncıs* wurden durch diese Niederlage noch ein Mal davon überzeugt, dass der *aķın* nicht mehr eine sichere Einkommensquelle, sondern vielmehr eine risikoreiche Unternehmung war. Außerdem bauten die *aķıncıs* auf ihren Privilegien einen neuen *modus vivendi* in den Städten auf. Die vom Sultan angebotenen Alternativen konnten daher umfassender berücksichtigt werden.

Einige Tatsachen relativieren jedoch den für diese Maßnahmen verwendeten Begriff "Auflösung". Zum einen ihr Rekrutierungsreservoir: Die meisten erhaltenen Register der *voynūķen* und *martolosen* stammen aus dieser Periode oder der ersten Hälfte des 17. Jhds. Trotz ihrer Umstrukturierungen und sogar einiger Versuche, sie zu liquidieren, behielten sie eine wichtige Rolle in der Gewaltausübung im südosteuropäischen Raum. Im Kontext der Schwächung der zentralen Gewaltkontrolle versorgten sie im 18. Jhd. die lokalen Verselbständigungsversuche diverser Eliten mit Streitkräften. Dies zeigte vor allem die Machtlosigkeit der Zentralgewalt, sich langfristig über die lokalen bewaffneten oder militärisch organisierten Bevölkerungsgruppen durchzusetzen. So offenbart sich somit das relative Gleichgewicht zwischen Istanbul und der Grenze oder, besser gesagt, die unklar definierte Überlegenheit des Zentrums über die Peripherie. Die Zentralgewalt war gezwungen, dass nach dem Abbau bestimmter Institutionen oder der Abschaffung gewisser Privilegien bewaffnete, durch Ausübung von kriegerischen Tätigkeiten ernährte Individuen zurückblieben. Hätten diese über keine Einkommensquelle verfügt, wären sie zu Banditen geworden und hätten Druck auf die staatliche lokale Gewaltkontrolle ausgeübt. So spürt man bereits im 16. Jhd. eine Stärkung der lokaler und regionaler Amtsträger, die ab dem nächsten Jahrhundert der Zentralgewalt in offener Konkurrenz entgegentraten. Auch die nichtmuslimischen Gruppierungen sind nicht zu vernachlässigen. Das massive Eindringen muslimischer Elemente in die alten Militärorganisationen wurde dadurch relativiert, dass z. B. im Kontext der langen Kriegsperiode zwischen 1595-1606 den christlichen Gemeinden in Nordbulgarien Steuerentlastungen zugestanden wurden⁷⁰.

Die Strategie der Zentralgewalt artikulierte sich in mehreren Stufen wie auch im Fall etwa der *martolosen* und *voynūķen*. Dieser Strategie gemäß sollten die offensiven Funktionen der *aķıncıs* eingeschränkt und zunächst auf Polizeiaufgaben reduziert werden. Es ist jedoch schwer festzustellen, ob die *aķıncıs* früherer Zeiten Polizeifunktionen hatten⁷¹ oder ihnen diese infolge einer späteren Umstrukturierung zufielen. Fest steht nur die Tatsache, dass diese Funktion gut in

⁷⁰ Ebd., S. 344.

⁷¹ Zirojević: "Akindžije", S.98 sieht darin, dass die *aķıncıs* mit Einkommen unter 3000 *akķes* in der Defensive bleiben sollten, indem nur die besser dotiert *akıncıs* zum Feldzug ausrückten, eine ältere Praxis.

den Kontext passt und der Zentralgewalt einen Weg anbot, um ihr Gewaltpotenzial effektiver zu kontrollieren.

Kurz zusammengefasst: Es kann nicht von einer Auflösung der *aķıncıs*, sondern höchstens von der Umstellung eines Paradigmas gesprochen werden. Diese Militärinstitution geht langsam in andere über, welche sich nach anderen Anhaltspunkten definieren können. Die Ereignisse um 1595 haben diese Entwicklung höchstens beschleunigt, wobei sie der Zentralgewalt in ihrer bereits begonnenen Politik gegenüber den *aķıncıs* neue Möglichkeiten eröffnete. Allerdings haben weniger die Maßnahmen des Zentrums, sondern vielmehr die interne Dynamik des Reiches diese Umstellungen gefördert.

**DOCUMENTE DE SECOL XIX ȘI XX DIN COLECȚIA MUZEULUI
NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI REFERITOARE LA
CONACUL ȘI MOȘIA MICȘUNEȘTI DIN JUDEȚUL ILFOV**

**18TH AND 19TH CENTURY DOCUMENTS FROM THE
COLLECTION OF THE NATIONAL HISTORY MUSEUM OF
ROMANIA REGARDING THE MICȘUNEȘTI ESTATE AND
MANOR IN ILFOV COUNTY**

Alexandra Mărășoiu*

Abstract

In the Modern Epoch Manuscripts and Printings Collection of the National History Museum of Romania there is a lot of documents (dating from the late 18th century and the first part of the 19th century and written in Romanian with Cyrillic characters) which concern the Micșunești manor, one of the historical monuments of the Ilfov County, and the estate on which it was built in the second half of the 18th century. Little historical information has so far been known about the Micșunești estate and manor. Using the above mentioned documents, what this article aims is to briefly outline a history of the manor and the estate from after the death of Iordache Micșunescu, the one who built the manor, and until both properties changed owners, following the extinction of the Micșunescu family's male line.

Keywords: Cyrillic documents, Micșunești, manor, estate, the 18th and 19th centuries, history.

Printre monumentele istorice de pe teritoriul județului Ilfov se numără conacul boieresc din satul Micșuneștii Mari, comuna Nuci. Ridicat în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, de către marele stolnic Iordache Micșunescu și soția sa, Smaranda Grecianu, este o clădire cuprinzând o pivniță boltită, un parter cu cinci camere și un etaj cu șase camere și o sală centrală¹. Au fost publicate puține informații despre acest monument, principala sursă bibliografică fiind un studiu din anul 1973 al lui Ion Dumitrescu și Radu Crețeanu, ce prezintă conacul din punct de vedere arhitectonic, incluzând și un tablou genealogic al familiei

* Documentarist, Muzeul Național de Istorie a României, Compartimentul de Istorie Medievală din cadrul Secției de Istorie Modernă, Medievală și Contemporană, e-mail: alexandramarasoiu@yahoo.com

¹ Arh. Ion Dumitrescu, Radu Crețeanu, *Trei conace boierești din prima jumătate a veacului al XVIII-lea aflate în județul Ilfov*, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, 1973, anul XLII, nr. 4, p. 20.

Micșunescu². Articolul de față își propune să traseze o scurtă istorie a moșiei și conacului de la Micșunești, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până spre mijlocul celui următor, pe baza unui lot de documente referitoare la familiile Micșunescu și Polizu, achiziționate de Muzeul Național de Istorie a României în anul 1991.

După moartea lui Iordache Micșunescu, Costandin Micșunescu, unul din cei opt copii avuți cu Smaranda Grecianu, și Ștefan Micșunescu³, un fiu din a doua căsătorie, au primit fiecare, pe baza diatei tatălui, câte o jumătate din moșia și casele de la Micșunești. În urma morții postelnicului Costandin Micșunescu, averea sa a rămas soției, Maria Leordeanu, care s-a confruntat cu probleme legate de plata unor datorii, precum și cu pretențiile cumnatului, Ștefan Micșunescu, de a i se acorda o parte mai mare de moștenire⁴. De asemenea, un motiv de conflict l-a constituit stăpânirea în comun asupra Micșuneștilor. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, partea lui Costandin Micșunescu a revenit, ca zestre, Luxandrei, una din cele trei fiice ale sale, măritată cu Diamandache/Iamandache Urdăreanu. În 1792, ca răspuns la solicitări venite din partea lui Diamandache Urdăreanu, în calitate de reprezentant al soției, și a lui Ștefan Micșunescu, marele divan a trimis la Micșunești, pentru a se pune capăt „prigonirilor”, doi boieri care să se ocupe de împărțirea pe din două a moșiei, caselor și acareturilor⁵. S-au semnat atunci două acte, unul redactat ca din partea lui Ștefan Micșunescu și semnat de el, și unul făcut în numele Luxandrei și semnat de „Diamandache Urdăreanu, biv bașbulucbaș”⁶,

² *Ibidem*, p. 26.

³ Se născuse pe la 1755/1756, după cum reiese dintr-un document din 1780, în care se menționează un schimb de moșii făcut de tatăl său, Iordache Micșunescu, în urmă cu 21 de ani, când Ștefan avea trei-patru ani (MNIR, Depozitul Manuscrise & Tipărituri I Epocă Modernă, nr. inv. 305090, fila 1r).

⁴ *Acte juridice din Țara Românească, 1775-1781*, București, Editura Academiei RSR, 1973, p. 38 (document din 8 martie 1776 prin care domnului Alexandru Ipsilanti i se cere, de către boierii care cercetaseră cazul, să instituie o epitropie pentru administrarea averii rămase de la Costandin Micșunescu; reiese din acest document că decesul lui Costandin Micșunescu avusese loc în 1774, pentru că se precizează că „de când au murit soțul său [al Mariei Leordeanu] este un an și jumătate”) și p. 41 (document din 22 martie 1776 prin care Alexandru Ipsilanti aprobă decizia boierilor din divan de a nu accepta cererea lui Ștefan Micșunescu de a primi o parte mai mare din averea tatălui, Iordache Micșunescu).

⁵ MNIR, Depozitul Manuscrise & Tipărituri I Epocă Modernă, nr. inv. 305024 (document datat „26 martie 1792”, prin care Ștefan Micșunescu declară cum el și nepoata sa de soră, Lucsandra Micșunescu, și-au împărțit averea rămasă de la Iordache Micșunescu, tatăl lui, respectiv bunicul ei matern), fila 1r; nr. inv. 305020 (document datat „26 martie 1792”, prin care Diamandache Urdăreanu declară, în numele soției, Lucsandra Micșunescu, cum aceasta și unchiul ei matern, Ștefan Micșunescu, și-au împărțit averea rămasă de la Iordache Micșunescu), fila 1r.

⁶ Bulucbaș = comandant al unui buluc, ce era format din o sută de arnăuți sau de seimeni; baș-bulucbaș = căpetenia bulucbașilor, care, ca șef al gărzii domnești, supraveghea închisoarea curții.

soțul și vechilul” ei, prin care fiecare din cei doi declara ce anume avea să stăpânească pe viitor. Cele două acte oferă o imagine asupra caselor boierești de la Micșunești și a dependențelor ce se găseau pe moșie. Astfel, Ștefan Micșunescu arată că „dară fiind zidirea caselor și celelalte namestii⁷, amestecate de a nu se putea împărți chiar pe din două, ne-am învoit între noi ca să stăpânesc eu două case de sus, cu sacnasiu⁸ despre grădină, cu tinda lui și cu umblătoare⁹ și cu hora¹⁰ despre heleșteu și cu sala până în zidul ce despărțește celelalte case, cu foișorul scării, cu scara și cu trei beciuri și o cămăruță din fața caselor despre amiază zi, cu pimniță pe jumătate despre eleșteu. Și fiindcă gârlici¹¹ n-am la pimniță și porțiță la grădină, să le fac eu cu cheltuiala mea. Din celelalte namestii să stăpânesc eu grajdul cu șopron i [și] o casă de vizitiu și cuhnia i [și] jimblăria și vârzăria¹² de sub dânsle, așa cum sunt, stricate. Iar curtea și grădina să le stăpânesc despărțite, după cum semnele s-au făcut. Și fiindcă poarta cea mare de zid rămâne toată în partea nepoate-mii, eu să am a-mi face poartă despre partea curții mele, unde îmi va plăcea, cu cheltuiala mea”¹³. La rândul ei, Luxandra avea să fie proprietara a „trei case de sus, cu tinda lor, cu cămara, cu umblătoare, cu foișor, cu scara și cu două pridvorașe deschise despre grădină, cu două beciuri de jos i [și] cu o cămăruță, cu tot gârliciul și pimnița pe jumătate despre apus și cu toată poarta <care> acum iaste zidită și cu fânăria¹⁴ ce iaste zidită i o vârzărie stricată, cu grădina, cu pomii i cu toată porțița grădinii, după semnele ce s-au făcut cu cinci gropi”¹⁵. În ceea ce privește moșia, heleșteul, pomii, livezile, viile și pădurea, urmau să le stăpânească împreună și să își împartă venitul. De asemenea, și-au împărțit țăranii clăcași ce locuiau și munceau pe moșie și morile de pe Ialomița – „și din două case de moară ce sunt pe apa Ialomiței – declară Ștefan Micșunescu - , care prin diată ni le lasă răposatul părintele nostru, moara mea de sus să o stăpânesc eu și moara de jos să o stăpânească dumnealui răposatul frati-mieu, care moară, stricându-se încă în viață fiind dumnealui frati-mieu și răposata cumnată-mea rămâind săracă și neavând putere, n-au făcut, ci fiica dumneaei, nepoată-mea Lucsandra să aibă a-și face moară sau în vadul cel vechi (de se va dăzmoli), ori mai

⁷ Namestie = dependență.

⁸ Sacnasiu = încăpere mică la etajul de sus al fațadei caselor domnești și boierești, ieșit în afară și închis cu geamlac sau cu obloane; cameră mică de așteptare în casele boierești.

⁹ Umblătoare = latrină.

¹⁰ Hora = încăpere spațioasă, pardosită cu lespezi, servind ca sală de așteptare sau ca loc de ospete și petreceri.

¹¹ Gârlici = intrare (strâmtă) într-un beci, într-o pivniță.

¹² Cuhnie = bucătărie; Jimblărie = brutărie; Vârzărie = conform Dicționarului Explicativ al Limbii Române, teren pe care se cultivă varza, însă, din context, pare să fie mai degrabă vorba de o încăpere unde probabil se păstra varza.

¹³ *Ibidem*, nr. inv. 305024, fila 1r.

¹⁴ Fânărie = șură în care se păstrează fânul.

¹⁵ *Ibidem*, nr. inv. 305020, fila 1r.

jos, unde se va găsi vad. Asemenea și lăcuitorii ce se află șezători pe moșie până acum i-am împărțit cu foi iscălite pe din două, ca să știe fiecare cui să clăcuiască. Iar de se va întâmpla să mai vie și alți oameni, să-i împărțim iarăși pe din două”¹⁶. Boierii desemnați de divan au marcat cu semne partea din curte și din grădină a fiecăruia din cei doi proprietari, concluzionând: „măcar că la curte se vede loc mai mult în partea dumnealui Ștefan Micșunescu, dar am potrivit de au rămas la grădină loc mai mult dumneaei Lucsandreii Micșunească și așa să stăpânească cu pace unul de către altul”¹⁷.

Certurile au continuat însă, ajungându-se, doi ani mai târziu, ca Ștefan Micșunescu să propună un schimb pentru rezolvarea situației: în locul părții Luxandreii din casele de la Micșunești, era dispus să îi dea partea sa din cele de la București, păstrându-și totuși o mică bucată de teren, „ca să nu rămâie [...] de tot fără loc de sălășluire aici în București”. De asemenea, în locul jumătății de moșie Micșunești a Luxandreii îi ceda moșia sa Pisculești. Reprezentantul Luxandreii, soțul ei, a fost de acord cu schimbul de case, dar pe cel între moșii nu l-a acceptat. Prin urmare, boierii însărcinați cu cercetarea pricinii dintre Ștefan Micșunescu și Diamandache Urdăreanu, vel vornicul Muruz, vel vornicul Filip și vel logofătul Scarlat Ghica, au decis, la 20 septembrie 1793, următoarele, înștiințându-l pe domnitorul Alexandru Ipsilanti: „Drept aceia, fiindcă în tot chipul silindu-ne nici cum n-au stăut mijloc a se împăca și a se învoi între dâșii și fiindcă a se urma stăpânirea caselor și celor de la Micșunești și celor de aici precum au fost până acum este de tot fără de puțință a petrece unii cu alții în liniște, mai vârtos la Micșunești căzând beciurile unuia sub partea caselor de sus ale celuilalt, părerea noastră este că cât pentru moșia din Micșunești de la dreptate nu poate fi silit Diamandache să-și dea moșia pe schimb fără de voie, fiind oareșicum și mai cu înlesnire stăpânirea moșiei de-a valma, pe din două. Iar stăpânirea caselor fiind sălășluirea amândurora supt o învelitoare, întru un perete și cu beciurile de jos, unul supt partea altuia, pentru ca să curmeze această de-a pururi gâlceavă a stăpânirii caselor, găsim cu cale ca partea lui Diamandache din casele de la Micșunești să o ia Micșunescu și Diamandache să primească drept aceasta partea caselor Micșunescului de aici din București, iar moșia să o stăpânească pe din două de-a valma precum au stăpânit-o și până acum. Iar hotărârea cea desăvârșită rămâne a se face de către înălțimea ta”¹⁸. După cum o arată documente ulterioare, domnitorul nu a aprobat soluția propusă de cei trei boieri.

După moartea lui Ștefan Micșunescu, petrecută în primul deceniu al secolului al XIX-lea, înainte de 1808, averea sa a rămas, neavând urmași, fratelui bun, tot din a doua căsătorie a tatălui, medelnicerul Costandin/Costache

¹⁶ *Ibidem*, nr. inv. 305020, fila 1v și 305024, fila 1v.

¹⁷ *Ibidem*, nr. inv. 305020, fila 2 r și 305024, fila 2r (rezoluție din 26 martie 1792 a boierilor care cercetaseră pricina dintre Ștefan Micșunescu și Luxandra Micșunescu).

¹⁸ *Ibidem*, document nr. inv. 305022, fila 1r-v.

Micșunescu. În februarie 1808, acesta a dăruit o parte din moșia Micșunești, mai precis 300 de stânjeni, precum și „beciurile ce sunt sub casele cele mari în care șădea răposatul fratele meu”, unei stră-nepoate, Manda, fiică a Elenei, una din surorile Luxandrei, căsătorită cu Dimitrie Polizu¹⁹, în semn de recunoștință „pentru binele și ajutoarele ce am cunoscut când trăia răposata nepoata mea, Elenco, muma dumneai vornicesei Măndichii, pentru care nu am putut până acum să fac și eu vreo răsplătire”, precum și „ca un dar de la mine pentru binele ce am cunoscut atât de la dumneai, cât și pentru făgăduielile ce mi-au făgăduit boierul dumneai²⁰ spre ajutorul și folosul meu”. „Ci fiindcă moșia Micșunești se caută venitul de-a valma, are dumnealui să ia a treia parte din venitul ce va ieși din partea ce au stăpânit răposatul fratele meu, din câmp, din pădure, din siliștea satului, însă să aibă a ține și un vad de cârciumă pentru vânzarea vinului și a rachiului, iar pentru moară, fiindcă este dărăpănată de tot, și este trebuință ca de iznoavă să facă, m-am învoit cu dumnealui vornic, boierul dumneai, să pui eu două părți și dumnealui o parte la toată cheltuiala morii și să o facem cu câte roate vom putea pe apa Ialomiței și venitul morii să împartă iarăși într-acești chip, luând eu două părți, iar dumneai o parte. Iar când vreodată se va trage această moșie cu hotarnic, vrând ca să împartă stânenii fieștecăruia, să aibă a ținea dumneai la mijloc între strănepotul meu Iordache²¹ și între mine și să aibă a stăpâni acest dar cu acest zapis al meu cu bună pace, atât de la mine, cât și de la clironomii²² mei”²³.

Cândva după 1811 (an în care este menționat în documente ca fiind în viață) și înainte de 1816, a murit și Costache Micșunescu, ce i-a numit moștenitori pe fiii căminarului Colceac, probabil tot niște nepoți din partea unei surori. În 1816, ei au scos la mezat partea din moșia și casele de la Micșunești a medelnicerului Costache Micșunescu, ce a fost cumpărată de paharnicul Dimitrie

¹⁹ În arborele genealogic al Micșuneștilor din articolul arhitectului Ion Dumitrescu și al istoricului Radu Crețeanu, Smaranda apare ca fiică a căminarului Polizache, fiul lui Dimitrie Polizu. Din documentele aflate în patrimoniul MNIR, reiese însă că Smaranda era fiica lui Dimitrie Polizu și, deci, soră a căminarului Polizache. De exemplu, în actul de danie medelnicerul Costandin Micșunescu o numește pe mama Smarandei „nepoată”, iar atât pe Smaranda, cât și pe Iordache (fiul Luxandrei), „strănepoți”.

²⁰ Smaranda Polizu (m. 1842) a fost măritată cu Alexandru Ghica „Barbă Roșie” (1785-1868) (conform <http://www.ghika.net/Arbre.htm>, accesat pe 01.11.2018).

²¹ Acesta era fiul lui Diamandache Urdăreanu și Luxandrei Micșunescu, ce este pomenit ca atare („Iordache, feciorul slugerului Iamandache”) într-o jalbă a lui Dimitrie Polizu din 1811 privind o pricină între el și Diamandache Urdăreanu (MNIR, Depozitul Manuscrise & Tipărituri I Epocă Modernă, nr. inv. 305031, fila 1r)

²² Clironom = moștenitor.

²³ *Ibidem*, nr. inv. 305063, fila 1r (act datat „21 februarie 1808”, prin care medelnicerul Constantin Micșunescu dăruiește un teren și trei beciuri stră-nepoatei sale, Manda).

Polizu²⁴. A fost făcută, cu acea ocazie, o hotărnicie a moșiei Micșunești²⁵, pentru a se determina ce suprafață deținea fiecare dintre cei trei proprietari; aceștia erau, pe atunci, Iordache Chirculescu²⁶, Dimitrie Polizu și Smaranda Ghica, născută Micșunescu, căreia medelnicerul Costache Micșunescu îi dăruise 300 de stânjeni de moșie.

Șase ani mai târziu, Iordache, fiul Luxandrei Micșunescu și al lui Diamandache Urdăreanu, ambii decedați la acea vreme, s-a văzut nevoit, din cauza datoriilor rămase de pe urma tatălui, precum și a unor unchi, Ianache Chirculescu și Hristache Chirculescu, să vândă, pentru 45.000 de taleri, partea din Micșunești (din moșie și din case) moștenită de la părinții săi, cumpărători fiind nepoții răposatului paharnic Dumitru Polizu²⁷. De precizat că el semnează „Iordache Chirculescu”, iar o ipoteză privind această schimbare de nume ar fi că unul din unchi, Hristache Chirculescu, fie soțul unei surori a lui Diamandache Urdăreanu, fie soțul unei surori de-a mamei, și despre care Iordache precizează, în actul de vânzare, că „încă în viață aflându-se m-au numit clironom”²⁸, l-a adoptat și i-a dat numele său. Prin urmare, cea mai mare parte din moșia Micșunești intra la 1822 în stăpânirea lui Dimitrie Polizu.

Documentele din patrimoniul MNIR referitoare la moșia și casele de la Micșunești, ambele atestate din prima parte a veacului al XVIII-lea, se opresc la mijlocul secolului următor. Așa cum s-a putut observa în acest articol, în care au fost prezentate cele mai relevante dintre ele, documentele spun o parte din povestea unor proprietăți boierești din județul Ilfov, începând cu 1792 și până în momentul în care și-au schimbat proprietarii din cauza stingerii pe linie masculină a familiei Micșunescu. O primă modificare a avut loc după moartea, în 1774, a postelnicului Costandin Micșunescu. Fiu al marelui stolnic Iordache Micșunescu, cel care a construit casele de la Micșunești, el moștenise jumătate din acestea și din moșie, pe

²⁴ *Ibidem*, nr. inv. 305016, fila 1r (act din 1816 prin care „Costache Colceac cu doi frați ai mei” declară că Dumitru Polizu cumpărase partea de moșie Micșunești moștenită de ei de la medelnicerul Costandin Micșunescu și pe care o scosese la mezat).

²⁵ *Ibidem*, nr. inv. 305065, fila 1r (hotărnicia moșiei Micșunești, realizată de Ianache Stănescu biv vel pitar, semnatul actului, ce este datat „18 septembrie 1816”).

²⁶ Este vorba de Iordache Micșunescu, după cum urmează a se explica în articol.

²⁷ *Ibidem*, nr. inv. 305074 și 305075 (copii ale actului datat „4 noiembrie 1822, București”, prin care Iordache Chirculescu/Micșunescu vinde lui Dimitrie Polizu partea sa din moșia și casele de la Micșunești), fila 1r (pentru ambele); Dimitrie Polizu a murit în februarie 1821 (cf. pietrei de mormânt a sa și a fiului său, căminarul Polizache, decedat la 2 decembrie 1837, piatră aflată în dreapta bisericii din Micșunești, cu hramul Născătoarei de Dumnezeu și al Sf. Nicolae, ctitorie din 1743 a lui Iordache Micșunescu și soției sale, Smaranda Grecianu – „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice pe 1914”, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1915, p. 90). Căminarul Polizache a avut cinci copii, Dimitrie, Manolache, Vasilache, Ioan și Anica.

²⁸ MNIR, Depozitul Manuscrise & Tipărituri I Epocă Modernă, nr. inv. 305074 și 305075, fila 1r.

care le-a lăsat uneia din fiice, Luxandra, măritată cu Diamandache Urdăreanu. Deci, după 1774, jumătate din Micșunești iese de sub stăpânirea Micșuneștilor. Cealaltă jumătate a fost lăsată de Iordache Micșunescu unui alt fiu, Ștefan, care, lipsit de urmași, l-a numit moștenitor pe fratele său, medelnicerul Costandin. Nici el n-a avut copii, averea lui rămânând, de aceea, unor nepoți, frații Colceac, care în 1816 i-au scos la mezat partea din Micșunești, ce a fost cumpărată de Dimitrie Polizu, soț al Elenei, una din surorile Luxandrei. Alți 300 de stânjeni și trei beciuri fuseseră dăruite de medelnicerul Costandin Micșunescu unei nepoate, fiică a Elenei Micșunescu și a lui Dimitrie Polizu și soție a vornicului Alexandru Ghica. Așadar, în al doilea deceniu al secolului al XIX-lea nici a doua jumătate din moșia și casele de la Micșunești nu mai aparțineau Micșuneștilor. Apoi, în 1822 și jumătatea Urdărenilor a fost cumpărată de descendenți ai lui Dimitrie Polizu, familia Polizu devenind, astfel, proprietara Micșuneștilor, cu excepția a 300 de stânjeni și trei beciuri.

A.D. XENOPOL ÎN CÂTEVA SCRISORI ȘI MĂRTURII INEDITE**A.D. XENOPOL EN QUELQUES LETTRES ET
TÉMOIGNAGES INÉDITS**

George Trohani*

Résumé

Il s'agit de six lettres envoyées par l'historien A.D. Xenopol (1847-1920) au professeur Pompiliu Eliade (1870-1914) et de témoignages concernant la famille Xenopol pendant la Première guerre mondiale.

Mots clef: A.D. Xenopol, Riria, Pompiliu Eliade, Eremie.

Despre viața și activitatea istoricului A.D. Xenopol s-a scris mult și bine documentat. Pentru cele de față, de un real folos sunt lucrările academicianului Alexandru Zub și ale genealogistului Mihai-Sorin Rădulescu¹. Conform acestora, dar și multor alora, Alexandru D. Xenopol s-a născut la 23 martie 1847 și a decedat la 27 februarie 1920. El a fost căsătorit, mai întâi, cu Eliza Gall (1857 – 30 aprilie 1910), de care s-a despărțit pentru a se căsători, în al doilea rând, cu Coralia (Riria), născută Biberi. Datele despre cea de a doua soție, Coralia (Riria), sunt contradictorii în privința anului nașterii – 1862 (M.S. Rădulescu), 1864², 1867 în Basarabia sau 1869 la Bacău³. Anul decesului este 1951, fiind înmormântată, alături de A.D. Xenopol, în Cimitirul Bellu din București, fig. 43b, locul 7. Ea mai fusese căsătorită cu profesorul Vasile Burlă și cu Vasile Gatoschi (sau Gatovschi), cu acesta din urmă având patru copii.

Lui A.D. Xenopol, deși înșurat, „i s-au aprins călcâiele” pentru „poeta Riria” în 1901⁴, iar la 16 aprilie 1908, după divorțul de prima soție, s-a înșurat cu Coralia, cu care va conviețui până la moarte și-i va lua apărarea în lumea literară, deși după spusele tuturor era complet lipsită de talent ...

În cele de față dorim a pune în circuit șase misive trimise de istoric colegului și prietenului, ceva mai tânăr, Pompiliu Eliade (13 aprilie 1870 – 24 mai 1914), profesor suplinitor (17 mai 1900), agregat provizoriu (8 februarie 1901),

* Istoric, colaborator al MNIR, e-mail: gtrohani@yahoo.com

¹ Al. Zub, *A.D. Xenopol, 1847-1920. Biobibliografie*, Ed. Enciclopedică Română/ Ed. Militară, București, 1973 ; M.S. Rădulescu, *Genealogia lui A.D. Xenopol*, în *Memorie și Strămoși*, București, 2002, p. 20-26.

² G. Bezviconi, *Necropola capitalei*, București, 1972, p. 287.

³ L. Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, București, 1941, p. 780.

⁴ Al. Cistelean, *Poeta Riria. Chanson d'amour*, în *Vatra*, 4/2009, cu bibliografia.

agregat definitiv (13 decembrie 1901), profesor definitiv (21 aprilie 1904) de franceză la Facultatea de Litere din cadrul Universității din București și director al Teatrului Național din București în perioada 27 februarie 1908 – primăvara 2011⁵.

Limbajul folosit, plin de ironii, dar și de politețe, dovedește strânse raporturi de prietenie între cei doi, între cele două familii.

Din păcate, scrisul lui A.D. Xenopol este de foarte multe ori greu de citit, chiar ilizibil pe alocuri.

1). Într-o primă scrisoare, din 26 iunie 1904 (?), intervine pentru angajarea unei domnișoare Maria Negri pe postul de directoare a școlii de menaj din Tăutești. (Fig. 1a-c).

Plicul (11,7 x 9 cm) are mărcile poștale decupate. Destinatarul este:

Domnului Pompiliu Eliade / profesor universitar / Gr(an)d Hotel du Boulevard / București

Misiva este scrisă pe o hârtie groasă, pliată în patru. 22,4 x 12,5 cm.

Filigran: ELISABETH MISS / JVOR PAPER / paper London Manufacture. Textul:

Iubit(e) dl Eliade,

Iar revin cu rugă/mintea mea privitoare / la o persoană tot atât / de destoinică ca și de / nedreptățită. E vorba de dra Maria Negri / de care ți-am vorbit.

Ar putea să fie numită / directoare la școala / de menaj de la Tăutești⁶.

Îți trimit și o cerere / a ei ca s'o întrebuințezi // la caz de nevoie.

Sărut mâna Dnei / Eliade pe care o rog / să nu te lase în pace / până nu vei face ceva / pentru o biată fată ce / nu are altă vină decât / că nu are alt sprijin / în lume decât calitățile / ei sufletești.

Amic / A.D. Xenopol / 26 Iun(ie) (?) 1904 (?)

*

2). Scrisoare nedată, probabil tot din 1904 (?), hârtia fiind identică cu precedentă. Groasă, pliată în patru. 22 x 17,4 cm. Filigran: ELISABETH MISS / JVOR PAPER / paper London Manufacture. (Fig. 2a-b).

Intervine cerând sprijin la examene pentru doi studenți, unul dintre ei – Ștefan Gall – fiind mai mult ca sigur rudă cu soția istoricului. Pompiliu Eliade era în plină construcție a unei case, pe actualul Splaiul Independenței Nr. 74. Textul:

Iubit Dle Eliade,

Scrisoarea D-tale se vede că vine de / la un clăditor de case și „ziditor / de slove” cum spune un document / vechiu. Nu numai că scrii rar / dar încă și uiți să(-)mi

⁵ N. Trohani, *Pompiliu Eliade, un român „normalian”. Schiță biografică*, în Muzeul Național, XV, 2003, p. 274-277.

⁶ Probabil comuna de astăzi Tăutești-Rediu, jud. Iași, pe atunci în plasa Copou. Un alt sat Tăutești se află în jud. Suceava.

dai măcar / știrile dacă ai transmis respectele / mele Doamnei Eliade – ceea ce / ar putea fi interpretat în mod favorabil / pentru dta numai / prin simțământul geloziei!

Dar am să mă răzbun să te / plictisesc regulat cu toate /... anările (?) de la (cuvinte scrise de P. Eliade într-o scrisoare, decupate și lipite de A.D. Xenopol) București. //

Mă iartă că am întrebuințat / foarfeca și guma arabică pentru / a te face să înțelegi ceea ce dta / însuși ai scris și pe care eu nu / am înțeles.

Acum deocamdată o / mare rugămintă. Ocupă-te / de cei doi d(om)ni Stefan Gall / și Ioan Panteli care trec / chiar acum examenul / înaintea comisiei din care / faci și dta parte.

Vezi te rog foarte mult / să treacă la toți ; căci / sunt băeți foarte buni / dar care au fost foarte // împovărați încât pot(ilizibil) / de ceva sprijin.

Aforism

Orice om are nevoie de sprijin / în astă lume – să-l dai însă / numai la acei de merit.

Sărut mâna doamnei / Eliade și complimente / fetei alei mari și celei / mici.

Cu prietenie / A.D. Xenopol

*

3). Carte poștală trimisă de către A.D. Xenopol din Iași, la 7 mai 1906 (data poștei, stil nou) și ajunsă pe 8 mai 1906 (data poștei, stil nou). În parte ilizibilă. Intervine pentru sprijinirea „poetei Ririei”. (Fig. 3a-b).

Destinatar: Pompiliu Eliade / prof. universitar / București / Bd Carol 67

Textul:

Iași 24 aprilie 1906

Iubite dl. Eliade,

Vă trimit scrierile Ririei și vă rog a îndeplini în cursul va-/canțelor celor mari făgăduința ce mi-ați dat. Vă rog mai ales / a da comoarei nesecate de gândiri frumoase / și adânci ce conține scrisul, de limba admirabilă româ-/nească în care sunt scrise și de fresca măiastră în care / sunt..... Versul ei neregulat adeseori vioi / întâi, însă e făcut înadins așa pentru / a frânge monotonia alexandrinului românesc.

Are o mulțime de (versuri - șters) poezii scrise în versuri regulate / ceea ce dovedește că cele neregulate sunt o șiroire și / nu o neîngrijire a versificației.

Cred că pe vineri te voi vedea la București.

Sărut mâna doamnei pe care o rog să citească / cu dta poeziile Ririei.

Salutări, A Xenopol

(scris pe margine, vertical)

Nu uitați a citi și poezii din / volumul Românului.

De la mi se comunică / că în curând va apare critica / mare asupra dv.

*

4). Carte poștală trimisă de către A.D. Xenopol din Iași, la 12 nov. 1906, (data poștei, stil nou) și ajunsă pe 20 nov. 1906 (data poștei, stil nou). Greu lizibilă. Dorește o întrevedere cu P. Eliade. (Fig. 4a-b).

Destinatar: Pompiliu Eliade / profesor la Universitate / 67 Bul. Carol / București.

Textul:

Iubite d. Eliad,

Vineri te voi vedea pe la 11 dacă poți / să mă aștepti la orice oară. Rog / a(-)mi răspunde, dacă nu la ce / oară ești liber.

Vom vorbi.

Poate că a da Riria ar veni / în București a te vă prezenta / ei.

Sărut mâna doamnei / amic Xenopol

*

5). Scrisoare cu plic trimisă din gara Șoldana, pe 21 august 1907 (stil vechi = 2 septembrie stil nou), și ajunsă pe 4 septembrie 1907 (data poștei, stil nou). Plină de ironii prietenești. A finalizat studiul despre Dănești și Drăculești⁷. (Fig. 5a-b).

Plicul 11,7 x 9,2 cm : Domnului Pompiliu Eliade / Sinaia / Str. Lascăr Catargiu

Coală de hârtie velină, 28,8 x 23, îndoită în patru.

(Gara Șoldana lângă Iași) Drăgănești 21 august 1907

Iubite DI Eliade,

Această scrisoare ar trebui s'o trimit / doamnei Eliade pentru a mă tângui / contra Dtale despte toate răutățile feno-/menale ce mi le scrii și încă cu repe-/tiții, ca să pătrundă mai adânc și / să doară mai rău. Nu știu cât rău / prin ereditate sau prin pornirea dtale / individuală; dar că ești rău aceasta se / vede din toate apucăturile dtale ; mai / întâi din chipul dtale cel totdeauna / hursuz și supărat, apoi din vocea / dtale de stentor. Ce să mai zic de un / om care pe timpurile noastre își face / casă când turburările vieții te-ar îm-/pinge să te preocupi cât mai puțin // de ea! Dacă ești totuși un om ce nu-ți poate lăsa / în tot largul ei firea dtale cea răufăcătoare / este că ai un înger de femee care te mai reține / pe căile blândeței, cum rețin domptorii / pe fiarele din coliviile lor.

Dar destul. m-am răzbunat pentru cele / ce 'mi scrii de babe satisfăcute (honni / soit qui mal y pense) de tineri doriți / și alte minunății (te rog ca nu /

⁷ A. D. Xenopol, *Lupta între Drăculești și Dănești*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii istorice, Seria II, tom. XXX*, București, 1907, p. 183-272.

cumva să cetească dna Eliade / această scrisoare care nu poate fi cetită / nu fiindcă este scrisă de mine, / ferască Dumnezeu – ci fiindcă / conține reproduceri din scrisoarea dvoastră – lucru îngrozitor de scris) / dar amicus Plato.

Am lucrat în cursul celor 5 luni / din urmă un studiu asupra / rivalității dintre Dănești și Drăculești / (din care acești din urmă se trage și / familia Eliade) care cred că a pus // într-o nouă lumină această perioadă a istoriei Tării Românești.

Sărut mâna doamnei Eliade și domnișoarei Carp și tuturor /domnișoarelor ce se află sau vor veni de acum în casa / dtale.

Prieten / A.D. Xenopol

*

6). Scrisoare nedată (probabil 1908 sau 1909). Scrisă pe hârtie de caiet, reiată cu dreptunghiuri, 28,8 x 22,8 cm., pliată în patru. Intervine pentru punerea în scenă a dramei scrisă de Riria, „Chiajna și Ion-Vodă cel Cumplit,, „nulă ca și întreaga activitate poetică a acestui autor”⁸. (Fig. 6a-b).

Scris de Pompiliu Eliade în partea superioară: „La dl Gold Originale”.
Textul:

Iubit domnul Eliade

Dacă îți vei da osteneala d-a / ceti tragedia Ririei Ion Vodă / cel Cumplit, cred că te vei con-/vinge că este una din piesele / naționale și istorice cele mai / frumoase ce se pot pune pe scena / română.

Vei găsi o mare plăcere / chiar la cetirea acestei tragedii / dar încă atunci când va fi / și jucată cum nu mă îndoesc / că se va face lucrul sub inteligenta // dtale conducere.

D-aceea te rog a o ceti și a / o pune în repetiție.

Sunt sigur că va face / lungi serii. / amic / A Xenopol

*

Și acum câteva mărturii inedite despre familia Alexandru D. Xenopol și soția sa Coralia (Riria).

În timpul Primului Război Mondial brăileanul Ion Eremie (1880-1956), fiind mobilizat cu grad de căpitan în rezervă, și-a adăpostit familia – soția Irma (1879-1968), născută Vermeulen, și cei doi copii, Radu (1906-1970) și Liliana (1910-1993) - la Iași, în casa istoricului A.D. Xenopol. Așa se face că pe 7 ianuarie 1918, de Sf. Ioan, familia Xenopol a organizat un dejun sărbătoresc pentru familia Eremie. A nu se uita că era încă „vreme de război”.

Menu-ul, scris pe o mică hârtie de notițe (11 x 12 cm.), „TABLOID RACOVITZA”, este iscălit C(oralia) și Alexandru Xenopol:

⁸ N. Iorga, *O luptă literară*, I, Ediție de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note și comentarii de Valeriu Râpeanu, București, Editura Minerva, 1979, p. 16.

Sf. Ioan 918 / Menu / Caviar Vorwek / Potage parmentie, / Taube a la gelée / Haricots verts / Dinde rôtie / Crème au caramel / Desert / Vin rouge./ C și Alexandru Xenopol / Anul păcii. (Fig. 7).

Adică, pe românește: Salată de vinete / Supă-cremă de praz cu cartofi / Piftie de porumbel / Fasole verde / Curcan fript / Cremă de zahăr ars / Desert / Vin roșu.

Iar din Jurnalul cu însemnări săptămânale al Irmei Eremie, scris în limba franceză, reținem: „... La întoarcerea noastră la Iași, Dl și Dna Riria Xenopol ne-au cedat o cameră, în casa ce o ocupau aproape de Copou. Dl. Xenopol, faimosul istoriograf, era dulce și bun și ne iubea mult. Era deja paralizat la picioare în acel timp. Pentru a-l distra, Liliane și eu jucam șah cu el sau îi povesteam din cărțile pe care le citisem. Dna Xenopol avea un caracter mai capricios, și mai impulsiv, și grație puterii de a mă stăpâni pe care o căpătasem, de ceva vreme, am rămas prietene toată perioada șederii mele la ea, în timp ce ea se certa cu cea mai mare parte a celorlalte persoane cu care venea în contact pentru mai mult timp. Vreau să arăt o caracteristică curioasă a caracterului ei. Nu-mi lua chirie pentru camera ce mi-o cedase, dar mă rugase de-a cheltui eu, pentru menaj, și de-al conduce după dorința mea, căci nu-i plăcea să se ocupe și primea în continuu lume : cei 4 copii, generalul Eremia-Grigorescu, dl Costinescu ex-ministru, deja suferind etc. La rândul meu aveam de asemenea familia și câțiva buni prieteni, care veneau destul de des să mă viziteze. Aveam deci o grămadă de greutate pentru a mă aproviziona, ceea ce făcea, împreună cu cheltuielile peste chiria camerei. Cu toate astea, îi făceam lunar un cadou : un samovar, un Gallé, un pat. Se simți să-mi facă și ea un cadou, și-mi aduse, într-o zi, o cuvertură pentru pat, destul de uzată și nu de un prea bun gust. Dar am spălat-o, am cusut-o și am pus-o pe patul meu. Vedeam că de fiecare dată când intra în camera mea, privea, cu invidie, cuvertura. Până ce într-o zi, ne mai putând să se abțină, mi-o ceru înapoi. Cred că aș fi râs dacă nu m-aș fi simțit atât de indignată de această meschinărie. Cu atât mai mult cu cât accentuase pe speranța ce o avea că o voi păstra pentru totdeauna, în amintirea marii prietenii ce o avea față de mine. Noroc că am putut curând să o părăsesc, căci trebuia, după trei luni de ședere la ea, deci în 1918, aprilie sau mai, să ne instalăm pentru 6 luni la Galați ...”

La plecarea familiei Eremie, A.D. Xenopol dăruiește micuței Liliana, printre altele, o frumoasă cutie de parfum Delettrez – Esora cu un binoclu în ea, astăzi deosebit de apreciată în magazinele de antichități. (Fig. 8).

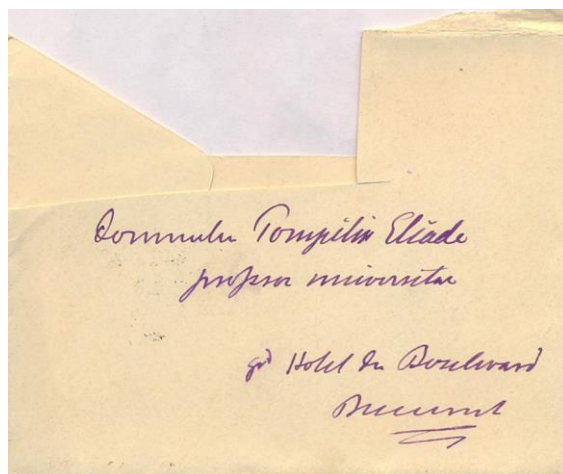

Fig. 1a – Plicul scrisorii din 26 iunie 1904.
Fig. 1a – L'enveloppe de la lettre du 26 juin 1904.

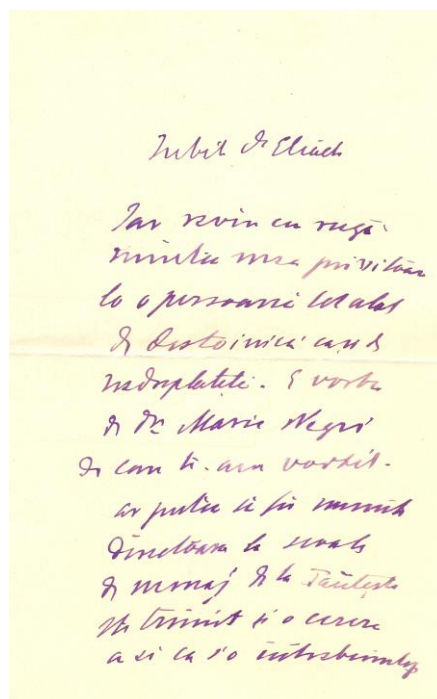
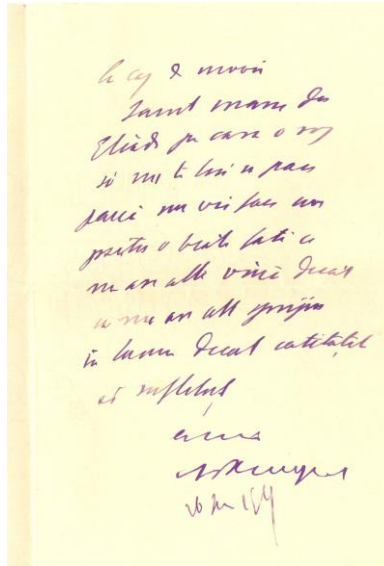
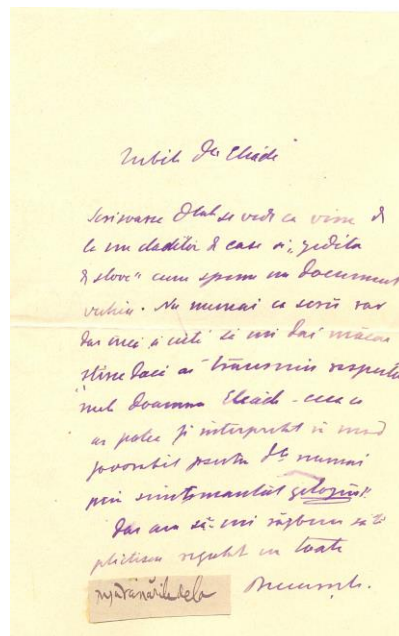

Fig. 1b-c – Scrisoare din 26 iunie 1904. Paginile 1-2.
Fig. 1b-c – Lettre du 26 juin 1904. Pages 1-2.

la ty 2 mroni
Iant nam da
Clad pe care o m
si mi la lon a pas
paci nu vi fac un
gratu o bato laci a
nu an alt vme fcar
a nu an alt prupia
in lam fcat catibet
si mplebit
a nu
mron
16 m 1904

Fig. 1b-c – Scrisoare din 26 iunie 1904. Paginile 1-2.
Fig. 1b-c – Lettre du 26 juin 1904. Pages 1-2.

Mobil de Clad
Scrisoarei Olatu de vrm a
le un dactil a cas a. gedita
a eloc a cum apm cu document
vrm. Nu muna cu scrii rar
dar mci a celi a mci las mlaas
plme baci a transmisi repulit
mul doamna Clad - cca a
a polea p mterpretat in mnd
povontis pmta la muna
pni simtomantat gclm
Dar ara si mci repulit a b
plmisi repulit in toate
mndmlela muna.

Fig. 2a-b – Scrisoare din 1904, probabil. Paginile 1 și 2-3.
Fig. 2a-b – Lettre de 1904, probablement. Pages 1 et 2-3.

Fig. 2a-b – Lettre de 1904, probablement. Pages 1 et 2-3.

Fig. 3a-b – Carte postale du 7 mai 1906. Face et verso.

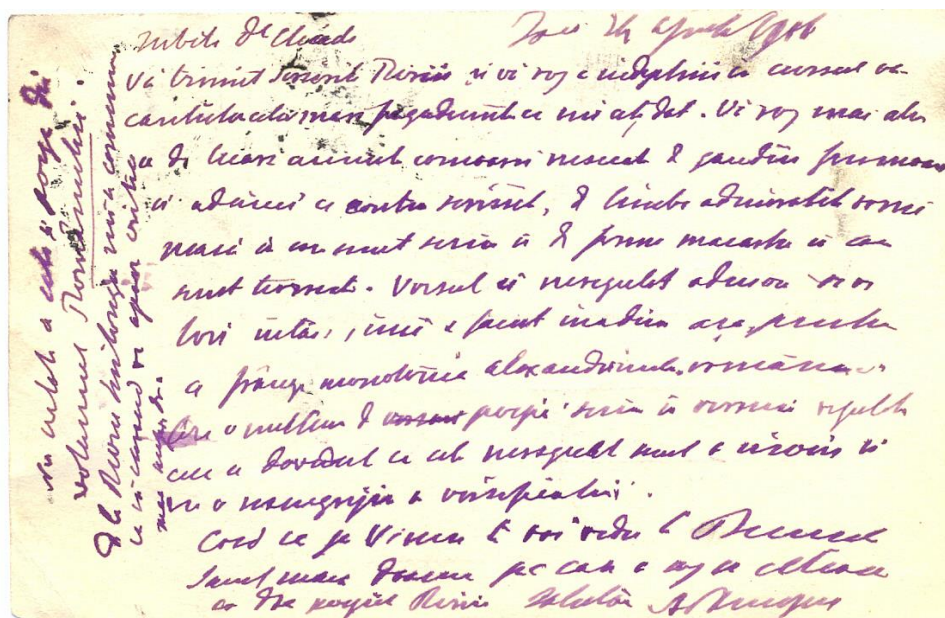

Fig. 3a-b – Carte poștală din 7 mai 1906. Față și verso.
 Fig. 3a-b – Carte postale du 7 mai 1906. Face et verso.

Fig. 4a-b – Carte poștală din 12 noiembrie 1906. Față și verso.
 Fig. 4a-b – Carte postale du 12 novembre 1906. Face et verso.

Subit I Eliad
Vineți la voi să vedeți p. L. H. Dacă pot
și mă aștept la ceea ce văz. Mă
am rugat. Dacă nu, L. &
am vădit. Văd.
Văd. și la Iași și la
la Mureș și la voi purtând
și
Măd. mea. Doamne
am. Măd.

Fig. 4a-b – Carte poștală din 12 noiembrie 1906. Față și verso.
Fig. 4a-b – Carte postale du 12 novembre 1906. Face et verso.

(Sare Solonara) Drăganu, 21 aug / 1907
Lung. 100

Subit I Eliad

Accurate scrioan ar totuși s'a terminat
Doamne Eliad pentru a mi lăsa
unul Iliad după toate războaiele, bo-
manele și mi lă scriu și aici cu
lăși, ca să păstreze mea abia și
și Doamne mea. Măd. mea
mi îndată cu prin porre Iliad
individuali; dar cu al rai accede
văd în lăși apăsătoare Iliad; mas
măd. în lăși Iliad al lăși lăși
hursu și supărat, apoi în vâsca
Iliad și stător, L. și măsca și
am con. p. lăși măsca și lăși
când lăși măsca și lăși
măsca și lăși măsca și lăși

Fig. 5a-b – Scrisoare din 21 august 1907. Paginile 1 și 2-3.
Fig. 5a-b – Lettre du 21 août 1907. Pages 1 et 2-3.

La medic
 Dă-mi dragă o rețetă
 pentru a scăpa de
 acest rău în care
 mă aflu
 A.D. Xenopol

Fig. 6a-b – Scrisoare din 1908 sau 1909.

Fig. 6a-b – Lettre de 1908 ou 1909.

Tablă
 TABLOID RACOVITZA
 Af. Ioan Gîb
 Menu
 Caviar - Vornic
 Polage pimentée
 Truie à la gelée
 Haricots verts
 Dinde rôtie
 Crème au caramel
 Dessert
 Vin rouge
 C. Alexandru
 Anul pitei

Fig. 7 – Meniu, 7 ianuarie 1918.

Fig. 7 – Menu du 7 janvier 1918.

Fig. 8 – Cutie de parfum Delettrez Esora.
Fig. 8 – Boite à parfum Delettrez Esora.

TRUPA DE LA „GRIGORIU” THE “GRIGORIU” TROUPE

Oana Ilie*

Abstract

At the beginning of the past century, tenor Constantin Grigoriu established the Romanian Lyrical Company, which got to be known as the “Grigoriu” Company, after its founder’s name. Even if the period when it functioned in seems short compared to the scale of history, its two decades of existence marked the history of Romania’s artistic life. On the one side, this is due to the fact that the company represented a competition to the National Theatre, thus offering the Bucharest public, and not only, an alternative. On the other side, Grigoriu discovered and promoted great names, such as Nicolae Leonard, Velimir Maximilian, Ciucurette, Carussy, Florica Florescu. Moreover, the “Grigoriu” Company contributed to the forming of a valuable generation of operetta singers, such as Florica Cristoforeanu, Elena Drăgulescu-Stinghe, Virginia Miciora, who were some of Romania’s greatest lyrical singers.

Cuvinte cheie: National Theatre, lyrical singers, “Grigoriu Troupe”, tenor, soprano.

„Compania lirică român de operă și operetă” a fost primul ansamblu permanent care a reprezentat o alternativă pentru artiștii români. Având o existență îndelungată, dacă o raportăm la efemera durată a numeroaselor trupe de la începutul secolului trecut, Compania lui Grigoriu a reprezentat rampa de lansare a lui Leonard și a tripletei comice: Maximilian – Ciucurette – Carussy. Numele ei este sinonim cu opereta și cu voia bună, trupa compusă din: tenorii I. Băjenaru, Al. Bărcănescu, C. Stănescu-Cerna, basul D. Theodorescu, artiștii Leonard, G. Niculescu-Basu, Velimir Maximilian, N. Niculescu-Buzău, N.P. Ciucurette, G. Carussy, Ion Cigallia, Margareta Dan, Elena Teodorescu, Aura Mihăilescu, Virginia Micioara, Leontina Ioanid, Ana Grand înveselind viața bucureștenilor prin rolurile memorabile realizate.

Studiul de față nu-și propune să reconstituie istoria¹, fascinantă de altfel, a „Companiei Grigoriu”, ci poveștile oamenilor care au făcut parte din trupă, ale

* Șef al Secției Istorie Medievală, Modernă și Contemporană, cercetător științific, Muzeul Național de Istorie a României; doctor în istorie, e-mail: oana_muzeu@yahoo.com

¹ Pentru informații privind istoria și evoluția companiei vezi: Oana Ilie, *The story of a story: the Grigoriu Theatre Company*, în „Studia UBB Dramatica”, LXIII, 1, 2018, p. 121-144.

căror biografii vom încerca să le creionăm pornind de la memorialistica, presa și literatura vremii.

Constantin Grigoriu (11 mai 1866, Iași – 1913, București), tenor.

Studii la Conservatorul din Iași (1884-1886), secția operetă, și la Conservatorul de muzică și artă dramatică din București. O scurtă perioadă a fost angajat al Teatrului Național din București, ca tenor, apoi a jucat în diverse trupe particulare.

Se apleacă și asupra scrisului, de numele lui fiind legate două dintre succesele din epocă: *Zâna Carpaților* și *Don' Vagmistru*. Scrie în publicațiile vremii, predă la Institutul Pompilian. A fost inspector al teatrelor sătești.

Într-o istorie a baletului românesc, Grigoriu apare printre fondatori, în compania lui activând încă de la început un grup de balet. Meritul și mai mare este acela că a încercat să creeze o școală de balet, în acest sens asociindu-se cu Oscar Schmidt. Școala de coregrafie a fost deschisă în anul 1908, dar interesul tinerelor s-a dovedit a nu fi foarte mare².

Constantin Grigoriu a fost și un mare descoperitor de talente, de numele Companiei Grigoriu fiind indisolubil legați: N. Leonard, Velimir Maximilian, Ciucurette, Carussy, Florica Florescu. Florica Cristoforeanu, Virginia Miciora.

Ioan Băjenaru³ (11 februarie 1863, Căciulați, jud. Ilfov – 5 noiembrie 1921, București), tenor.

Absolvent al Conservatorului de muzică și artă dramatică din București.

A „debutat”, încă din timpul studiilor, ca figurant în *Fântâna Blanduziei* a lui Alecsandri, ajungând în scurt timp să primească roluri în diverse opere puse în scenă la Național, unde fusese angajat încă din anul 1883. Va face parte și din trupa Operei Române, jucând în stagiunea 1885-86, alături de celebra Adelina Patti, în *Traviata* și *Lucia di Lammermoor*.

Chiar dacă talentul i-a fost unanim recunoscut, cariera lui Băjenaru nu a fost una lină. A fost angajat al Teatrului Național din Craiova (stagiunile 1891-92 și 1893-94), l-a urmat întotdeauna pe George Stephănescu, în încercarea lui de a pune bazele unei opere române, a jucat în diverse trupe și companii. A mers în turnee prin țară, fiind ovaționat la scenă deschisă.

A urmat două stagii de pregătire peste hotare, la Milano (1891) și Paris (1896), unde a luat ore de canto, din dorința de a se perfecționa. Spre sfârșitul vieții a fost el însuși profesor de canto, pentru a-și asigura un venit din care să se întrețină.

² *Baletul în România, considerații istorice* (I) pe <http://www.baletromania.ro/baletul-in-romania-consideratii-istorice/>

³ Ioan Massoff, *Tenorul Ioan Băjenaru și vremea lui*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din RSR, București, 1970.

A fost partenerul de scenă al unor mari voci ale epocii: Carlotta Leria, Nouvina, Hariclea Darclée, Elena Theodorini, Irina Vlădaia, Bel Sorel etc. În anul 1898, a cântat, alături de Hariclea Darclée, la nunta uneia din fiicele sultanului otoman Abdul Hamid al II-lea, fiind decorat pentru prestația sa cu ordinul „Medjidie”.

Membru fondator al Companiei Grigoriu, unde a jucat până în anul 1908, fiind nevoit să se retragă din motive de sănătate.

Alexandru Bărcănescu⁴, tenor

Absolvent al Conservatorului de muzică și artă dramatică din București; bursă la Viena.

Alexandru, fiul tenorului Constantin Bărcănescu, a debutat la Teatrul Național din București, în anul 1895, ca angajat în cor, alături de Virginia Miciora. A făcut parte din prima trupă românească de operă și operetă, alături de Virginia Miciora, Charlotta Leria, Ion Băjenaru, Aurel Eliade, Dem. Teodorescu, Grigore Alexiu, Nicu Poenaru, Petre Ghimpețeanu. După desființarea acesteia, joacă în trupa lui Nicu Poenaru alături de Ion Băjenaru, Margareta Dumitrescu (viitoarea Margareta Dan), Pepi Moor, Leontina Ioanid, Iosif Klein, George Niculescu. Alături de Niculescu-Buzău pune bazele unei trupe cu care fac turnee prin Moldova. Aici își face debutul N. Leonard.

Angajat al Companiei Grigoriu încă de la înființarea acesteia.

Își creează propria trupă în anul 1912, sub numele „Asociația lirică”, împreună cu Constantin Tănase, G. Niculescu-Basu, Robert Frank și P. Ghimpețeanu.

La sfârșitul Primului Război Mondial, artiștii lirici reîncep demersurile pentru crearea operei române, una dintre inițiative aparținându-i lui Al. Bărcănescu (februarie 1918). Chiar dacă a militat pentru necesitatea Operei, numele lui nu se regăsește nici printre fondatorii Societății Opera Artiști Asociați, creată la 21 septembrie 1919, nici printre artiștii înscriși în ea.

G. (Gogu) Carussy⁵

Fiul lui Georgescu Carussy, conducător de trupă pe la 1860.

Între 1892 și 1896 studiază la Conservatorul de muzică și artă dramatică din București, la clasa profesorului Ștefan Velescu, fiind coleg cu Nicolae Soreanu, Maria Giurgea, Coco Demetrescu.

⁴ Anca Florea, *Opera Română. Primul deceniu. Începuturi*, Radio România Cultural, 25 aprilie 2016, http://main.radioromaniacultural.ro/pages/view/48338/slug:opera_romana_primul_deceniu_inceputuri.html

⁵ Ioan Massoff, *Tenorul Ioan Băjenaru și vremea lui*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din RSR, București, 1970; Ioan Massoff, *Teatrul românesc* (IV), București, Editura Minerva, 1972.

Angajat la Naționalul bucureștean în trupa lirică, alături de Petre Liciu, Vasile Toneanu, Nicolae Soreanu, Al. Catopol, V. Maximilian, Maria Ciucurescu, Maria Giurgea, Paulina Moor (1901). A făcut parte din „Compania L. Mihailovici – Al. Andronescu” de la Blanduzia (1903) și din cea a lui Grigoriu, încă de la înființare.

Renunță la Teatrul Național în timpul directoratului lui Al. Davila. Se retrage și din „Compania Grigoriu” în cursul anului 1906 (alături de Maximilian și Ciucurette), revenind un an mai târziu pentru a rămâne până în anul 1914. După moartea lui C-tin Grigoriu, Carussy pune bazele propriei trupe, alături de Florica Florescu, Nae Ciucurette, Anna Grand, Marioara Cinski, Stănescu-Cerna. Inițiativa se dovedește fără succes, făcându-l pe Carussy să se întoarcă la matcă. Va mai juca la Compania de Operetă Elisée (1920).

În anii următori intră în contact cu cinematografia, jucând în *Lia* (regia Jean Mihail, 1927), alături de George Vraca și baritonul A. Costescu-Duca, și cu mișcarea sindicală, fiind ales în comitetul de conducere al Sindicatului Artiștilor Lirici.

Nae Petrescu Ciucurette⁶ (1878, Buzău – 1926), actor.

Absolvent al Conservatorului de muzică și artă dramatică din București

Remarcat de N. Hagiescu după câteva mici roluri, joacă la „Eforie” într-un spectacol de revistă despre care povestește că, din cauza emoțiilor, Ciucurette a încurcat replicile și a fugit de pe scenă, ascunzându-se la Capșa. „Fugarul pierzând peruca și mustățile, situația devenea din ce în ce mai puțin limpede”. Se creează confuzie, intervin gardiștii, care vor să-l aresteze. Scapă după discursul lui Hagiescu: „Iertați-l, domnilor, căci nu este spion, nici asasin. Este un actor debutant, în prada emoțiilor!”

Cu tot debutul ratat, Ciucurette ajunge să joace la Național (debutează în anul 1902 în spectacolul *Vagabonzii*), să facă parte din ansamblul de la Blanduzia (1903), din trupa lui „Al. P. Marinescu – N. Poenaru” (1904), din Compania Grigoriu încă de la început, marele lui succes înregistrându-se în operete. După moartea lui Constantin Grigoriu, Ciucurette preferă să-și creeze propria trupă de operetă, alături de Dumitrescu-Silva și Florica Florescu.

Atras de cinematografie, va regiza și juca alături de Grigore Petrovicescu, în anul 1913, în comedia *Ghinionul*, după un scenariu scris de Liviu Rebreanu.

Despre alegerea lui Ciucurette de a fi actor, V. Maximilian amintește în memoriile sale: „îmi povestea odată că o vecină a întrebat pe mamă-sa:

– Mișo, ce s-a făcut fiu-tău, Ghiță?

– E sergent-major la artilerie, a răspuns mândră mama lui Ciucurette.

⁶ *Debutul actoresc puțin obișnuit al lui Nae Ciucurette* în „Realitatea ilustrată”, nr. 678, p. 9; V. Maximilian, *Ani, din cei cincizeci și cinci... Primii mei dascăli în teatru*, în „Teatrul”, an I, august 1956.

- Adevărat? Să-ți trăiască! Eh, cine are minte, ajunge! Dar Fănică?
- Fănică e elev de administrație.
- Fănică? Uite-te la el! Nu s-a lăsat nici el mai prejos! Să-ți trăiască! Și, apoi, cu jumătate de gură adăugă:
- Al mare, Nae (adică Ciucurette) e tot. . . ?
- Da. E actor la Teatrul Național.
- Și prietena, neștiind ce să spună, se mulțumi să îngâne:
- Ei, ce vrei. . . ? I-o fi plăcut lui...”⁷.

Florica Cristoforeanu⁸ (16 mai 1886, Râmnicu Sărat – 8 martie 1960, Rio de Janeiro); soprană lejeră și dramatică, mezzosoprană.

Absolventă a Conservatorului din Milano cu medalia de aur (1907).

Angajată la Compania de operetă Capodistria (1908-1910), cu care susține importante turnee în Italia, Suedia, Norvegia și Danemarca (sub pseudonimul Cristina Floreanu). Prim solistă a Companiei Grigoriu (1910-1913). Din 1914 se reîntoarce în Italia, unde cântă operetă; turnee în Argentina, Brazilia și Uruguay. Din 1919 director al companiei Città di Milano, iar din anul 1922 angajată a operei Scala din Milano. Va fi implicată și în activitatea Operei Române din București din 1924 până în anul 1940, când se retrage din viața artistică.

Margareta Demetrescu-Dan⁹ (1875 - 1943), primadonă.

Absolventă a Conservatorului de muzică și artă dramatică, clasa Carlotta Leria. A făcut parte din trupa de operetă condusă de A. Bobescu (1888), din „Unica operetă română” a lui Poenaru și Niculescu-Buzău, din „Asociația artiștilor lirici” (G. Stephănescu), din Ansamblul de la Blanduzia al lui L. Mihailovici și Al. Andronescu, din ansamblul lui Nicu Poenaru. A fost, la rândul ei, conducătoarea unei trupe de turneu, în anul 1908, alături de I. Băjenaru.

A fost aleasă să fie parte componentă a primului ansamblu de operă al Teatrului Național din Craiova. Aici avea să-și cunoască viitorul soț (Al. Demetrescu-Dan) și să ajungă, peste ani, societar cl. I.

Membră a „Companiei Grigoriu” încă de la înființarea acesteia.

Elena Drăgulescu-Stinghe¹⁰ (1881, Ploiești - 1970, București), cântăreață română de operă și operetă.

⁷ V. Maximilian, *Ani, din cei cincizeci și cinci... Primii mei dascăli în teatru*, în „Teatrul”, an I, august 1956, p. 33.

⁸ Florica Cristoforeanu, *Amintiri din cariera mea lirică*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din RSR, București 1964.

⁹ Ioan Masoff, *Teatrul românesc* (IV), București, Editura Minerva, 1972.

¹⁰ Elena Drăgulescu-Stinghe, *Amintiri*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din RSR, București, 1965.

Absolventă de canto (premiul întâi) și vioară (premiul II; premiul întâi îl obținuse Grigoraș Dinicu) la Conservatorul din București (1906). Cursuri de canto în particular cu Elena Theodorini, Carlotta Leria și la Paris, în perioada 1910 – 1912, cu profesorul Gandubert (fost tenor la Opera Comică din Paris) și cu compozitorul J. Archainbeau.

Debutează în anul 1902; solistă a corului „Carmen” (1902-1909); angajată a Companiei Lirice Române C. Grigoriu (1908-1909).

La recomandarea lui George Enescu, este primită pentru o audiție la Opera Comică din Paris, în urma căreia va primi primul său angajament – debutul în *Pré aux Clercs* (Ferdinand Hérold) la 26 septembrie 1910.

Între 1910-1914 cântă în Franța, Statele Unite ale Americii (sub numele de Elena Fregoleska), Belgia, dar și Basarabia. Reîntoarsă în țară, pe fondul izbucnirii Primului Război Mondial, între 1914-1915 este solistă la Compania de Operetă care a jucat la Teatrul Liric și la Teatrul Eforie. După o perioadă în care concertează fără a avea un aranjament stabil, se retrage la Iași în timpul refugiului, cântând, între 1916-1918, la Opera din Iași.

Unul din fondatorii Societății Lirice Opera (1919), transformată în anul 1921 în Opera Română din București.

Florica Florescu¹¹ (?-1968)

Născută la Ploiești. Nepoata lui Zaharia Buruienescu, cel care a angajat-o, de la vârsta de 17 ani, în formația sa de turneu. A mai făcut parte din trupa lui Nicu Poenaru, jucând la Rașca începând cu stagiunea 1905, și din cea a lui Achille Popescu, unde cunoaște primul său succes cu *Mamzelle Nitouche*.

Era angajată a Teatrului Național din Craiova când a remarcat-o Constantin Grigoriu și a convins-o să-l urmeze la București. A jucat în Compania Grigoriu din anul 1909 și până la moartea fondatorului acesteia. Marele ei succes a fost în opereta *Suzana*, care s-a jucat de peste 120 de ori.

Din 1914 joacă la Grădina Blanduzia alături de Anna Grand, Marioara Cinski, Stănescu Cerna, în trupa lui Carussy. După căsătorie s-a retras din activitate, revenind însă asupra deciziei la scurt timp.

Leontina Ioanid¹²

Debutul și-l face la Teatrul Național din București în stagiunea lirică 1894-95, jucând alături de Irina de Vlădaia, Eliza Odesianu, Josefina Gălușcă, Ioan Băjenaru, Gheorghe Vasiliu, Nicolae Poenaru, Al. Nanu ș.a. Cum trupa se desființează din cauza problemelor financiare, Leontina Ioanid joacă, începând cu

¹¹ Nicușor Constantinescu, *Cu Florica Florescu despre ea și despre alții*, în „Rampa”, anul XIII, nr. 3226, 22 octombrie 1928.

¹² Ioan Massoff, *Teatrul românesc* (IV), București, Editura Minerva, 1972.

anul 1899, la Grădina lui Mitică Georgescu, în trupa lui Aron Bobescu, din 1902 la Liric, în trupa „Unica operetă română”, condusă de Poenaru și Niculescu-Buzău.

În stagiunea 1902/03 o găsim la Craiova, în trupa de operă a Naționalului craiovean, apoi în formația de turneu a lui Băjenaru și a Margaretei Dan, pentru ca din primăvara anului 1903 să se întoarcă la București, pentru a se angaja în „Compania de operetă Andronescu-Mihailovici” de la Blanduzia.

După un scurt intermezzo în trupa „Al. P. Marinescu – N. Poenaru”, se alătură proiectului lui Constantin Grigoriu, unde va rămâne până la retragerea acestuia de la conducerea trupei.

Debutul în cinematografie și l-a făcut târziu, în anul 1943, în filmul *O noapte furtunoasă*, alături de Radu Beligan, Alexandru Giugaru ș.a. Pentru că a jucat și o perioadă destul de lungă după cel de-al Doilea Război Mondial, fiind angajată a Teatrului Mic din Capitală, Leontina Ioanid a fost distribuită în anii '50 ai secolului trecut în filmele: *Mitrea Cocor* (1952), *La un punct de agitație* (1952), *Nepoții gornistului* (1953), *Gelozia bat-o vina* (1954), *Fetița mincinoasă* (1956).

Elena Leonard,

Fiica tenorului Dimitrie Teodorescu (Theodorescu).

Absolventă a Conservatorului din București, clasa de armonie, contrapunct și compoziție. În particular luase lecții de canto cu Maria Assan.

Membru fondator al „Societății lirice română” a lui G. Stephănescu, alături de tatăl ei și de I. Băjenaru, C-tin Grigoriu, Maximilian ș.a. (1902) și al „Companiei Grigoriu”. Aici îl va cunoaște pe viitorul ei soț, Nae Leonard. Cei doi tineri s-au căsătorit la 28 august 1905 la Biserica Domnița Bălașa, dar mariajul a eșuat relativ repede, din cauza vieții dezordonate a artistului (divorțul se va pronunța abia în anul 1911). Cu toate acestea, au rămas buni prieteni, jucând împreună și după divorț. Elena se va recăsători cu regizorul Alexandru Mavrodi, director al Teatrului Național din București între 1915-1916, 1922-1923 și 1931-1933.

N. Leonard/ Leonard Nae¹³ (1866, jud. Galați – decembrie 1928, Câmpulung), tenor.

Debutează în anul 1903, în trupa lui Nicu Poenaru. Urmează un interludiu în trupa lui P. Marinescu de la „Rașca”, până la intrarea în Compania Grigoriu, unde va juca până la desființarea ei.

Alături de trupa lui Alexandru Bărcănescu și Niculescu-Buzău merge în turnee. Preluarea rolului lui Bărcănescu din *Fetițe dulci* (tenorul își cam pierduse vocea și era la o vârstă și formă fizică ce nu-l făceau credibil în rolurile de june prim) îi aduce faima mult visată.

¹³ Th. Bălan, *Leonard „Prințul Operetei”*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din RSR, București, 1965.

Anii cât a jucat la Terasa Oteteleşanu pot fi considerați perioada de glorie a lui N. Leonard. După destrămarea companiei Grigoriu, își face propria trupă alături de Velimir Maximilian. Lipsa succesului îl va determina pe Maximilian să se retragă din trupă în anul 1922. Leonard va mai încerca o scurtă perioadă de timp să resuscite genul operetei. Joacă în Franța în perioada 1924-1926 cu săli arhipline.

Spre finalul vieții joacă la Sărindar, alături de Elena Zamora, Gh. Timică, G. Groner, G. Chamel, Tantz Cutava-Barozzi, apoi la „Alhambra”. Moare în anul 1928 la Câmpulung¹⁴.

Velimir Maximilian¹⁵ (18 august 1882 – 18 august 1959), actor

A jucat în toate genurile, făcându-se remarcat în operetă și comedie.

Se înscrie în anul 1900 la Conservatorul de artă dramatică din București, Secția de artă dramatică, profesor C.I. Nottara, iar un an mai târziu era deja angajat la Teatrul Național.

În toamna anului 1902 primește de la George Stephănescu un rol de societar la nou înființată „Societate Lirică Română”. Colegi societari îi erau: tenorul Ioan Băjenaru, baritonul Aurel Eliade, basul Dimitrie Teodorescu. Cum noua „operă” nu a rezistat, în anul 1903, Maximilian se duce pentru o stagiune la „Compania de operetă Andronescu-Mihailovici” (Grădina Blanduzia) pentru a juca alături de I. Băjenaru, Bărcănescu, Murgeanu, Ciucurette, Carussy, Margareta Dan, Virginia Miciora, Leontina Ioanid, Aura Mihăilescu, Ana Grand ș.a.

Începând cu anul 1904 a făcut parte din Compania Grigoriu (angajat ca bas comic), a cărei conducere o va prelua după decesul celui ce-o crease. După aproape 20 de ani de operetă, în anul 1922 se angajează în Compania fostului său coleg de la Conservator, Tony Bulandra. A avut un rol important și în compania soților Bulandra, ajungând să fie asociat la conducerea acesteia. Compania va purta și numele lui, fiind cunoscută în anii '30 ai secolului trecut, în funcție de cei aflați la conducere, drept: „Compania Bulandra – Manolescu – Maximilian – Storin” / Bulandra – Maximilian – Storin / Bulandra – Maximilian/ Bulandra – Maximilian – Storin – Leny Caler.

După închiderea Teatrului Bulandra (1941), Maximilian va mai juca la Teatrul Municipal, Teatrul „Maria Filotti”, Teatrul de Comedie, Teatrul Modern, Teatrul Victoria, încheindu-și cariera la nou creatul Teatru al Armatei.

După impunerea cinematografului, Maximilian joacă și în filme: *Un leac pentru soacre* (1913) alături de Florica Florescu și *Bulevardul „Fluieră vânt”* (1950) cu Radu Beligan, Alexandru Giurgaru, Ion Finteșteanu.

Virginia Miciora¹⁶ (cca 1890 -), mezzosoprană

¹⁴ George Baci, *Nicolae Leonard*, în „Confluente literare”, an I, 2011.

¹⁵ Ioan Massoff, *Între viață și teatru*, București, Editura Minerva, 1983; Velimir Maximilian, *Evocări*, București, Editura Meridiane, 1962.

Din anul 1898 angajată în trupa lirică a Teatrului Național din București, obținând rolul principal în opera *Petru Rareș* (după o nuvelă de Nicolae Gane, muzică de Eduard Caudella) la deschiderea stagiunii 1900/01.

Cum veniturile nu erau cele dorite, în anul 1901 s-a decis ca stagiunea de operă să fie dată în antrepriză. Câștigătorul „contractului” a fost Alesandro Onofri din Milano. În acest ansamblu, Virginia Miciora a petrecut doi ani, Onofri fiind nevoit să denunțe contractul în vara anului 1902.

După un interludiu la TNB (reîncadrată în ansamblul liric pentru stagiunea 1902/03) și la „Compania de operetă Al. Andronescu – L. Mihailovici”, Miciora ajunge la „Compania Grigoriu” încă de la formarea acesteia.

În deceniul al doilea al secolului trecut va mai apărea în spectacole ale „Companiei de Operetă Elysée” și ale altor trupe sezoniere, întorcându-se în final la prima ei dragoste, opera.

George Niculescu-Basu¹⁷ (9 aprilie 1882, Brăila – 19 octombrie 1964, București), bas.

De mic cântă în corul Bisericii Sfântul Nicolae, fiind atras de muzică și de trupele care poposeau în turneu la Brăila.

Între 1903-1915, George Niculescu joacă și el în aceste trupe, ce mergeau de multe ori în turnee cu decoruri și orchestre improvizate, pentru ca din anul 1915 să decidă că se va dedica în totalitate operei. Membru în „Compania Grigoriu” încă de la crearea acesteia. Participă, alături de George Enescu, la spectacolele susținute în spitale pentru răniții de război.

Chiar dacă deținea o voce puternică, întinsă pe mai multe registre, și un talent nativ scenic, lipsa studiilor muzicale l-a făcut să plece în anul 1919 la Milano pentru a urma studii de specialitate alături de Vittorio Podesi, Carlo Ragni, Giuseppe Danza. În paralel joacă la Teatrul Carcano din Milano (1919), la Teatrul Reggio din Parma (1920). Timp de trei ani are concerte în Cairo, Bologna, Milano, Lisabona.

Se reîntoarce în țară, iar la 4 ianuarie 1922 susține primul său concert pe scena Operei din București (la invitația lui Scarlat Cocorăscu, directorul Operei). Se angajează la Opera Română, continuând însă să cânte și în afara țării: Viena, Monte Carlo, Palermo.

Nicolae Niculescu-Buzău¹⁸ (1872, Buzău – 1960), actor de operetă și revistă.

Debutează în anul 1889 în trupa lui Zaharia Burienescu și Al. Leonescu, alături de care merge în turnee prin țară. Ajuns la Craiova, rămâne copist la Teatrul Național din localitate, unde va juca în stagiunea de operetă alături de Josefina Gălușcă, Irina de Vlădaia, A. Bobescu, Nicu Poenaru, Ioan Băjenaru (1891-1892).

¹⁶ H. Goering, *Istoricul „Operei” în România*, în „Cele trei Crișuri”, no.11-12, an. XVII, 1936.

¹⁷ George Niculescu-Basu, *Amintirile unui artist de operă*, București, Editura Muzicală, 1958.

¹⁸ N. Niculescu-Buzău, *Suveniruri teatrale*, București, E.S.P.L.A., 1956.

Joacă apoi în ansamblul de operetă al Josefinei Gălușcă și în trupele lui Al. Leonescu, Teodor Popescu, Nicu Poenaru, A. Bobescu, Al. P. Marinescu. Începând cu anul 1900 își formează propriile trupe, alături de care cutreiera țara în lung și-n lat.

Membru în „Compania Grigoriu” încă de la crearea acesteia. În anul 1907 fondează, alături de Nottara, „Compania Artiștilor Asociați”. Între 1909-1911 joacă în „Compania Davila”, pentru ca din anul 1912 să-și facă o nouă trupă, alături de Alexandrina Alexandrescu, Natalia Vasiliu, Eleonora Buzău, Lucreția Brezeanu, Ion Morțun, Mișu Ștefănescu, Mișu Fotino, St. Decu, A. Economu, Const. Stănescu, V. Romano-Napoleon.

Urmează un scurt episod la Teatrul Național din București (angajat de Davila și dat afară de următorul director).

În timpul Primului Mondial joacă pentru soldați, răniți, populația demoralizată. Înțelege că timpul operetei a apus, așa că la reîntoarcerea la București se asociază cu Constantin Tănase. Anii ce urmează sunt la fel de tumultuoși, cu treceri dintr-o companie în alta, pentru ca din 1948 să joace la Teatrul Național.

C. Stănescu-Cerna¹⁹, tenor.

În anul 1902 joacă la „Societatea Lirică Română”, proaspăt constituită, pentru ca doi ani mai târziu să fie inclus în „Compania Grigoriu” (făcea parte dintre artiștii liberi, care la finalul stagiunii puteau juca în alte companii și pleca în turnee). După moartea lui Grigoriu, alături de Carussy, Anna Grand, Mariora Cinski creează o Companie de Operetă (1914). În același an joacă fugitiv și în compania Bărcănescu (1914).

Tot în aceeași perioadă sunt puse bazele Operei studențești, trupă menită să ofere un loc unde să se afirme tinerii studenți și proaspeții absolvenți ai Conservatorului. Profitând de slăbiciunea lui Leon Popescu pentru operă, noua întreprindere începe să joace la Teatrul Liric (compania lui Grigoriu își începuse declinul) și ulterior la Teatrul Eforie. Din cauza condițiilor improprii, trupa nu rezistă.

Ideea necesității unui teatru de operă nu este abandonată, așa că în anul 1915, fostul impresar al Operei studențești, Leon Popescu, și C. Stănescu-Cerna pun bazele unei trupe – „Compania lirică de Opere comice și Opere”, avându-i în componență pe G. Niculescu-Basu, Alexandrina Feraru, Margareta Rădulescu, F. Stelescu Spitzer, P. Ghimpețianu, C. Fotache, I. Damian, Tămășescu, Costescu Duca (își va schimba ulterior numele în „Artiștii Asociați”). Joacă la Blanduzia, la Teatrul Liric, Teatrul Dacia. Condițiile economice și culturale ale epocii au dus însă la falimentul acestor asocieri și apariția unora noi cu existență la fel de efemeră.

Izbucnirea războiului și retragerea unei părți mari a artiștilor la Iași marchează o nouă etapă în istoria operei române. La Iași a fost creată „Societatea

¹⁹ Monica Duță, *Concerte de muzică ilustrate în presa zăvăuană interbelică*, în <http://www.caietesilvane.ro/articole/2108>

Lirică Română” sub conducerea lui George Enescu, din care făceau parte Romulus Vrabiescu, Vasile Rabega, Marius Niculescu, Grigore Petrovicescu, George Niculescu-Basu, Edgar Istratty, Elena Drăgulescu-Stinghe, Jean Athanasiu, Jean Bobescu. Stănescu-Cerna nu se află printre membrii fondatori ai acesteia. Nu-l găsim nici printre semnatarii actului fondator al Societății Lirice Române Opera (2 septembrie 1919), chiar dacă în notițele lui George Ionașcu (fost bibliotecar al Operei) este menționat printre societari.

O trupă condusă de Stănescu-Cerna exista în perioada interbelică, mărturii despre turneele ei regăsindu-se în presa vremii.

Dimitrie Teodorescu (Theodorescu)²⁰ (1857-1937), bas.

Fiu de preot, coleg de seminar cu Ioan Băjenaru.

A jucat, cu mici întreruperi, pe scena Naționalului bucureștean, încă din 1883, făcând parte din trupa de lirici a teatrului sau din ansamblurile care obținuseră „impresa” operei române. A fost mereu alături de G. Stephănescu, susținându-i încercările de a crea Opera Română. Bursa primită în anul 1885 nu a folosit-o, preferând să rămână în țară pentru a contribui la evoluția operei române.

Membru fondator al „Societății lirice române” (G. Stephănescu) și membru al „Companiei lirice române de operă și operetă” (C. Grigoriu) încă de la înființare.

A renunțat la muzică pentru a se apleca asupra unei cariere didactice, devenind în anul 1900 profesor de canto la Seminarul Central. A fost dirijor al corului bisericii Domnița Bălașa în locul lui Costache Bărcănescu.

²⁰ Ioan Massoff, *Tenorul Ioan Băjenaru și vremea lui*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din RSR, București, 1970.

Fig. 1. - Compañia Grigoriu

Fig. 2 – Carussy

TRUPA DE LA „GRIGORIU”

Fig. 3. – Ciucurette Florica Cristoforeanu

Fig. 4. – Ciucurette

Fig. 5. - Elena Leonard

Fig. 6. - Elena Drăgulescu

Fig. 7. - Familia Leonard

Fig. 8. - Florica Cristoforeanu

Fig. 9. Florica Cristoforeanu și N. Leonard

Fig. 10. - Florica Florescu și N. Leonard

Fig. 11. - Leonard și Carussy

Fig. 12. - Leonard și Ion Cigalia

Fig. 13. - Leonard și Petrovicescu

Fig. 14. - Leonard și Ciucurette

Fig. 15. – Leonard și Elena Leonard

Fig. 16. - Leonard și Florica Florescu

Fig. 17. - Leonard și Stănescu Cerna

Fig. 18. - Leonard și Virginia Miciora

Fig. 19. - Leonard

Fig. 20. - Leonard

Fig. 21. - Leonard

Fig. 22. - Leonard

Fig. 23. - Leonard

Fig. 24. - Maximilian

Fig. 25. - Maximilian

Fig. 26. - Maximilian

Fig. 27. – Maximilian și Ciucurette

Fig. 28. – Maximilian, Fl. Florescu Carussy

Fig. 29. – Maximilian și Leonard

Fig. 30. - Niculescu-Basu

Fig. 31. – E. Theodorescu și N. Leonard

Fig. 32. – Virginia Miciora și Leonard

Fig. 33. - Zilly Rasianu și N. Leonard

GREAT BRITAIN AND THE EQUIPPING OF THE ROMANIAN ARMED FORCES IN THE FIRST WORLD WAR

Mihai Alexandru Pițigoi*

Rezumat

Colaborarea anglo-română în domeniul înzestrării armatei române cu armament modern a fost un insucces din toate punctele de vedere. Cauzele pentru acest eșec sunt multiple: incompetența reprezentanților români trimiși la Londra pentru a negocia achizițiile; influența nefastă a generalului Mihail Belyaev care i-a convins pe britanici că aprovizionarea armatei române cu armament era inutilă, deoarece urma să fie integrată în armata rusă; preconcepțiile existente la nivelul Ministerului Munițiilor de la Londra, preferându-se alimentarea armatei române prin intermediul Rusiei, lăsând-o practic la mila acesteia. România a fost salvată de guvernul francez, care și-a asumat aprovizionarea și reechiparea armatei române.

Cuvinte cheie: Ministry of Munitions, Belaiev, George Benson, W.T. Layton, Cpt. Arion, howitzer, Petrograd Conference.

The Entente won a great diplomatic battle by signing the Treaty of 17 August 1916, by which Romania joined the Entente, but the Allies wanted to profit as much as possible from Romania's entering the war. Accepting Romanian prime-minister Ionel Brătianu's conditions, the Romanian armed forces stormed over the Carpathian summits, trying to occupy Transylvania and consequently deal a decisive blow to Austria-Hungary.

Great Britain had committed itself to support Romania's war effort by equipping the Romanian armed forces with modern weapons. Mention should be made that, in turn, Great Britain faced a series of difficulties in equipping its own armed forces. At the beginning of 1915 the London public opinion found out with great worry that there was a risk for their armed forces to run out of artillery ammunition.

In order to solve this urgent situation, a Ministry of Munitions was set up on 9 June 1915. This new institution was meant to organize qualified labour force for producing war ammunition, so that the government could negotiate more easily with the companies that supported the British war effort. The most important argument for setting up the new ministry was that, in this way, from that moment on all procurement for Great Britain or for the Allies was subordinated to a unique command. Thus, it was hoped that the many malfunctions in equipping the

* Doctor în istorie, redactor al revistei Magazin Istoric, e-mail: mihaialexandru.pitigoi@yahoo.com

troops fighting on the front and supplying them with ammunition would be solved. At the head of the new ministry was appointed David Lloyd George, an opportunity for him to impose himself in the limelight of British policy and highlight his organizational qualities. The institution led by Lloyd George was also to have the mission of supporting the Romanian war effort, a year later.

The Romanian government sent Colonel Vasile Rudeanu to France, to solve the enormous deficit of war material, in case that Romania was to enter the war. In early September 1915 Rudeanu met with Lloyd George, who requested from the Colonel a list with the urgent needs of the Romanian armed forces. After the meeting with the British official, the Colonel hoped for an improved attitude on behalf of the British government as regarded Romania's preparation for war¹.

Unfortunately, despite Rudeanu's hopes, the British government did not meet the Romanian demands. Moreover, in the spring of 1916 the Ministry of Munitions from London issued a document that forbade the export to Romania of materials specific of various industries, as well as their finite products. If we analyze the list of materials forbidden from export to Romania we may conclude that at that moment there was actually an embargo against the Kingdom of Romania.

The list comprised the following: the machine building industry (various accessories, engines, tires, wheels, vehicles and planes), the textile industry (linen, hemp, wool, cotton, animal products, footwear), extractive industry (coal, oil, heating oil), animals (horses, cattle, pigs), chemical products (sulphur, sulphates, phosphates, nitrites, glycerin, glucose, paraffin, soap and caustic soda), building materials and tools (cement, wood, cables, barbed wire, shovels and pickaxes), metals (lead, iron, tin) in wires or sheets, medical products (medicine, bandages, surgical instruments), stationery (paper, ink, candles), food products (oil, sunflower seeds) and communication instruments (telegraph, radio-telegraph, telephonic devices)².

This list shows London's distrust in Romania's attitude in the early 1916.

Even though the London Cabinet knew about the serious problems Romania was facing as to the acquisition of modern weapons³, it was only after the Kingdom of Romania entered the war that London, implicitly the Ministry of Munitions, took seriously the requests of the Romanian government. Colonel Rudeanu submitted to the British the following order: 3.000.000 cartridges caliber 7.7mm/week, 3.000.000 cartridges caliber 6.5mm/week, 70 Maxim machine guns, 200 Vickers machine guns, 130 Hotchkiss machine guns, telemeters, sidecars for transporting the machine guns, T.N.T., various types of howitzers and cannons⁴.

¹ General Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război*, Edit. Militară, Bucharest, 1989, pg. 194.

² TNA, MUN, 4/2179, Minister of Munitions to Board of Trade, f. 1-3, 11 April 1916.

³ *Ibidem*, C.A.B, 24/2, *Memorandum Former Reference*, G85, f. 5-6, General W.R. Robertson, October 1916

⁴ *Ibidem*, MUN, 4/3083, George Booth to Edwin Samuel Montague, Report from 14 September 1916.

Initially, the Romanian government submitted the military equipment orders separately to the French and the British governments, the list being the same, which created a confusing situation that the two governments were forced to try to solve.

At the time when the Romanian armed forces were fighting against the Central Powers, the leadership of the Ministry of Munitions was ensured by David Lloyd George, Edwin Samuel Montagu, Christopher Addison and Winston Churchill.

In September 1916 the British Ministry initiated some preliminary inquiries as to Romania's demands. The payment for the supplied war material was meant to be made in the same way as Russia did. From a strictly procedural point of view, the British wanted to negotiate with the Romanians in the same way as with the Russians. The Romanian and the British parties scheduled a preliminary meeting to establish the details of the order. The British needed firm assurance from the Romanian and the French governments that there would not be identical armament orders in France and Great Britain, as the Romanians turned out to have already done⁵.

Before the armament orders sorely needed by the Romanian government materialized, London wanted to perfect the way they would be paid for. The Ministry of Munitions tried to obtain from the Treasury the amount of money the future delivery to Romania might cost. The Romanian representatives were to decide the amount of equipment they wanted to order, within the financial limits imposed by the British Treasury. Once the two above mentioned conditions were met, those in charge with weapon production in London could start working. The order could be carried out even in factories in Canada or the USA. For the beginning, they considered 5 million pounds as a minimum sum to be granted by Treasury. The leaders of the Ministry of Munitions deemed that, if the British wanted to equip and supply the Romanian armed forces, then it was necessary to have some regulations and guidelines for these operations⁶. Later on, as mentioned above, they wanted to apply the same procedures as with Russia.

After discussions involving the Foreign Office, the Treasury and the Ministry of Munitions, it was decided that all Romanian armament orders should be paid for from the 1 billion francs account opened by the French government in London especially for this action⁷.

The officials from the Ministry of Munitions agreed with Col. Rudeanu's requests, with a few exceptions: they could not supply cartridges for the Mannlicher rifles used by the Romanian armed forces, but all the other requests could be negotiated. Romania was allotted 300 tons of armament daily in the Archangelsk-Kola port and 150 tons in Vladivostok. The Romanian government

⁵ TNA, MUN, 4/3083, George Booth to Edwin Samuel Montague, Report from 14 September 1916.

⁶ *Ibidem*, 4/3091, W.J. Benson to George Booth, Report from 7 November 1916.

⁷ *Ibidem*, 4/3087, O.C. Allen to Major General Callwell, Report from 21 January 1917.

was advised to accept this number, at least during the winter⁸. The British officials' goodwill as to supplying the Romanian armed forces with military equipment is obvious, yet one could foresee the transportation problems that were to hinder Romania's supplies with armament during the war because of the blocked Straits and the necessity of using the Russian railways.

Although initially the Romanian party ordered 1.000.000 rifles, the final figure was 100.000. Though the order was ten times less, the British were not able to finalize it, so they resorted to the Americans, who had 100.000 rifles stored in Vladivostok. If this move was to fail, the War Office was willing to offer 100.000 Ross rifles caliber 7.7mm produced in Canada, which at that moment were being used by secondary troops (for drills, volunteers or the sailors in Malta)⁹. There was one more problem: what was the priority of these rifles for the War Office? A sensitive issue regarding these rifles was to inform the Russian government that the 100.000 weapons meant to be delivered to the Russian armed forces right before Christmas were to be redirected to the Romanians¹⁰. This was something that could lead to further repercussions, therefore the authorities in Petrograd had to be approached very tactfully. Eventually, the American weapons were not delivered to the Romanians either; no reason was given, but one may suppose that they did not manage to convince the Russians of the Romanian armed forces' urgent need for those rifles.

In the British government's meetings, the Head of the War Office suggested some diplomatic preparation for cancelling the rifle order submitted to Great Britain, so as not to arouse disappointment in the Romanian government¹¹, although the meeting of 16 November had established that in Romania there were 300.000 soldiers who did not have weapons and who had to be equipped as soon as possible.

There was still the issue of the 6.5 mm cartridges for the Mannlicher rifle used by the Romanian armed forces. To solve this situation, George Booth (deputy director of the procurement department in the London Ministry) suggested that the old British factories that were producing 7.7mm bullets start turning out 6.5 mm ones. This measure was meant to avoid the difficulty of building new production units¹².

General Joffre suggested to the British party that they should concentrate on delivering 7.7mm rifles. The leadership of the Ministry of Munitions deemed it possible, since the Imperial General Staff had diminished its orders for such equipment. When the rifle issue reached the War Committee, they feared that the Romanians might be under the impression that Great Britain supported Romania's

⁸ *Ibidem*, 4/3083, George Booth to Edwin Samuel Montague, Report from 19 October 1916.

⁹ *Ibidem*, Edwin Samuel Montague to David Lloyd George, Report from 25 October 1916.

¹⁰ *Ibidem*, 4/3095, W.T. Layton to W. Benson, Report from 22 November 1916.

¹¹ *Ibidem*, C.A.B., 23/1/3, *Conclusion former reference*, f.2, Report from 12 December 1916.

¹² *Ibidem*, W.O., 4/3091, George Booth to Duckam, Report from 1 December 1916.

war effort much less than France. This state of mind did not seem to influence the British government, yet, in case of refusal, they would have liked to present this refusal to the Romanian government as a decision of the Allies, not of the British party. This would have avoided even more suspicions regarding the London Cabinet.

Meanwhile, French minister of Armament Albert Thomas informed them that in late November France had delivered 60.000 rifles to Romania, while committing itself to further deliver 10.000/month. The London officials responsible for procurement considered these deliveries at least unsatisfactory.

W. Benson, director in the Ministry of Munitions and at the same time the person charged with supplying Russia, found out that the Romanian government was displeased with Cpt. Arion's activity in London, so he advised his direct boss, the Minister of Munitions Christopher Addison, to grant him an audience. On this occasion, the latter was to present a supply plan for Romania, meant to give hope for a considerable support from Great Britain to its ally that was in great difficulty at that moment¹³.

In October 1916, Cpt. Arion submitted a new list of demands to the Ministry of Munitions, asking for various types of shells. The British party requested some technical specifications, as well as drawings of the various projectiles necessary to the Romanian armed forces¹⁴. The answer of the Romanian officer was at least ambiguous, as he did not have the necessary qualifications to comply with the British request. However, he promised he would ask the Romanian government to provide the details requested by the British. Arion's hesitation created confusion in the Ministry and aroused the suspicions of the British party.

To better equip Romania, the British and the French governments co-operated by sharing the armament orders in keeping with their production and delivery capacities. After a new order submitted by Colonel Rudeanu, the British committed themselves to deliver equipment and the corresponding ammunition (105mm and 150mm howitzers, as well as 152 and 63mm Armstrong cannons). After the Treasury gave its approval, the production destined to the Romanian armed forces was scheduled to begin¹⁵.

In this period, Benson reported serious problems in his relation with Cpt. Nicolae Arion, Colonel Rudeanu's representative in London, who seemed to have no competence in technical issues, so that the British official asked for a Romanian artillery officer to replace him. Because of the disagreements between them, the British official requested cutting down on armament exports to Romania and suggested sending the same types of weapons that had been delivered to Russia, without taking into account the Romanian orders. Benson, who was also in charge

¹³ *Ibidem*, 4/3083, W. Benson to Edwin Samuel Montague, Report from 26 October 1916.

¹⁴ *Ibidem*, 4/3095, Trentham to McAlpine, Report from 21 October 1916.

¹⁵ *Ibidem*, 4/3083, W. Benson to Edwin Samuel Montague, Report from 21 November 1916

with the deliveries to Russia, proposed that Great Britain should not produce armament especially for the Romanians on a large scale. After an inside discussion in the Ministry of Munitions among George Benson, M. Booth and W.T. Layton¹⁶, the three of them agreed to Benson's point of view mentioned above.

We were deeply surprised to find in the British Archives a memorandum drawn up by George Benson, which clarified his attitude towards Romania. Here is what he stated in this document: „*I should like to report that Colonel Belaiev urged very strongly that under present circumstances [the defeats of 1916 and retreat in Moldova, a. n.] the Romanian Army will now be practically incorporated in the Russian Army, and that it was essential to concentrate all our efforts on unifying types of supply. He is much opposed to any effort being made to prepare ammunition for various types of Romanian guns*“¹⁷. Belaiev wanted the British government to further produce the same armament as up to that moment and to avoid turning out ammunition for lost or worn-out guns, such as the Romanian ones. Unfortunately, the British high official fully endorsed the Russian point of view on equipping and rearming Romania. Later on, the Russian point of view regarding the Kingdom of Romania became the rule in the London Ministry of Munitions, which created great trouble in the relation between the British and the Romanian governments.

After the withdrawal of the Romanian armed forces in Moldova and the discussions carried on in the presence of Col. Belaiev, detached by the Russian armed forces to the Romanian General Staff, the situation of Romania's equipping by the British became uncertain. In order to take a final decision, W.T. Layton (leader of the Department of Requirements and Statistics - D.M.R.S.) asked the French government for clarifications as to Paris's attitude regarding the Romanian requests of armament supplies¹⁸. One might say that this was the decision that saved the Romanian armed forces as a separate entity from the Russian ones. While the British had been willing to leave Romania at Russia's mercy, the French party started a steady action of supplying and equipping the Romanian soldiers.

At the end of 1916 the British government took several decisions: all armament orders placed by Romania were to be taken over by the French government, which analyzed the requests and, if British equipment was still necessary, it was the French who addressed Edwin Samuel Montague, Minister of Munitions. Any order placed directly by the Romanian government was to be refused unless first examined by the Paris Cabinet. This radical decision was taken at the British-French Conference for ammunition, which was held on 16 November 1916 in London. The meeting in the British capital was attended by Albert

¹⁶ Michail Dockrill, David French, *Strategy and Intelligence. British policy during the first World War*, The Hambledon Press, London, 1996, pg. 100-101

¹⁷ *Ibidem*, 4/3091, G. Booth to W.T. Layton, Report from 1 December 1916.

¹⁸ *Ibidem*, 4/3091, W.T. Layton to George Booth, Report from 12 December.

Thomas, representing the French, Edwin Samuel Montague, as well as high officials from the British Ministry of Munitions.

The first issue tackled by Albert Thomas, during the debates of the Conference was that of supporting the Romanian war effort within the context of the fierce fights fought at that moment on Romania's territory. The French government official pointed out that the situation of the Romanian requests was very confusing. He had received orders from General Berthelot, from Russia, from Col. Rudeanu, as well as from the Romanian armed forces and other sources. As regarded the British government, the only request was that of Col. Rudeanu. After a first analysis, the Romanian officer handed the same list to both the French and the British governments¹⁹.

This meeting was meant to improve armament supplies to Romania and Italy. At the end of the debates the British government promised to supply 105mm shells. While debates were taking place in the British capital, the order had already been taken over by a British company. The liaison between the British and the French governments was ensured by W.T. Layton by means of the British military attaché in Paris²⁰. The above mentioned decisions were taken by Albert Thomas, the French minister of Armament, in agreement with Christopher Addison, his British counterpart. The orders submitted to the British party were to be supported by detailed technical specifications.

The French government wanted to send Romania, upon the latter's request, 152mm heavy field howitzers. They were already being produced in Britain but destined to the Russian armed forces. The French proposal was that half of the British howitzer production should be delivered to Romania. Christopher Addison considered that this proposal could not be implemented, as it risked increasing the tension between the Romanians and the Russians, since the latter were supposed to receive the ordered number of howitzers²¹. The problem was that the London and the Paris officials took it for granted that the Russian party would willingly share the so much needed Western equipment with its tiny ally, which in December 1916 was facing such great danger.

At the French-British Conference mentioned above it was decided that all Romanian orders should be submitted to the Commission Internationale de Ravitaillement (C.I.R.), led by Wyldbore-Smith from the Ministry of Munitions. The French officials in this Commission analyzed the Romanian orders and, after confirming what the French war industry was able to produce, sent the remainder order to the London Ministry of Munitions. There were also financial problems, that was why it was deemed necessary that all Romanian requests should be addressed to C.I.R., which could analyze and coordinate more easily the supplies

¹⁹ *Ibidem*, 5/141, *Conference with France and Italian Delegates*, London, 10 November, 1916.

²⁰ *Ibidem*, 4/3083, W. Benson to W.T. Layton, Report from 30 December 1916.

²¹ *Ibidem*, 4/3208, Christopher Addison to David Lloyd George, Report from 11 December 1916.

for Romania, after solving the problems signaled by British Treasury, including the financial ones²².

As to the Romanian orders placed in the USA, they were presented to C.I.R. by Cpt. Arion. British sources state that the Romanian envoy to New York, Col. Adrian Miculescu, was well advanced in his negotiations with the American companies for 1.000.000 rifles and 2.000.000 cartridges. It is interesting to note the annoyance of the Ministry of Munitions officials, who considered that such negotiations made it difficult to supply armament to the other Allied governments that wanted to place orders in the USA. The British disapproval was communicated to Cpt. Arion, who did not seem to understand this complaint. The proposal of the Ministry of Munitions officials was to put pressure on Romania for reaching an agreement with Russia as to the military supplies in Europe or the North-American continent²³. The British party's annoyance was probably consequent upon Russia's discontent.

It was not the first time that the British government had a negative reaction to the Romanian armament orders placed in the USA. In 1916, in the period of neutrality, the materials bought by Romania from America, which were Romanian state property, were unloaded during their transportation by the British fleet and stored in British harbours. Besides ammunition, the British party also confiscated Miculescu's telegrams to Col. Rudeanu²⁴.

The Ministry of Munitions's officials considered that all Romanian armament orders to USA had to be cancelled and the Romanian needs that could be met on the North-American continent had to be re-directed to the French and British governments, who could negotiate with the Romanian government the orders meant for the USA.

In a note addressed to those in charge with supervising the shell factory, Prime Minister David Lloyd George claimed that neither Col. Rudeanu nor Cpt. Arion had the necessary technical knowledge to place the orders they needed. When Arion managed to receive the necessary information from Romania, the Romanian armed forces were already withdrawing. In the newly created situation, the British reached an agreement with the French Ministry of Armament, concluding that it was highly risky to supply the Kingdom of Romania with the requested shells, as they could be lost or used for worn-out weapons. Endorsing the opinion of the Ministry of Munitions, Lloyd George deemed that Romania had to be sent the same type of equipment as Russia²⁵.

The War Office representative to the Ministry of Munitions, Major Callwell, even suggested replacing the Romanian delegates charged with equipping the Romanian armed forces with British officers trained to this effect. However, as he

²² *Ibidem*, 4/3083, E. Wyldebone Smith to Christopher Addison, Report from 17 January 1917.

²³ *Ibidem*, Charles Hardinge to Christopher Addison, undated.

²⁴ General Vasile Rudeanu, *op.cit.*, pg. 207.

²⁵ TNA, MUN, 4/3083, David Lloyd George to W. Benson, Report from 17 January 1917.

himself declared, such persons were hard to find, since British officers ignored the equipment of the Romanian armed forces²⁶.

General Nivelles, the new commander of the French armed forces, announced in an audience granted to Col. Rudeanu that France and Great Britain committed to equip two Romanian divisions so as to have them ready for action as soon as possible²⁷.

In a report from February 1917, the British attitude was the same: all orders placed by the Romanian government, whether for ammunition or materials, were to be sent to the French government. The latter was to assume all financial responsibility for the Romanian requests, which could thus be met in France. The Romanian orders that could not be met in France were to be sent to the British government, who assumed financial responsibility for all orders placed on British territory. However, if exceptionally the French government wanted to place a Romanian order outside France, it was the Romanian government who assumed financial responsibility.

In keeping with the provisions of the London agreement, the British military attaché to Paris was informed by the French government that they wanted to submit to the Ministry of Munitions a list of equipment that could not be supplied to Romania by France. Moreover, the French mentioned they had tried to submit that list to the British government via the French military attaché in London, but without success. Anyway, from the British point of view, the situation was highly unsatisfactory²⁸.

Mention should be made that, after the agreement was signed by Albert Thomas and Christopher Addison, the British party was never informed by the French government as to the equipment needs of the Romanian armed forces, which increased the uncertainty of the London government. This situation made Romania's needs at least confusing for the British, but one cannot help noticing that the main persons responsible for this were the British themselves, as they had refused a direct dialogue with the Romanian negotiators. In early March 1917 Nicolae Mișu signed an agreement with the French and the British representatives regarding a collective coordination for supporting the Romanian war effort. All in all, the agreement observed the understanding between Thomas and Addison, but the Romanian minister in London hoped he would thus solve the huge procurement problems Romania was facing.

At the end of March 1917 the Romanian government informed the Department of Munitions Requirements and Statistics (D.M.R.S.) that the procurement operation via Russia was done with great difficulty and endless delay. The Romanian party suggested that the trains for Romania should be painted in the

²⁶ *Ibidem*, C.A.B, 23/1, *Conclusion Former Reference*, W.C. 3, f. 3, Major Callwell to War Office, 16 December 1916.

²⁷ General Vasile Rudeanu, *op.cit.*, pg. 353.

²⁸ TNA, MUN, 4/3095, Major General Charles Callwell to Christopher Addison, Report from 20 February 1917.

traditional Romanian colours - red, yellow and blue - besides the usual ones.²⁹ The British party accepted the suggestion. Thus, it was hoped to lessen traffic on the tsarist railways, which were not able to face the amount of cargo necessary for supporting the Eastern front.

In the same period the Romanian government requested cargo ships³⁰, as Romania had only three ships that could transport the ordered weapons.

With reference to the transportation on Russian territory, the British officials doubted that the Romanians were able to pick up their orders from the Russians, but they declined competence in this issue³¹. Once the turmoil in Russia started, transportation became increasingly difficult and the Romanian government signaled this impediment, especially to Paris, but the Tsar's government had already lost actual executive power, especially across the vast Russian territory. It was planned that the transportation to and from Russia would be solved in the Inter-allied Conference of Petrograd, January-February 1917.

In the Inter-Allied Conference of Petrograd participated delegates from Great Britain (Major General Headlam and W.T. Layton), France (General Janin and Colonel Remond), Russia (General Belaiev, Grand Duke Serge Michailovich and General Babikov) and Italy (General Romei-Lonyhena and Commander Cavallero).

The main aim of the Inter-Allied Conference was to „examine Russia's needs, not only in point of artillery but also other ammunition, raw materials, agricultural machinery“³². Romania's needs were discussed only marginally, after debating the long series of Russian necessities.

The first decision regarding Romania established a reduction in the tonnage allotted to it in the Russian ports of Archangelsk and Vladivostok from 260.000 tons to 120.000 tons. In comparison, the accepted tonnage for the Russian government was 3.400.000 tons, even more if possible³³.

After the Petrograd Conference an agreement was reached between the British and the French governments as to the supplying schedule for the Romanian armed forces. The Romanian orders had to be submitted to the French government by the Head of the French military Mission in Romania, General Berthelot. Later on, the order that could not be met by the French was to be submitted to the British government.

²⁹ *Ibidem*, 4/3083, D.G.I.M. to D.M.R.S., Report from 30 March 1917.

³⁰ General Vasile Rudeanu, *op.cit.*, pg. 367.

³¹ TNA, MUN, 4/3095, P. Phipps to Sainsbury, undated.

³² *Ibidem*, 4/386, *Conference of the Allies in Petrograd. January-February 1917*, f.1, Petrograd, Report drawn up in March 1917.

³³ TNA, MUN, 4/386, *Conference of the Allies in Petrograd. January-February 1917*, f. 5, Petrograd, W.T. Layton to Chistopher Addison, Report drawn up in February 1917.

In the new organizational chart of the Romanian armed forces, drawn up by General Berthelot, Great Britain was to supply Romania with 165 howitzers caliber 152mm, 105 howitzers caliber 114mm and 88 cannons caliber 105mm. The representatives of the British government considered this new organizational chart somehow extravagant, yet they did not officially express their opinion to the French representatives, who had created it. However, they objected to the artillery order. Since the Romanian armed forces occupied only a small area on the Eastern front, the artillery order was labeled as inadequate for their capacity. From the British government's perspective, if the Romanian orders were met, there would be some imbalance on the Eastern front, as the Romanian section was to have more artillery than the remainder of the Eastern front.

In a Report to Lord Milner, W. T. Layton mentioned that in Jassy there was some rumour that Great Britain was to supply 25 howitzers of 152mm caliber. The British official denied the information, which - in his opinion - must have been only a misunderstanding. Regarding the 152mm howitzers, the British government endorsed the Russian proposal, namely that the Romanian armed forces should be allotted the 32 cannons of 152mm delivered to Russia in 1916³⁴. Thus, it was preferred to deliver worn out weapons instead of new and efficient ones.

General Berthelot's request for 105mm cannons was flatly denied. Moreover, the reorganization and rearming chart drawn up by General Berthelot could not be implemented because the tonnage for Romania had been cut down. The British concluded, somehow relieved: „It is, therefore, evident that even if we could provide the howitzers asked for, it could only be at the expense of other munitions“³⁵.

The Inter-Allied Conference proposed an organizational plan for supplying Russia in many ways in 1917. Unfortunately, the problem of arming and reorganizing the Romanian armed forces was a secondary one, Romania's fighting capacity, especially its human resources, being highly undervalued after the disastrous campaign of 1916.

As the Romanians did not know about the decisions taken in Petrograd, they were still insisting in London on the 105mm howitzers. Despite W.T. Layton's refusal to start production and deliver artillery of the above mentioned caliber, the Ministry of Munitions officials kept trying to find solutions to produce these types of weapons. There are two explanations for this situation: either there were serious communication problems in the British Ministry or the Petrograd decision was changed for an unknown reason, not mentioned in the British documents. This situation lasted from the end of 1916 until March 1917.

³⁴ *Ibidem*, Report to lord Milner by the British members of subcomission on munitions, f. 13, Section H, Petrograd, John Headlam, W.T. Layton to Lord Milner Report from 3/16 February 1917.

³⁵ *Ibidem*.

Nicolae Mișu intervened with David Lloyd George for delivering heavy artillery to the Romanian armed forces. The War Office denied this request on account of “the uncertain situation on the Eastern front, the Russian requests and the doubtful value of the Romanian armed forces”³⁶. The opinion of the British was that, for the time being, it was not recommendable to consider supporting Romania.

Albert Thomas intervened with Christopher Addison so that Great Britain would deliver to the Romanian party 3.000 shells caliber 105mm/week. The French official pointed out that France was not able to produce this ammunition³⁷.

After this intervention there was a discussion in Paris between Col. Browne, French Col. Dandelon and Col. Vasile Rudeanu, which led to an agreement in principle to deliver the Romanian armed forces the 105mm cannons and the necessary ammunition³⁸. The Romanian officer left to the British producer all details regarding the design of the new cannons. For him it was important to place the order and to obtain its delivery to the Romanian armed forces. Later on an order for 100.000 shells of 105mm was placed to the British company *Pelabon*, for the howitzers of the same caliber the Romanians already possessed³⁹. It was esteemed that the British company could deliver 8.000 pieces in May, 20.000 in June and 40.000 in July. Finally, the British party understood the needs and the despair of the Romanian government and initiated a collaboration. It was a start.

Colonel de Panouse, the French military attaché to the Royal General Staff in London, intervened on behalf of Albert Thomas for the delivery of material for the Romanian heavy artillery⁴⁰. Even if there was some progress as regards the procurement of shells to the Romanian armed forces, the French Minister of Armament informed Albert Thomas about the difficulties faced by Great Britain in obtaining 152mm howitzers and suggested delivering French artillery pieces, which had shorter range but at least could be sent to the Romanian troops⁴¹.

The work of reorganizing and arming the Romanian armed forces carried on by the French Military Mission in Jassy bore fruit for the first time in the late spring of 1917, when Albert Thomas watched the parade of a whole artillery division, with 75mm and 105mm howitzers that used the long expected shells from Great Britain. It was for the first time since the beginning of the war that the unit was fully equipped.

³⁶ *Ibidem*, C.A.B., 23/2, *Conclusion Former Reference*, W.C. 113, f. 5, London, meeting of 4 April 1917.

³⁷ *Ibidem*, MUN, 4/3084, Albert Thomas to Christopher Addison, Paris, 17 February 1917.

³⁸ *Ibidem*, colonelul Brown to Edward Layton, Report from 24 March 1917.

³⁹ *Ibidem*, Report from 5 March 1917.

⁴⁰ General Henry Berthelot, *Memorii și corespondență 1916-1919*, Edit. Militară, Bucharest, 2012, pg. 172.

⁴¹ *Ibidem*, pg. 178.

In July 1917 the London Cabinet was carrying out a procrastination policy regarding the Romanian requests. It wanted to convince the Russian authorities of the necessity of giving up some weapons in favour of the Romanian armed forces, with the promise of being sent similar equipment in exchange, delivered by the British at a later date. Except the 20 Sopwith planes already delivered, the British government considered they could do nothing else to help Romania⁴².

After the fights from the summer of 1917, the British wanted to transfer 4000 shells caliber 152mm from Russia to Romania⁴³. This operation seemed very difficult, given the situation in this country. It was too late, all was already lost. The epilogue was on 19 October 1917, six days before the Bolsheviks took over the power in Russia. At that point, all transports of armament and other materials to Russia were temporarily cancelled by the British government. The products that were ready for delivery were directed to other Allied armed forces, such as the Belgian ones⁴⁴.

The War Cabinet summoned on 30 November 1917 confirmed the reports of the Ministry of Munitions. The armament delivery to Romania and Russia was cancelled because of the new political situation in Russia. Moreover, the production of military equipment for this country was also cancelled. What was already being produced in Great Britain and the USA was to be used by the British armed forces or other Allies. The same was decided regarding the Romanian howitzer orders⁴⁵. Once the political change started expanding over the territory of the Russian Empire, Romania was abandoned by the British ally for good.

The British-Romanian collaboration for equipping the Romanian armed forces with modern armament was a failure from all points of view. The causes of this failure are numerous: the incompetence of the Romanian representatives sent to London to negotiate the acquisitions; the ominous influence of General Belaiev, who persuaded the British that it was useless to supply the Romanian armed forces, since they were to be integrated in the Russian ones; the preconceived ideas of the Ministry of Munitions from London, which preferred to supply Romania via Russia, leaving the former at the latter's mercy; Romania was saved by the French government, which assumed the task of supplying and re-equipping the Romanian armed forces.

⁴² TNA, C.A.B., 23/3, *Conclusion Former Reference*, WC 173, f. 4, London, meeting of 2 July 1917.

⁴³ *Ibidem*, MUN, 4/3091, E. Carey to Wyldbore-Smith, London, Report from 14 August 1917.

⁴⁴ *Ibidem*, E. Carey către R/G.N.C., Report from 12 December 1917.

⁴⁵ *Ibidem*, C.A.B., 23/3, *Conclusion Former Reference*, WC 288, f. 3, meeting of 30 November 1917.

**NOTE DE FRONT DIN MARELE RĂZBOI ALE LOCOTENENTULUI
MARIN GHERGHINĂ 14/27 AUGUST 1916- 17/30 Iunie 1917****THE GREAT WAR NOTES OF LIEUTENANT MARIN
GHERGHINĂ 14/27 AUGUST 1916 – 17/30 JUNE 1917**

Cristina Păiușan-Nuică*

Abstract

The war notes of Lieutenant Marin Gherghină, one of the heroes of the Great War, are an important document from 100 hundred years ago, which has been preserved until today. Marin Gherghină narrates, with a real talent, his itinerary on the front during the interminable marches he executed, and at the same time he writes to a possible reader about the victories and the defeats suffered in the first line of battle, about the cold, the hunger, the fear, the courage, the patriotism, the faith in God and in the good of the country. The publishing of these notes represents the recuperation of the history of a Romanian First World War hero.

Keywords: heroes of the Great War, victories, defeats, Romania in the Great War.

La 100 de ani de la intrarea României în Primul Război Mondial, prezentăm cititorilor jurnalul de front (notele de front) scris de locotenentul Marin Gherghină. Acesta se găsește în depozitul Muzeului Partidului din cadrul Muzeului Național de Istorie a României, iar existența sa ne-a fost semnalată în 2017 de către dr. Oana Ilie, șefa secției Istorie.

Documentul, în copie, a fost donat Muzeului la 22 mai 1987 de către profesorul Popescu Constantin, cel care a realizat o muncă importantă transcriind-l după original. Tot domnul Popescu a donat și două fotografii, datate 1915 și 1917, precum și o fotografie a părinților săi din 1915.

Am cules și adnotat textul jurnalului conform copiei, ce are 69 de pagini. În momentul copierii în anii '80, pasajele imposibil de descifrat au fost înlocuite prin trei puncte; în actuala transcriere le-am înlocuit cu parantezele drepte, cu mențiunea „lipsă în text”. Sperăm ca acest impediment să nu risipească farmecul notițelor scrise în timpul războiului de Marin Gherghină.

Greșelile gramaticale le-am corectat tacit. În cazul unor greșeli celor de scriere a numelor unor localități, transcrierea fonetică fiind departe de numele real al satelor și orașelor prin care a trecut locotenentul Gherghină pe front, am operat

* Cercetător științific în cadrul Secției de Istorie Modernă, Medievală și Contemporană a Muzeului Național de Istorie a României; doctor în istorie; email: crispaiusan@yahoo.com

corectura necesară, menționând în cadrul notei numele complet și corect al localității în limba maghiară și în dialect săsesc, după caz, fiind vorba de localități din Transilvania, care aveau nume săsești (germane) sau ungurești. De asemenea, acolo unde a fost posibil am menționat și localitatea de astăzi.

În unele cazuri a fost imposibil să identific numele localității, astfel că am așezat un semn de întrebare între paranteze drepte după numele respectiv.

La începutul războiului, Marin Gherghină era sublocotenent în Compania a VI-a din Regimentul 30 Muscel, ce făcea parte din Brigada 6 Infanterie, parte a Diviziei 3 Infanterie, Corpul II din Armata a II-a română - trimisă să intre în luptă la frontiera Transilvaniei.

Armata a II-a, condusă de generalul Alexandru Averescu, a pătruns în Transilvania chiar în noaptea de 14/27 august 1916, și a înaintat fără a întâmpina o rezistență serioasă (vezi însemnările din 14/27 și 15/28 august 1916).

Apoi a avansat de-a lungul arcului Carpatic¹, acoperind un front care cuprindea trecătorile: Timiș (Predeal) - Törzburg (Bran) - Bratocea și până la Buzău, drumul cel mai scurt spre Transilvania. Era plasată central între Armata de Nord (aflată la nord frontului transilvănean) și Armata I (la sudul frontului transilvănean) și tocmai de aceasta trebuia să înainteze rapid, pentru a lega cele două armate și a crea un front unic și întărit².

În primele zile de luptă rezistența a fost minimă, Armata austro-ungară nu era pregătită să riposteze, iar soldații români au trecut munții și au înaintat spre Brașov, ocupând orașul. După ocuparea Brașovului în zilele de 28-29 august 1916³, direcția de înaintare a fost Făgăraș-Homorod.

Regimentul 30 Muscel, din care făcea parte și compania sublocotenentului Gherghină, a mers pe șoseaua Branului, pe valea Timișului spre Predeal. Descrierile sale sunt reprezentative pentru modul în care soldatul român a luptat în Transilvania, precum și pentru reacția localnicilor la sosirea Armatei române. După doar trei zile de război, toate trecătorile erau în stăpânirea ostașilor români.

Schimbarea conducerii Armatei a II-a, plecarea generalului Alexandru Averescu, trimis la Armata III din Sud, și sosirea generalului Crăiniceanu⁴, readus din rezervă, dislocarea unor unități din această armată și trimiterea lor pe frontul din Sud după Turtucaia (Divizia 5-a a plecat spre Dobrogea) au dus la slăbirea forței de atac și apoi la oprirea atacului.

¹ Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, Meteor Publishing, 2014, p. 67.

² Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, ediția a II-a, vol. I, Editura Casei Școalelor, Atelierele „Cartea Românească”, București, 1922, p. 246.

³ *Ibidem*, pp. 246-255.

⁴ Grigore Crăiniceanu (1852-1935), ministru de Război, comandant al Armatei a II-a în Primul Război Mondial, 26 august – 26 septembrie 1916.

Totodată, slăbirea Armatei a II-a a creat goluri periculoase în linia frontului. O altă problemă a fost cea legată de deciziile eronate luate de către Marele Cartier General, cum ar fi oprirea, la 19 septembrie 1917, a înaintării spre Mureș și transferul unor trupe ale Armatei a II-a pe frontul de sud.

După câteva zile de nehotărâre, la 11 septembrie 1916, Marele Cartier General a hotărât ca Armata a II-a să reintre în luptă pentru a cuceri Valea Oltului și a Homorodului.

Trecerea Oltului transilvan, descrisă atât de plastic de către sublocotenentul Gherghină (vezi notițele din 1, 2, 3, 4 septembrie stil vechi/14, 15, 16, 17 septembrie stil nou), s-a făcut cu mari jertfe. „De trei ori am fost nevoiți să trecem Oltul prin apa până la subsuori. Nimeni nu se dă înapoi. Când mă vedeau băieții între ei parcă erau nebuni de bucurie. Nu mai auzeau gloanțe, nu mai simțeau nimic. Erau nebuni și pace. O! Ce groaznic, groaznic! N-ai timp să simți și să gândești. Mori și nu ști. Ce n-aș da să spun tuturor ce e pe un câmp de luptă! Ești nebun, fiară. O și flăcări noștri, flăcări noștri. Tot prinosul, toată recunoștința lor li se cuvine. O și voi ce nu-i cunoașteți cum se luptă ei pentru o bucăciță de pământ, pentru pâinea copiilor lor!”

Compania lui Gherghină a trecut vadul pe la Crihalma, atacând pozițiile întărite ale dușmanilor și cucerindu-le.

După stabilizarea frontului din Sud, prin slăbirea frontului din Transilvania, Marele Cartier General a revenit la campania din Ardeal, propunându-și înaintarea până la linia Reghin-Sighișoara-Sibiu și scurtarea frontului de la 240 de km la 130 km.

Dar situația pe frontul transilvănean a început să se schimbe la începutul lunii septembrie 1916, când Germania a trimis pe acest front trupe germane conduse de generalul Falkenhayn. Fost ministru de Război, fost șef al statului major german timp de doi ani, Eric von Falkenhayn⁵ a fost înlăturat după eșecul de la Verdun și intrarea României în război alături de Antantă.

Falkenhayn dorea să se răzbune, să-și demonstreze calitățile și să cucerească rapid frontul ardelean al celor 3 armate române slăbite, profitând de golurile create de mutări și marele eșec din Sud.

Armata germană, bine echipată, înarmată și condusă, a intrat în luptă, iar Armata română a suferit grele înfrângeri la Sibiu (26-29 septembrie), Brașov (7-8 octombrie) și a fost treptat respinsă din teritoriul Transilvaniei.

Armata a II-a, cu cele trei divizii din componență: Divizia 4, Divizia 3 (compania lui Gherghină fiind parte a acesteia) și Divizia 6-a, a pornit la ofensiva pe 27 septembrie 1916. Divizia 3-a, aflată în centrul Armatei a II-a, a înaintat spre Rodbav, unde după lupte eroice (vezi însemnările din zilele 15, 16, 17 și 19

⁵ Erick von Falkenhayn (1861-1922), ministru de Război (1913-1914), fost șef al statului major german timp de doi ani (1914-1915), a fost trimis pe frontul român în 1916.

septembrie stil vechi/28, 29, 30 septembrie și 2 octombrie stil nou) înfrânge armata germană, capturează 200 de prizonieri⁶ și ajunge până la Șinca (Cincu Mare).

Pe 27 și 28 septembrie 1916, Armata a II-a a înaintat respingând și împrăștiind dușmanul, luptând cu corpul de husari al lui Schmettow⁷, aripa stângă a Armatei a IX-a germane. Dar forța și armamentul superior ale germanilor au provocat semi-eșecul Armatei a II-a, care a fost incapabilă să intervină și să ajute Corpul Olt.

Ofensiva a fost oprită, iar Divizia a 3-a s-a retras în marșuri forțate (vezi însemnările din zilele 20, 23, 24, 25 septembrie 1916 stil vechi/ 3, 6, 7, 8 octombrie stil nou), deplasându-se spre dreapta Diviziei a 6-a, iar Divizia a 4-a, care înaintase mai rapid și câștigase lupta de la Porumbacu, a fost forțată să renunțe la teritoriul câștigat.

Retragerea a provocat decepția soldaților, care au luptat cu mare eroism, crezând că pot respinge inamicul. Divizia a 3-a a fost supusă la o noapte și o zi de marș forțat, din Rotbach și Cincu Mare spre Jalișteat și Bărcuț.

Întreaga Armată a II-a s-a retras strategic pe malul stâng al Oltului, închizând drumul spre Brașov, iar eroismul luptelor de la Porumbacu și Bărcuț (vezi însemnările din 20 septembrie/2 octombrie) s-a dovedit inutil, lucru ce a demoralizat și mai mult soldații.

Retragerea s-a făcut haotic, fiind lăsate dușmanului tunuri și alte tipuri de armament, panica s-a propagat de la militari la civili, iar o parte a populației civile a fugit de frica răzbunărilor (vezi însemnările din 23 septembrie/6 octombrie 1916). Nicio încercare de rezistență nu a dat rod.

Generalul Crăiniceanu, lipsit de strategie, experiență de luptă și spirit combativ, dorea, după pierderea bătăliei de la Șinca (Cincu Mare), să evacueze Brașovul fără a opune rezistență⁸, dar Marele Cartier General i-a impus rezistența pe crestele munților.

Divizia a 3-a, în care lupta Gherghină, se afla pe linia Săcele-Târlungeni (vezi însemnările din 26 septembrie/9 octombrie 1916) și a fost trimisă să ocupe frontul pe linia Sânpetru-Olt. Atacată între Bot și Sânpetru, a rezistat eroic artileriei inamice.

După 40 de zile de prezență în Transilvania, armata română a fost înfrântă și alungată. Ducând un război pe două fronturi, slab echipată și înarmată, fără o viziune tactică coerentă și fără generali și ofițeri cu experiență pe teren, înfrângerea

⁶ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, ediția II-a, vol. I, Editura Casei Școalelor, Atelierele „Cartea Românească”, București, 1922, pp. 302-304.

⁷ Eberhard Schmettow (1861-1935) general al armatei germane în Primul Război Mondial, comandant al Diviziei 3 Cavalerie din Transilvania, transformat în „corpul de Cavalerie Schmettow” prin alipirea Diviziei 1 de Cavalerie austro-ungară a acționat în bătălia de la Sibiu.

⁸ Constantin Kirițescu, *op.cit.*, p. 327.

fusesse iminentă. Dar greșelile tactice ale celor trei armate din Transilvania, care nu au reușit să asigure un front unitar, au dus la înfrângerea lor - pe rând, de către armatele germane.

Începea calvarul României din toamna-iarna 1916/1917: înfrângeri, retrageri, pierderi inutile de vieți, echipament și teritoriu național.

Sublocotenentul Gherghină a fost unul dintre actorii și martorii acestor evenimente, iar povestea acestuia este cu atât mai importantă, cu cât este mărturia unui sublocotenent (ajuns locotenent) care a luptat în prima linie și a trăit zi de zi tumultul victoriilor și dezastrul înfrângerilor, care a suportat toate deciziile contradictorii, a executat marșuri de zeci de kilometri și a suferit de foame, de frig și a fost de multe ori la un pas de moarte.

Gherghină începe scrierea notelor chiar în ziua de 14/27 august 1916, în momentul declarării războiului. Aflat pe granița transilvăneană, a intrat împreună cu compania sa direct în luptă. Grănicerii unguri au fost luați prin surprindere și alungați, dar după puține zile a început să apară rezistența la înaintarea armatei române.

Marin Gherghină notează, atunci când luptele de pe front și timpul îi permit, evenimentele trăite, înaintarea, marșurile de zeci de kilometri, luptele propriu zise la care a participat.

Gherghină a fost decorat pentru curaj în luptă, apoi înaintat în grad de locotenent în decembrie 1916 (vezi însemnarea din 14/28 februarie 1917).

El povestește despre proasta organizare a armatei, despre ordinele contradictorii ajunse la el, despre comandanții care stau la un kilometru în spatele frontului și care, atunci când ordonă marșuri de zeci de kilometri, le fac călare, spre deosebire de trupă, care mărșăluiește pe jos prin noroi, frig, apă și fără hrană. Ruptura existentă între gradele mari și gradele mici și soldați, disprețul arătat celor ce duceau greul războiului, lipsa conduitei militare și a moralei (vezi însemnările din 17 septembrie/2 octombrie; 20 octombrie/2 noiembrie) au făcut ca modelele să fie rare și eroismul și mai rar.

Învățătorul Gherghină își scrie impresiile conștient că acestea vor face parte din istoria războiului, iar cititorii vor învăța din această tragică experiență, dar și cu gândul că familia sa va citi toate cele scrise. Dovadă stă notița datată 24 octombrie 1916, prin care roagă posibilul găsit al carnetului să-l ducă familiei, având notată pe aceeași pagină adresa acesteia.

Pe ultima filă a carnetului a notat: *Adresa familiei mele este: I. Gherghină, com. Cernelele - Troasca* (astăzi – în 1987 Rovine, casa se află la nr. 60 – conform celor scrise de profesorul Constantin Popescu), *jud. Dolj. Prin Craiova. O scriu aici, ca la nevoie să poată servi oricui. Gherghină*”.

Teme ce se repetă în notițe sunt slaba dotare cu armament a Armatei române, lipsa de experiență și inexistența artileriei, care trebuia să protejeze

infanteria. Sunt narate cazuri în care artileria română face victime printre proprii infanteriști, neregându-și bine tirul (vezi însemnările din 15 august 1916).

Lipsa de colaborare între gradați și trupă era o altă problemă, dată de lășitatea comandanților, puțini dintre aceștia ajungând în linia întâi, acolo unde se află mereu compania lui Gherghină.

Ordinele contradictorii și lășitatea conducătorilor au dus la pierderi inutile de vieți omenești. Lășitatea soldatului a fost prezentată și ea, mergând de la frica legitimă în fața morții și fuga de ploaia de gloanțe și șrapnele, până la dezertările în masă și lipsa de responsabilitate generate de conduita gradelor superioare, care stăteau în spatele frontului și la cel mai mic pericol se retrăgeau.

La 11 octombrie 1916 [28 septembrie stil vechi] compania sublocotenentului Gherghină revenise pe linia vechii frontiere, apărând teritoriul național (vezi însemnarea din 28 septembrie/11 octombrie 1916).

După înfrângerile suferite, Armata a II-a a fost reconstituită din cinci divizii: 22 și 12 scoase de pe frontul din Dobrogea sunt trimise la Bran, Divizia 3-a a ocupat trecătorile de la Bratocea și Predeluș; Divizia 21 ocupase trecătoarea Predealului, unde a fost trimisă și Divizia a 10-a.

Această armată a fost încredințată din nou generalului Averescu. Înfrângerile au venit odată cu ocuparea Rucărului și apoi a trecătorii Bran (14 octombrie 1916) de către inamic. Dar mare parte a zonei a rezistat eroic: lupta de la Mateiaș (17, 18, 19 octombrie 1916), bătăliile de la Câmpulung și oprirea inamicului; bătălia Predealului, care a durat zece zile. Deși trecătoarea Predealului a fost străpunsă, prin luptele din trecătorile Bratocea și Buzăului s-a oprit înaintarea armatelor dușmane.

Destul de rar locotenentul Gherghină vorbește despre Armata rusă, aflată pe frontul din Moldova, acolo unde Divizia a 3-a era cantonată pentru refacere. Armata rusă nu lupta pe front în linia întâi, ci străbătea satele, jefuia, petrecea și nu asculta de ordinele gradatilor (vezi notele din 1/14 ianuarie 1917 și 14/28 februarie 1917).

Retragerea benevolă de la Bratocea, de la începutul lunii decembrie 1916, (vezi însemnările din 1/14 ianuarie 1917) aduce cu sine marșuri interminabile spre teritoriul neocupat al României din Moldova, spre Vrancea și apoi spre zona Bacăului, cantonarea și refacerea combatanților.

Luptele de uzură continuă și armata română rezistă și încearcă să-și refacă forțele slăbite de marșuri, înfrângeri, frig, foame și boli precum febra tifoidă și tifosul exantematic.

Soldatul român era țaranul român neobișnuit cu lupta, având o sumară instrucție, trăind cu dorul de casă și cu spaima că familia sa nu va putea supraviețui.

Atunci când nu era analfabet, soldatul scrie acasă familiei, iar unul dintre cele mai emoționante paragrafe ale caietului narează ce înseamnă să primești

corepondență pe front: „Le-am împărțit și soldaților pe cele venite, câtă bucurie și ce dispoziție pe ei. Le-am dat și altele să scrie și m-am îngrijit ca să fie luate și duse repede. Una din scrisori era un simplu carton gros și a fost primit de poștă. Văd și acum cu litere tremurânde „A ta soție care te dorește” (vezi însemnarea din 9 [22]septembrie).

În aceeași însemnare, sublocotenentul povestește despre credința soldaților, parte a vieții cotidiene: „În timpul liber îmi citesc aproape toți cu evlavie cărțile de rugăciuni ce au. Se închină cu toată osârdia, la orice masă, la orice plecare și oricând cred că e timpul. Azi, venind din pădure, văd la o parte un soldat cu o iconiță în mână. Spune rugăciunea atât de dus cu gândul că nici nu mă observă când trec. Îl las în pace și-mi urmez drumul. Mă pătrund și mă înfiorează și pe mine aceste sentimente frumoase. De câte ori în cumpănă în fruntea lor nu am chemat ajutor Celui de sus?! „Cu Dumnezeu înainte, băieți!” și ei mi-au răspuns în cor: „Să ne ajute Dumnezeu!” Văd și acum cum le lucrează fața și privirea fiind încredințați că cu ajutorul lui mergem și ne va scăpa”.

Locotenentul Marin Gherghină a supraviețuit febrei tifoide, iar la sfârșitul lunii februarie 1917 s-a întors pe front în zona Vrancei, la Răcoasa (vezi însemnările din 14/28 februarie 1917), într-un război surd de apărare a propriilor poziții.

Jurnalul se încheie la sfârșitul lunii iunie 1917, când armata română se pregătea de ofensivă.

Locotenentul Marin Gherghină a murit pe front în bătălia de la Dealul Pietroasa, zona Mărăști.

Am găsit informații despre acesta în revista *Memoria Oltului*, an II, nr. 5(15) mai 2013, unde apare un articol despre revista *Lumea satelor*, care în numărul 11/1 iunie 1919, la pagina 2, în lista cu învățători și profesori morți pentru întregirea neamului, îl menționează pe **M. Gherghină (Corabia)**. Aceeași revistă, an II, nr. 10 (20) octombrie 2013, menționează în articolul despre *Monumentul eroilor din satul Măgureni – Olt*, în lista cu Eroi din Primul Război Mondial – Partea sudică, la nr. 37, pe **Marin Gherghină**.

După transcrierea și adnotarea acestui jurnal de front am descoperit că profesorul universitar Dinică Ciobotea din Craiova a dat spre publicare originalul său, aflat în arhiva personală⁹. Am făcut schimb de transcrieri și am realizat că este vorba despre aceleași însemnări. Carnetul a fost primit de Dinică Ciobotea de la urmașii lui Marin Gherghină, textul fiind identic cu al jurnalului din patrimoniul MNIR.

⁹ Dinică Ciobotea, *Carnetul cu însemnări de pe front ale ofițerului Marin Gherghină din Regimentul nr. 30 Muscel*.

Publicarea jurnalului de front și în prezenta variantă adnotată consider ca este necesară și utilă pentru cunoașterea războiului, a vieții pe front și a istoriei unuia dintre eroii necunoscuți până acum - **locotenentul Marin Gherghină**.

Publicăm acest text pentru a cinsti memoria lui Marin Gherghină și a-i populariza faptele eroice.

Pe prima filă a fost menționat de către Marin Gherghină:

Am dorința că de voi muri, acest carnet să fie trimis familiei. Nu mă îndoiesc că cei ce cunosc aceste sentimente, nu se vor da la o parte de la această însărcinare - însemnare datată 24.X.1916.

Pe ultima filă a carnetului Marin Gherghină a notat:

Adresa familiei mele este: I. Gherghină, com. Cernelele - Troasca (astăzi – în 1987 Rovine, casa se află la nr. 60 – conform celor scrie de profesorul Constantin Popescu), jud. Dolj. Prin Craiova. O scriu aici, ca la nevoie să poată servi oricui. Gherghină

Tot Constantin Popescu nota: *Penultima filă conține un desen în creion negru ce-l înfățișează pe erou – lt. Gherghină* realizat de I.C.Zopiescu, pictor, Stroești-Argeș, 14.II.1917, Verdea.

La sfârșitul carnetului o foaie cuprinde „cuvinte radicale” – cu explicația lor.

Apoi, fugar, sunt notate câteva lucruri ce au aparținut eroului, Lt. Marin Gherghină, comandantul companiei a VI-a din Regimentul 30 Muscel, Divizia a treia, Armata a 2-a.

Primită la 2.VI.1917 – cartea poștală adresată lt. Gherghină – de către unchiul său (fratele tatălui), Costică Gherghină, inspector C.F.R. în momentul detașării acestuia la Iași.

Bârlad, 17 mai 1917

„Drag și scump erou,

Căci tu și cu toți camarazii tăi, sunteți Eroii, speranțele și zeii la care noi cei neputincioși și nearmați privim cu mândrie și cu drag, cu sufletul plin de dor și mi se umplu ochii de lacrimi de bucurie când vă vedem atât de voinici cu piepturile voastre de oțel, înfrunțați pe vrășmașul cotropitor [...] Zi și noapte muncim și noi, spre a vă ajuta cu cele ce trebuie..”

14/[27] august 1916 Duminică

Plecăse dl. Locotenent și ca cel mai vechi în grad iau comanda companiei. Mi se spune dimineața că va fi revista la ora 5 p.m. Ne gătim. Lucrez fără odihnă.

Plecam echipați spre frontieră. La 9 ½ p.m. ajungem la vamă. Vor să pună mâna pe jandarmii unguri. Se rănește de moarte colonelul Poenaru. Se începe un foc puternic. Sunt primele focuri ce le auzim. Văd primul mort și aud cum se vaită un rănit. Întăim noaptea foarte repede spre Bran. Cam pe la ora 1 ne opresc vii focuri de mitralieră la defileul Branului. Ne pitim în șanț și ne cântă infernal muzica până la ziuă pe deasupra capului. Avem răniți, se retrage și adăpostește batalionul I după niște case.

15[28] august, Luni [1916]

E ziua mea și prevăd că mi se pregătește un frumos festival. Mitraliera și infanteria ne-a văzut și bat casa noastră. Artileria începe acțiunea. Un vâjâit sinistru și apoi o groaznică detunătură bate șoseaua și are intenția să ne arunce adăpostul în aer, căci casa era pe șosea. Se dă ordin să părăsim adăpostul și să întăim spre dealul pe la dreapta să ocupăm flancul din stânga.

Sunt cel mai vechi în grad și am comanda companiei. Dau ordin de întăire și cum ies din adăpost începe să bată mitraliera. Cad gloanțele ploaie. Plutoanele dispar după adăposturi și rămân singur în gloanțe. Fug înapoia unei clăi de fân și găsesc aici plutonul.

Un glonte îmi trece pe lângă umăr. Soldații mă vaetă și nu mă lasă să mai ies din adăpost. Nu găsesc Plutonul I. Se pitesc în niște cartofi cu slt. Popescu. Dau ordin să se monteze pe plutoane spre munițiile de la stânga ce aveam ordin să-l ocup. Se întăiează individual și îndată ce apare un om singuri deschid foc cu infanterie și mitralierele. Ne strecurăm înapoia unei case și trecem pe rând pe lângă gard la o altă casă. Șrapnelele de artilerie se sparg deasupra noastră și ne împrăscă cu gloanțe. Ne bate artileria noastră. Casa ce o părăsim aruncată în aer. Am avut primul rănit în abdomen – Munteanu. Trecem prin apă un pârau peste care în zadar ne căznim să aruncăm câteva lemne. Înotăm în albia lui și pe lângă gard și ajungem la coada dealului. Văd cum vin răniți din batalionul II. Mă urmează la întăire compania II și III. Ocup poziția și aștept ordin de întăire. Se dă însă ordin de retragere căci venise vestea că batalionul II a fost respins. Un agent de la batalionul II ne cere ajutorul. El respinsese pe unguri și ocupase o tranșee. Ne întărcem repede. Căpitanul Giuglan ne arată locul. Îmi conduc compania pe culmea ce mi se arată. Dăm asalt și luăm un grup de case. Se amestecaseră companiile și aproape nu-mi văd soldații. Iau comanda celor din fața; cu mari sforțări reușesc să-i duc pe culme. E prima dată și se cam sfiesc.

Văd pe sublt. Predanu care trece la aripa dreaptă cu gândul să pună mâna pe un grup de case. La stânga pe sublocotenentul Simionescu cu greu îi fac să înainteze. Dau foc fără să ochescă și fără să vadă. Nu ascultă ordinele. Trece căpitanul Giuglan și ne cheamă pe toți la aripa dreaptă. Plec cu sublt. Pașoiu G. cu care stasem câteva minute adăpostiți după niște pruni. El pleacă înainte iar eu iau comanda unui grup foarte expus. Mitraliera mă prinde în spate și trage de mama

focului. Peste mine, la stânga, un glonte, în partea dreaptă a capului soldatului Mălureanu. La dreapta, înainte, stau morții pe coastă și cad răniții. La dreapta, la stânga, înapoi și înainte sare pământul în toate părțile. Mai mă târăsc în linia de luptă, ploaia nu mai stă. Soldații noștri trag mereu. E un iad și nu mai credeam că scap, cu o energie ce nu mi-o cunoșteam mă retrag pe creastă. Norocul meu să nu fiu lovit. Văd primul mort, e oribil. Îți face rău. Mitratorii se așează lângă el, în bătaie. Mă întrebă unde să tragă. Nu știu ce i-oi fi spus. Văd un grup de ofițeri la o casă. Pornesc spre ei.

Îmi era o sete turbată. Intru în casă și cer apă. La intrare doi răniți se vaietă. În casă gospodina plânge că o schijă i-a rănit mâna copilului. Îmi cere ajutor. Îmi pare rău că nu pot nimic. Beau repede apă. Mi-e milă de sărmanii răniți. Scot fiola mică cu clor și badijonez pe amândoi. Unul era din a II-a și altul din a VI-a. Însă companiile erau amestecate. Se retrag din luptă și se reformează batalioane. Soldații mănâncă și beau apă. Eram istovit. Nu mâncasem de duminică 14 [27] august seara și atunci numai două ouă. Nici acum n-am ce mânca. Nu credeam că voi mai scăpa. Pornim iar la atac. Ploaia de gloanțe se dezlănțuie iar. Dau ordin plutoanelor I, II, III să înainteze după compania a II-a. Opresc pe al IV-lea în rezervă și merg cu el. Eram puțin pe panta opusă focurilor.

Sunt istovit de nesomn și foame. Sub gloanțe, soldații încep să fumeze. Îmi e și mie somn. Nu-mi părăsesc compania. Explorez cu binoclul terenul la dreapta, observ tranșee ocupate. Cad gloanțele ca grindina. Pe unul îl rănește prin spate. Încep să mă strige, ofițerii dau foc. Nu plec. Mă cheamă atunci căpitanul Pelianu și Nisipeanu. Îmi chem plutonul, abia răsuflu. Deja unele plutoane ascunse înaintează mult. Căpitanul Giuglan prin ordinul de înaintare generală, pornesc cu plutonul cemi rămăse pe aripa dreaptă. Se dezlănțuie un elan.

Descopăr cu binoclu o culme depărtată la dreapta, niște tranșee inamice voiesc să ne ochească. Le arăt soldaților și într-o clipă îi răstoarnă. Se dă asaltul și înaintăm în satul Bran. Pornim și organizăm înălțimea dinaintea și dreapta satului, dormim noaptea pe poziții.

16[29] august [1916]

Noaptea am dormit pe poziția organizată. Dau patrulă și santinele. Peste noapte o santinelă dă alarma pentru că auzise câteva împușcături. Echiphez soldații și-i scot la marginea adăpostului. Întăresc șanțurile din poziții. Dau ordin să se culce în linie gata pentru luptă. Nu mai pot dormi toată noaptea. Era a doua noapte de nesomn. Seara mâncasem ceva friptură, lapte bătut, unt și băusem ceva vinisor. E zi liberă. Consolidăm pozițiile începute. Ne curățăm și mâncăm bine. Soldații beau bine și aduc din sat merinde și zaharicale. Ungurii și sașii fugiseră și se pustiise totul. Ascunseseră produsele. Văd cum țărani români iau mobilă și rufăria „domnilor”. Mă spăl la crâșmărița din Bran care mă servește cu vișinată. Îmi

socotisem de cu seara pierderile. Avem cinci morți și patru răniți. Pe seara îmi sosește comandantul. Mâncăm și dormim liniștiți.

17 [30] august [1916]

Ne sculăm la 4 ½. Plecăm spre Tohanul Nou¹⁰ încă pe rouă. Regimentul mergea pe trei coloane. Ajungem și poposim într-o miriște la marginea de sud a satului. Se aude lupta la Tohanul Vechi¹¹ și Zărnești. Artileria trage peste noi la Tohanul Vechi. Spre seară intrăm în cantonament. Primesc ordin să organizez terenul de luptă. Nu apuc bine să organizez și batalionul primește ordin să pornească spre Zărnești. Cu toate că aveam ordin să rămân sunt luat mai mult forțat să merg cu compania. Întâlnim regimentul 22 – un batalion – care susținuse lupta la Zărnești ajutat de un batalion din 4 Argeș și batalionul al II-lea de la noi. Ne informăm de pierderi. Nimic precis. Ajungem în Tohanul Vechi. Se întoarce batalionul II. Venise în Zărnești – ni se spune – batalionul 4 Argeș care nu se mișcase după poziție. Trimitem patrulă în sat. Abia pe la 11 se ia hotărârea să coborâm în sat. Găsim o grădină și așezăm toată compania acolo. Dormim și noi în ea. Cer o pătură de la un zis român pe care [lipsă în text] peste foc. Nu vrea să mi-o dea decât amenințat cu arma.

18 [31] august [1916]

Ne sculăm cu noaptea în cap. Locotenentul se plânge că n-a putut dormi. Pornesc în sat și găsesc la un român să mă spăl. Îmi dă și lapte de dimineață. Iau și ceilalți lapte. Soldații găsesc poșta și o devastează. Oamenii iau tot ce găsesc adăugând ocări la adresa foștilor stăpâni. Trupa poate să ia ceaiul și o pornim spre Tohanul Nou. Sunt chemat iar să organizez focul. Trupa pleacă la 11 ore și eu rămân să [lipsă în text].

Am timp să mă curăț la crâșmărița drăguță și amabilă. La trei ore pornesc cu trenul, trec prin Râșnov și ajung trupa. În Râșnov spărsese[ră] o cârciumă și soldații fugeau beți în toate părțile în special cei din 22. Fac ca conducătorii mecanici să nu se oprească la cârciumă. Tot izbutiseră să-și ia câteva sticle și căldări cu vin. Vărs câteva. În Cristian¹² iar voiesc să se oprească la cârciumă. Alții fug după o fabrică de spirt care arsese. Unii voiesc să-și înlocuiască căruțele și iau cu forța și pun la locul lor. Pe drum fugeau din casă în casă. Ajung regimentul și formează iarăși parcul la marginea dinspre răsărit și nord.

¹⁰ Tohanul Nou, localitate în județul Brașov, în 1916 în Transilvania aflată sub dominație Austro-Ungară, astăzi parte componentă a orașului Zărnești.

¹¹ Tohanul Vechi, Techen în dialectal săsesc, Othohan în maghiară, localitate în județul Brașov, în 1916 în Transilvania aflată sub dominație austro-ungară, astăzi parte componentă a orașului Zărnești.

¹² Cristian – în germană Neustadt, în maghiară Keresztényfalva, comună în județul Brașov.

19 august [1 septembrie 1916]

Dis de dimineață mă scol să organizez focul. Îmi dau de lucru conducătorii în care sosește trenul regimentului. Pornește trupa spre Ghimbav. Pe la ora 5 p.m. pornesc și eu cu trenul. Păstrez drăguță amintire din Cristian. Merg pe jos (sic!) cu trenul până la Ghimbav. Acolo iarăși la front. Ghimbavul e un sat de sași și români foarte bogat. Asemenea și celelalte prin care am trecut. A fost și o cazarmă de husari. Găsesc cantonament în casa unui sas. Se vede că fiul sau ginerele să fi fost militar. Acasă nu sunt decât un bătrân și două bătrâne foarte fricoși. Luăm masa împreună și dormim în casa sasului.

20 august [2 septembrie 1916]

Cu serviciul de siguranță pornim spre Hălciu¹³. **Ne primesc cu tricolorul și flori.** Poposim și cantonăm. Se opresc soldații de la noi. Ce abuzuri. Dorm în casa unui sas bogat. De altfel și satul e foarte bogat și are aspectul unui târgșor. Ni se pregătește mâncarea la gazdă. Săsoaicele sunt foarte bune gospodine. Sunt de admirat în toate privințele O curățenie și o ordine perfectă. Bune menajere. La repezeală ne pregătesc o masă foarte plăcută. Le-am admirat în această privință. Am mai făcut cunoștință cu bucătăria lor la Ghimbav. Era vorba ca a doua zi să ieșim la lucru și le rugăm să ne gătească o masă. Primesc. Pe Brezeanu îl însărcinăm să se ocupe de acesta. Dormim cu toții în aceeași casă.

21 august [3 septembrie 1916]

Primum ordin să mergem la [lipsă în text] Ujvar [?], primul sat sărac ce-l văd în acest ținut. Batalionul nostru în avanposturi, compania noastră e linia cea mai înaintată. Pe o câmpie, la colțul unei păduri, în colibă un păstor de oi formăm garda mare [lipsă în text] posturile între Krizba¹⁴ și Rothbach¹⁵. Sunt trimis patrulă spre Feldioara și Rothbach. Plec la 2 p.m. și abia mă înapoiez în Feldioara la 5 p.m. Găsesc pe câmp șanțuri de ale lor pentru tunuri, cazmale etc. N-avuseseră timp să le ocupe. De aveau trupe, pe acest câmp favorabil apărării, ne dau mult de lucru. Se vede însă că i-am surprins căci n-au avut timp să aducă nimic. Numai câteva butoaie cu vin căzuse pradă lor. Feldioara era ocupată de trupele noastre, podul peste Olt aruncat în aer. Neveste și fetele staționau pe celălalt mal iar soldații pe malul celălalt. Nu pot să trec spre Rothbach. De două zile plecaseră trupele ungurești. O fată drăguță îmi da un buchet de flori. Ajung la marginea cealaltă a satului. Iau o dulceață, lapte și pâine. Fata cu florile iarăși vine.

¹³ Hălciu, sat în județul Brașov, în dialectul săsesc Hältsdref, Haljtsdref, în germană Heldsdorf, Heldesdorf, Heltesdorf, maghiară Hőltővény, Heltevény.

¹⁴ Crizbav astăzi comună în județul Brașov, în dialectul săsesc Kriszbich, în germană Krebsbach, Kriesbach, în maghiară Krizba.

¹⁵ Satul Rotbav de astăzi, Rothbach în germană, în comuna Feldioara.

Vine o căruță cu două femei și un ungar. Îmi pare rău că nu i-am oprit. Mergeau spre Apața¹⁶ și poate să fi fost vreo patrulă. Plec spre garda mare. E duminică și mă bărbieresc și mă spăl. E o săptămână de când seara dorm în cabană. Îmi e foarte greu să dorm încălțat.

22 august [4 septembrie 1916]

De vreo cinci ori pornesc patrula la Krizba cu vreo 12 soldați. Populația devastează o cârciumă. Trec la prăvălia unui jidan ca soldații să găsească tutun. Dar nu găsesc. Iau câteva sticle cu bere și una cu rom. Un cârciumar român cu fete foarte drăguțe îmi da să beau lapte. Era foarte curtenitor, credea că am să-i fac vreun rău. În urma noastră, populația civilă se bate la prăvălia jidanului să împartă marfa și băutura. Ajung la garda mare și împart soldaților foița și chibriturile. Se schimbă avanposturile și plecăm în Barcauifalu¹⁷. Luăm masa și curățăm armele. Se vede un aeroplan și soldații trag fără niciun ordin. Abia se opresc. Pe la 2 ½ p.m. batalionul primește ordin să meargă la Codlea¹⁸, distanță peste 12 kilometri. Nu mi se spusese pentru ce mergem acolo. 2 companii rătăcite ar fi acolo. Plecaseră însă din batalionul 4 să le respingă. Dormim în cantonament de alarmă. Luăm masa la hotel cu toți ofițerii garnizoanei. Povestim fiecare ce știm. Abia putem găsi o casă căci sașii devastaseră și fugiseră. Tot mai rămăseseră însă.

Codlea este mare și frumos: hotel, farmacie, un parc și episcopie. Nu-ți vine să crezi că e sat. Toate satele săsești sunt frumoase și bogate. Case mari și încăpătoare foarte bine mobilate și curate. Așezate în niște pozițiuni fermecătoare, în special partea Râșnovului și Zărneștilor. Vezi cu cât meșteșug știu nemții să facă agricultură. Nu-ți mai sature privirea plimbând-o pe lucru acesta meșteșugit și în parte dăruit de creator.

23 august [5 septembrie 1916]

Ne înapoiem de la Codlea la Barcauifalu și mai lung îmi pare drumul la întors. Se țin bine flăcării noștri. E zi de odihnă și curățenie. Se spală soldații. Azi la popotă avem și muzică, vin și ciorbă caldă. Avem un gramofon și-l învârtim de mama focului. Cântăm la vioară, petrecem în comun. Până seara ne inspectăm sectorul, la masa de seară aduc un jurnal, îl găsesc la camaradul Bădescu. Îl trec din mână în mână. E lucru rar căci pe noi rar ne vizitează jurnalele. E lucru mare când apuci unul. A doua zi era vorba să intrăm în avanposturi. Ne culcăm pe la 10 p.m.

24 august [6 septembrie 1916]

¹⁶ Apața, în germană Geist, în maghiară Apáca, comună în județul Brașov.

¹⁷ Satu Nou, în maghiară: Barcaújfalu, sat în comuna Hălchiu din județul Brașov.

¹⁸ Codlea, în dialectul săsesc *Zäöeden*, în germană *Zeiden*, în maghiară *Feketehalom*.

La 8 pornim a.m. pornim de la Barcauifalu la [indescifrabil]. Găsim alte trupe acolo. Suntem trimiși în avanposturi. N-apucăm să ne instalăm și primim ordin să retragem avanposturile. Întrăm în cantonament. Nu ne desprindem bine ranița și ordin de echipare. Femeile din toate părțile aduc apă, un moș și femei fac rugă pentru izbânda noastră. Plecăm spre Perșani¹⁹. Se întrunește brigada toată.

La Vlădeni²⁰ se aud împușcături. În dosul pădurii erau vreo 30 de infanteriști și 15 husari care nu ne lăsau în pace. Patrulele lui 22 și 4 îi atacă și resping, Regimentul 30 se adăpostise. Se prind și câțiva prizonieri care ne dau detalii. Au fost trimiși anume să ne hărțuiască. Acum și ei trag în fugă și iau totul cu ei. Șoseaua ce trece prin frumoase păduri și pozițiuni splendide. Pe drum se văd ranițe ungurești aruncate, fulgi de găini și capuri de cartușe trase. Fug nebunește. Sunt din regimentul 82 ce l-am bătut la Bran. Ni se spune că e dezorganizat și se adună mereu pe Olt unde așteaptă. Era bine dacă puneam mână pe el atunci. Nu ne mai supăra acum. Măncăm ce dă Dumnezeu, intrăm în cantonament de alarmă. Îmi culc plutonul în curtea unui român. Își aștern paie din șură și se culcă echipați. Eu dorm cu ei, fac foc. Pentru astă seară nici lor nu le arde să mănânce, dar nici eu nu mă scol așa că se culcă. Dormim de nu simțim. E bine și sănătos. Văicăreala din cursul zilei și mersul lung ne-a obosit. Românele se vaită că ungurii le-au răpit totul. Multe sunt fugite. Ne dau cu dragă inimă ce au. Ne ies cu apă înainte.

25 august [7 septembrie 1916]

Mă scandalizează cum înțeleg șefii să țină bagajele lor și alte subalternilor. Plecăm pe la 11 a.m. la lucrări de sapă și lucrăm până la 5 p.m. Ne întoarcem în Perșani și luăm masa. Mă scandalizează faptul cum comandantul batalionului înțelege să facă popota deoarece nici prin gând nu-i trece să se îngrijească. Cu o extremă [...] ne spune să trimitem ordonanțele să ne dea ciorbă. Nici nu spune că n-are. Foarte frumos! La ora 7 p.m. e plecarea spre Sarkany²¹. Batalionul nostru rămâne în coadă. Nu trecem cu batalionul în frunte. La ieșirea din sat e un pod peste râu. Se vede că în retragere mai rămăseseră câțiva indivizi în urmă căci când compania a III-a vrea să treacă podul se aude un „halt” și focuri repezi. Avem un rănit și un mort se face o minuțioasă cercetare a podului și trece peste râu. Compania mea și a V-a este trimisă în avanposturile gărzii mari. Eu sunt postul mic nr. 1 pe șoseaua ce merge spre Făgăraș. Nu pot să dorm un minut. Îmi iau măsurile de siguranță și fac lucrări de sapă. Bate un vânt și mi-e frig. Soldații tremură de frig. Ai o teamă neînțeleasă de necunoscut ce ți se desfășoară în față, căci nu cunoaștem terenul de ziua. Noaptea ne așezăm pe el. Soldații unguri se retrag, mai aruncă o rachetă, probabil să vadă dacă mai sunt ai noștri aproape de ei.

¹⁹ Sat în județul Brașov.

²⁰ Sat în comuna Dumbrăvița, Brașov.

²¹ Șercaia – în germană: Scharken, în maghiară: Sárkány, comună în județul Brașov.

26 august [8 septembrie 1916]

Sunt încă în avanposturi. La ziuă văd că sunt prea aproape de garda mare. Înainte am o fermă și calea ferată, avem frontul greșit. Primim ordin să luăm frontul spre Hălmeag²². Pleacă compania I-a spre dreapta șoselei ce trece la Hălmeag. De dimineață începe un strașnic duel de artilerie. A noastră aprinde niște case în Hălmeag. A lor văd cum trage direct asupra tunurilor noastre. Pentru că duelul încetase, mortierul lor începe să bată compania I. O prinde în furcă și o risipește. Primisem ordin să fac legătura cu ea la dreapta, pe șosea. Lucrez în acest scop și înaintez pe o câmpie deschisă. Artileria ungarilor trage la nebunie. Când vede doi oameni la un loc trage în ei. Rămășițele ei vin peste mine. Mă prinde artileria și începe să mă bată. Mă retrag. Zboară șrapnelele aproape de noi. Ne retragem cu toată compania într-o vale până ce încetează. Primesc ordin să plec iarăși să formez postul unic. Fac și lucrările de sapă. După creasta de unde sunt se văd bine șanțurile adverse. Șrapnelele zboară mereu. Numai cine a fost sub focul lor simte ceea ce spun.

E îngrozitor să le vezi cum şuieră și se sparg lângă tine, te acopăr cu pământ, sau cum presiunea aerului te aruncă jos. Un soldat a înnebunit de spaimă. E un mortier care bate tot frontul. De l-ar putea scoate din luptă cred că ar cădea poziția numaidecât. De celelalte nu ne prea temem. Toată ziua se repetă această muzică. Seara suntem schimbați din avanposturi. Ploaia ne udase bine. Se făcuse și noroi. Vin batalioanele să facă lucrări de sapă. Începe iar îngrozitoarea muzică. Și-au reperat distanța de ziua și trag cu deznădejde asupra podului și șoselei ce duce la Hălmeag. Pe ploaie părăsim câmpul să venim în sat la Sarkany. Trupa ia masa și ne culcăm. Sunt istovit de oboseală.

27 august [9 septembrie 1916]

Nici nu mă simt până a doua zi. Mă scol pe aceeași parte și dezvelit cum m-am culcat seara. Ne odihnim și toată ziua. Soldații își frig purcei și găini în furcă și coase. Își fac mămăligă de făină de secară, sau orz. Preotul ne împărtășește. Luăm masa alături. Batalionul nostru pornește noaptea la lucrări. Compania noastră pornește pe pod pe șosea și ajunge în același loc unde am făcut avanposturi. Lucrăm toată noaptea aceste șanțuri. Aici ne ploua, bate vântul sau iese luna. N-am putut să dorm deloc. A doua zi mă dor ochii.

28 august [10 septembrie 1916]

Retragem toate plutoanelor înaintate și ne adunăm toată compania. Luăm puțin ceai și friptură. Iese soarele și încercăm să ne culcăm puțin. Suntem impaciențați că amicii unguri nu vor să ne mai dea bună dimineața. Era să adormim când ne deșteaptă un șrapnel - o purcea. Intrăm în șanțul săpat să ne adăpostim.

²² Sat în comuna Șercaia, județul Brașov.

Începe sinistra muzică. Ne cântă toată ziua. Ne facem un adăpost de blane și ne răcim la umbra darnică și luăm cafeaua în șanț, trimitem și ne aduce vin de la popotă. Ne vine și știrea că în sat s-a descoperit un popă, unchiaș și o babă care prin telefon transmitea unguirilor din Hălmeag știri despre mișcările noastre. Mă sui pe creasta din spate și observ cu binoclu poziția lor. E formidabil întărită. Se văd două tunuri mari și altele mai mici. Văd șanțurile de comunicație și șanțurile false. E vorba ca la noapte să intrăm în avanposturi. Se contramandază ordinul, noaptea târziu venim în sat.

29 august [11septembrie 1916]

Stăm toată ziua în cantonament în Șercani. Se împart semnele de identitate, se completează rațiile de rezervă. Seara pornim iarăși în avanposturi. Noaptea dormim în șanț pe paie. Ne plouă binișor dar noi n-o băgăm în seamă și continuăm să dormim.

30 august [12 septembrie 1916]

E aniversarea luării Griviței. Stăm în avanposturi, în șanțuri și ne ferim de ploaie. Rădem mereu de amicii unguri din Hălmeag, care turbați de disperare trag de moarte în toate părțile. Obuzele lor sapă găurile ridicând nori de praf. Rădem mereu de ei când de frică trag și după un om. E a cincea zi de când îi păzim în bârlog. Ne schimbăm seara foarte târziu și venim în Sarkany. Luăm masa și printr-un marș de noapte venim în Vad²³. Motive secrete ne fac să părăsim Sarkany.

31 august [13 septembrie 1916]

Cantonăm în Vad. Ne odihnim toată ziua. Primim rația de rezervă și prima. Credem că vom rămâne și noaptea. Nu ne îngrijeam. Nu ne îngrijeam de nimic altceva mai cu seamă că aveam o gazdă convenabilă - un învățător pensionar. Ne povestește gazda multe din ororile unguirilor, din apucăturile românilor. Primim ordinul că vom pleca nu știu unde. Nu voiau să mi se spună. În cele din urmă am aflat. Plecăm la Veneția²⁴. Un marș lung și greu. Nu-l voi uita niciodată mai cu seamă la începutul lui. Am fost nevoiți să alergăm mult de tot. Soldații încărcăți cu ranițe și îmbrăcați cu mantaua mergem foarte greu. Îmi pare rău, călăuza ne rătăcise puțin după ce am plecat din Grid²⁵.

La Veneția am rămas într-o depresiune. Eram rupt de oboseală. După ce mănânc puțin – noaptea foarte târziu – îmi fac un pat cu coceni verzi, câteva paie de ovăz și foaie de cort. Îmbrăcat cu mantaua și învelit cu pelerina de ploaie, încep

²³ Sat în comuna Șercaia, Brașov.

²⁴ Sat în comuna Părău, Brașov.

²⁵ Sat în comuna Părău, Brașov.

să dorm în culcușul meu învelit în pelerină, mai cu seamă cizmele făcuseră să mă doară picioarele. Mă scol a doua zi tremurând de frig și cu ochii strânși.

1 septembrie [14 septembrie 1916]

După zbuciumatul somn sau început de somn, tremurând încă, încerc să mă dezmeticesc puțin, spălându-mă. Soldatul îmi aduce puțin lapte și gata masa. Vom rămâne toată ziua aici. E vorba ca artileria să înceapă duelul care nu se aude și nu se va auzi. Mă întind la soare și dorm toată ziua. E începutul anului școlar și multe îmi trec prin gând. Spre seară primim ordinul de atac. E atac general al Armatei a 2-a. Batalionul nostru va trece Oltul pe la podul Jupeg. Compania a 4-a și a 2-a în linia întâia, 3 rezervă, batalionul și C.I garda la drapel. Ea n-a luat parte la nicio luptă, o ține numai în gardă când e vorba de luptă. Plutonul unu și trei vor pe linia întâia [...]

Seara nici unul nu prea avem poftă de mâncare. Cine știe cine va mai rămâne pentru seara viitoare! Teama de necunoscut. Totuși nu mi-e frică, o mărturisesc poate și de aceea sunt trecut în linia întâia.

Cu trei ofițeri și cu doctorul facem mereu reflexiuni asupra celor ce vor fi. Eu zic că poate a doua zi mi se face injecțiuni să nu mai simt. Camaradul Predoiu are aceeași dorință. Luăm câte o cafea și pentru că e târziu se pare că emoția te obosește. Predoiu anunță, e ordin de plecare la ora două din noapte. Trimit să-mi găsească călăuze. Îmi pregătesc patrulele, înotători, fac rost de foarfeci, topoare, târnăcoape și frânghii pentru trecut Oltul. Amintesc în treacăt de locuitorii Veneției - țigani - de lășitatea lor și de frica grozavă. Mă culc iar pe culcușul meu cu lt. și dl. Rizescu. Încerc să dorm dar nu pot. Sunt parcă neliniștit și simt oboseală, deși n-am lucrat ziua.

2 [15] septembrie [1916]

Pornim la 2 ½ din noapte. Ne lăsăm ranițele. De frică călăuzele ne răătăcesc toată noaptea fără să știe unde ne duc. Se lasă spre ziuă o ceață densă. Norocul nostru, căci artileria începuse să bată și ne-ar fi topit. Îi mai luăm la zor și ne îndreptăm spre vad după ce ocolim Comăna pe la dreapta. Se fac bolnavi, se fac căzuți, numai să nu meargă cu noi. Noroc că am cizmele căci cine știe ce s-ar fi ales de picioarele mele prin mlaștinele prin care ne-am băgat. Cam pe la șase dimineața ne apropiem și vrem să trecem Oltul prin apă și frig. Ne zărește, începe să bată artileria. Ne ascundem în sălcii. Nu v-aș putea spune [...] impresiunea, zic că ne obișnuisem cu moartea și nu ne mai mișca așa. Ne-am prins de brațe și într-o clipă am fost pe malul celălalt. Parcă ceva ne înălța mai cu seamă că la dreapta și la stânga noastră se auzea lupta. Eram pe jumătate nebuni de bucurie. Un delir. Lucrurile nici nu le simțeam. Lucruri mari avem să hotărâm noi. Îmi adun plutonul în tufiș, care porni la luptă și cu Dumnezeu înainte. Se văd tranșeele inamice. Înaintez rezimat pe compania a 2-a și plutonul 3. Trec împușcături sus de tot. Iau curaj și

ordon înaintarea plutoanelor mici. Merg nesupărat, descoperit la dreapta și nu mă temeam. Înaintau flăcării nebunește și chiuiau ca la nuntă. Nu-i mai puteam ține în loc. Nu pot să-i admir îndeajuns. I-aș îmbrățișa pe toți de aș putea. Gloanțele planau mereu. Mă făceam una cu pământul. Chiuiam la înaintare de se speriau și ungurii.

De trei ori am fost nevoiți să trecem Oltul prin apa până la subsuori. Nimeni nu se dă înapoi. Când mă vedeau băieții între ei parcă erau nebuni de bucurie. Nu mai auzeau gloanțe, nu mai simțeam nimic. Erau nebuni și pace. O! Ce groaznic, groaznic! N-ai timp să simți și să gândești. Mori și nu ști. Ce n-aș da să spun tuturor ce e pe un câmp de luptă! Ești nebun, fiară. O și flăcării noștri, flăcării noștri. Tot prinosul, toată recunoștința lor li se cuvine. O și voi ce nu-i cunoașteți cum se luptă ei pentru o bucățică de pământ, pentru pâinea copiilor lor! Unde sunt moșierii, bogătașii, n-am văzut niciunul. O! Voi sărmani copii ai brazdei Mărire vouă! De zece ori mărire. Uite-i cum se urcă în tranșee. Nu simt gloanțele. Pun mâna voinicește, aruncă la pământ pe cei ce se împotrivesc și cu câtă mărinimie iartă pe cei ce-i cer iertare. Deși dasem ordin să n-am niciun prins, văd cu un oștean de-al meu păzește trei.

Îl mustrez și-mi spune cu milă că ei n-au arme și sunt români. Nu simt oboesală nici eu, nici ei și compania aleargă nebunește după mine. Nu mai știu nimic. Îmi revin și vreau să-i rânduiesc. Nu sunt atât de forte să înving entuziasmul lor. Reușesc să adun pe un deal rămășițele companiei și pornesc la batalion. Eram cu comandantul Popescu. Toți își povestesc isprăvile și sunt mândri. Am băgat în sperieți pe unguri. Nu mai simt umezeală. Trei din voinicii mei au fost răniți. Se adună regimentul la Ticușu Român²⁶. Colonelul mișcat, mulțumește flăcăilor. Pornim pe ploaie la Dăișoara²⁷.

Aflu că camaradul Predoiu e rănit de moarte. O, vai sărmanul băiat! Parcă avusese presimțire seara precedentă când luasem masa împreună. Mă mișcă mult pierderea lui. Aș vrea să-l văd și n-am posibilitatea. Seara aud că e mai mult mort. O, sărmanul băiat! De vei fi mort acum, odinească-te Domnul în împărăția lui. Parcă te văd cum înaintași. Cu stânga mea. Nu ți-e teamă. Mergem împreună înainte. Uite eu avusei norocul să fiu teafăr după lupta asta. Veșnică-ți fie pomenirea și mare recunoștința noastră. Mori pentru patrie. Fii fericit!

Menționez că i-am luat pe unguri într-un iureș nebun. În două ore le-am luat poziția. La 8 ½ a.m. eram pe poziție. Cât stăm la Dăișoara, la crâșmă, intru la o româncă și mă usuc puțin.

²⁶ Sat în comuna Comăna, Brașov, în dialectul săsesc Blesch-Tâkes, în germană Konradsdorf, Walachisch Tekes, Rumänisch Tekes, în maghiară Felsőtyukos.

²⁷ Sat în comuna Ungra, județul Brașov, în dialectul săsesc Döl, Longendöl, în germană Langenthal, Langenthal în maghiarălongodár.

Pornim spre Kohalma²⁸. Regimentul 22 i-a ferit colonelul. El execută lucrări de sapă. Se aud încă detunături spre Homorod. A fost înfrânt vrășmașul. Cu un tun de tragere lungă mai dă semne mici de viață. Îl urmărește corpul III nebunește. Așa mi se pare după dealul în care suntem instalați în post de observație. Rămâne compania 2 în avanposturi și noi ne întoarcem în sat. Găsesc o gazdă, o româncă și mă odihnesc binișor. Sunt în a doua zi de luptă când scriu toate astea. Îmi dau seama de toate. Cuget asupra celor de ieri. Trebuie să ai o mare înălțime de suflet, să faci abstracție de cul. [...] ce te pironeste așa de mult.

Mă ridic încă și mă înfior când privesc toate ce ieri se desfășurau. Mă simt mare și ușor. Am lucrat și eu la mărirea României. E singura mângâiere ce voi avea-o după stingerea cataclismului. Uitasem să adaug că la această luptă ni se dase artilerie care să ne ajute la atac. Seara făcuse recunoașterea poziției. Noaptea, când plecam o văd că vine să se așeze în baterie. Vorbesc cu sublt. Șerbănescu căruia îi spun că la Bran au tras prea scurt. Speram mult de la ei, mai cu seamă că artileria inamică era cât se poate de bună. Spre mirarea noastră această artilerie în care ne pusesem încrederea nu scoate un cuvânt pe câmpul de luptă. După două salturi când încă nu dasem începerea focului, așteptăm mult.

Credeam că se așteaptă acțiunea artileriei. Eu abia mă uitam căutând și fixând punctele ce ar trebui bătute. Eu am și căutat la gândul că numai din câteva lovituri îi va zdrobi. Dar nu ne-a dat niciun ajutor. Aud că în celelalte puncte s-au purtat binișor. Cavaleria nici n-am văzut-o la această luptă. Auzeam că se află o brigadă înapoia noastră. Credeam că va fi o urmărire teribilă, dar ce credeți? Nici vorbă de o urmărire a cavaleriei. Unde s-o fi dus nu știm. Știu însă că, chiar a 3-4 zi am avut să vedem urmările lipsei cavaleriei. Infanteria numai a făcut minuni. Nici nu se credea că această pozițiune formidabilă să cadă în două ore. Aud pe brigadier exprimându-și surprinderea de a fi căzut așa de repede această formidabilă poziție. El credea c-o să fie nevoit să ceară chiar ajutor.

3 [16]septembrie [1916]

N-am primit niciun ordin și mă simt bine în culcușul meu caldșor. Mă înțepă ușor pe la genunchi. Sunt urmările umezelii și frigului. Ieri m-a bătut cizma la picior și abia merg. Mai mă caut prin buzunare și văd că totul s-a dus. Nu mai e nimic de întrebuințat. Afară e nor și cade o burniță deasă. Ne mai uscăm rufe. Soldatul îmi face o ciorbă caldută. În sfârșit ne odihnim toată ziua. Pe la ora 5 p.m. primim știrea că trebuie să plecăm în Comăna inf²⁹. Nu știu cum voi merge atâta distanță cu piciorul meu șchiop. Și de ce ne duc acolo de unde am plecat. Ca să nu stăm pe loc. Plecăm spre seară mai încet, mai repejor. Eu rămân la urmă.

²⁸ Crihalma, alternativ Craihalma, în maghiară Királyhalma, sat în comuna Comăna, județul Brașov.

²⁹ Comăna de Jos, sat în comuna Comăna, județul Brașov.

Trecem Oltul pe un vad făcut între Koholma³⁰ și Comăna de pionierii noștri. Abia găsesc cantonamentul companiei noastre. Îmi vedea să rămân în drum. Aflu că Predoiu e mort aici. Mergem ofițerii companiei să-l vedem. A pierdut mult sânge și e peste fire de galben. Femeile și fetele i-au adus flori și zace pe o brancardă înconjurat de ele. Vizitez răniții. E și un german tânăr și vioi. Îmi spune că de ai lor au fost numai 20 în această regiune în toate regimentele 39, 2 și 43. Îmi face rău această vizită și aștept afară până ce camarazii au isprăvit.

4 [17] septembrie [1916]

Suntem cum am spus în Comana inf. După cât aflu azi e duminică și vom face lucrări de sapă la marginea Oltului. Până în prânz facem curățenie, dar cum e în campanie, n-apuci să faci ceva că vine alt ordin. Abia se apucă soldații să spele și poruncă să schimbăm cantonamentul. Bun! Nu ne-așteptăm bine și inspecție medicală. Abia intrăm în casă și veste că la 11 a.m. vom pleca la Kohalma³¹. Tocmai vream să mă bărbieresc. Acum fă ceva dacă poți. Mănâncă în pas alergător. Ne-am adus de acolo înapoi și acum ne aduc iarăși. Distanța de mai bine de 20 km. Luminează-le cugetul Doamne că rău își bat joc de picioarele noastre. Cine poate să-și închipuiască acum starea sufletească a luptătorului purta de la Iuda la Caiafa.

În sfârșit e ordin să plecăm. Se adună regimentul la pod pe lunca Oltului și preotul împarte ofițerilor câte o cruciuliță galbenă. E zi frumoasă și mai toți locuitorii s-au întors de prin păduri. Stau la poartă îmbrăcați ca-n zi de sărbătoare.

Facem drumul pe nesimțite deși e a doua oară, împinși mai mult de gândul că mergem înainte. Pe la 5 suntem în Kohalma. Ca toate satele săsești e mare și frumos. Are și prăvălii. Îmi pare chiar că e târguleț. Dar, Hristoase Dumnezeule!

Batalionul întâi e numit în avanposturi. Ordin și nu se discută! Și ca totdeauna compania noastră este gardă mare. Avem sectorul dintre Garat și Fișeriu (Schweisser)³². Schimbăm pe vânători care n-așteaptă să ne ducem. Ordinul e foarte laconic: „Gardă”, nu știm nimic din ce ar trebui să știm. Trimit patrule, numesc santinele și alte măsuri de siguranță. Stabilisem garda mare la grajdul fermei unui bogătaş crescător de cai - sas, care avusese grijă să fugă cu totul. Noaptea ne vine ordinul să facem șanțuri. Facem și noi cum ne convine. Stau de vorbă cu locotenentul până la ora 10 p.m. Apoi încerc să dorm în culcușul de paie pe podeaua unei odăi de la grajd. Fusesse poate camera îngrijitorului. Noaptea se face senin și e un frig de nu pot dormi soldații. Tremură toți.

³⁰ Crihalma, alternativ Craihalma, în maghiară Királyhalma, în trad. „Dealul Regelui”, în germană Königsberg, Königsberg, în dialectul săsesc Kenegsbarich.

³¹ Rupea de astăzi, Cohalm, Holuma, în dialectul săsesc Răppes, germană Reps, Rupes, Kuhlme, maghiară Köhalom.

³² Fișer, partea a orașului Rupea, Brașov, în trecut satul Fișeriu, Cișer, Șoveniu; în germană Schweischer, Schweisser, în maghiară Sövényység, Sövénysezeg.

XII – 5 [18] septembrie

Foarte de dimineată mă îngrijesc să trimit patrule în cele două sate dinainte. La ziua îmi iau pluton și execut lucrările ce se ordonase noaptea. Ofițerii facem împreună și o recunoaște a terenului. Găsim și casa moșierului prădată de soldații unguri. Purcei și găini găsim câte ne trebuie. Trece tot regimentul la lucrări pe culmea dealurilor ce se ridică între Garat³³ și Fișeriu. Patrula noastră a văzut că Fișeriu e ocupat de unguri.

A omorât pe unul din ai lor și a pus pe fugă niște husari. Tot așa îi hăituiesc, patrulele noastre, luptă în regulă între patrule, căci în satul acela nu puteau fi decât patrulele de ale lor. Ei au obiceiul să lase în urmă patrule până la 15-20 km. Am băgat în sperieți toți ungurii care au dat ochii cu noi. Aici ei au avut mai multe pierderi, morți și răniți. Ni se aduce vestea că și sașii sunt înarmați. Se dau ordine în consecință. Se apropie seara și așteptăm să fim schimbați. Cu toate că după versiuni urmam să rămânem tot noi. Dar nu ne-a dat să rămânem nicio noapte în frumosul și bogatul sat săsesc. Era sa uit a nota că speriați de hărțuiala patrulelor și văzând batalioanele la lucru încep a trage cu tunurile.

Vorba ceea: „Trag de frică morții” și trag într-una până noaptea târziu. Din lipsă de infanterie a început să dea artileria întrebuințarea patrulelor noastre. Au bună artilerie și trage bine. Și să revin. Pe când eram mai liniștiți și stăm la foc vorbind de una mai de alta iscă vestea că vom pleca înapoi la Comăna sup³⁴. Nici că ne venea să credem. Așteptăm a doua oară. Amărăți ne retragem avanposturile supărați că nu ne-au sosit patrulele la ora indicată și mergem la locul de adunare al batalionului. Ordinul era dat și pace.

O! ce nu ne-a trecut prin gând la vestea că vom merge vreo 30 km înapoi. Cine cunoaște psihologia omului necăjit - scos din fire - își poate închipui. Nu s-a gândit un moment la picioarele noastre acel ce a adat ordinul. O! Nu! Am blestemat toată strategia, tactica, mă rog toate ale lor. 30 km înapoi după ce i făcusem iar seara precedentă înainte! O! Da e o stupiditate să te întoarcă a treia oara pe același drum și în același loc și încă 30 km. Sărmanele noastre picioare, nu mai simțeam tălpile, sau nu le puteam simți de usturime. În sfârșit, plecăm la 6 p.m. ca să ajungem la două ore noaptea la Comana sup. 8 ore de mers fără repaus. Acum ca să ne variem drumul trecem prin Homorod, Ungra și Comăna. Mi s-a părut nesfârșit acest drum mai cu seamă că era și noapte. Se neglijează să se dea repaus. Soldații nu mai pot și încep să strige din toate părțile „repaus”. Nimic nu-i mai poate ține, dar tot nimeni n-ascultă. Mi se pare interminabil satul Ungra. Câte gânduri nu-ți trec prin cap când vezi atâtea greutăți. Cine n-ar fi vrut atunci ca mai bine să fii căzut în luptă? S-ar fi odihnit bine și încă pe veci. Aud pe soldați

³³ Dacia, Ștena, în germană *Stein*, în maghiară Garat, în dialectul săsesc Ștîn, sat în comuna Jibert din județul Brașov.

³⁴ Comăna de Sus.

blestemând, înjurând. Ei care nu se temuseră de gloanțe erau disperați de marșul nesocotit. Ei care merseseră cu atâta veselie și inimă deschisă erau posomorâți, tăcuți și numai strigături de revoltă „repaus” se auzea[u].

Eu nu mai încercam să-i pun în ordine, ba chiar le iau partea odată. Vedem că e o absurditate și o nebunie ce se făcea. Ca să nu uit, adaug că aud pe soldați: „Mai bine să fi stat în picioare să mă curețe decât așa”. E autentic. Despre mine ce să spun? Adică multe pot să spun. Mă simt îndobitocit. Nu mai sunt eu cel de altădată, cel care merge. Nu mai cuget, nu mai simt, nu mai voiesc. Nici nu pot să cuget și să voiesc. E a doua noapte de nesomn. Merg târât de șuvoi. Îmi vine somn în picioare și merg ca un om beat. Nu știu ce-o fi zicând cei ce mă văd. Îmi vine în gând să cad acolo, „să stau până la ziuă”. E foarte interesant a ști psihologia individului în această stare. Cred că se aseamănă mult cu animalul. O, blestemat drum și blestemată ordine! Să mergem prin aceleași locuri de unde plecasem ieri. Nu credeam să mai ajungem. În sfârșit la două ore și ceva noaptea intrăm în Comana Superioară. Cantonam toți ofițerii companiei în aceeași casă. Îmi fac un pat din perne pe masă și nici nu mă simt până a doua zi.

6 [19] septembrie

Se zice că vom face lucrări de sapă prin apropiere. De dimineață comandantii pleacă în recunoaștere. Spre fericirea noastră se contramandează ordinul și stăm toată ziua în repaos. Mă simt foarte obosit și aș dormi toată ziua. M-aș bărbieri, spăla pe picioare și dormi. Care din trei? Le împac eu însă. Găsesc o șură, mă sui acolo și dorm de la 1 până la masa de seară. Stau bine învelit în pace în paie și mă simt întărit după somnul ăsta. Mă ia cu frig, dar îl remediez repede. De spălat, mă spăl seara, așa că rămân nebărberit. Mă simt bine, parcă renăscut pot să stau de vorbă. În sfârșit sunt altul.

7 [20] septembrie

E zi hotărâtă pentru lucrări. Plecăm dimineața la șase și mergem așa de departe tocmai la Kucsulata. Lucrăm toată ziua și încă mai multe linii. Ne vizitează un aeroplan. E o zi de liniște și de muncă obișnuită. Seara stau până la zece ore și scriu notele astea.

8 [21] septembrie

Aflu că e joi și că e Sfântul Maria mică. Să nu se facă cunoscut aceasta căci noi aici e rar să știm numele și numărul zilelor. E ușor de explicat aceasta [...] Aud clopotele la biserică și văd țărani din Comăna îmbrăcați ceva mai curat. E ordin să mergem la lucrări de sapă. Pornim la 6.15 a.m. și mergem dincolo de

Kucsulata³⁵ lângă o fermă între Kucsulata și Fântâna, de astă dată în întreg echipamentul.

Menționez că deși marșul e lung și obositor cu greutatea ce o duc soldații se neglijează repausul provocându-se prin aceasta dezordine. Ca eveniment de variație a zilei e apariția aeroplanului ce ne vizitase și ieri. Face mai multe viraje deasupra noastră și lansează două bombe. Se îndreaptă apoi spre Hălmeag. Se aud bubuituri. Îmi pare că artileria noastră voiește să-i facă cunoștința. Seara mergem și cantonăm în Fântâna. Observ că fetele și nevestele de aici sunt ceva mai curățele și mai drăguțe. Și casele sunt ținute mai cu îngrijire. Cel puțin am rămas cu această impresie din cele 2-3 case ce am vizitat. Sunt români curați cu sentimente românești. Seara luăm masa în companie. Ai ocazie să-i revezi pe toți și apoi diferite știri și păreri. Azi am fost toată ziua dispus mai cu seamă că primim știri îmbucurătoare după frontul de sud.

9 [22]septembrie [1916]

De dimineată se pare a fi o zi ploioasă și posomorâtă. Soldatul îmi spune că plouă înainte de a mă scula. Dar nu, e o zi plăcută de toamnă. Ține-le Doamne, pe toate așa căci frigul, ploaia și zăpada ne-ar face multe zile negre. Plecăm la lucrări în dreapta șoselei ce duce de la Fântâna la Heviz³⁶.

Azi aeroplanul ne dispensează de vizita sa neplăcută. Cred că e nimerit aici a aminti de religiozitatea ostașilor noștri. În timpul liber își citesc aproape toți cu evlavie cărțile de rugăciuni ce au. Se închină cu toată osârdia, la orice masă, la orice plecare și oricând cred că e timpul. Azi, venind din pădure, văd la o parte un soldat cu o iconiță în mână. Spune rugăciunea atât de dus cu gândul că nici nu mă observă când trec. Îl las în pace și-mi urmez drumul. Mă pătrund și mă înfiorează și pe mine aceste sentimente frumoase. De câte ori în cumpănă în fruntea lor nu am chemat ajutor Celui de sus?! „Cu Dumnezeu înainte, băieți!” și ei mi-au răspuns în cor: „Să ne ajute Dumnezeu!” Văd și acum cum le lucește față și privirea fiind încredințați că cu ajutorul lui mergem și ne va scăpa. Adeseori mă folosesc de acest fapt ca să înfrâng urâtele lor apucături. Aud pe unul înjurând de Hristos pentru că îl bătea bocancul și nu putea merge. Îi amintesc faptul că la nevoie îi cere ajutorul și acum îi ocărește. Cred că l-am mântuit de această boală căci cel puțin de atunci nu l-am mai auzit cu asemenea trivialități. Aseară am primit și eu a doua scrisoare. Le-am împărțit și soldaților pe cele venite, câtă bucurie și ce dispoziție pe ei. Le-am dat și altele să scrie și m-am îngrijit ca să fie luate și duse repede. Una din scrisori era un simplu carton gros și a fost primit de poștă. Văd și acum cu litere tremurânde „a ta soție care te dorește”. Și bine face că orice fel de corespondență

³⁵ Cuciulata, înmaghiară:Kucsuláta, germană: Katscheloden, sat în comuna Hoghiz, județul Brașov.

³⁶ Hoghiz, mai demult Heviz, în dialectul săsesc Warmbech, în germană Warmwasser, Warmwasserbrunn, Warmbach, Warmbrunn, Warmbrunn am Alt, în maghiară Olthévíz, Hévíz, județul Brașov.

se aduce. Numai cine a făcut vreo campanie știe cât prețuiește un cuvânt de la ai tăi sau de la prieteni. Și acum să vedem ca va mai fi până deseară. Lucru nou. Prind un jurnal.

10-11-12-13 septembrie/[23-24-25-26]

Am luat parte până acum la două lupte. Am suferit focul nebun al artileriei la Șercani. Am arătat nesfârșitele marșuri. Erau sentimentele unei stări mai bune, sau mai grele. Una din două. Suntem trecuți în linia a doua, în rezervă. Aici aud despre faima regimentului nostru. Se spune că va fi decorat împreună cu toți ofițerii cu crucea „Sfântul Gheorghe” de către ruși. Acum facem numai lucrări de sapă. Se resimte grozav apropierea iernii, dimineța. Bruma albește iarba, iar frigul îți înțeapă fața și urechile. Peste zi o căldură arzătoare, ca amintire menționez că în dimineța zilei de 11 uitasem portmoneul pe perină cu 600 lei. Când m-am dus tocmai seara femeia rămâne prostită când vede acest lucru fără ca ea să fi putut da peste el. Aș mai avea de vorbit despre sânguința și răbdarea cu care lucrează soldatul nostru, dar altădată.

14 [27]septembrie

Plecăm de dimineată ca de obicei. Iarba înțepenită de pătura albă a brumei își pleacă capul tresărind sub picioarele noastre, e vorba de o manevră în șanțurile făcute. Până la aceasta li se mai vorbește puțin soldaților și li se face cunoscută situația armatei noastre pe toate fronturile. Mi se destină sectorul de apărare și-l ocup cu plutonul meu. Soarele abia se arată sfios și fiorul toamnei înțeapă, înțeapă pielea feței. Iau toate măsurile de care ar avea nevoie unitatea mea în defensivă – cu frontul spre satul Fântâna³⁷ și aștept sosirea generalului. Ne mai dezmoște puțin soarele ce s-a ridicat sus. Primim știrea că generalul nu vine și ca urmare să ne întoarcem la Heviz să așteptăm până la noi ordine.

E Ziua Crucii și ca orice creștin ne ținem să o cinstim și noi cu post. O cinstesc și soldații. Să fim gata de plecare e ordinul și mai ști când pică, de aceea stăm cu soldații flămânzi și fasolea la cazan. La ora 2 p.m. se strânge batalionul și la ora 4 ½ ne încolonăm în urma diviziei. Ni se spune că mergem la Cobor³⁸, aproape 30 km. Pe drum artileria înalță nori de praf și ne dă când pe o parte, când pe alta. Trecem Oltul la Crihalma³⁹ pentru a nu știu câta oară. Praful te înecă, ochii te ustură și de la ceva timp picioarele se mișcă mașinalicește. Mai ales în timpul nopții mersul ți se pare insuportabil. Poate unde privirea nu ți-e distrată cu nimic. Și cu cât noaptea înaintează cu atât ți se pare mai greu. Aș mai adăuga și

³⁷ În trecut denumit Hidegkut , astăzi satul Fântâna.

³⁸ Sat în comuna Homorod, județul Brașov, în dialectul săsesc Sommerburch.

³⁹ Sat lângă Comăna, județul Brașov, în maghiară Királyhalma, în trad. „Dealul Regelui”, în germană Königsperg, Königsberg, în dialectul săsesc Kenegsbarich.

neglijența conducătorilor de a [nu] da un repaus oamenilor. E greu și mai tăiem puțin din itinerariu. Cantonăm în Szastayukos⁴⁰. Găsesc o cameră unde stăpâna lipsea. Îmi pare o săsoaică tânără dar murdară, că mi-a fost scârbă să dorm în pat și mai cu seamă să întrebuițez plapuma. O mizerie. Dorm cum pot. Fac focul și dormitez până la ziuă. Nu pot să uit murdăria și harababura din casa aceea. Soldații se culcă nemâncați și pentru că erau obosiți și pentru că mâncarea nu sosise.

15 [28] septembrie

Exact o lună de la marșul de la Bran. Foarte de dimineată soldații iau fasolea ce trebuia să o mănânc ieri. Și se face nespus de bună. Vom continua marșul de astă dată nu știu cât și până unde. Abia am putut să iau un ceai ca vai de lume. Mi se pare mai greu de astă dată și pentru că nu cunoaștem ținta și pentru că eram obosiți de cei aproape 30 km. de ieri. E cald și sub povara raniței ai bea apă cât de multă. Ajungem deasupra satului Rohrbach⁴¹. Acolo amicii noștri ne așteaptă. 4 și 28 e linia întâia. Compania noastră e cu drapelul. Așa e când regimentul e în rezervă, avem steagul și la luptă suntem întâi. După dealul din pădure urmărim lupta ce se desfășoară pe cealaltă creastă. Sunt bine ascunși în șanțuri meșteșugite amicii noștri. Soldații ne sunt obosiți de marș și cu ranițele în spate înaintează încet cu puține sacrificii îi scot din poziție și-i urmăresc. Brigada noastră îi urmează. Nu știu ce s-a întâmplat, iar am așteptat mult până să intrăm în sat. Probabil se încăpățâneau să reziste undeva, dar n-au stat mult la tocmeală și au fugit. E satul [lipsă în text] aproape un târgșor locuit de sași și de români. Cantonăm la un sas farmacist foarte speriat de sosirea noastră și mai cu seamă de percheziție. Nu voiește să-mi arate nici toată casa, dar află a doua zi. N-am fost aspru cu ei, nu pot fi. Probabil că ungurii ne așteptaseră demult la Rohrbach. Ofițerii aveau bordeie săpate în pământ. Saltele și canapele. Le rupseseră pe toate la sosirea noastră. Am văzut figura hidoasă a unui mort ungur lovit de un șrapnel. Era un tânăr din regimentul hovezi. Probabil că din cei noi recrutați.

16 [29] septembrie

Sunt la 2 octombrie când pot să-mi continui memoriul. La 16 septembrie eram la Cincu Mare⁴². Noaptea am dormit la un farmacist – un sas bătrân și foarte fricos, dar foarte șiret. Nu știu cât om sta aici, de aceea dimineata nu pot lua decât un ceai. Sasul vrea să mă cinstească cu un rachiu, dar un rachiu foarte tare. De abia l-am putut ține în gură. Înțelegeți că n-a fost chip să înghit. Comandantul

⁴⁰ Ticușul Vechi, în maghiară Szástayukos.

⁴¹ Rodbav sau Rotbav, Rohrbach în germană, sat în județul Brașov.

⁴² Șinca Mare, Șincul Mare, Cincul, Cincul-Mare, în dialectul săsesc Gris-Schink, în germană Groß-Schenk, Großschenk, Grossschenk, comună din județul Brașov.

batalionului ne cheamă de dimineață să ne vorbească. E vorba să mergem până la Șomartin⁴³. Compania noastră e înainte în avangardă. Ca de obicei, eu voi forma vârful avangărzii. Nu știam nimic precis de aceea eram foarte neliniștiți. Îmi procur harta ținutului. Cei mai curajoși aleargă spre mine. E o beție de bucurie și de neliniște. Îmi e foame și cu toate astea nu pot mânca. Facem rost de o vioară. Înainte de a pleca joacă soldații și-i privim cu bucurie.

Ies afară și pe dealul dinspre apus aud cum se desfășoară lupta dusă de 28 și 4. Privesc cu binoclul foarte liniștit de departe. Acum pricep eu de ce n-am plecat îndată ce ne-a dat misiunea. Văd cum șrapnelele noastre se sparg chiar deasupra tranșelor lor, cum apoi o iau la fugă de nu-i țin picioarele. Imediat ne punem în mișcare formațiunile și pornesc chiar cu cercetașii deși nu-mi era locul acolo. Avem să trecem prin niște păduri mari și foarte greu de cercetat. Îmi era teamă de vreo surprindere. După trec prin prima pădure, la marginea de răsărit e satul Bruiu. Mi se aduce știrea că trăgători germani sunt risipiți pe coasta din marginea satului. Răspândesc întreg plutonul în trăgători. Mai mă întăresc și în urmă. Cu aceștia dau peste cap pe adversarii mei. Mărturisesc că la acest atac am fost singurul ofițer pe front. Singur, cu mare greutate am reușit să împing soldații înainte. Am ajuns pe poziția adversarului numai cu câțiva soldați, iar atunci văd venind pe ceilalți ofițeri și nici atunci nu ies pe poziții cu riscul de a pieri de șrapnele căci băteau tunurile. Cu lopata îi împing la creste. Mă opresc în marginea satului și apoi trec în cealaltă parte după ce câțiva locuitori mă asigură cu viața că dincolo nu e nimic. Îi iau să ne călăuzească. Soldații se așezaseră și nu prea mă ascultau. Abia ies pe linia indicată mai cu seamă că câțiva fricoși nu-i conduceau bine sau luau direcții cu totul contrarii celor ce le indicasem. Mai fugeau soldații de mine pentru că îi împingeam cu fără prea mare elan. Se vedeau cai și căruțe și pământul sfărâmat de adversari în fugă nebună. Îmi iau iarăși măsurile de siguranță și merg înainte. Merge greu căci soldații sunt cu răniții. De multe ori ies chiar înaintea cercetașilor, alteleori mă pomenesc tras de cornist și ordonanță în urmă. Îmi arată pericolul la care mă expun. Nu prea reușesc să mă oprească, la locul meu. În sfârșit ajung în marginea satului. Fugarii mei încercaseră să se organizeze aici dar nu le dau pas. Nu apucaseră să-și termine șanțurile când îi prind după urmă. Nu-mi trebuie timp mult ca să-i alung și să le iau locul. Lăsaseră cartușele, mantalele, pături, chipie, măști, până și hainele și fugeau. Se ridicau nori de praf. Greu să punem mâna pe convoi. Cerem companie din urmă să mă întărească. Refuză. Numai după 15 m mă pomenesc că năvălesc peste mine cu baioneta pusă. Era căpitanul cu ea. Aداug că mă însoțea un cornist de toată isprava, Spănu. Primisem ordin să stau pe poziție. Mă opresc puțin, cercetez șanțurile și trec dincolo de marginea unei păduri. Era pe înserate. Mort de oboseală nu-mi simțea capul de

⁴³ Șomărtin, Șomortin, în dialectul săsesc Mirtesbärch, Mëtesberχ, Miertesbarχ, în germană Martinsberg, Märtelsberg, în maghiară Mártonhegy, Mártonhegye.

durere. Dar eram mulțumit că toată această ispravă mi se datorează pur și simplu numai mie.

Alegem [...] că nu îmi vine să cred că [...] în fiecare luptă deoarece nu mă pot [...] de la nici un pericol. Aici mă însoțește [...] Batalionul III va forma avangardă. Mai vorbim [...] pădurea până la Șomartin [...] din neglijență cercetașii [...] sunt surprins până și tunarii se creează puținică panică. Ne dau puțin de lucru până îi scoatem din poziție. Începe să plouă puțin pe câmp. E frig și nu e chip să stau locului. Mă culc puțin pe brazde și amorțesc numaidecât. Spre ziua plecăm în sat. Cam pe la 4,30 sau 5 dimineața ajungem în cantonament. Abia ne culcăm și la 6,20 ordin de plecare. Din acest moment începea doua parte mai tristă a epopeii noastre. Sunt multe momente frumoase și interesante, dar nu le pot aminti. Între altele amintesc bucuria cu care am primit să ne fie călăuză primarul și notarul românesc din Cincu Mare. Era foarte transportat. M-a rugat să-i dau și lui o însemnare că în ziua de a fost cu mine și m-a condus ca să știe urmașii ce ispravă a făcut. Dar nu l-am mai văzut de la lupta ce o încep la Bruiu.

17 [30] septembrie [1916]

Cum spusei, plecăm foarte de dimineață. N-am timp să mănânc nimic. Iau o cană de lapte ce o beau pe drum din fugă. Toți holbau ochii spre mine. Se auzeau împușcături pe dealul din spatele satului. Erau foarte mâhniți că părăsim locurile câștigate cu atâta trudă, sânge, toată alergătura la înaintare. [...] Acum drumul mie mi se pare nesfârșit. Nu mai pot suferi. Mi s-au umflat picioarele și nu știu cum. Am fost foarte nemulțumit să cad în lupta de ieri, decât să ne întoarcem înapoi.

Cei mari acum merg călare. Nu le pasă de nimic. Am făcut ispravă cu viața ofițerilor mici. Acum nu vor să audă nici de repaus. Nici eu nu vreau să mă interesez de nici un om. Merg așa cum dă Dumnezeu. Aproape pe Cincu se dă puțin repaus. Și pentru asta face gură colonelul. O! De-aș fi mai mare! Ca vai de mine ajung cu trupa în Cincu Mare. Trag iar la farmacist. Nici acum nu voia să-mi arate camera, dar fără voia lui o aleg eu. Stăm de vorbă câteva ore aici. Îmi mai răcoresc picioarele, mănânc și dorm puțin. Apoi iar la drum. Multe trupe sunt grămadite aici. O mare învălmășeală. Pe drum un praf de te îneacă. Ajungem seara târziu, ca de obicei. Se vede a fi un sat mare și frumos dar cu toate astea n-avem decât trei case pentru cantonamentul batalionului. Soldații dorm înghesuți pe afară iar noi, vreo șapte ofițeri, improvizăm paturi într-o cameră strâmtă ce-o încălzim cu o mașină. Bătrânii și proprietăreasa se vaietă de jafuri, ți-e milă și e trist dar așa e războiul. Din femeie cu stare acum n-are ce mânca.

18 septembrie [1 octombrie]

Dis de dimineață ne pomenim cu proprietăreasa de la casa unde fusesem peste noapte. Se îngrijea să nu i se spargă șifonierele ce le făcusem paturi. Stăm de vorbă cu ea și-i ascultăm trista-i poveste. Mi se spune că vom fi liberi până la 12,

iar în urmă, până seara. Începuse să plouă de-a binelea și din abundentul praf se face un noroi de nu poți merge. Credeam că vom sta noaptea aici și chiar ne îngrijeam pentru noapte. Ziua stasem cu toții și am luat masa împreună. Am făcut chiar muzică. Aici dl. locotenent se face stăpân pe vioara ce o luasem din Cincu. Bună vioară și mult a plâns neamțul după ea. Aici am avut și timpul să mă curăț puțin, căci zile de liniște n-am prea văzut de atunci. Seara însă de la masă stând liniștiți nu terminasem nici ciorba și când lăutarii și încercau viorile ca să cinstim ziua de liniște, primim ordin de plecare. Noi ne așteptam. De altfel nimic nu ți se pare nenatural în război. Lăsăm și mâncare și tot și ne gătim de plecare. Era întuneric beznă și noroi din belșug. Nu vedeai nici omul de alături. Trecem printr-o pădure loviți mereu de ploaie și vârați prin șanțuri de căruțe.

Ajungem fără să-mi dau seama. Picioarele se mișcau fără voia mea. Nu mai simțeam nici greutatea ce suportam de la îmbrăcăminte și centură. Ajungem la Nagy Taras⁴⁴ noaptea. Cantonăm compania în curtea unui sas, iar noi ne adăpostim într-o cameră fără ferestre. Bătuse scânduri în loc de geamuri expres ca să nu fie locuită. Nu găsim pe nimeni înăuntru și casa răscolită. Ordonanța ne aduce o oală cu lapte prins. O dăm gata la minut. Deodată ne apare în prag o matahală de ne sperie. Era gazda. Am plătit laptele mai mult decât făcea. Se părea bolnavă. Avea bărbatul și ginerele în război.

19 septembrie [2 octombrie 1916] - scrise în 4 [17] octombrie

O zi de iad și parcă a avut parte ca să-mi scriu amintirile acestor zile tot sub ploaia șrapnelor căci și azi 4 [17] octombrie stau cu compania tot sub focul artileriei și-mi scriu impresiile. Noaptea la unu pornim spre Baranykut⁴⁵. Nu știu dacă e sau nu ceva inamic. Vântul și ploaia îți intrau la os, iar mocirla de jos te pune să-ți urâști zilele. Drumul mi se părea nesfârșit mai cu seamă că greșim și mergem prin pădure. Spre ziuă ajungem pe creasta dealului ce ascundea satul pitit în vale. Se face o prealabilă recunoaștere. Intrăm în sat. Batalionul trebuie să facă avanposturi. Ieșim la marginea satului. Credeam însă că ne cantonăm aici, ne dezmoștim puțin, dar n-a fost chip. Noaptea puseseră patrulă. Puseseră să facă mâncare. Înapoi armata nemțească 6.000 oameni. Voiau și ei să ocupe același sat, dar noi le luasem înainte. Era o zi posomorâtă și rece. Compania noastră era rezervă. Primisem dimineața prizonieri artileriști. Voiau să așeze minele. Husarii își luaseră caii și fugiseră. Alergau în toate părțile cu șeile, iar patrulele veneau la raport călări. Peste puțin timp se aud împușcături pe dealul din stânga. Se angajase în luptă compania I. Nouă ne trimiteau obuze din Meltung (?).

⁴⁴ Probabil Seliștat, în trecut denumit și Jălișteat, în dialectul săsesc Zeliješt, în germană Seligstadt, în maghiară Boldogváros, sat în comuna Șoarș, județul Brașov.

⁴⁵ Astăzi Bărcuț, în maghiară Báránkyút, „Fântâna Mielului”, în germană Bekokten, Brekolten, sat în comuna Șoarș din județul Brașov.

Comandantul nostru duce compania în sat. Maiorul strigă din puteri s-o întoarcă la luptă. Locotenentul se făcea că n-aude. Îmi opresc plutonul și cu rămășițele din alte companii îi reformez, răspândesc în trăgători și pornesc la luptă. Dau ordonantei mantaua și pelerina și rămân în veston. Nu mai simțeam frigul. Pornesc la luptă și în drum întâlnesc pe domnul maior. Îmi ordonă să întăresc compania I și nimic altă deslușire. Pornesc pe valea îngustă și adâncă a unui șuvoi. Găsesc comandantul companiei pe coasta dealului cu compania angajată în luptă pe cealaltă creastă. Mi-o arată. Când ajung pe coasta dealului nu aud decât împușcături în vale. Îndată începe să mă fluiera pe deasupra gloanțele unei mitraliere. Din dreapta alta, din față, iar deasupra cădeau ploaie șrapnelele. Din spate începe să împuște 22 care rănește și pe M. Iotta.

Închipuiesc și cineva situația în care eram pus. Nici în iad nu cred să fie mai groaznic. Să mai adaug că jos zăceam într-un noroi compact. Soldații îngrijorați să întreabă ce fac, că artileria bate în adâncime în flancul stâng 5 m, obuz de obuz. Situație critică. Spun sectorul 2 înainte și I și II jumătate la dreapta. Îmi rupeam plutonul, dar asta era singura soluție ce-mi veni atunci. De acum începe partea grea. Cu toată grozăvia mă ridic în picioare să aranjez oamenii și să-i îndemn. Soldații din 22 se opriseră înapoia crestei și stau ascunși. Uit de ce vuia în jurul meu și încep să-i bat cu lopata și să-i scot la luptă. Dau ordin să-și lase ranițele. Văd un soldat inimos ce căra pe unul din cei ascunși la luptă și-l ține de guler. Nu era chip de stat pe loc. Mergeam mereu înainte. Obuzele răscoleau pământul și ridicau nori de fum, pământ și azvârleau în aer pe nefericitul ce se găsea prin apropiere. Eu târăsem nebunește toți soldații din fața mea și-i împrăstiasem departe, în vale, așa că-i scăpasem de îngrozitoarea furtună. Mărșăluiseră toată noaptea nemâncați, neodihniți și rebegiți de frig și de oboseală. Căutau un mic repaus, bieții soldați. Văd un șanț cu salcâmi cu flancul spre mitraliera inamică și fără să-și dea seama alergă acolo mulți, dar mulți își găsesc mormântul. Nu m-ascultaseră și tocmai acum răul. Mulți mă cheamă și-mi cer ajutorul. Dar ce pot face? Văd unități de-ale noastre ieșind din pădure și cad în flancul lor drept. Încep să se retragă ei, iar noi după ei o fugă nebună. Văd că sunt singurul ofițer ce alerg cu soldații prin ploaia de foc, deși erau aici mai mulți din sectorul lui 22.

Soldații încep să nu mai asculte și s-o ia de capul lor, se amestecau în comandă și pentru că nu își văd ofițerii, și să rămână prin gropi. Fug după ei cu ce pot lua după mine dar și aceștia rămân cu prizonierii sau să scotocească prin ranițele zvârlite. Profită că nu sunt din unitatea mea și nu mă urmează. Văd printre prizonieri unii bătrâni, iar unii foarte tineri. Erau din regimentul 333 infanterie. Germanii se retrăgeau în dezordine, dar eu nu mai rămân decât cu vreo zece soldați. Înaintez mereu. Eram chiar periclitat căci intrasem prea mult în ei. Mă băteau gloanțele din ambele flancuri. Unii din soldați nici nu mai aveau cartușe, la alții li se stricase arma. Nemții trăgeau în noi de zor. Cei din urmă se uitau la noi și se așteptau din moment în moment să mă ia prizonier. Chiar lansaseră acest zvon.

Nu veneau însă nici unul la noi și se mulțumeau să scotocească ranițele. Văd deodată că la dreapta mea înaintază căpitanul Popovici din 22 cu soldații de adunătură. Îl mai văzusem de dimineață la înaintare cu barbișon și cu baston. Aici deodată nu-l mai văd în urmă c-a rămas mort. A fost singurul ofițer ce l-am văzut la înaintare, în sectorul nostru. S-a dus și el. A trebuit să mă retrag iar.

Nemții au venit și și-au ocupat frumusețea poziția dintâi. Ai noștri s-au mulțumit să fugă și să se așeze prin porumbi când au văzut că vin înapoi. Cred că înnebunisem. Nu mă speriam nici de gloanțe. Alergam în dreapta, în stânga să strâng soldații.

Atunci am văzut încă câțiva ofițeri. Strigam, se făceau că nu mă aud soldații și fugeau în porumbi. Abia strâng câțiva și-i așez pe poziții. Eram scos din fire. Mă rugam ca fiecare șrapnel sau glonte să vie să mă curețe odată. Aș fi vrut și nu venea niciunul. Eram înțepenit de frig. Acum îmi dau seama puțin. Locotenentul Beștelei ia soldații strânși de mine că-s de la 22 și-i duce după el cu toate că-i arăt pericolul. Nu-l fac să înțeleagă. Îl las să plece. Eram amărât afară din cele. Nici nu-mi trecuse prin minte că trebuie să mănânc și n-am mâncat nimic toată ziua. Mai adun câțiva soldați și plec cu ei la alt grup unde era locotenentul ascuns cu ei. Aveam vreo 200 și cu 2 sublocotenenți. Ne sfătuim să atacăm [...] Dar n-avem ce face. Începuse să se întunece. Când să punem planul în lucru ne fug toți soldații și rămânem singuri. Plecăm și noi spre sat. Ies din porumbi din toate părțile. În sat văd o mulțime de fugari stând lângă ziduri. Eram înțepenit de frig și nu credeam să mai fiu om întreg.

Mă încălzesc la o casă și un brancardier ne dă o bucată de pesmet. De aici așa noaptea și pe noroi, ruți de oboseală și flămânzi plecăm înapoi la Saros⁴⁶. Un drum fără sfârșit. Adormeam din picioare pe drum și mă țineam să nu cad în noroi. Aci toate casele pline cu răniți. Tragem la locul vechi și ne odihnim cum putem, ne astâmpărăm foamea cu ciorbă de la cazan și niște friptură de purcel. Noaptea nu m-am pomenit. A două zi nu mă puteam întoarce de dureri.

20 septembrie [3 octombrie 1916]

Sunt bolnav. Nu mă vaiet și nici scuteală nu vreau. Mă gândesc că mai rău sunt soldații. Plecăm la drum dis de dimineață. Trecem prin Făgăraș⁴⁷, Șercaia și ajungem la Comăna unde cantonăm. Abia găsim loc. Marșul a fost afară din cale de lung și de greu. Cunoaștem principiile de marș ale comandanților așa că nu le mai amintesc. Mi-e groază de marșuri. După acesta nu mai simt picioarele. Nu știu dacă mai pot cugeta. Merg mașinalicește, supus ca o vită la abator.

⁴⁶ Șoarș, în trecut denumit Șaroșă, Șoarșiu, în dialectul săsesc Schuarsch, în germană Scharosch, în maghiară Sáros.

⁴⁷ Trupele române s-au retras din Făgăraș la 4 octombrie 1916, care a fost ocupat la 5 octombrie de către trupele germane.

21 septembrie [4 octombrie 1916]

Trebuia să mergem la Heviz unde făcusem lucrările. De aceea cam pe la orele 5 dimineața ca vai de noi pornim la drum. Pe la 10 a.m. credeam că vom sta toată ziua în repaus, dar zice că după masă vom porni la lucru, la tranșee. Eu rămân cu plutonul în cantonament. Stau toată ziua pe lângă sobă și mă încălzesc. Fac niște fricțiuni și mă mai restabilesc puțin.

22 sep/5 oct [1916]

Plecăm cu plutonul la lucru de dimineață. Era o ceață densă și așteptam zgribuliți să iasă soarele. Merg la Fântâna și văd populația foarte îngrijorată. Mă întreabă ce se facă, că vin ungurii și-i omoară. Nu știam de ce e vorba și-i sfătuiesc să rămână acasă. Credeam că luptele date sunt numai niște recunoașteri ofensive și să ne-am retras la lucrări și nicidecum că asta înseamnă retragere. După masă ni se spune că patrulele vrășmașe au ajuns la Olt și chiar că trecut Oltul. Populațiunea se refugiază. Batalionul nostru primește ordin să susțină retragerea unui batalion din 22 ce se retrăgea de la Comăna. Plecăm dar pentru că nu era cum ni se spusese, așteptăm alte ordine. Înnoptasem de-a binelea. Rămânem noaptea în pădure. Încep să se audă împușcături la Homorod. Se văd azvârlind rachete. Credeam că voi privi lupta în tranșeele ce le săpaserăm. Primim însă ordin să plecăm și de aici.

23 sept/6 oct [1916]

Cum spusei, plecăm noaptea de la Heviz. Trecem printr-un hățiș de pădure până la șosea să ne scoată ochii. Mergem spre Szashermany⁴⁸ printr-un defileu și o pădure nesfârșită. N-am văzut în viața mea așa pădure mare. Marș nebun. Credem că voi rămâne pe drum. Râdeau sașii de bucurie și plâneau românii. Erau scene ce-ți sfășiau inima. Văd la Feldioara un om cu multe lucruri și un copilăș mic de mână, mama purta un prunc pe brațe. Fugeau să scape de urgia ungurilor. Oameni cu traista de gât și căruțe fugeau spre România. Unii își duceau cu eu căminul drag, dar și cauza pribegiei – tricolorul cusut la mână, căciulă sau stegulețe. Luăm hrana de prânz în Feldioara. Comandanții au dubii să reziste sau să meargă mai departe. Seara se hotărâră să mergem la Sânpetru sat aproape de Brașov, era totul pustiu. Dormim într-o șură cu fân, mâncarea se cam isprăvise, căci în retragere nu prea aveam timp să găsim de ale mâncării.

24 septembrie [7 octombrie]

⁴⁸ Szashermany - astăzi Hărman, localitate în județul Brașov, în trecut Herman, în dialectul săsesc Huntschprich, în germană Honigberg, „Muntele mierii”, în maghiară Szászhermány.

Pornim ceva mai târziu spre Satulung⁴⁹. Aproape de seară ajungem. Când să ne bucurăm c-am ajuns, ne vine știrea că ne-au venit întăriri și să mergem înapoi să rezistăm. Pornim pe noapte spre Szashermany⁵⁰. Se încinge și o luptă de avangardă. Ocupăm Szashermany, dar când să zici Doamne ajută hai că compania noastră o numește în avanposturi tocmai lângă Olt. E ordin. N-ai ce face, trebuie să pleci. Ne-au mai cântat șrapnelele. Au plecat și noi ne-am dus la marginea satului și am trimis un post la Olt. Altfel era imposibil să se execute ordinul. Am stat toată noaptea și am dormit într-un șopron. Și așa am executat ordinul, ne-am odihnit și mai puțin.

25 septembrie [8 octombrie 1916]

Se anunță o zi frumoasă. Soarele pripește puțin și noi ne înșirăm pe lângă zid la căldură. Pe la 11.45 a.m. primim ordin să părăsim postul și să urmăm regimentul în pădurea Barabas. Atât și nimic mai mult. Mergi dacă ști. Nu promisem hrană și nici nu mâncasem nimic. Fără să se țină seama de asta, acum ordin de luptă. De unde eram, vedem la poalele pădurii mergând trupe spre Olt.

Fără multă zăbavă ne atașam lor. Era un batalion din 22 cu flangardă în timp ce mergea spre Botfalu⁵¹. Tot atunci venea și un divizion din trei obuziere. Pentru că batalionul din 22 șovăie și nu vrea să meargă înainte, căci se angajase luptă la liziera Botfalului facem susținerea unei baterii din acest divizion și stăm ascunși în pădure. Batalionul din 22 face o mișcare spre dreapta și se urcă pe un deal probabil cu intenția de a ataca din flanc, dar rămâne acolo. Eu urmăresc lupta cu binoclu. Văd cum germanii se retrag pe coasta unui deal respinși de-ai noștri cu o precizie uimitoare. Cum înaintau infanteriștii și se prindeau așa că de fapt noi luptam cu tunurile iar nu cu infanteria lor. De la mare distanță când credeau că ai noștri merg spre ei se retrăgeau și numai șrapnelele și obuzele cădeau ca grindina și făceau un zgomot infernal.

Încadrează și distrug două baterii din 6 artilerie menite să susție înaintarea infanteriei astfel că rămăsesem fără artilerie la mijloc. Bateria noastră trăgea în sat. Îi arăt lanțul inamic ce se retrăgea cu rugămintea de a-l bătea. Fac câteva încercări dar nu reușesc. În acest timp nemții fugeau mereu din vale și se opreau pe creastă. Victoria era de partea noastră. Credeam că, căpitanul meu îi va alunga cu obuze înainte de a ajunge infanteria, dar m-am înșelat. Plec iarăși la companie în pădure. Văd că batalionul 22 ce se urcase pe creasta din dreapta se dă jos. Probabil că artileriștii nu-l observaseră și încep să fugă. Locotenentul meu retrase compania și era gata să fugă. Îi spun cazul și-l rog să se oprească. Se răspândește compania în

⁴⁹ Astăzi parte a orașului Săcele, Satulung, în maghiară Hosszufalu.

⁵⁰ Astăzi Hărman, localitate în județul Brașov, în trecut Herman, în dialectul săsesc Huntschprich, în germană Honigberg, „Muntele mierii”, în maghiară Szászhermány.

⁵¹ Astăzi Bod, comună în județul Brașov, în trecut numele localității era în germană Brenndorf, în maghiară Botfalu.

trăgători gata să dea foc în ostașii noștri. Îi opresc dacă se mai puteau opri și-i ajut să-și scoată niște chesoane. Nu mai văd pe locotenentul, nu știu ce s-a făcut. Strig, întreb, nimic. Strâng compania și plec în direcția retragerii cu ea dar mă oprește brigadierul. Mi-o mână în luptă fără niciun ordin să-i asigure scăparea alei sale căci întârziase să plece. O răspândesc dar pentru că nu știam nimic precis o strâng și plec să caut regimentul.

Mă duc în Sânpetru⁵² pe 28 [11 octombrie]. Aflu că brigada ar fi în Hărman și plec acolo unde găsesc rămășițele regimentului. Trimit patrula după locotenent, dar nu-l găsesc. Ce se întâmplase, părăsise compania și se urcase pe un cheson de la artilerie. Și aflate colonelul dar eu nu-i puteam confirma aceasta, fie că nici nu știam precis. De aici pornim în Satulung unde cantonăm. Eram ca vai de noi, uzi, flămânzi și obosiți. Eu n-aveam nici manta nici pelerină căci doi brancardieri fugiseră cu ele. Am tremurat cât se poate de bine. Noaptea am dormit bine. Nici aici nu se găsește locotenentul. Și dacă întreb de ce succesul de la Botfalu nu a fost al nostru, iată ce aş spune: nu e forța, grozăvia mitralierei sau impetuoșitatea artileriei germane ce ne-a dat înapoi; căci și aici ca și la Baranykut a cunoscut ce va să zică baioneta soldatului român. S-a întâmpinat de ea și nu s-a oprit să admire calitățile războinice ale infanteristului nostru. Ofițerii lor au exprimat aceasta. Am auzit chiar vorbindu-se că au spus ofițerii germani că de-ar avea infanteria noastră, cavaleria rusească și artileria lor nu s-ar teme de nimic. Alta a fost. Și acest alta a fost artileria lor cu mult mai bună și superioară celei noastre și destoinicia de a trage în lungimea tragerii și în sfârșit calibrele de care se servea. **Cu un cuvânt, ceea ce ne-a dat înapoi a fost numai materialul tehnic.**

Și dacă retragerea a fost așa de grăbită este cred că autoritățile militare au găsit inutil pierderea ce avea să suferim și pe urmă poate retragerea forțată - nu cu armata germană, ci cu tehnica germană. La Botfalu, ca și la Baranykut când artileria dezlanțuia vârtejul de foc se spargea tot elanul nostru. Și așteptai s-auzi cel puțin glasul alei noastre, ca iarăși să sari contra adversarului. Așteptarea ție zadarnică căci în fața superiorității zdrobitoare n-aveam glas și iarăși porneai împușinat să te prăbușești de același vârtej de foc. Era îngrozitor să-l privești căci dacă erai sub acțiunea lui aproape că nu-l mai simțeai. La Botfalu am urmărit de aproape cu binoclu lupta. Văd o dată cum șirurile germane se retrag dezordonate după o multe. Aștept să-i văd pe ai noștri după ei, dar nu. Văd o distanță de peste 100 m și nici unul din ai noștri. Ce se întâmplase? Flăcării noștri înfruntaseră primul lanț de foc și trecuseră spre ei. Nemții se retrag să scape de sub acțiunea artileriei lor și cu o repeziciune uimitoare încadrează pe ai noștri. În sfârșit, infanteria și artileria se ajută de minune.

26 septembrie [9 octombrie 1916]

⁵² Localitate lângă Brașov.

Cum am mai spus, am petrecut o noapte bună. M-am speriat că așa de repede se face ziuă. Nu mi se părea decât o jumătate de oră de la culcare. Gazda, o femeie cu stare înainte de război, tânără și nu urâtă, are grijă să-mi ofere o cană cu lapte pentru care îi mulțumesc. Îndată ce mi-am arătat dorința de a dormi o noapte acolo, mi-a oferit o cameră cu două paturi și a părăsit casa cu toată insistența mea de a rămâne. Se vede că pățise ceva mai înainte.

La dreapta satului spre Tărlungeni⁵³ ocupăm poziția organizată mai înainte spre a da timp de retragere și altor trupe. Spre seară începe acțiune de patrulare și apoi artileria bătea gura defileului cu scopul de a ne prinde, dar a fost zadarnic pentru că coloanele ajunseseră la o distanță destul de bună. Primim ordin să ne retragem prin defileu. Prin văi scăpăm de focul artileriei. Deși căutasem să țin compania cât mai strânsă, nu mai rămăsesem decât cu un pluton, restul împrăștiată. Se adună unitățile la adăpost și intră în coloană. Noaptea o petrecem în pădure. De acum începe calvarul suferințelor. Cade ceva ploaie peste noapte și frig de te făcea ghem. Nici vorbă să faci foc căci ne vede dușmanul dar la ziuă trântim niște focuri de se miră și ei.

27 septembrie [10 octombrie]

Spre norocul nostru era zi cu soare. Nu se petrec decât acțiuni de artilerie. La o strâmtoare a defileului așezăm câteva mitraliere. Când încercau amicii să tragă îi seceram. Spre seară ne retragem mai înapoi în pădure. Vine domnul locotenent la compania din [lipsă text] de 2 zile. Noaptea tot în pădure nu găsim odihnă. Avem noroc că e senin, dar frig.

28 septembrie [11 octombrie 1916]

Iarăși zi cu soare. De dimineață ni se spune că vom pleca iarăși. De astă dată mergem tocmai la frontieră unde organizăm serviciul de pază acum la poarta țării noastre. Compania cade de extremă dreaptă. Foarte greu de umblat și un vânt de te frige, nu altceva. Te răstoarnă jos de nu te ții bine. Am isprăvit mâncarea și nu mai avem decât pâine și ceai. Într-un rând pesmeții ne sunt singura hrană. E foarte greu a avea apă de băut și lemne de foc. Îți trebuie două ore să le urci la vârful. Aceeași viață o ducem și la 29 și 30 septembrie. Noaptea vânt și frig, ziua fără mâncare.

1 oct [14 octombrie 1916]

În seara zilei de 30 septembrie [13 octombrie] primim ordin să retragem avanposturile. Ne surprinde măsură deocamdată, dar repede aflăm adevărul. E vorba de o recunoaștere ofensivă cu batalionul nostru. Dimineața la 5 ore a.m. pornim printre colți și ascunși de brazi. Acțiunea batalionul nostru e de flanc

⁵³ Comuna Tărlungeni, Brașov.

combinată cu a altor două batalioane front. Și mergem, mergem ascunși prin păduri până ce cădem în locul numit „Cășerie” în spatele inamicului la convoi. Aflu că celelalte două companii se deplasaseră prea mult la stânga, compania noastră primește ordin să răspândească un pluton deși era în rezervă. Plutonul destinat, al meu. Nu mersei mult răspândit când iată-mă la marginea pădurii și în fața mea căruțe, cai și oameni. Adică ieșisem la convoi. Deschisăi focul și unul nu mai văzui la chesoane. Fugeau de le scăpărau călcâiele cât sunt și ei de nemți. Erau tocmai bucătăriile [...] unde provocasem acest atac. Acum eram stăpâni pe ele. Deodată mă pomenesc cu focuri din pădurea din spatele nostru. Ce era? O companie de a noastră deși fusese înainte deschisese focul. Pentru aceasta se petrece un incident între maior și comandantul companiei, un fricos și nu o capacitate. Aici maiorul îmi ordonă să rup flancul din luptă și să atac convoiul din dreapta și din pădure. Fac aceasta dar cu greutate îl pot rupe. Pe când mergeam la atacul celui de al doilea convoi fugarii din pădure găsesc că trebuie să-mi tragă câteva focuri în spate. Era[u] să mă achite. Trec și de aceasta și pun stăpânire pe al doilea convoi. Soldații vor să-și practice obiceiul lor – să jefuiască – dar nu le dau timp. Trec dincolo de convoi și stau pe poziția cu gândul că mă vor întări din urmă. Aștept degeaba. Raportez isprava și nici un răspuns. În urmă primesc ordin să mă retrag. Aud înaintea batalionul de front. Credeam că s-a făcut joncțiune și ne pregătim să luăm convoiul. Abia găsesc compania prin pădure. Aici ocupăm poziție pe șosea cu însărcinarea să atacăm pe fugari. Deodată văd scurgându-se pe coasta opusă infanteria inamică, iar pe șosea la dreapta patrulă. Îi atacăm și ne atacă. Mitralierele trimiteau placi lor obișnuite. Ale noastre se stricaseră. Noi nu mai știam de unitățile noastre și de maior. Adversarul vrea să ne împresoare. Pentru că și scopul ni-l atinsesem, hotărâm retragerea. Tocmai aproape de graniță găsim pe maior cu compania a treia. Ne întoarcem la locurile vechi supărați că nu putusem culege roadele unei victorii evidente. Un batalion de mai aveam sau de ne reușea atacul de front întreaga unitate inamică cu convoi era a noastră. Acum n-am putut decât să atingem scopul propus fără a-i putea da o întindere mai mare dar mulțumiți că le-a produs panică pe care o vor ține minte mult timp.

2-19 octombrie [15 octombrie – 1 noiembrie 1916]

Paza de frontieră. Cum aceasta are o înălțime respectabilă (1959) noaptea îngheț de frig. Cad[e] pe iarbă și pe ienuperi un fel de chiciură de-i albește. Vântul bate să te arunce jos. Trebuie să te ții bine pe picioare. Soldații îngheață noaptea în post. Mai dă și o blestemată de ploaie de le îngheață hainele și foaia de cort. Pe ei nu-i mai cunoști. Parcă n-ar mai fi oameni. Mi se par niște copii simpli, naivi și prostănaci. Înțeleg lucrurile pe dos și trebuie să-i îmboldești să-și facă ceva trebuitor lui însuși. În zilele de repaus lucrăm la bordeie. Am făcut unul pentru plutonul meu și a ieșit apă în el. A trebuit pe urmă să pun lemne ca să ridic culcușul de la pământ. Cu lemne, cetină și paie am reușit să le fac un bun adăpost. Am făcut și pentru noi două. Unul l-a luat cu forța căpitanul Nisipeanu. Să judece alții mentalitatea și educația.

Am mai făcut și pe al doilea dar n-am stat în el decât câteva zile căci la 12 octombrie 1916 [25 octombrie stil nou] mă detașează cu forța la compania 12, căpitanul Păcescu. Îmi pare rău și nu îmi convine deloc. M-am obișnuit cu locotenentul și camarazii. Ne înghebasem o popotă de campanie. Comandantul nostru nu sta bine deloc cu maiorul și de aceea ne găteam noi ce puteam. Mâncăm binișor. Acum la a 12-a atârnat. Nu mă simt deloc legat de ea. Nu cunosc deloc oamenii, îi văd a fi nedisciplinați și răi. Încep și niște ploi care țin până la 18 octombrie. Se face un noroi cât cizma. Ți-e scârbă de tine însuși. Dorm pe unde pot. Umblu ud și murdar. Încerc iarăși să fac un bordei pentru mine. Lucrez de nu știu de când și nu-l mai isprăvesc. Pe la 18 și 19 [31 octombrie-1 noiembrie] dă Dumnezeu de se mai face soare. O altă nenorocire. Inamicii încep să ne bată. După m[aiorul] Roșca și ne urcăm la creasta coastei ce ocupăm să nu ne mai lovească. Ne-am obișnuit cu ele și nu ne prea temem. Ne uităm cum se duc și după sunet cam știm unde se sparg.

20 octombrie [2 noiembrie 1916]

Ne schimbăm după poziție. E o zi frumoasă, senină și cu soare. Am dormit noaptea la linie pe poziție într-un bordei. Mă scol dispus, dar flămând căci nici seara n-am mâncat. Mă spăl și iau un ceai. Îmi aduc aminte un vis frumos de noaptea. Eram acasă bine primit de toți, dormeam într-un pat moale și deodată mă văd cu pantalonii rupți în genunchi. Îmi zic - azi trebuie să fie atac. Și într-adevăr, cum ajung la companie aud pe toți făcând gură. Soldații se echipau gata de plecare. Citim și ordinul de atac. La compania noastră mare învălmășeală, dau toți ordine. O trimit fără să știe să ocupe o poziție și de acolo să treacă peste creastă bătută de artilerie spre inamic. Se spune că este imposibil acest lucru. Iau compania, o strecor pe după deal, prin pădure și ajung în situația inițială.

Aveam ordinul să atacăm stâna Zănoaga. Sectorul meu era pe poteca ce ducea la stână. Pentru că căpitanul era fricos, iau eu de la mine putere comanda companiei. Dau ordin de luptă și merg după ei împingându-i de la spate. Drumul nu e lung dar merg foarte încet și mai mulți rămân pe după arbori. Nu-și fac datoria. Lupta o începuse artileria de dimineață. La ora 9 noi trebuie să pornim spre inamic. Așa am făcut. La 9 ore am pornit, am dat ordinul cum spusei, soldații nu-și înțeleg menirea. După ce trecem un șipot nu mai merg deloc. Se arată direcția și ei merg în altă parte. Unde sunt soldații de la Olt, Bran, Săsarul ori Baranykut? Aceștia sunt niște lași și mișei. A rămas tot ce a fost mai rău. A trebuit să fac gură, să strig, să țip ca să-i duc înainte. Și de unde atacul trebuia să fie prin surprindere ne-am demascat de departe. De bine de rău îi scot în creastă. La primele focuri de mitralieră fug și mă lasă singur. Se ascund toți în pădure, cu sergent, cu caporal. Umblu până seara să-i scot și mi-e imposibil. S-au ascuns toți după arbori. Noaptea rămânem toți pe poziție. Se aduc cartușe. Soldații stau nemâncați și trag toată noaptea câte un foc ici, altul colea însă din vale din pădure. Ordinul era să începă

atacul dimineața la 4 ore a.m. Împreună cu căpitanul numesc patrulă și caut fugari. Dar s-au ascuns așa de bine că nu-i găsesc. Formăm compania cu atât cât mai găsim să fim gata. Eu eram numai în veston și n-am avut decât pelerina. Am tremurat și am alergat toată noaptea să mă încălzesc. În prima zi am avut mulți răniți și morți chiar. Poziția era așa fel aleasă că ne domina. La dreapta ocupăm niște colți iar noi la poalele colților. În față mai ocupăm marginea pădurii de unde se întindea înspre ei o câmpie ca de 200 m ce urca spre ei. Nu erau mulți dar aveau mitraliere bine așezate și oricum ieșeam ne băteau în flanc. Am avut mulți răniți în prima zi. Aceasta se datorește și faptul că sunt fricoși [...]. Voi ține minte mai cu seamă noaptea petrecută în veston fără hrană și îmbrăcăminte.

21 octombrie [3 noiembrie 1916]

Suntem pe poziția ocupată din ajun. Încă de seara primisem ordin de atac la 4 a.m. în legătură cu I-ul batalion după dreapta ce va începe atacul la 3 a.m. Alerg în toate părțile să reformez frontul companiei și așteptăm să auzim împușcăturile batalionului din dreapta ca să pornim atacul împreună. Începe să se facă ziuă și nu se aude nici o împușcătură. Prea marea depărtare și înălțimea culmilor nu permitea propagarea sunetului. Nu cunosc oamenii și nici n-am văzut așa fricoși și nedisciplinați. Îi așez eu cu mâna pe creasta dealului. Până ce aduc pe cel de al doilea fugă altul, așa că sunt nevoit să înjur și bat. Îmi venea să-i împușc, dar teama să nu mă demasc mă oprea. Izbutesc să așez câțiva și plec să mă așez înapoia liniei. Văd că vine o secție de la compania a 11-a pentru întărire. O iau și pornesc cu ea la atac ascunzând aceasta sub cuvântul că-i așez pe poziție. Nedisciplinații nu vroiau să meargă în direcția dată și iar nevoia de a striga. Când să ajung la creastă o mitralieră începe să-i secere pe flanc. Erau puțini și mi-a fost peste puțină să-i mai mișc din loc. Fug înapoi. Trag după ei dar în zadar. Văd că-i imposibil să merg înainte și mă hotărâsc să atac mitraliera din flanc pe culmea de la dreapta. Plec dar să împing la atac plutonul ce-l aveam acolo pe creastă pentru siguranță. Spre marea mea mirare văd că nu e acolo și sergentul ce-l comanda intenționat luase altă direcție. Îl aștept să vie de unde urcase, dar nu-mi vin decât două grupe. Merg cu ei pe creastă și găsesc un pluton din compania a doua înaintea mea. Mă pun în curent cu amănunțimile frontului.

Era o culme foarte strâmtă în mijlocul căreia se ridica un colț înalt, alb, fără brazi, numai cu iarbă și ienuperi. De el și colțul pe care stăm ne despărțea o șea cam de 150 m acoperită numai cu iarbă. Pe ea înfipti în pari și rețea de sârmă, iar din dosul colților inamicii împușcau, aruncau grenade și câte dracu. Era imposibil de atacat numai cu infanteria mai cu seamă că la stânga aveau și o mitralieră pe care o dau ca punct de ochire soldaților. Bineînțeles că o bănuiam numai după sunet. Așteptăm concursul artileriei care nu veni. Plutonul din a doua părăsește poziția și rămân numai cu câțiva oameni. Mă socotesc fel și chip. Nu-l pot ataca. Hotărâsc să las pe aceștia cu sergentul, iar eu să raportez căpitanului. La

întoarcere observ că patrula rânduită în punctul accesibil lor nu-și face datoria, îi atrag atenția dar nu sunt oameni ai datoriei.

Raportez căpitanului. Ce-i pasă. Bea, mănâncă și șade la 1 km înapoi. Tac și eu și plec la linie. Mă culc și dorm puțin. Primim ordine peste ordine să înaintăm și să atacăm. N-avem cu ce. Căpitanul își dă seama și ordonă ca soldații să-și mențină poziția. Ni se spune că 22 a luat m[aiorul] Bosca de dimineată iar batalionul I a ocupat în ajun muntele Zănoaga⁵⁴.

De dimineată întâiul batalion fusese respins în dezordine numai 22 își menținea poziția. Spre apusul soarelui primim ordin să atacăm cu orice preț. Pregătisem mitralierele și artileria. Primim ca întăriri și un pluton de la rezervă. Se sună încolonarea și atacul. Eu tocmai mâncam o bucată de friptură sărată cu niște pâine și trimisesem ordonanța să-mi aducă apă. Aud focuri la stânga, cred că e atacul nostru, dar văd ca gloanțele vin la noi. Văd că soldații fug de pe linia de luptă. Mă întorc la dreapta și văd că fug prin tufiș. Încerc să-i opresc cu amenințări. Pe potecă căpitanul Păcescu făcea același lucru. Deși i-a mers numele de fricos, dar încurajează soldații la luptă. E imposibil să-i mai întorc. În loc de atacul nostru se pronunțase atacul german la flancul drept și stâng căci patrulele mele părăsiseră poziția și veniseră în vale. Artileria bătea îngrozitor și ne taie retragerea. Rămăsesem aproape singur. Pelerina, pătura și carabina ordonanței erau în drum. Abia le ia un soldat și plec și eu pe urmă numai cu trei soldați după ticăloșii de fugari. Deși drumul era scurt la atac trebuie să-i împing aproape două ore. Acum drumul l-am parcurs într-un timp foarte scurt. M-am mirat cum să scap de focul de artilerie, am mers mereu pe sub coastă. Se și întunecase și numai luna lumina pădurea desfrunzită, îngălbenită și pe mizerabilii de fugari. Se adună batalionul după creastă pentru odihnă. Comandantul batalionului după poziție se arăta foarte îngrijorat pentru noapte. Îi arăt că nu e pericolul unui atac căci germanii nu ne-au urmărit deloc. Ca rezultat mă trimit de rond, mă opun eu, dar zadarnic. N-am dormit de trei nopți și a patra zi de când n-am mâncat decât pâine. Nu vor să știe ei. Plec cu patrula și însoțit de brancardieri pentru strângerea răniților. Nici acum patrula nu-și face datoria căci nu merge cum am aranjat-o eu. De necaz îi împing și eu până la linia de luptă. Era să angajez o luptă la baionetă dar fără să știu opresc patrula. Se miră și soldații de curajul meu și în cele două zile am fost subiect de admirație pentru îndrăzneala mea. Aud clămpănitul unei arme ce se închide la dreapta mea. Mi se raportează că s-a văzut foc de țigară la câțiva metri. Nu mă retrag și mă culc jos să ascult. Niciun zgomot. După ce fac atent șeful patrulei plec spre a veni altul să mă înlocuiască. Abia pe la 10 ½ p.m. ajung la bordei istovit de nu mă mai ținneau picioarele. Mănânc o bucată de pâine și mă culc. Dorm așa de dus că nici nu simt frigul. Cu toate că culcușul îmi fusese mizerabil de cetină numai cu o pătură așternută pe ea și într-un bordei învelit numai cu cetină, mă simt bine.

⁵⁴ Face parte din munții Bucegi.

22 octombrie [4 noiembrie 1916]

Iarăși zi frumoasă și liniștită. De dimineață se începe un viu bombardament pe Roșca. Te înspăimântă numai să vezi explozia și cum sar brazdele de pământ. Privim lupta ce se dă și cum nemții reiau muntele. Suntem în repaus toată ziua.

23-24 octombrie [5-6 noiembrie 1916]

Iarăși în repaus și avem noroc de vreme frumoasă. Se mai curăță și oamenii și noi. Eu fac și baie atât cât pot. Mi-e teamă să nu iau păduchi care vrând-nevrând și-au făcut apariția. Mă curăț cât pot mai mult. De locuit stau tot într-un bordei făcut de alții cu căpitanul Păcescu. E făcut din blane și nu ține de cald deloc. Un pat de scânduri așternut cu paie și are lemne pe margini să nu cadă jos. E singura mobilă ce aveam. Avem și o sobă de cioburi de cărămidă care trage minunat, dar nu face căldură. O ușă ce nu se lipește de peretele de carton, atâta tot se găsește la bordei. Ba se mai găsește și o cercevea cu trei ochiuri de geam la peretele din fund. În sfârșit, suntem foarte mulțumiți că-l avem și nu ne dau alții afară. Lucrez și eu să-mi fac unul separat.

25-31 octombrie [7 – 12 noiembrie 1916]

Întreg acest interval un soare și un senin ca de primăvară. Ne mira faptul că la această dată și la această înălțime să fie așa de bine și cald. O luna plină și sclipitoare, dulce, și un cer înfocat face să-ți treacă prin cap toate aventurile din lume, mai cu seamă aici, în poziție. Așa de încântătoare și o pădure tânără. Noaptea de plăcere faci rond pe linia de santinele. Ca o variație în acest tablou, câteodată furia tunurilor stăruie cu o încăpățănare nebună să-și arate grozăvia. În noaptea de 30 octombrie le vine pofta amicilor nemți să bată cu tunul pe la 11 ore. Eram cu plutonul pe poziție la dreapta pichetului Bratocea. Au amuțit însă repede. Se speriaseră poate că i-am cam pus la respect. La 25 [7 noiembrie] merg cu compania la baie la Cheia. Un soare plăcut pe o cărare sălbatecă prin măreția ei ne conduce la sat. Fac și eu o baie caldă. După aceea inoculăm un ser antiholeric. Nu mi-a fost nimic noaptea.

1 noiembrie 1916 [14 noiembrie 1916]

Seara spre 1 noiembrie am sfadă cu căpitanul Giuglan de la bataionul II. Îi trecusem multe dar acum numai, căci una, două sublocotenentul Gherghină de rond, de patrulă, sublocotenentul Gherghină în cutare loc. Acum îi venise poftă să trec la flancul drept al sectorului că trebuie ofițer acolo. În sfârșit i-am tăiat pofta de a-mi mai da ordine. Rămâne vorba să mă dea în judecată a doua zi. Eu îi spun că nu-mi pasă. Rămân însă noaptea extremă dreaptă a sectorului, căci oricât ar fi, e ordin. Arăt soldaților unde sunt și intru într-un bordei. Ce se întâmplă însă? Noaptea se strânge batalionul spre a pleca în alt sector și soldații nu mă anunță. La

inspecția ce o fac, găsesc unul ce nu-și făcea datoria care la întrebarea mea spune că e din a opta. Mare îmi e mirarea când știam că îmi lăsasem compania mea acolo. Aflu că plecase la stânga pe plaiul sterp. Și colind toată noaptea să găsesc compania pe o ceață de nu vedeai la doi pași. Dau peste batalion și mă trimite să inspectez întreg sectorul de peste 4-5 km. Mă duc și dau o raită pe la toate până se face ziuă. Dar abia se face ziuă și alte ordine. O companie va fi în rezervă și suntem noi. După multă chibzuință ocupăm alt sector și rămâne și a 9-a rezervă. Chin cu schimbaturile posturilor mai cu seamă că înaintașii nu ne spusese mai nimic. Frig, vânt și ceață, elemente foarte neprielnice. Când să schimb posturile seara o nenorocire până le așează. Ceață și iar ceață. Am căzut de m-am topit.

2 [15]noiembrie 1916 [1916]

Început de iarnă. Noaptea se făcuse senin și ca urmare frig. Dimineată îmi vin oamenii din postul înghețați. Pun de-i mai frecționează afară și apoi intră înăuntru în bordei. Mă duc din nou pe linia santinelor că doar s-o lumina să văd terenul. Am norocul că cu intermitență se ridică și se lasă ceața așa că văd ceva. Așez patrula de ziua pe locurile mai înaintate așa ca să poată avea toate avantajele terenului. O a doua vizită mă încredințează că orientarea mea e bună. Nu supăr pe niciunul din oamenii mei. Îi las toată ziua să se încălzească și dezghețe. Spre seară amicii noștri se sperie nu știu de ce și încep să păcăne cu mitraliera, ba să tragă și cu tunul. Cred că vor să atace și stau cu oamenii gata. N-au avut îndrăzneală. Seara iar se schimbă santinelele. Pornesc cam târziu crezând că voi vedea prin pădure. Se lasă însă o ceață groasă și un întuneric de nu văd la un pas. Nu văd omul dinainte. Să mai adăugăm la aceasta desigur tufelor și al brazilor. Abia la 9 ore p.m. am isprăvit și m-am putut întoarce la bordei. Rezultatul acestei munci e că am putut instala posturile în tranșee, am făcut focul și nu am avut nici un înghețat. Abia ajunsese la bordei după multă rătăcire și după o minunată cafea și hai de santinelă. „Domnule sublocotenent, a venit un ofițer care spune că e german”. Mă gândesc că vreun camarad vrea să facă o glumă și ies. Când colo nu mai găsesc ofițerul. Foc pe el ce i-a făcut. Când colo iese de după un arbore răzând locotenentul Stoenescu. Vorbim puțin și pleacă. Sunt dispus cu toate acestea căci aflu că nu-i adevărată versiunea de dimineată cu căderea Câmpulungului. Auzisem pe când scriam și-mi tăiase pofa de a mai scrie. Ca să nu mă mai preocupe plec la santinele și apoi la regiment.

3 [16]noiembrie 1916

Din 20 octombrie [2 noiembrie] nu s-a mai întâmplat un fapt de arme. Mi-e dar parcă de acțiune și aș vrea să mă mai văd iar prin ploaia de gloanțe, șrapnele și să mai pun încă o dată piciorul pe gâtul neamțului spurcat. Ca să-mi potolesc setea pornesc pe la santinele. Noaptea se lăsase chiciură și brazii erau albi, cu forme de prin cârți. O nebulă să te plimbi prin desigur lor pe frigul ăsta înfiorător. Văd că

toți își fac datoria numai la dreapta nu s-au lucrat măștile ordonate. Căprarul e un fricos și după ce am plecat a șters-o noaptea de unde l-am pus „că l-am dus în brațele nemților”.

Am dimineața un altul de nădejde. „Sunt muntean cu pielea groasă și nu mi-e frică de ei”. Merg să-i arăt locul de lucru și amicii speriații încep să tragă după mine cu „gewermachine”. Nu mă sinchisesc și-mi urmez mersul. Amicii crapă de necaz căci încep să-mi cânte cu altă „gewermachine”. Le fac și eu pe piele și nu plec deloc. Dacă văd, tac. Mă întorc la bordeiul meu. E strașnic. O groapă în pământ căptușită cu trunchiuri de arbori și nivelată cu alte două rânduri de trunchiuri groase. N-au ce-i face 7 tunuri. Unde mai pui că am și un pat de lemne plin de paie și așternut cu pătura, iar în față o sobă în pământ unde nu se stinge focul niciodată. E altarul sfânt al românilor. Ba mai am și o masă dintr-o cutie de pesmete. Ca să nu lase nimic de dorit i-am făcut și o ușă prinsă cu cureaua și un ochi de geam. Așa e palatul meu. Aș fi mulțumit de m-ar lăsa să fac iarna în el. Un loc cât se poate de confortabil aici. Ar mai avea loc unul dar eu stau numai cu ordonanța. E o plăcere să stai la gura cuptorului, să scrii și să privești pădurea afară. Dar să nu fi de santinelă că e foc. Fulgii cad ușor, alene, parcă ar fi un răsfățat bucureștean. Dar n-ar sta el aici, mai cu seamă când începe plăcuta orchestră a tunurilor. Nu uită să ne cânte în fiecare zi. Începe regulat pe 3-4 p.m.

1 [14] ianuarie 1917

Sunt la Irești⁵⁵ pe Seaca și Vizante în casa unui debitant de tutun, Iorgu Moise. O zi frumoasă, zi de an nou și prima în care pot să-mi scriu impresiile de la 3 noiembrie. Multe s-au mai întâmplat de atunci. În timpul cât am încetat cu scrisul eram comandant la compania a 12-a, trec apoi comandant la compania a patra, la care spui sunt câteva zile și [lipsă în text].

Aud versiunea că m-ar fi propus la înaintare. Sunt mutat și pe 15 decembrie trec comandant la compania a noua, câteva zile ofițer cu aprovizionarea și apoi comandant la compania a șaptea. Ca evenimente de arme, nimic strălucit pentru noi.

La 22 noiembrie [5 decembrie] începem retragerea benevolă de la Bratocea. Cu oroare mă gândesc la marșurile acelea nesfârșite pe noroi până la genunchi și dorm în noroi.

O, și câte nopți petrecute în câmp și în pădure, frig de crapă lemnele. Ca culme, de la Băiești⁵⁶ îmi pleacă și ordonanță cu tot bagajul, plus mantaua și pelerina de postav. Aceasta la 30 noiembrie, așa că în mijlocul iernii rămân dezbrăcat și umblu așa vreo două săptămâni. Afară de acesta, eram șchiop, mi se rup și bocancii de rămân numai cu ciorapul pe noroiul până la genunchi. Iau niște

⁵⁵ Irești – sat în comuna Vidra, județul Vrancea.

⁵⁶ Sat în comuna Cernătești, Buzău.

opinci. Închipuiesc-și cei care citesc cum am mers - schiop, desculț, dezbrăcat și prin noroi. După nesfârșite marșuri, seara pe poziție. Mi-aduc aminte că am stat în Calvinu⁵⁷ vreo două zile și a treia i-așteptam pe dealul cu același nume. Facem vânatoare de nemți toată ziua. Seara ordin să plecăm. Și mergem tot așa fără să rezistăm. Ajungem la Chiojdeni⁵⁸. Mai opunem rezistență pe munții aceia. Și rezistența e îndârjită căci le cedăm terenul pas cu pas și poate nu le-am da deloc, dar suntem obosiți și cu moralul scăzut. Dăm lupte de păduri și lupte de uzură și tăragăneală.

În sfârșit, suntem ajunși la una pozițiile noastre. Să așteptăm acum desfășurarea evenimentelor. Ziua a trecut liniștită. Afară de puțin bombardament de artilerie nimic însemnat. O zi frumoasă ca de primăvară. Din informațiile culese rezultă că inamicul e aproape de tot. O femeie ce vine din satul de peste pârau – din Voloșcani⁵⁹ ne spune că nemții sunt la biserică și întrebuințează biserica ca grajd de cai.

Toate acestea nu mă împiedică însă să ne înseninăm și noi cel puțin acum la anul nou. Nu facem altceva decât să luăm masa împreună, lucru care nu se întâmplă des, ba chiar e prima oară în retragere. Petrecem binișor în jurul unui pahar cu vin de la notar – așa cum petrec războinicii când se adună, - și setea de a gusta cât mai mult și cât mai intens din paharul vieții care pentru noi e aproape pe sfârșite. Căci cine știe câți din cei prezenți vor mai fi peste o oră, zi, sau două? Se așteaptă o luptă mare și trebuie să o primim, s-o înfrângem cu orice preț, cu toată energia noastră, oricâți am pieri. Azi trag câteva obuze din care unul cade chiar aproape de casa unde eram adunați. Ce n-ar fi datei să știe că ofițerii toți eram strânși acolo. Seara începe lupta de-a binelea la dreapta. Se aud mitraliere, puști, grenade. E un clocot ca într-o oală ce fierbe înfundat. Credeam că vom încerca poate să atace, dar în curând s-au liniștit.

Nu pot încheia notele acestei zile fără să amintesc ororile ce le săvârșesc rușii. La 8 ore seara eram pe stradă și aud țipete disperate. Patrula ce o trimit în recunoaștere raportează că rușii au bătut pe un biet moș că s-a opus să fie prădat. Nu știu cum aş putea să mă exprim față de acești aliați semi-barbari.

14 [28]februarie (scris și în 2/15 ianuarie) [1917]

Sunt în același sat companie de legătură între noi și ruși. Am neplăcerea să iau parte la o anchetă pentru prăzile făcute de ruși. N-aș fi vrut să aud să mai aud lucrurile ce le-am auzit. Ți-era mai mare mila să auzi cum părinți cu 2-3 feciori la război au fost lăsați săraci. Începe și un bombardament de artilerie de se vârau

⁵⁷ Probabil comuna Calvini, județul Buzău.

⁵⁸ Comună în județul Vrancea.

⁵⁹ Sat în județul Vrancea.

locuitorii prin toate colțurile. Stăm până la 8 ianuarie aici. Stăm bine și petrecem bine, n-aș fi vrut să mai părăsim acest front deși eram linia întâi.

La 8 ianuarie ne înlocuiesc rușii, un regiment de cazaci. Căpitanul vine la mine, un om foarte de treabă, mă invită la masă. Ziua plecăm, căci seara trebuie să fim în Muncelu⁶⁰. Dormim noaptea ca vai de om înșirați pe niște scânduri într-o cameră infectă. Dimineața de noapte la drum. Un vânt de crapă obrazul, îngheț, desculți și dezbrăcați. Mergeam spre repaus. Toate satele înțesate de ruși. Rușii peste tot de nu poți să te miști, numai la front se văd puțin. Într-o seară dormim chiar cu ei în cantonament. În sfârșit după trei zile ajungem la Orbeni⁶¹ unde ne era destinat cantonamentul și acolo tot ruși. Ruși și iar ruși. Plecăm noaptea pe ger de scârțâie zăpada și obosiți de drum lung la Drăgușani⁶². Abia ne găsim câte o casă de locuit. Era binișor. Dar după patru zile plecăm la Orbeni.

Începe instrucția. Trupa se cantonează. Uit să spun că primisem avansare prin decembrie, după 1 noiembrie. De atunci am cutreierat toate serviciile din regiment până la Crăciun. Comandant al companiei a noua, trei zile ofițer cu aprovizionarea, apoi comandant al companiei a șaptea și în fine, la 14 ianuarie 1917 sunt numit adjutant al batalionului III. Nu mă măgulește deloc. Se zice că suntem oricum la refacere. Dar ne lipsește îmbrăcăminte ce am ars-o pripindu-ne lângă foc. Ne lipsește încălțăminte, e frig foc și soldații mai toți bolnavi.

Ne vin detașamente de recompletează căci rămăsesem fără soldați. Țin minte la compania a noua avem în primire 48 soldați, iar la a șaptea vreo 50. Nu căzuseră atât în luptă cât rămăseseră prin ascunzători și sate ademeniți de răuvoitorii noștri. Ca să dau un exemplu, amintesc că fiind trimis la serviciul aprovizionării în zilele Crăciunului am văzut în Speriați o mulțime de asemenea dezertori.

- Ce-i cu tine?
- M-am rătăcit sau am venit în concediu.

Te revoltă la culme. Numai unul ce nu simte poate să stea nepăsător la acest trist spectacol. Și ce e mai grav e că se găseau între ei și ofițeri.

Locotenentul C. Manoliu din Regimentul 50 Infanterie pe care fetele îi botează Costică și jandarmeria noastră nici nu se interesa, fapt ce m-a determinat să raporteze șefilor mei. Nu știu rezultatul raportului. Și cum spusei din Drăgușani ne mută în Orbeni. Sărăcie lucie. Aici hârtii peste hârtii căci nu uitați că sunt adjutant de batalion. Suntem în țara formelor. Hârtii, vorbe multe, nimic practic și imediat. Nu știu, nemții, tot așa or fi făcând? Părerea mea este că rău se procedează. Nici în timp de pace nu admit atâtea hârtoage și vorbărie, dar acum când trebuie să fie numai fapte. Suntem rezerva armatei aici și trebuie să ne așteptăm la orice surpriză.

⁶⁰ Sat în comuna Străoane, județul Vrancea.

⁶¹ Comună în județul Bacău.

⁶² Sat în comuna Parava, județul Bacău.

La 4 februarie când ne credeam mai liniștiți, noaptea ordin de plecare și venim în Cornățelul⁶³. Un sat mic în care erau îngrămădite două batalioane. Un cantonament îngust și infect. Eu cu maiorul nu am găsit casă de locuit și am fost siliți să stăm la o jandarmerie. Însă colonelul de jandarmi care habar n-are ce e la front, ordin să ieșim afară. Și rămân în drum. Ce-i pasă domnului colonel care nici nu știe că-i război, poate cunoaște prin aceea că i s-a mărit salariul.

Vagabondăm eu într-o parte, maiorul într-o parte câteva zile. Găsim o casă unde facem sobă. Ba găsim și ceva lapte căci nimic de-ale mâncării nu se găsește aici. Am căutat o seară întreagă să gălesc ceva. Mi-a fost imposibil și dacă nu mai găseam o cutie de fasole iahnie, rămasă prin sac, trebuia să mă mulțumesc cu pâinea neagră și cu ceai, adică apă fiartă și cu zahăr. În ea câteva foi de ceai și-ți părea tot așa de bun ca la cine știe ce mare cafe.

Liniștiți nu stăm nici aici căci ne ducea de colo până colo. Odată ne-am întors înapoi la Coțofănești⁶⁴.

În sfârșit, dă Dumnezeu și pe la 12 [25] februarie plecăm pe front. Poposim o noapte la mănăstirea Mușunoaiele⁶⁵. Deși era frig zdravăn, dormim două nopți afară. Plecăm la Verdea⁶⁶, stăm și aici două nopți din care una o stăm cu trupul aproape afară și tremurăm până se încheștează falcile. La ziua poruncă să intrăm în cantonament.

În sfârșit aflăm că sectorul ce-l vom ocupa e Răcoasa⁶⁷. Luăm în primire la 16 februarie încântați că am scăpat de hărțuie. Dar a doua zi se pune un viscol de înzăpezește toate căruțele cu hrană și mor caii pe drum. Pe poziții nimic lucrat, nici tranșee, nici adăposturi pentru oameni. Înghețăm cu câinii și trupa și ofițerii stând pe poziție. Eu avem parte că trebuia să stau cu cancelaria în sat. Se lucra și ziua și noaptea pentru întărirea pozițiilor și adăposturilor. Pământul înghețat de lasă scântei. În ceea ce mă privește, mă înnebuniseră cu ordine și rapoarte și crochiuri. Zeci de crochiuri colorate și para-colorate după fiecare ordin în câte un fel.

Maiorul sta și ziua și noaptea pe poziție. Bun băiat, muncitor și conștiincios afară din cale, dar fricoșii de șefi. Și așa ne-am instalat noi și ne-am întărit aici încetul cu încetul. Primăvara începea să ne zâmbească, dar cu ea și bolile năpădesc în regiment. Febra ne dă jos o mare parte și se întinde fără ca doctorii să-i poată face ceva.

Aici suntem față în față cu tâlharii noștri amici. Trag ei, tragem noi. Asta ține și ziua și noaptea. Într-un dintre zile ne rănesc chiar pe colonel. Asta pe la sfârșitul lui februarie. Pozițiile lor cu ale noastre sunt foarte aproape. În unele

⁶³ Sat în comuna Motoșeni, județul Bacău.

⁶⁴ Comună în județul Bacău.

⁶⁵ Mănăstire ortodoxă ce datează de la sfârșitul secolului XVII-lea, se află în comuna Fitionești, județul Vrancea.

⁶⁶ Sat în comuna Răcoasa, Vrancea.

⁶⁷ Comună în județul Vrancea.

locuri ajung la 400 m. Ne vedem bine dar, și când ne mișcăm și la lucru și cum se aude – foc! De aceea lucrăm numai noaptea și ziua ne mișcăm numai prin șanțuri. Baba iarnă își strânge de acum cojoacele și încet, încet un suflu nou adie, ceva tânăr, înviorător. Narația aceasta se isprăvește la data de 17 martie. Atunci sunt schimbat de la adjutantură. Mi se dă compania a șasea.

17-31 martie 1917 [30 martie - 13 aprilie]

Cum spusei, mi se dă comanda companiei a șasea pe care o iau la 17 martie. Mă bucură lucru acesta întâi pentru că sunt mai liber și al doilea pentru că pot vedea dacă și ce pot face vreo ispravă în fruntea unei unități. Compania e chiar pe poziție. Predecesorii mei fuseră prea indulgenți și majurii pehlivani. O duceau numai într-o beție fără să-și vadă de gospodăria companiei.

Îi așez biciul pe spinare și merge că n-are ce face. Bolnavii cam multicei, de altfel la toate companiile la fel. Uit să spun că am ca subaltern pe camaradul sublocotenentul Avramescu - băiat vrednic și de ispravă. Sectorul îmi este chiar pe liziera de sud a Răcoasei. Ziua nicio mișcare. Noaptea la lucru sau în inspecția sentinelor. Era o lună, un albastru și-un câmp de te-ntinerea cu 2-3 ani. Să mai adăugăm la aceasta șopotele Șușiței căci aveam un post pe malul de sud al Șușiței și îți venea să stai toată noaptea cu sentinelele. E o plăcere să stai să privești prin păienjenișul de raze, să tragi în adversar sau să-ți fluiere vreun sol al morții pe la ureche. Pe deasupra adaugă limbuția neînțeleasă și gâlcevitoare a Șușiței. E o plăcere, nu-i așa? Însă o plăcere pentru luptătorul obișnuit a cărui frunte s-a încrețit și fața s-a bronzat. Poate și ceea ce cei vechi nu mai au inimă s-a împietrit, căci pentru mulți plăcerea asta e prea sălbatică, prea aspră.

1-3 [14-16]aprilie 1917

Cu câteva zile de 1 aprilie eram în rezerva brigăzii. Ne străduiam pe capete să scăpăm de păduchii care probabil că răspândeau boala. Acum numai soldații mai aveau și asta din tembelism. Opăream și dezinfectam toată ziua. Și asta zile în șir. Bine că scăpasem de ei și trebuia să fie câte unul gură-cască care cu tot frecușul șefilor tot să mai păstreze sămânța și să umple și pe ceilalți. Unii aveau pielea ciuruită și cu toate acestea ce le pasă lor? Umblau cu cămașa înțesată, ba și pe veston și manta. Se scărpinau de le da sângele și mai cu seamă când se încălzea. Și mulți nemernici de ăștia stau așa și fără constrângeri mai nu se îndurau să se despartă de ei. Sunt mari, albi și cu crucea de Malta pe spate. La fel cu avioanele nemților. Dar tot am scăpat de supărătorii musafiri.

La 2 aprilie sunt Paștile. Nici o impresie, nici un simțământ nu stârnește în noi apropierea acestei sărbători. O așteptăm cu aceeași răceală și indiferență ca pe oricare altă zi. Numai pregătirile femeilor din sat mai trezeau amintiri culcate în umbra conștiinței. Atâta tot. E soare și frumos. Zâmbet de primăvară. Chiar în ajun

ocupăm pozițiile în locul altui batalion. Sunt multe de făcut aici așa că face să pierdem și slaba noțiune de sărbătoare ce o aveam. Am pus pe soldați să lucreze în noapte Învierii fără să știe. Văd însă că lucrul nu sporește. Întreb supărat ce înseamnă asta? Îmi răspund cu evlavie – e noaptea Paștelui. Și atunci înțeleg ei de ce mai multe ca alte dați zăboveau ziua pe cârticica lor de rugăciune, de ce păreau mai cufundați și de ce semnul credinței noastre era mai des. Îi las să lucreze în voia lor căci ordinul trebuia să se împlinească și plec mai departe la sentinele. Cu ochiul țintă și urechea vie stau la posturile lor nemișcați și scrutează pânza țesută de firele lunei acești fii ai gliei. Dau sfaturi unuia, îndrept ceva rău la altul, iar altul îmi raportează că a auzit zgomot în cutare parte. Trage, zic și eu cu el, mă așez și eu la pândă. Liniște. Numai la intervale câte un glonte sfâșie mormântala tăcere. Plec mai departe și sub vraja lunei începe să curgă firul amintirilor. Unde eram acum un an? Ce făceam? Unde erau bravii mei tovarăși de luptă? Poate acum se văd în mijlocul copiilor lor, cu nevasta, în casa ascunsă sub stuf. Ce gândesc ei acum? Dar orice ar gândi, mă văd în mijlocul lor și nicio umbră de îndoială n-arată că-i apasă. Doar sunt feciorii României.

E 12 punct. Undeva, departe, poate sună Învierea și preotul se roagă și pentru noi. Mii de gânduri se îndreaptă spre noi, poate. Eu parcă văd biserișuța noastră și pe mama și toți ai noștri. Și imaginația mea țese o înviere melancolică de luptători tăcuți, ca turnați parcă, care numai se mișcă cu mișcări scurte, fără vorbă, severi și descoperiți. În tot acest timp luna ne revărsă belșugul ei de aur. E târziu și pentru că sunt sigur la companie merg să mă culc în bordeiul meu din vale. A doua zi la noapte voi avea de lucru.

Iată și Ziua Paștelui ne surâde veselă. Nimic nu mă mișcă. Ca și alte dați merg să-mi fac datoria. Între altele, am să dau soldaților bunătățile ce le-a trimis regele și regina, ministru de Război și un comitet de doamne sub patronajul doamnei general Averescu. O știu mai dinainte, eu le-am spus-o și se bucură ca niște copii. Mă roagă chiar să le dau mai de dimineață să facă cum e obiceiul. Le vorbesc puțin. Par fericiți și parcă uită pentru moment locul unde sunt. Mănâncă în tihnă cozonacul și ouăle iar visul le amintește frumoasa zi.

Eu cu camaradul Avramescu, ce abia peste noapte a venit, luăm masa, cu aceeași liniște și sobrietate ca și alte dați. Suntem mai fericiți acum căci putem avea o ciorbă de miel cu borș, o bunătate. Ne amintim Crăciunul când nimic nu am mâncat și toată ziua a fost numai manevră și împușcături.

Îndeplinesc cele de cuviință, dar uit că e Paștele și dumnealui îmi spune: Hristos a Înviat! Mă poftesc la masă dumnealor căci erau mai mulți ofițeri. Se mai sporește numărul, ba vin și lăutari. Petrecem puțin împreună în fața unui pahar cu vin și iar la datorie. A doua zi luăm masa cu toți ofițerii batalionului. Liniște și pace ca și cum ceva grav s-ar fi pus la cale. Nu mai e spontaneitatea de altă dată, nici veselie nu își face loc așa ușor. Nu că sunt triști, dar așa s-au săpat caracterele, așa e starea normală a lor.

E soare dar parcă ceva spune că o să se ducă pentru câțva timp de la noi. Eu mă sui pe tranșee să privesc Șușița căci o panoramă măreață se desfășura ochilor. Tot privești și nu te mai sature.

Cu a treia zi începe vântul și ploaia și mai ales ploaia. Ține întruna, pământul s-a desfundat și curg șiroaie. Mi-a udat soldații la piele. Sunt plini de noroi până la urechi. Adăpost în nici o parte, căci în bordeiul lor ploua ca afară, ba mai rău. Ziua se zvântează în jurul focului. De la o vreme începe să curgă și bordeiul meu. Curge șiroaie mari și n-am ce face. Tot pământul e un lac. Nopti întunecoase de nu vezi la trei pași și noroi abia-ți tragi picioarele.

Ajungem așa la 12 aprilie. Mă prinde și un pui de boală, dar nu mă las. Cu toate astea vreo două-trei zile tot mă tăvăleşte la pat. Se pune un mare premiu pe capul unui prizonier - viu sau mort. Cum spusei, eram bolnav, cu toate astea primesc ordin să fac isprava. Eram tocmai cu ventuzele pe spate, când vine domnul comandant al batalionului să mă înștiințeze. Primesc ordinul în tăcere și cu liniște. Cu aceeași seninătate mă angajez să-l execut chiar bolnav. Timpul e favorabil, e întuneric beznă, ploaie și vânt, inconvenient noroiul mare. Vreau să atac pe valea Șușiței spre Gogoi, locul unde credeam eu că numai un post. Planul e îndrăzneț. Cere mult curaj și uitare de sine. Mă examinez cu obiectivitate și găsesc în mine tot ce trebuie spre a-l executa. Îmi trebuie numai oamenii care să corespundă cerinței mele. Vreau să merg pe valea Șușiței, să profit de ploaie, vânt, întuneric și zgomotul apei și să tai rețelele lor să le trec în spate și apoi venind din spate ca să nu mă împiedice nici o santinelă să atac bordeiul cu toată energia.

Te înfioară, nu-i așa cititorule? Eu l-am conceput cu toată liniștea și l-am executat cu toată răceala. Voi mărturisi părțile unde nu găseam toată tăria în mine. Oamenii cu care să execut planul e tactic important. Aleg din toată compania, le arăt planul, le vorbesc hotărât cu toată energia necesară ridicării și împietririi sufletelor. Le arăt ultima sancțiune - revolverul - „Șase pentru cei care din voi s-ar codi, ultimul pentru mine”. Le vorbesc de moarte și rănire, așa că li se pare ceva natural ca oricare să fie mort sau rănit. Mă ascultă tăcuți ca la rugă. Poate se înfioară de vorbele mele, dar sunt sigur că i-am subjugat. Aleg 16 care își iau angajamentul solemn ca să meargă. Prima seară recunosc drumul și posibilitatea de a ataca punctul ales. Toate bune. A doua zi vreau să atac. Când ajung la rețele și vreau să le tai se produce un atac în altă parte. Încep rachetele. E imposibil să mai fac o mișcare căci santinelele m-ar fi văzut. Stau culcat cam o oră lângă rețele fără să mișc, în ploaie. Aștept să isprăvească cu lumina să se liniștească ca să încep operația. Fatalitate! Când se liniștește atacul încep lucru acolo unde vreau să atac. Aștept, dar ei tot nu intră în bordeie. Plec încep înapoi fără nicio ispravă.

A treia seară. Întuneric, vânt, ploaie. Prăpădul lui Dumnezeu. Eu plec cu 15 oameni să-mi execut planul. Merg, le tai rețelele și le trec în spate așa cum îmi era planul. Bucuria mea c-am ajuns până aici. Dau de un șanț al lor și de sârma de telefon. Ordon să o taie. Ne-am apropiat la 10-15 pași de o baracă și bordeiul lor.

Nici o santinelă. Înăuntru vorbeau liniștiți. Eu iarăși vorbesc, bat și aranjez soldații. Nu știu cum că îndată ce-i lăsam, se făceau iar grămadă. De bună seamă că mă auzeau și ei vorbind și suduind cum îi auzeam și eu pe ei. Credeau poate că-s de-ai lor. Ce se întâmplase? În supozițiile ce le spuseseam eu era vorba numai de un post. Nu mă gândisem niciodată că aici ar putea fi rezerva lor. Și în adevăr. La lumina rachetelor am văzut multe bordeie luminate. Cred că erau ca două companii. Ei văzuseră lucru ăsta și le slăbise curajul.

Mărturisesc că am avut și eu un moment de slăbiciune văzând descurajarea tuturor. Mi-a revenit imediat. Spiritul soldaților mei era deplorabil – soldatul din postul ce vroia să-mi raporteze aproape amuțise de groază. Ordon să atace cu grenadele. Grenadierii îmi spun că-i dor mâine, li s-a muiat și nu mai pot arunca. Refuză. Dacă ei ne-ar fi simțit și atacat, afară de mine, sergentul Olteanu, caporalul Soare și vreo doi soldați, ar fi rămas toți acolo nemișcați. Mă gândesc că am venit să fac nu să aduc prizonieri. Stau și mă socotesc ce aş putea face cu acești soldați. Mi se raportează că la stânga și în față se vede mișcare. Cred că ne-am simțit după tocmelile noastre. Pentru că era imposibil să mai fac ceva dau semnalul de retragere. Raportez cazul. De m-ar fi crezut, bine, de nu, iar bine. Eu sunt împăcat că așa am făcut. Fără soldați hotărâți orice plan și orice dibace conducere se sfarmă.

A patra seară stau liniștit. A cincea seară însă nu-mi vine să mă las. Iar pornesc cu vreo opt oameni. Sârma n-au dres-o. Ne simt. Cu toate astea tot trecem la ei pe același drum. Încearcă să ne prindă. Îi auzim bine cum vin cu gălăgie, cum unul face liniște se apropie, aruncă chiar cu grenade în noi, nu știu care le-a fi fost intenția. Le-a fost frică și au renunțat să ne mai astupe trecerea. Vin din față mai mulți. Aud zgomotul prin baltă. Nu se poate face nimic și acum suntem siliți să plecăm. Încep rachete, mitraliere și puști. Culcat la rachete și iar înainte. Așa a fost să fie. Plecam bolnav, tremurând de febră dar grija să nu mă surprindă mă făcea să uit totul. Afară de asta, fiorii ce te străbat la orice zgomot m-au făcut să uit de boală.

Asta se isprăvește la 13-14 aprilie [26 - 27]. Stau liniștit și îngrijesc de soldați. Era vorba că la 15 [28] aprilie să ne schimbe, dar vorba a rămas. Acum s-a făcut frumos. Îmi îngrijesc și eu sectorul. Îl fac ca un parc, dar un parc al morții.

Pe la 18 aprilie mă îmbolnăvesc de febră. Am călduri, amețeli și nu mă mai țin picioarele. Nu pot mânca. Fac ce se poate face dar degeaba. Primesc iar un ordin de recunoaștere. Promit că-l voi executa. Boala nu mă lasă. Sunt măgulit de purtarea și grija părintească a căpitanului Nicolescu. Nu pot să-i mulțumesc mai mult. La 21 aprilie [4 mai] cu brancarda mă duc soldații într-o casă din sat. Am călduri mari și dureri de rinichi. Nu pot să dorm și mă tăvălesc mereu. Succes ordonanța pe toate părțile. La 26 [9 mai] îmi încetează căldura. Pot să mănânc ceva, mă mișc chiar, dar nu e până la capăt. Nu s-a sfârșit. La 3 [16 mai] mai un mare acces, dar numai de o zi. Sunt bine la 4 mai și un ultim acces, la 5 [18] mai.

Sunt slăbit bine de tot, dar față de alții sunt tare căci pot să umblu. Mă tot pisează de la regiment să vin la companie dar nu sunt pe deplin restabilit. Mă scârbesc și plec.

La 13 [26] mai mă prezint la companie. Speram să-mi dea un concediu căci așa se obișnuiește după boală, cel puțin așa făceau cu alții – dar eu fără noroc. La mine nu se aprobă concediul. Sănătate să fie că toate sunt bine. Așa e la noi. Nici acum nu s-au lecut toate păcatele. Încolo toate se scurg în liniște. Ca pe front, mai trag ei, mai tragem și noi și cu pușca și cu tunul.

La 17 [30] iunie, într-o joi, un obuz cade drept pe scaunul unde stau. Noroc. Numai 15 pași am făcut de la scaun la tunel și obuzul a fost în locul meu. Vezi dar că am scăpat ca prin minune. Cu sănătate înainte.

Acum, pe la 1 [14] iunie se agită chestia ofensivei. O așteptăm cu liniște și încredere. Să vedem ce iese.

Fig. 1. – Marin Gherghină la mobilizare

Fig. 2. – Fotografie din anul 1917

Fig. 3. – Părinții eroului Marin Gherghină

**INTERESE ECONOMICE RUSEȘTI LA DUNĂREA DE JOS:
SOCIETATEA RUSĂ DE NAVIGAȚIE PE MAREA NEAGRĂ ȘI
DUNĂRE (SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA
– ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA)**

**RUSSIAN ECONOMIC INTERESTS AT THE LOWER DANUBE:
THE RUSSIAN COMPANY FOR NAVIGATION ON THE BLACK
SEA AND THE DANUBE (LATE 19TH CENTURY
– EARLY 20TH CENTURY)**

Cristian Constantin*

Abstract

After gaining political independence in 1878, Romania aimed to strengthen its economic presence on the international markets. The new commercial orientation of the country towards Austria-Hungary, through the provisions of the Customs Convention of 1875, had visible results on the overall trade of Romania during the times of the commercial war (1886-1892) against the Dual Monarchy. Profound changes in the structure of the Danubian ports of Brăila and Galați were introduced in 1883. The free-port regime was abolished, and the liberal government in Bucharest started the development of the Romanian maritime ports. This paper aims, beyond recreating the commercial milieu of the 1878–1914 period, to emphasize the rivalry between Romania and Tsarist Russia with regard to the international trade and navigation in the Black Sea area. During the 19th century, the Danubian and the Northern Black Sea areas had been the largest producers of grain in Europe. Starting from these premises, this paper analyses the main aspects related to rivalry from the Great Powers and Russia's company in the battle of integration in the international grain deposit-ports. This rivalry contributed to the establishment of the Company of Russian Steamers for Navigation in the Black Sea and on the Danube which competed with other foreign companies. In addition to the economic benefits achieved from its shipping activities, the Russian company had access to detailed information on various fields from the Romanian ports. The activity of the Russian company was expanded and covered almost all Romanian ports on the Danube and Prut, and its

* Cercetător științific dr. asociat la Centrul de studii dunărene al Academiei Române de la Muzeul Brăilei „Carol I”, e-mail: cristian.constantin@hotmail.com.

agents actively promoted the Tsarist interests beyond the field of trade and navigation.

Keywords: Odessa, Brăila, navigation, international trade, cabotage.

La sesiunea comună a istoricilor români și sovietici, desfășurată la București în iunie 1958, se considera că „legăturile internaționale, colaborarea științifică între istoricii din diferite țări și studierea în comun a unor probleme contribuie la progresul științei istorice, [iar] acest lucru capătă o valoare și mai mare când aceste legături se stabilesc între două țări ale căror popoare au străvechi legături de prietenie”¹ (*sic!*). Așadar, în opinia istoricilor din Republica Populară Română, după 23 august 1944 s-au deschis, cu sprijinul cercetătorilor din Uniunea Sovietică, noi orizonturi menite să depășească limitările științifice elaborate anterior celui de-al Doilea Război Mondial. Deși se preconiza o adevărată „revoluție istoriografică”, studiile elaborate de istoricii români și sovietici nu s-au aplecat temeinic, fie și în perimetrul restrictiv al regimului comunist, asupra relațiilor economice dintre România și Rusia în secolul al XIX-lea și prima jumătate a veacului al XX-lea. Cercetătorii epocii s-au mărginit la a evoca prodigioasa colaborare economică și culturală româno-sovietică, fondată „pe baza egalității depline de drepturi, a avantajului reciproc tovărășesc [...] pe drumul construcției socialiste”². De atunci s-au ținut numeroase congrese bilaterale și au fost editate mai multe lucrări de specialitate.

Istoricul actual, liber de constrângerile ideologice și represive ale epocii socialiste, trebuie să cugete atent asupra lucrărilor apărute după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și intrarea României în sfera de influență a Uniunii Sovietice, când istoriografia românească, pentru mai bine de jumătate de veac, nu a mai avut posibilitatea de a oferi cititorilor informații veridice cu privire la politica Rusiei (țariste ori sovietice) la Dunărea de Jos. Oare, după cum afirma un istoric

¹ P. Constantinescu-Iași, *Problema studierii relațiilor româno-ruse*, în *Studii privind relațiile româno-ruse și româno-sovietice. Sesiunea comună a istoricilor români și sovietici, iunie 1958*, București, Academia Republicii Populare Române. Institutul de studii româno-sovietic, 1958, p. 17.

² A se vedea asemenea ineptii la Manea Mănescu, *Colaborarea economică și culturală româno-sovietică*, în *Studii privind relațiile româno-ruse și româno-sovietice. Sesiunea comună a istoricilor români și sovietici, iunie 1958*, p. 190-209.

postdecembrist, vecinătatea cu Rusia a fost pentru poporul român sinonimă cu teroarea³?

După revenirea Rusiei la gurile Dunării, ca urmare a Congresului de la Berlin din 1878, România s-a confruntat cu încercările țariste de a rectifica frontiera Prutului. Atât țarul Alexandru al III-lea, cât și moștenitorul acestuia – Nicolae al II-lea – au dus o politică asiduă pentru contracararea intereselor franceze și engleze în bazinul pontic⁴. Modificarea albiei Prutului la sfârșitul secolului al XIX-lea a devenit un laitmotiv al disputelor dintre Petersburg și București și a determinat în 1899 guvernul rus să constituie o comisie însărcinată cu identificarea problemelor pe care le ridică regularizarea frontierei ruso-române pe râul Prut. În următoarele luni a izbucnit un conflict diplomatic ruso-român pe tema retrăsării frontierei de stat dintre cele două țări. La rândul ei, România a creat o comisie care să ofere contraargumente la pretențiile ridicate de Sankt Petersburg. În cursul discuțiilor dintre cele două comisii, diplomații români s-au dovedit rezervați și nu au ridicat problema prezenței rusești pe unul dintre ostroavele formate pe albia râului Prut⁵.

Rivalitatea comercială româno-rusă are o istorie mult mai veche, izbucnind în prima jumătate a secolului al XIX-lea când, pentru a-și satisface propriile interese, cercurile conducătoare de la Sankt Petersburg au exploatat rapid tânăra și neexperimentata piață a Principatelor Dunărene după momentul Adrianopol – 1829⁶. Mirajul înavușirii rapide și spectrul concurențial cu stepa și porturile nord-

³ Ion M. Oprea, *România și Imperiul Rus*, vol. 1 (1900–1924), București, Editura Albatros, p. 5.

⁴ A se vedea descrieri pertinente asupra contextului internațional european de la sfârșitul secolului al XIX-lea la Alexandru Ioachimescu, Victor Ioachimescu, *Istoria Imperiului Rus*, București, Gândirea Românească, 1992; Aurel Popovici, *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari*, București, Editura Albatros, 1997; Camil Mureșan, *Europa modernă*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997; Charles Jelavich, Barbara Jelavich, *Formarea statelor naționale balcanice 1804-1920*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1999; Daniela Bușă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și Primul Război Mondial (1878-1914)*, București, Editura Paideia, 2003.

⁵ Pe larg în subcapitolul *Încercările Rusiei de a rectifica frontiera Prutului*, în I.M. Oprea, *op.cit.*, p. 15-23. Analiza se bazează pe documente din Arhiva Diplomatică a Ministerului de Externe al României.

⁶ Vezi interpretări asupra „Chestiunii Orientale” din perspectivă economică la Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii: 1803–1878*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, *passim*; Constantin Ardeleanu, *International Trade and Diplomacy at the Lower Danube: the Sulina*

pontice i-au atras inclusiv pe supușii țarului Nicolae I (împărat: 1825-1855) în jocurile complicate ale schimbului din cadrul comerțului maritim. Bastimentele rusești au navigat la gurile Dunării la scurtă vreme după ocuparea Principatelor de către trupele țariste în timpul războiului ruso-otoman dintre anii 1828 și 1829. Relațiile de schimb intermediare de ambarcațiuni sub pavilion rusesc au crescut în intensitate, lăsându-și amprenta asupra modului de dezvoltare economică a celor două Principate Dunărene. Sursele arhivistice conservă mărturia unui itinerariu efectuat de vasele rusești în anul 1847, care includea și porturile Brăila și Galați. Porturile Dunării maritime au făcut parte dintr-un traseu care pornea din Odessa pe Marea Neagră, se avânta pe brațul Sulina până la Brăila, făcea cale întoarsă în bazinul pontic și ajungea la Constantinopol. Încă din anii 1840, interesele politice și economice rusești au vizat construirea unor magazine în portul Brăila, destinate exclusiv produselor transportate de către vaporul rus ce naviga pe itinerariul Odessa – Istanbul⁷.

Epopoea societății ruse de navigație cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre constituie un episod (aproape) neexploatat de istoriografia universală. Referiri sumare au fost publicate într-un articol editat în anul 2016⁸, dar nu s-a insistat asupra întregului cadru geopolitic în care a fost creată această companie în bazinul nord-vestic al Mării Negre. Studiul de față își propune să scoată în evidență contextul înființării, evoluția și climatul în care s-a procedat la lichidarea acestui transportator maritim cu capital rusesc. Prezența și activitatea societății ruse de navigație a constituit una dintre expresiile interesului economic și geopolitic al guvernului de la Sankt Petersburg în arealul extins al gurilor Dunării și s-a înscris sub spectrul amplu al contribuției alogene la dezvoltarea porturilor din bazinul extins al Mării Negre în epoca modernă. Interesele companiei ruse nu au reprezentat un prototip de acaparare a navigației și comerțului de pe sectorul maritim al Dunării. Demersuri similare au fost întreprinse de către societățile controlate de capitalul și guvernele unor alte mari puteri europene, precum compania D.D.S.G. [*Erste Privilegirte Oesterreichische Donau Dampfschiffahrts*

Question and the Economic Premises of the Crimean War (1829–1853), Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2014, p. 117–131.

⁷ A se vedea corespondența Magistratului Brăila cu Departamentul din Lăuntru și Cărmuirea județului Brăila referitoare la construirea unei magazii pentru mărfurile descărcate de vaporul rusesc care făcea legătura între Odessa și Constantinopol, cu escală la Brăila, în Serviciul județean Brăila al Arhivelor Naționale ale României [abreviat: SJAN Brăila], fond *Primăria municipiului Brăila*, inventar 1, dosar 6/1847.

⁸ Ionel Constantin Mitea, *Unele considerații cu privire la „Societatea rusă de navigațiune cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre”*, în „Studium”, vol. 9, 2016, p. 105-113.

Gesellschaft] a Austriei sau numeroasele case de navigație engleze ori grecești, în cazul celor din urmă acțiunile fiindu-le dictate de capitalul londonez⁹.

În realizarea studiului de față au fost utilizate documente inedite conservate la Arhiva Diplomatică a Ministerului de Externe al României din București, în fondul *Problema 68 (Societăți de navigație fluvială, maritimă, aeriană: române și străine)*. Din nefericire, citarea corectă a acestor documente este îngreunată de carențele arhivistice existente la numerotarea fișelor, legate uneori aleatoriu, din dosarele fondului anterior menționat. Informațiile inedite din Arhiva Diplomatică a Ministerului de Externe și din fondurile Serviciului județean Brăila al Arhivelor Naționale ale României au fost coroborate cu cele din sursele clasice ale navigației, comerțului și diplomației, privitoare la arealul gurilor Dunării de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul următorului veac.

1. Realități economice la gurile Dunării și nordul Mării Negre

De la jumătatea secolului al XIX-lea, cabotajul între porturile Dunării fluviale și Brăila, Galați și Sulina a devenit o afacere atractivă, dar recuperarea capitalului investit și obținerea profitului se realiza prin practicarea unei activități pe termen îndelungat¹⁰. Dacă transporturile pe Dunăre erau efectuate de numeroase case de navigație internaționale și nu se întrevedea un câștig consistent și rapid pe segmentul românesc al Dunării, atunci care a fost interesul primordial care a dus la înființarea „Societății ruse de navigațiune cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre”? Dorea Rusia să recupereze controlul asupra unui areal părăsit (fără voia sa) între 1856 și 1877? În spatele acestor întrebări se află răspunsul la crearea unei companii de navigație pe Dunăre și Marea Neagră pusă la dispoziția cancelariei imperiale a țării. Marina comercială a Rusiei a fost cea mai strâns legată de politica națională a Rusiei spre deosebire de a oricărei alte marine comerciale a lumii față

⁹ Vezi pe larg la P. Cernovodeanu, *op.cit.*; p. 131-203, Ileana Căzan, *Interese austriece la Dunărea de Jos: strategie, navigație, comerț (1526-1791)*, București, Editura Oscar Print, 2006, *passim*; C. Ardeleanu, *International trade*, p. 17-50.

¹⁰ Pe larg în Stephanos Xenos, *Depredations; or Overend, Gurney and Co, and the Greek and Oriental Steam Navigation Company*, Londra, s.e., 1869; și Cristian Constantin, *Comerțul cu cereale la Gurile Dunării: integrarea pe piață, structuri productive și infrastructura de transport (1829-1940)*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2018, p. 190-192.

de propriul stat¹¹. Subiectul acestui studiu nu ține exclusiv de lumea afacerilor, ci are nuanțe geopolitice¹².

Rusia a investit masiv în propria infrastructură feroviară și de navigație în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea. Guvernul de la Sankt Petersburg a mizat ca prin această investiție masivă de capital să antreneze structurile productive interne. Imperiul Țarist dorea să obțină stocuri comerciale impresionante de grâne, pe care să le plaseze în antrepozitele europene la prețuri sub cele solicitate de bazinele cerealiere din America de Nord și Argentina¹³. Periferia răsăriteană a Europei a fost o piesă importantă pe tabla de puzzle a comerțului internațional din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea¹⁴.

Condițiile geografice și solul din sudul Imperiului Rus ofereau premisele unui cadru propice pentru cultivarea cerealelor. Un perimetru întins între Kiev (în

¹¹ Edwin Maxey, *The Russian Merchant Marine*, în „The Mid-West Quarterly”, vol. 1, nr. 3, 1914, p. 209-219.

¹² Controlul navigației în Marea Neagră și pătrunderea propriilor vase prin Strâmtoarea Bosfor și Dardanele a fost politică de stat în Imperiul Țarist din secolul al XVIII-lea; vezi Mose Lofley Harvey, *The Development of Russian Commerce on the Black Sea and Its Significance*, Teză de doctorat, University of California, Berkeley, 1938; Matthew Smith Anderson, *The Eastern Question, 1774-1923: A Study in International Relations*, Londra, Macmillan, 1966, *passim*; Constantin Ardeleanu, *The Discovery of the Black Sea by the Western World: the Opening of the Euxine to International Trade and Shipping (1774-1792)*, în „New Europe College. Ștefan Odobleja Program Yearbook”, 2012-2013, p. 21-46; idem, *The Opening and Development of the Black Sea for International Trade and Shipping (1774-1853)*, în „Euxeinos”, vol. 14, 2014, p. 30-2.

¹³ A se vedea analizate amănunțite în Herbert J. Ellison, *Economic Modernization in Imperial Russia: Purposes and Achievements*, în „The Journal of Economic History”, vol. 25, nr. 4, 1965, p. 523-540; Jacob Metzger, *Some Economic Aspects of Railroad Development in Tsarist Russia*, în „The Journal of Economic History”, vol. 33, nr. 1, 1973, p. 314-316; idem, *Railroad Development and Market Integration: The Case of Tsarist Russia*, în „The Journal of Economic History”, vol. 34, nr. 3, 1974, p. 529-550; William J. Kelly, *Railroad Development and Market Integration in Tsarist Russia: Evidence on Oil Products and Grain*, în „The Journal of Economic History”, vol. 36, nr. 4, 1976, p. 908-916; C. Knick Harley, *Coal Exports and British Shipping, 1850-1913*, în „Explorations in Economic History”, vol. 26, 1989, p. 311-338; Barry K. Goodwin, Thomas J. Grennes, *Tsarist Russia and the World Wheat Market*, în „Explorations in Economic History”, vol. 35, nr. 4, 1998, p. 405-430; Stuart Thompson, *Tsarist Russia's Investment in Transport*, în „The Journal of Transport History”, vol. 19, nr. 1, 1998, p. 50-67.

¹⁴ Patrick O'Brien, *European Economic Development: The Contribution of the Periphery*, în „The Economic History Review”, Seria Nouă, vol. 35, nr. 1, 1982, p. 1-18.

vest), Volga (la est) și Marea Neagră (la sud) cuprindea un teren neobișnuit de fertil în ochii străinilor aflați în tranzit prin Imperiul Țarist la sfârșitul secolului al XIX-lea. Pentru occidentali, întinderea celor peste 100 de milioane de hectare de câmpuri agricole putea hrăni chiar mai mult decât întreaga populație a Europei acelor vremuri. Datorită zăpezilor abundente din sezonul rece și a dezghețului din primăvară, cele mai bune grâne rusești proveneau din partea occidentală a Siberiei. Majoritatea recoltei era trimisă către porturile de la Marea Neagră, de unde lua calea antrepozitelor europene sau chiar a Statelor Unite ale Americii, așa cum s-a întâmplat în timpul secetei din Kansas din 1912¹⁵. Acestei „câmpii a abundenței” i s-au suprapus interesele comerciale ale hinterlandului danubian, deținut în cea mai mare proporție de statul român.

După Congresul de Pace de la Berlin din 1878, conjunctura internațională a îndreptat politica externă a României spre o alianță cu Germania și Austro-Ungaria, concretizată în 1883 prin aderarea Vechiului Regat la cauza Puterilor Centrale. La nivel internațional, înclinația României către cele două puteri din Europa Centrală a fost văzută drept o măsură de protecție eficientă a statului de la gurile Dunării în fața influenței crescânde pe care Rusia o exercita asupra slavilor din Balcani¹⁶. Germania se bucura de o mare simpatie în rândurile tinerei clase politice din România, pe fondul prestigiului câștigat la nivel internațional după victoria din 1871 în fața celui de-al Doilea Imperiu Francez. România, sprijinindu-se pe alianța secretă cu cele două imperii de limbă germană, se dorea un zid în fața intervenționismului rusesc în Europa. Tânărul stat român era un aliat de nădejde împotriva intereselor politice și economice ale Rusiei în Europa de Sud-Est¹⁷.

România se afla, în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea, în sfera de influență politică și economică a Berlinului și Vienei. Schimburile comerciale ale statului român au fost îndreptate preponderent către cele două imperii de limbă germană, iar impunerea intereselor și capitalului central european în cadrul economiei românești s-a simțit pe toate palierele vieții Vechiului Regat. Apariția, dezvoltarea și conectarea căilor ferate române la cele austro-ungare a jucat un rol important în cadrul operațiunilor comerciale. Porturile Dunării maritime au avut o perioadă de regres în timpul funcționării Convenției vamale româno-austro-ungare (1875–1886) și aveau să renască în timpul Războiului vamal dintre România și Austro-

¹⁵ E.K. Reynolds, *The Economic Resources of the Russian Empire*, în „Geographical Review”, vol. 1, nr. 4, 1916, p. 258.

¹⁶ Pe larg în D. Bușă, *op. cit.*, *passim*.

¹⁷ Nicolae Ioniță, *Imaginea relațiilor româno-ruse din perioada 1878–1908 în documente diplomatice germane*, în „Revista Arhivelor”, vol. 86, nr. 1, 2009, p. 157-160.

Ungaria (1886–1892). Prin Tratatul de la Berlin din 1878 a fost recunoscută Independența de stat a României și statul român a intrat în posesia părții de nord a Dobrogei, dar în baza prevederilor adoptate în capitala Germaniei, România a cedat Rusiei cele trei județe (Cahul, Bolgrad și Ismail) din nordul gurilor Dunării, oferind acces intereselor țariste la cel mai important fluviu european. Între spațiul românesc și cel rusesc a izbucnit o concurență economică acerbă la jumătatea secolului al XIX-lea. Câmpiile din luncile Dunării, Siretului și Prutului, alături de stepa nord pontică și cea siberiană, constituiau unele dintre cele mai exploatate bazine cerealiere de către capitaliștii europeni până la declanșarea Primului Război Mondial.

Reintrate în componența Imperiului Țarist, porturile Reni, Ismail și Chilia au devenit – alături de Odessa, alimentată de calea ferată – principalele porți de ieșire a debușeurilor cerealiere ale Basarabiei din ultimul sfert al veacului al XIX-lea și până la izbucnirea primei conflagrații mondiale¹⁸.

Pentru a veni în întâmpinarea mediului comercial din micile porturi rusești de pe Prut și de pe sectorul maritim al Dunării, cercurile conducătoare ruse au decis ca la Reni să se formeze un punct de colectare a produselor agroalimentare de pe ambele maluri ale Prutului. Mărfurile erau transportate pe Prut și imbarcate la Reni pentru a fi vândute la Odessa marilor angroșiști de cereale¹⁹. Dar, pentru a îndeplini acest deziderat, rușii aveau nevoie de o întreagă flotă de cabotaj dispusă să opereze aceste manevre la prețuri scăzute în favoarea intermediarilor. În februarie 1888 se aflau în circulație foarte puține ambarcațiuni din cele 50 de bastimente preconizate a fi operaționale în primăvara acelui an. În paralel cu construcțiile navale, rușii au demarat un program amplu de ridicare a unor magazii pentru depozitarea pe termen lung a cerealelor în portul Reni. Transporturile pe Prut erau mai avantajoase decât utilizarea căilor ferate spre Odessa sau Germania și permiteau acordarea unor subvenții din partea statului rus. Autoritățile de la Sankt Petersburg achitau un avans de 75% din valoarea totală a produselor depuse în magaziile societății ruse, fără a percepe taxe de depozitare²⁰. Înaintea declanșării Primului Război Mondial, în magaziile construite de ruși în porturile de pe malul

¹⁸ A se vedea un studiu comparativ amănunțit în C. Constantin, *op. cit.*, p. 354-359.

¹⁹ „Bursa de Galați”, anul I, nr. 1, Galați, luni 1 februarie 1888, p. 5. A se vedea condițiile navigației pe Prut după Congresul de la Paris (1856) la Theodor Smeu, *Congresul de Pace de la Paris și navigația pe râurile Prut și Siret*, în „Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj Napoca”, t. 55, 2016, p. 179-194.

²⁰ „Bursa de Galați”, 1 februarie 1888, p. 5.

stâng al Prutului se percepea o taxă lunară pentru depozitarea produselor agroalimentare de un leu pentru fiecare 100 chintale²¹.

Importanța porturilor rusești de pe sectorul inferior al Dunării în cadrul comerțului internațional a fost minimă. În termeni cantitativi, de la 2.885,4 tone de cereale exportate prin portul Reni, 18.025,8 tone prin Ismail și 2.030,6 tone prin Chilia pe parcursul anului 1883, momentul abolirii privilegiului de *porto-franco* pentru așezările românești de la Dunăre și Marea Neagră, s-a ajuns în 1890 la 991,4 tone, 29.116 tone, respectiv 8.620 tone. Portul Ismail, cel mai important centru de export rusesc de la Dunărea de Jos din anul 1890, reprezenta 2,36% din exportul portului Brăila (1.231.481,4 tone) și doar 1,37% din totalul ieșirilor de cereale prin bara Sulina (2.119.901,6 tone). Totalul exportului de produse agroalimentare prin porturile rusești de la Dunărea de Jos s-a ridicat în 1890 la 38.727,4 tone, dintr-un total de 2.119.901,6 tone efectuat pe sectorul Dunării Maritime, 1,83%²². În 1911, anul de vârf al exportului de cereale prin gurile Dunării (4.123.494,8 tone) înaintea Marelui Război, exportul rusesc prin propriile porturi de pe Dunăre a reprezentat 0,71% din întreaga cantitate ieșită pe Dunărea maritimă și 1,40% din cea declarată la oficiul vamal din Sulina. Cantitățile expediate din Reni și Ismail către Odessa sau antrepozitele Levantului sau Europei oceanice sunt comparabile cu cele tranzacționate prin micile schele dunărene ale Vechiului Regat, precum Tulcea²³.

Așadar, interesele comerciale ale Rusiei la gurile Dunării au constituit mai degrabă o notă de ambiție politică din partea cercurilor conducătoare ruse, insuflată de tendințele istorice de expansionism țarist, decât un îmbold productiv dat dezvoltării propriilor porturi dunărene.

2. Companii de navigație pe Marea Neagră și Dunăre cu capital rusesc

Rusia nu a abandonat niciodată ideea de a fi un factor de putere la gurile Dunării și a întreprins tot ce i-a stat în putință pentru a controla, măcar parțial, mediul comercial din porturile dunărene. Așadar, cabinetul de la Sankt Petersburg a întocmit diverse strategii pentru a-și pune planurile în aplicare. Una dintre ideile

²¹ D.N. Panaitescu, *Starea economică a portului Galați. Conferință ținută la Teatrul Papadopol în ziua de 7 Octombrie 1912*, Galați, Tipografia „Buciumul Român” P.P. Stănescu, 1913, p. 22.

²² Date calculate de noi pe baza lucrării Constantin Ardeleanu, *Comerțul exterior și navigația la Dunărea de Jos. Serii statistice (1881–1900)*, Galați, Editura Europolis, 2008, p. 235.

²³ Idem, *Comerțul exterior și navigația prin gurile Dunării. Serii statistice (1901–1914)*, Galați, Galati University Press, 2008, p. 125.

identificate de liderii ruși a vizat intrarea pe piața transportatorilor maritimi din arealul gurilor Dunării. Pentru aceasta, la Odessa, principalul port al Imperiului Țarist, a funcționat din 1876 *Compania de Navigație „Prinț Gagarin”*²⁴. Aceasta a trecut prin mai multe reorganizări și redenumiri, pentru ca în anul 1888 să coaguleze interesele politice și comerciale din Rusia într-un proiect amplu numit: „Societatea rusă de navigațiune cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre”. Statul român a aprobat statutele companiei din 10 martie 1886²⁵ tocmai pe 25 mai 1888. Fondatorul oficial al acestui proiect s-a numit „Casa de comerț Principele Gheorghe Gagarin et. C”²⁶. Secția comercială a Tribunalului Ilfov a procedat la înscrierea societății în registrul „firmelor sociale” pe 8 mai 1889, iar pe 10 mai 1889 a fost publicată înregistrarea „Societății ruse de navigațiune cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre” în „Monitorul Oficial” din România. Compania rusă de navigație a fost constituită pentru a funcționa pe termen nelimitat. Conducerea societății a fost asigurată de un Consiliu de Administrație compus din patru directori: Principele Gheorghe Gagarin, A. Russof, A. Grimberg și M.F. Mavrocordat, toți domiciliați în Odessa. Pe lângă acest consiliu a fost creată și o comisie de control, alcătuită din A.M. Chamie, L.I. Perlman, A.C. Baliozu, N.P. Sinadino și P.V. Kuchov. D. Constantin Iacovenco (domiciliat în București, str. Clemenței nr. 35) a fost numit director general al societății²⁷, în baza unei procuri din 1889 înaintată Ministerului Afacerilor Străine²⁸.

Compania a dispus de un capital inițial în valoare de 1.200.000 ruble, împărțit în câte 4.800 acțiuni a câte 250 ruble fiecare. Sediul principal al societății se afla la Odessa, iar pe teritoriul României a fost stabilită o agenție generală la București, pe str. Clemenței nr. 35. La solicitarea Consiliului de Administrație au fost deschise mai multe agenții în principalele porturi dunărene: Sulina, Tulcea, Galați, Brăila, Gura Ialomiței, Hârșova, Cernavodă, Oltenița, Giurgiu, Turnu-

²⁴ Activitatea Societății ruse de navigație a fost deseori prezentată în rapoartele consulare ale atașatorilor diplomatici străini din Odessa; vezi *Report by Consul-General Stanley on the Trade and Commerce of Odessa during the Year 1882*, în *British Parliamentary Papers, Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance*, Londra, Harrison and Sons, 1883, p. 489.

²⁵ Datele cronologice din acest studiu sunt conforme cu calendarul iulian utilizat la acea vreme în România și Rusia.

²⁶ Arhiva Diplomatică a Ministerului de Externe al României, *Problema 68 (Societăți de navigație fluviale maritime și aeriene: române și străine)* [abreviat: A.M.A.E., *Problema 68*], vol. 47, *Rusia: Societăți de navigație pe Dunăre și Marea Neagră (1882-1938)*, nenumărat.

²⁷ În documentele de constituire funcția purta numele de „procurator”.

²⁸ A.M.A.E., *Problema 68*, vol. 47, nenumărat.

Măgurele, Corabia, Celeiu, Bechet, Calafat și Turnu-Severin. Conform punctului 9 din Statutele „Societății ruse de navigație cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre”, depuse la Ministerul de Externe al României în anul 1889, capitalul companiei se ridica la suma de 2.200.000 ruble, divizate în 8.800 de acțiuni a câte 250 ruble fiecare. În baza aceluiași articol, se stipula concret în ce sferă de influență se afla casa de navigație. Statutul firmei prevedea că, până la suma de 1.900.000 ruble, acțiunile trebuiau să poarte înscrise numele acționarilor respectivi, exclusiv de cetățenie rusă. Celelalte acțiuni, în valoare de 300.000 de ruble, au fost eliberate la purtător și au făcut uzul mai multor tranzacții. În consecință, 86,36% din acțiunile societății ruse de navigație se aflau în posesia potențailor ruși și la dispoziția decidenților politici din Imperiul Țarist.

Societatea funcționa anual timp de 8 luni, luându-și obligația de a asigura săptămânal trei variante de rute, două de pasageri și una de mărfuri, pe direcțiile:

- 1) Odessa – Ismail – Chilia – Reni – Ismail – Sulina – Odessa;
- 2) Odessa – Sulina – Tulcea – Galați – Brăila – Hârșova – Cernavodă – Silistra – Oltenița – Turtucaia – Giurgiu – Rusciuc – Șistovo și retur;
- 3) Reni – Galați – Brăila – Hârșova – Cernavodă – Silistra – Oltenița – Turtucaia – Giurgiu – Rusciuc – Zimnicea – Turnu Măgurele – Nicopole – Corabia – Bechet – Rahova – Lom Palanca – Vidin – Calafat – Radijevat – Turnu Severin – Cladova și retur, cu șleपुरi pentru transportul de mărfuri²⁹.

Pe cele două rute de pasageri a existat obligativitatea de a menține două vapoare cu viteza mijlocie de 7 noduri și cu o capacitate de încărcare de 25.000 de puduri. Compania rusă își lua angajamentul ca pentru transportul mărfurilor să mențină trei vase (cu capacitate de încărcare de cel puțin 15.000 puduri) și zece vase de transport produse petroliere (cu o capacitate de transport de cel puțin 15.000 puduri).

Autoritățile de la Sankt Petersburg au acordat mai multe subvenții societății și stipendii anuale de 1 rublă și 95 copeici, fără a se depăși suma totală de 5.332 de ruble, pentru fiecare milă parcursă pe itinerariul Odessa – Sviștov [Șistovo]. Pentru linia Odessa – Ismail, pe o perioadă de 10 ani, s-a acordat 1 rublă pentru fiecare milă parcursă, fără a se depăși totalul anual de 7.938 ruble. Pentru toate celelalte curse ale societății ruse de navigație se achita anual, la casieria statului rus din Odessa, un maxim de 112.951 ruble³⁰.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Conform punctului 5 din Statutele „Societății ruse de navigație cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre” depuse la Ministerul de Externe al României în anul 1889, în A.M.A.E., *Problema* 68, vol. 47, nenumărat.

În schimbul acestui ajutor financiar primit din partea Guvernului rus, compania avea obligația să transporte gratuit corespondența (scrisorile și coletele poștale), împreună cu personalul de poștă necesar și bursierii statului rus. Cadrele militare și transporturile de tehnică de război ale Imperiului Țarist au beneficiat de o reducere de 50%. Societatea era obligată ca, în cazul declanșării unui război, să pună la dispoziția statului rus ambarcațiunile sale, guvernul urmând să achite doar 6 procente pentru întreținere. Resursa umană a companiei ruse era formată exclusiv din cetățeni ruși, loiali intereselor de stat. Conducerea societății avea libertatea să angajeze tot personalul necesar (ingineri, piloți, mașiniști, medici, mateloți etc.), dar era nevoită să solicite avizul prealabil al autorităților militare ruse³¹.

În anii 1891 și 1892, în conformitate cu legislația din România, autoritățile de la București, prin intermediul Ministerul Afacerilor Străine, au făcut numeroase demersuri pe lângă reprezentanții companiei ruse pentru ca „Societatea rusă de navigațiune cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre” să-și înregistreze toate agențiile la tribunalele pe raza cărora se aflau filiale ale acesteia. În urma acestor acțiuni, a rămas o bogată corespondență conservată în Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe din București. Schimbul de corespondență dintre societate și autoritățile române a vizat în principal obținerea unor facilități fiscale și logistice în porturile dunărene românești de către compania din Odessa.

La scurtă vreme după demararea activităților pe teritoriul românesc, agentul C. Iacovenco (reprezentantul general în România al societății ruse de navigație pe Marea Neagră și Dunăre) a încercat să obțină mai multe facilități din partea statului român pentru bunul mers al activităților companiei cu capital rusesc³². Printr-o notă adresată la 26 mai 1889, a informat căpităniile porturilor dunărene solicitarea de a nu mai dispune înscrierea fiecărei agenții a societății ruse la tribunalele pe raza cărora își desfășurau activitatea, întrucât a fost obținută autorizația de funcționare pe întreg Regatul României³³.

Din parcurgerea surselor arhivistice reiese că, pe 6 februarie 1891, Diviziunea Agriculturii, Industriei, Comerțului și Statisticii a înștiințat Ministerul de Externe al României cu privire la suspendarea ordinelor de funcționare ale agenților societății ruse de navigație până în ziua de 15 martie 1891, cu scopul ca în acest interval de timp casa de navigație să se conformeze prevederilor legale din România³⁴. Suspendarea a survenit după un proces desfășurat pe 25 ianuarie 1891.

³¹ *Ibidem*, nenumerotat.

³² *Ibidem*, nenumerotat.

³³ *Ibidem*, nenumerotat.

³⁴ *Ibidem*, nenumerotat.

Consiliul Avocaților din București a considerat că agențiile companiilor de navigație pe Dunăre nu constituiau sucursale din momentul ce funcționarii sau reprezentanții societății îndeplineau doar sarcinile de comisionari-expeditori, adică de simpli intermediari pentru a facilita operațiunile de vămuire a mărfurilor, în conformitate cu articolul 51 din Legea Vămile din Regatul României³⁵.

În opinia Consiliului Avocaților din București, filialele societăților de navigație deveneau agenții în conformitate cu legislația românească doar când deveneau beneficiarele și altor atribuții din partea Centralei, iar reprezentanții societății desfășurau operațiuni comerciale pentru transportul mărfurilor și al persoanelor, primeau mărfuri în depozit, precizând condițiile, modul și termenul transportului. Concluzia întrunirii a fost că societatea rusă întrunea condițiile de funcționare pe teritoriul României, dar formalitatea înscrierii firmei la tribunalele de care aparținea fiecare port nu suporta cheltuieli și era în interesul comerciantului³⁶. În conformitate cu art. 51 al Legii Poliției Porturilor și art. 51 al Legii Vamale din 1882, în vigoare în România la acea dată, agenții nu aveau obligativitatea de a înscrie „agenția” companiei la tribunalele din provincie, aceștia fiind condiționați până la termenul de 15 martie al anului în care își desfășurau activitatea. Dacă agenții exercitau operațiuni comerciale, cum ar fi primirea în depozit a mărfurilor, semnarea documentelor de transport, legislația românească îi obliga să întreprindă demersurile de înregistrare la tribunalele provinciale ale acestora, în caz contrar li se aplicau contravenții conform art. 266 din Codul Comercial al României³⁷.

Divergențele și șicanele reciproce dintre autoritățile române și agenții casei de navigație din Odessa au continuat pe tot parcursul funcționării companiei pe teritoriul românesc. În martie 1891, C. Iacovenco a intervenit pe lângă Ministerul de Externe al României pentru ca agenții casei ruse de navigație să nu mai fie urmăriți și sancționați contravențional de către funcționarii Ministerului Agriculturii, Industriilor și Domeniilor Statului, în conformitate cu art. 266 din Codul Comercial românesc, deoarece nu existau probe din care să rezulte că expeditorii companiei ruse ar reprezenta o sucursală³⁸.

Autoritățile române au întreprins măsuri energice contra companiei rusești, care continua să-și păstreze atitudinea rebelă în relațiile juridice cu tânărul regat român. C. Iacovenco a intervenit în 2 iulie 1891 pe lângă Ministerul de Externe român pentru a se da curs petiției din 12 iunie 1891. Reprezentantul societății ruse

³⁵ *Ibidem*, nenumerotat.

³⁶ *Ibidem*, nenumerotat.

³⁷ *Ibidem*, nenumerotat.

³⁸ *Ibidem*, nenumerotat.

a solicitat ridicarea sechestrului pus de către autoritățile române pe Societatea de Navigațiune Rusă în portul Turnu Măgurele, considerând că acest aspect constituia un fapt ilegal și că vânzarea obiectelor societății sechestrare ar fi constituit o stratagemă a statului român³⁹. Cu toate acestea, activitatea companiei ruse a continuat pe sectorul românesc al Dunării.

La începutul anului 1892, C. Iacovenco a reînștiințat autoritățile române cu privire la faptul că agențiile societății ruse de navigație nu constituiau sucursale și dorea ca organele constatatoare române să nu procedeze la sancționarea acestora, întrucât agenții companiei erau simpli comisionari, angrenați în efectuarea operațiunilor specifice căpitanilor de vase, înlesnind încărcarea și descărcarea mărfurilor pe propriile bastimente și îndeplinirea operațiunilor vamale⁴⁰.

Conducerea companiei ruse a apelat, în prima parte a anului 1892, la reducerea prețurilor de transport cu 50% pentru civilii și militarii României în vederea captării bunăvoinței autorităților române. Pe 12 martie 1892, C. Iacovenco a demonstrat Ministerului de externe al României că societatea rusă de navigație constituia un instrument folositor românilor prin măsurile tarifare preferențiale adoptate de conducerea companiei⁴¹.

Afacerile companiei ruse de navigație păreau să prospere și necesitau spații mai vaste pentru desfășurarea activității în porturile românești de la Dunăre. Printr-o adresă datată 28 februarie 1897, agentul P.I. Zenof a solicitat Căpitanului portului Brăila permisiunea de a ocupa, pe lângă pontonul nr. 2 pus la dispoziție de autoritățile române, și jumătate din pontonul Curgii, cu tot cu o gheretă destinată vânzării de bilete și paznicului de noapte⁴². Autoritățile române au răspuns prompt la solicitarea societății ruse și au dispus scutirea de taxe pentru spațiul solicitat (circa 30 m²) pe termen de trei zile de la acostarea fiecărui vas al companiei ruse. Totodată le cerea propriilor angajați să aibă în vedere că la același ponton nr. 2 operau și vapoarele Societății Ungare, care la rândul ei avea nevoie de un perimetru bine delimitat pentru activitățile pe care le desfășura pe raza portului Brăila⁴³. Demersuri similare au fost făcute de către conducerea companiei ruse în majoritatea porturilor românești în care au activat.

³⁹ *Ibidem*, nenumerotat.

⁴⁰ *Ibidem*, nenumerotat.

⁴¹ *Ibidem*, nenumerotat.

⁴² A.M.A.E., *Problema* 68, vol. 48, *Rusia – Activitatea în porturile Bechet, Brăila, Calafat și Corabia (1882-1913)*, nenumerotat.

⁴³ Nota Căpitanului portului Brăila, datată 10 martie 1897, către subordonați, în A.M.A.E., *Problema* 68, vol. 48, nenumerotat.

Rusofobia a fost un curent frecvent întâlnit în mediile politice și economice occidentale și nu de puține ori s-a dovedit exacerbat. Pe fondul acestor temeri, activitatea oricărei companii rusești era bănuită de scopuri subversive în interesul și la comanda decidenților din Imperiul Țarist. Din 1711 și până la declanșarea Primului Război Mondial, armatele țariste au invadat de 10 ori teritoriul românesc, provocând în același interval patru modificări ale graniței Rusiei cu țările române. O atitudine suspicioasă și rezervată față de firmele fondate cu capital rusesc a fost adoptată și de autoritățile de la București, conducând la identificarea și combaterea unor activități aflate dincolo de limita legalității.

Compania rusă nu s-a limitat doar la domeniul oficial de transportator de mărfuri și persoane. Personalul societății ruse de navigație pe Dunăre a avut misiunea să transporte în deplină siguranță către Odessa informații confidențiale din arealul gurilor Dunării. Dintr-un raport al Șefului Statului Major al României, colonelul Popovici, către Ministerul de Externe român, datat 7 iulie 1910, reieșea că agentul societății ruse de navigație din Galați, însoțit de agentul bulgar din Silistra, au vizitat portul Călărași, unde exista proiectul înființării unei agenții și posibilitatea ca un vapor rusesc să efectueze curse pe itinerariul Călărași – Silistra. Din informațiile interceptate, cei doi agenți ai companiei ruse au discutat pe larg asupra statutului internațional al brațului dunărean Borcea. Intenția societății ruse de a naviga pe brațul Borcea avea legătură cu întrevederea acestora cu „capii armatei bulgare din Silistra”. Colonelul Popovici le solicitase factorilor de decizie din Ministerul de Externe român să nu răspundă pozitiv la solicitările sosite din partea guvernului rus pentru că ar periclita măsurile de apărare ale României⁴⁴. Dar de unde această stare de nesiguranță la granița de sud a României?

În 1900 a izbucnit o criză între România și Bulgaria provocată de pretențiile ambelor state asupra unei mici insule dunărene, Bujorcanu, situată între localitățile Zimnicea și Șiștovo. Bulgaria a afirmat în mod public că se bucură de sprijinul Imperiului Țarist, iar disputa diplomatică era pe cale să degenereze într-un conflict armat. Intervenția Rusiei la Sofia, pusă pe seama jocului la două capete al diplomației de la Sankt Petersburg, a dus la încheierea conflictului diplomatic dintre români și bulgari⁴⁵.

În toamna anului 1902, în cadrul cercurilor conducătoare ale Imperiului Țarist s-a discutat lichidarea Societății ruse de navigație pe Dunăre și Marea Neagră, cu începere de la 1 ianuarie 1903. Reprezentanții diplomați ai României

⁴⁴ *Ibidem*, nenumerotat.

⁴⁵ Nicolae Ioniță, *Imaginea relațiilor româno-ruse din perioada 1878-1908 în documente diplomatice germane*, în „Revista Arhivelor”, vol. 86, nr. 1, 2009, p. 169.

în Rusia au urmărit atent desfășurarea evenimentelor. Gazeta „Odescky Listok” din Odessa scria încă din 6 octombrie 1902 de intențiile ruse de a lichida compania de navigație⁴⁶. La data de 4 noiembrie 1902, misiunea diplomatică a României la Sankt Petersburg a transmis Centralei de la București două articole din ziarul rus „Peterburgskia Wiedomoste” referitoare la apropiata lichidare a societății ruse, cu mențiunea că „prin cercurile financiare se vorbea de ceva timp de această situație”⁴⁷. Printre motivele invocate de autoritățile țariste pentru desființarea societății ruse de navigație s-au numărat și managementul defectuos al directorului companiei, Kocetow. Ziarul „Peterburgskie Vedomosti” a publicat pe 24 octombrie 1902 articolul *Chestiunea Navigațiunii pe Marea Neagră și Dunăre*⁴⁸. În coloanele acestuia se dezbătea pe larg activitatea societății ruse de navigație. Se considera de către autorii articolului că niciunul dintre directorii companiei nu a gestionat corect activitatea societății și au împiedicat prin acțiunile lor dezvoltarea normală a acesteia și realizarea unui pilon al intereselor comerciale la gurile Dunării. Înlocuirea directorului Kocetow s-a produs atât pe fondul unor fapte compromițătoare imputate de către acționari și Guvernul de la Sankt Petersburg, cât și din cauza greșelilor sale, incomplet acoperite. Dar, mai presus de toate, lipsa de experiență a fostului manager a fost principala cauză a eșecului societății. Directorul Kocetow avea competențe restrânse în probleme de comerț internațional și industrie și nu de puține ori au fost semnalate tendințele sale autoritare față de puținii acționari ai companiei⁴⁹.

Factorii politici petersburghezi, prin vocea gazetelor, considerau că au fost „date în vileag” anomaliile existente la nivelul conducerii societății și că guvernul spera să reușească, cu ajutorul companiei, să redreseze situația „Societății ruse de navigațiune cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre”. Ziariștii ruși au subliniat că activitatea societății „trebuie să fie comercială în primul rând și nici de cum politică”. Așadar, se credea de cuviință că una din condițiile primordiale pentru funcționarea normală a casei de navigație consta în a nu se interpreta că navigația pe Marea Neagră și pe Dunăre ar fi o întreprindere monopolizată de stat, întrucât majoritatea acțiunilor erau deținute de statul rus. În cadrul Adunărilor Generale trebuia să răzbată vocea cercurilor comerciale din rândurile acționarilor, care nu

⁴⁶ „Odescky Listok”, nr. 257, 6 octombrie 1902, apud A.M.A.E., *Problema* 68, vol. 47, nenumărat.

⁴⁷ A.M.A.E., *Problema* 68, vol. 47, nenumărat.

⁴⁸ *Chestiunea Navigațiunii pe Marea Neagră și Dunăre*, în „Peterburgskie Vedomosti”, nr. 291, 24 octombrie 1902, apud A.M.A.E., *Problema* 68, vol. 47, nenumărat.

⁴⁹ A.M.A.E., *Problema* 68, vol. 47, nenumărat.

trebuia să cedeze diverselor „combinațiuni de caracter politic sau chiar personal”, dirijate de decidenții politici⁵⁰.

Activul companiei ruse era evaluat, la 1 ianuarie 1902, la suma de 2.808.895 de ruble, dintre care circa două milioane de ruble constituiau „averea reală ce garantează capitalul fundamental al Societății, iar restul va acoperi diferite plăți către Stat și alte datorii”⁵¹. Autoritățile țariste doreau ca prin manevra de lichidare să obțină controlul societății în detrimentul acționarilor privați. Atașatii români în capitala Rusiei au intrat în posesia mai multor informații confidențiale prin intermediul diverselor surse din cadrul Ministerului Imperial de Finanțe din Rusia. Într-o notă transmisă de Legația României din capitala Imperiului Rus către Ministerul Afacerilor Externe de la București se confirma temerea că autoritățile ruse intenționau ca în cadrul Adunării Generale a acționarilor societății ruse de navigație, care urma să se desfășoare la Odessa, să obțină pachetul majoritar de acțiuni ale companiei, iar ulterior să stabilească o nouă orientare în activitatea și dezvoltarea acesteia⁵².

În cadrul Adunării Generale a acționarilor, desfășurată pe 17 noiembrie 1902 la Odessa, a fost aleasă o comisie de lichidare a societății și s-a procedat la destituirea directorului Kocetow și înlocuirea sa cu un anume Antropoff. La baza nemulțumirilor oficiale ale autorităților ruse s-a aflat faptul că societatea primea anual subsidii din partea statului rus, dar nu achita dividende acționarilor. Iar, cum subvențiile acordate de Guvernul rus pe milele maritime parcurse de navele companiei au încetat, s-a recurs la lichidarea rapidă a afacerilor. Cu toate acestea, „Societatea rusă de navigațiune cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre” s-a angajat să-și continue activitatea pe itinerariul dintre Odessa și porturile dunărene⁵³.

Ministerul de Finanțe al Rusiei a autorizat comisia de lichidare cu atribuții generale de conducere a companiei, considerându-se că serviciul rus de navigațiune nu își înceta activitatea pe perioada procesului de lichidare, care se întindea pe durata unui an, ci doar se proceda la o restrângere a operațiunilor sale. Din cadrul comisiei de lichidare au făcut parte Prințul Jurj E. Gagarin, consilierul de stat P. Bacorvsky, V. Albul, F. Riller, A. Crunberg, A. Deakoff și I. Sinadino⁵⁴.

Problema reorganizării Societății de navigațiune pe Marea Neagră și Dunăre, de care se preocupau cercurile politice și comerciale din sudul Rusiei, nu a

⁵⁰ *Ibidem*, nenumerotat.

⁵¹ *Ibidem*, nenumerotat.

⁵² *Ibidem*, nenumerotat.

⁵³ *Ibidem*, nenumerotat.

⁵⁴ *Ibidem*, nenumerotat.

luat direcția care se hotărâse în „Comisiunea presidată de Marele Duce Alexandru Mihailovici” și în care s-a propus „delicata soluție de a lichida erorile din trecut, trecând această Societate la Administrația Statului și lăsând totul pe baze comerciale”. Implicarea politică în activitatea societății asigura, în opinia gazetarilor ruși, dezvoltarea părții comerciale a companiei care până atunci a fost „suferindă și reclama ajutoare de la fisc din ce în ce mai mari”. Decizia lichidării societății i-a alarmat pe acționari și a dat o lovitură regretabilă afacerilor ruse în porturile dunărene⁵⁵.

Atașatii diplomatici români din capitala Rusiei considerau că lichidarea societății nu ar aduce beneficii unei alte companii de navigație din Rusia. Se credea, pe bună dreptate, că, în urma dispariției Societății ruse de navigație pe Marea Neagră și Dunăre, activitățile acesteia urmau să fie preluate de către companii cu capital străin, interesate să servească interesele occidentale în dauna celor impuse la acea dată firmei ruse de cercurile conducătoare petersburgheze. Insuccesul concurenței serviciilor ruse, chiar privilegiate de stat, cu societățile străine se explica în parte prin sistemul sprijinirii lor cu subvenții, care la acel moment asigurau dividendele, încurajând prin aceasta inactivitatea comercială. Prin stabilirea unor legături strânse între societățile particulare ruse de navigație și între cele ale statului se puteau obține succese remarcabile, astfel încât o asemenea întreprindere s-ar fi putut aplica cu ocazia reorganizării „Societății de navigațiune pe Marea Neagră și Dunăre”⁵⁶.

Analizele sosite din partea diplomaților români la Sankt Petersburg conțineau mențiunea că „ruinarea serviciului navigațiunei actuale în folosul concurenței străine nu intra încontestabil în intențiile conducătorilor luminați ai comerțului și industriei naționale ruse și acele nedumeriri despre care se vorbește s-au întâmplat probabil numai din cauza imprudențelor organelor executive”⁵⁷.

Se considera de către analiștii ruși că societatea rusă nu putea concura cu casele de navigație austriece, maghiare și cea română. Simpla dorință a decidenților ruși de a concura cu rivali economici occidentali conducea societatea rusă la „bancrută” sigură. În opinia cercurilor conducătoare din Rusia, casa de navigație a rușilor din Odessa trebuia să se mărginească la operațiuni efectuate între porturile dunărene și ale Prutului cu cele amplasate pe coasta Mării Negre, considerându-se că transporturile de mărfuri între diferitele porturi dunărene nu constituiau obiectul activității rușilor, ci activitatea trebuia desfășurată de către

⁵⁵ *Ibidem*, nenumărat.

⁵⁶ *Ibidem*, nenumărat.

⁵⁷ *Ibidem*, nenumărat.

străini. Aceeași sursă considera că nu se poate concura cu străinii, mai ales și din cauza a tot felul de șicane din partea caselor de navigație cu capital occidental, aspect de care societatea rusă s-a plâns frecvent autorităților române⁵⁸.

Cercurile conducătoare din Imperiul Țarist, interesate în mod direct de gestiunea propriilor companii care operau pe teritoriul altor state, l-au numit președinte al Comisiei de lichidare a „Societății ruse de navigație pe Marea Neagră și Dunăre” pe Marele Duce Alexandru Mihailovici. Acesta a condus echipa de specialiști ruși care a procedat la lichidarea activelor și a dispus reorganizarea casei ruse de navigație din arealul gurilor Dunării sub directa coordonare a Cabinetului din Sankt Petersburg.

Concluzii

În urma reorganizării, societatea rusă de navigație s-a limitat la activități de cabotaj între porturile rusești de pe Prut și cele de pe sectorul maritim al Dunării, unde produsele agroalimentare erau transbordate pe vase maritime și luau calea marelui antrepozit rus din Odessa pentru a fi vândute partenerilor comerciali occidentali. Implicarea Rusiei în cadrul comerțului și transporturilor de mărfuri de la gurile Dunării a fost un moft al cercurilor conducătoare petersburgheze, venit pe fondul creșterii ponderii hinterlandului danubian în cadrul pieței cerealiere europene. În linii mari, „Societatea rusă de navigație cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre” a fost avangarda expansionismului țarist la Dunărea de Jos și nu a reprezentat un rival adevărat pentru casele de navigație controlate de cancelariile celorlalte mari puteri europene.

Izbucnirea Primului Război Mondial a schimbat radical mersul firesc al lucrurilor în lume; întregul mapamond a început să întrețină cu mari sacrificii economia de război. Abdicarea țarului Nicolae al II-lea, Revoluția bolșevică din Octombrie și declanșarea Războiului Civil Rus au zguduit din temelii societatea rusă. Noul imperiu din Răsăritul Europei nu s-a arătat indiferent față de gurile Dunării, dar a utilizat alte instrumente, spre deosebire de expansionismul țarist care a văzut în „Societatea rusă de navigație pe Marea Neagră și Dunăre” unealta perfectă pentru îndeplinirea propriilor idealuri.

ANEXE

⁵⁸ *Ibidem*, nenumerotat.

Anexa 1 - Actul de constituire a „Societății ruse de navigație cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre”, publicat în „Monitorul Oficial” din 10 mai 1889 (stil vechi).

Tribunalul Ilfov, secția comercială

Conform cererei înregistrată la No. 3.570, subsemnatul certifică că, în registrul firmelor sociale ținut de acest tribunal, s'a înscris la No. 489 din 1889, firma comercială societatea rusă de navigațiune cu vapoare pe Marea-Neagră și Dunăre având de scop întreținerea comunicației cu vapoare între Odesa și porturile Dunărene. Această societate se administrează de un consiliu de administrație sau direcție compus din patru directori și anume: Principele Gheorghe Gagarin, A. Russof, A. Grimberg și M. Mavrocordat, toți domiciliați în Odesa; pe lângă acest consiliu de administrație există o comisie de control compusă din cinci membri și anume: A.M. Chamie, L.I. Perlman, A.C. Baliozu, N.P. Sinadino, P.V. Kuchov, asemenea domiciliați în Odesa; durata societății este nelimitată, având un capital de 1.200.00 ruble, împărțit în 4.800 acțiuni a 250 ruble fiecare. Sediul principal al societății este în Odesa având o agenție generală în București, strada Clemenței No. 35, iar birouri de comisioane în următoarele porturi: Sulina, Tulcea, Galați, Brăila, Gura-Ialomiței, Hârșova, Cernavodă, Oltenița, Giurgiu, Turnu-Măgurele, Corabia, Celeiu, Bechet, Calafat și Turnu-Severin; procuratorul general este D. Constantin Iacovenco, în baza procurei legalisată pentru traducțiuni de ministerul afacerilor străine sub. No. 356 din 1889 și transcrisă la acest tribunal la No. 258 din 1889, domiciliat în strada Clemenței No. 35; statutele cu data 10 Martie 1886, ale acestei asociațiuni, sunt depuse la acest tribunal și trecute în registrul societăților la No. 149 din 1889, pentru care s'a format dosarul No. 663 din 1889, liberându-se acest certificat, spre a se publica în *Monitorul oficial*.

p. Grefier, *Niculescu*.

No. 4.285, 1889, Maiu 8.

Sursa: „Monitorul Oficial”, București, 10 mai 1889 (pe stil vechi), p. 782.

Anexa 2 – Statutele „Societății ruse de navigație cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre”, depuse la Ministerul de Externe al României în anul 1889.

Societatea de Navigațiune pe Marea Neagră și pe Dunăre

- 1) Autorizată prin înaltă aprobare a statutelor, la 25 Maiu 1888.
- 2) Fondator: „Casa de comerț Principele Gheorghe Gagarin et. C.”

3) În periodul de navigațiune care este de 8 luni pe an, sunt obligatorii următoarele curse:

a) săptămânal: Odessa – Ismail – Chilia – Reni – Ismail – Sulina – Odessa;

b) săptămânal: Odessa – Sulina – Tulcea – Galați – Brăila – Hârșova – Cernavodă – Sliștra – Oltenița – Turtucaia – Giurgiu – Ruscium – Sistov și pe aceeași cale și înapoi;

c) săptămânal: cu șleपुरi (cu vapoare) pentru transport de mărfuri, de la Reni la Galați – Brăila – Hârșova – Cernavodă – Silistra – Oltenița – Turtucaia – Giurgiu – Ruscium – Șistov – Zimnicea – Turnu-Măgurele – Nicopole – Corabia – Bechet – Rahiva – Lom. Palanca – Vidin – Calafat – Rudujevatș – Turnu-Severin – Cladova și înapoi pe aceeași cale.

4) Este obligatorie întreținerea a 2 vapoare cu viteza mijlocie de 7 noduri pe linia: Odessa – Ismail și Odessa – Șistov. Capacitatea de încărcare să fie de cel puțin 25.000 pud. Pe linia Reni – Cladova, cel puțin 3 șleपुरi (cu vapor) de fluviu, cu o capacitate de încărcare de cel puțin 15.000 pud. Afară de aceasta, cel puțin 10 vase pentru transport de petrol, cu capacitatea de încărcare de minimum 15.000 pud.

5) Guvernul rusesc se obligă a plăti următoarea subvențiune:

a) Pentru linia Odessa – Șistovo, în timpul celor 12 de la început: 1 rublă și 95 copeici pentru o milă pe an, însă maximum 5.332 ruble în total;

b) Pentru linia Odessa – Ismail, în timpul celor 10 ani de la început: 1 rublă pentru fiecare milă, pe an însă maximum 7.938 ruble;

c) Pentru toate celelalte curse împreună: maximum: 112.951 ruble pe an.

Subvențiunea se va plăti lunar și de către casieria statului din Odessa.

6) Societatea este obligată să transporte gratuit: Curierii statului, scrisori și colete poștale împreună cu personalul de poștă necesar.

Ea va acorda o reducere a tarifului de 50% tuturor militarilor și transporturilor militare.

7) În cas de rășboiu, toate vapoarele se vor pune – după cerere – la dispozițiunea guvernului care nu va plăti pentru aceasta decât 6% din capitalul de întreținere și va îngriji pentru întreținerea vaselor în tot timpul întrebuințării lor.

În cas de rășboiu, societatea va ceda guvernului întregul său material pentru prețul ce a costat-o.

8) Societatea este liberă a angaja pentru serviciile sale oficeri, ingineri, piloți, mașiniști, mateloți și medici ai marinei de rășboiu; – va cere însă consimțământul autorităților militare respective.

9) Nu vor putea face parte din personalul ei – fie pentru orice serviciu – decât supuși ruși.

10) Capitalul de fundațiune al societăței se fixază la suma de 2.200.000 ruble și se împarte în 8.800 acțiuni a 250 ruble fiecare.

Până la suma de 1.900.000 ruble, acțiunile vor trebui să poarte numele acționarilor respectivi și vor putea fi liberate decât la supuși ruși. Acțiunile celelalte (în valoare de 300.00 ruble) vor putea fi eliberate: „*au porteur*”.

Sursa: A.M.A.E., *Problema* 68, vol. 47, nenumrotat.

Anexa 3 – Extras din ziarul „Odesky Listok” [nr. 257, Odessa, 6 octombrie 1902 (stil vechi)] cu privire la lichidarea Societății ruse de navigație cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre”.

Ministerul Afacerilor Străine, Copie, Traducerea,
Extract din ziarul de Odesa „Odesky Listok” de la 6 Octombrie 1902, No. 257.

Lichidarea Societății de navigație pe Marea Neagră și Dunărea.

Secțiunea navigației comerciale a comunicat oficial direcțiunii Societății de Navigație pe Marea Neagră și Dunăre că expirând la 1 Ianuarie 1903 termenul relațiilor obligatorii ale Societății cu Guvernul în privința întreținerii comunicațiilor de navigație între Odesa și porturile Dunărene, menționatele relații obligatorii, dupe dispozițiunea Dlui Ministru de Finanțe, nu vor mai fi prelungite și plata după mile de la această dată nu se va mai libera Societății.

Afacerile Societății care primea până acum subsidii în suma de 313.000 ruble anual, au fost de o importanță așa de mică, că, în decurs de mai mulți ani ea n-a dat acționarilor nici-un dividend. Acum încetând plata pe mile, rămâne o singură eșire – grabnica lichidare a afacerilor ei. – În acest scop la 17 Noembrie se va convoca de urgență adunarea generală a acționarilor, care va trebui să aleagă comisiune de lichidare. Directorul din partea guvernelor, E.S. Coceloff, a fost rechemat și în locul lui s-a numit Antropoff.

Pentru conformitatea traducerii, Interpretul Consulatului General
(s) V. Sămureanu

Sursa: A.M.A.E., *Problema* 68, vol. 47, nenumrotat.

Anexa 4 – Traducerea unor articole din presa rusă cu privire la situația „Societății ruse de navigație cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre”; Legația României din Sankt Petersburg, octombrie 1902.

Legation Royale de Roumanie, St. Petersburg, 25 Octombrie 1902

Legățiunea de la St. Petersburg are onoarea a înainta, aici alăturat în traducere română, Ministerului Regal al Afacerilor Străine două articole publicate în ziarul „St. Peterburgskia Wiedomosti”

I) din 17 Octombrie ct. sub titlul de: „Navigațiunea pe Dunăre”; și

II) din 21 Octombrie ct. sub titlul de: „Societatea de navigație pe M-Neagră și Dunăre”.

Cu această ocaziune Legățiunea crede de cuviință, să adauge, cum că de cât-va timp se vorbea prin cercurile financiare de aici despre apropiata lichidare a Societății ruse de navigațiune pe Marea-Neagră și pe Dunăre, fără însă a se ști ceva precis în această privință; iar acum s-ar fi hotărât ca această lichidare să se înceapă peste o lună.

Spre a verifica aceste svonuri, Legățiunea luând informațiuni de la Ministerul Imperial de Finanțe, a aflat în mod pozitiv, că la 21 ale viitoarei luni Noembrie va avea loc la Odessa adunarea generală a acționarilor, când se va lua hotărârea definitivă, asupra ce o să devie în viitor această Societate de navigațiune.

Cum Guvernul rusesc posedă numărul cel mai considerabil de acțiuni ale sus-zisei Societăți, – se înțelege de la sine, că o să-i fie ușor a interveni pe lângă ceilalți acționari de a nu se prea opune în adunarea generală la luarea unei decisiuni în sensul, ce-i convine mai bine.

Este posibil, ca Guvernul Imperial să aibă intențiunea de a cumpăra toate acțiunile deținute încă de particulari, – pentru ca mântuindu-se astfel de toți acționarii să devie el singur stăpânul absolut al acestei Societăți de navigațiune și după aceea să-i dea, poate, o direcție cu totul alta decât cea până acum.

Dacă este într-adevăr un plan de așa fel, apoi el este de o cam dată ținut în secret; d-aceea Legățiunea n-a putut încă, să afle ceva stabilit în această privință de la Ministerul de Finanțe.

Causele, cari au adus aici Societatea această de navigațiune, ar fi numeroase.

Vina de căpetenie ar cădea însă asupra fostului ei director oficial d. Kocetow. Asupra modului, cum s-a condus de el această întreprindere, i se fac multe imputări, dintre cari unele sunt, se zice, destul de compromițătoare.

Dacă în cazul extrem s-ar decide lichidarea acestei Societăți în felul presupus mai sus, - deținătorii de acțiuni nu ar fi în pierdere. În adevăr: activul Societății de la 1 Ianuarie 1902 a fost evaluat la suma de 2.808.895 ruble, dintre cari aproape două milioane constituie averea reală, ce garantează capitalul fundamental al Societății, iar restul va acoperi diferitele plăți ale Societății către Stat, și alte datorii. Capitalul Societății fiind de 1.737.600 ruble divizat în 11.584 acțiuni, rezultă, că dacă s-ar hotărî lichidarea acestei întreprinderi, apoi de fiecare acțiune se va plăti 175 ruble, deci un câștig de 25 ruble în raport cu valoarea actuală (150 ruble) a fiecărei acțiuni.

Sursa: A.M.A.E., *Problema* 68, vol. 47, nenumerotat.

Anexa 5 – Nota Legației României cu privire la situația „Societății ruse de navigație cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre”, datată 29 noiembrie 1902 (stil vechi).

Legation Royale de Roumanie, St. Petersburg, 29 Noembrie 1902

Notă verbală.

Spre urmare la nota sa No. 718 din 25 Octombrie a.ct., Legațiunea de la St. Petersburg are onoare a înainta Ministerului Regal al Afacerilor Străine, aici alăturat în traducțiune română, două articole din ziarul „St. Petersburgskia Wiedomoski” (din 24 și 25 Noembrie 1902) cu privire la Societatea rusă de navigațiune pe Marea Neagră și Dunăre.

Odată cu aceasta se aduce la cunoștința Ministerului, că Legațiunea luând informațiuni de la Ministerul Imperial de Finanțe a aflat cele ce urmează:

La adunarea generală a acționarilor acestei Societăți de navigațiune, care a avut loc acum o săptămână la Odessa, s-a hotărât lichidarea acestei întreprinderi. Decisiunea aceasta a fost luată atât în urma refuzului categoric al Guvernului de a mai acorda Societății subvenții anuale, fără de cari îi e imposibil de a lucra înainte, cât și în urma raportului Comisiunei de revisuire, din care raport rezultă, cum că fosta administrație ar fi comis lucruri anormale la stabilirea bilanțelor anuale, prezentând meștesugit excedente pentru dividendele acționarilor, de și aceste excedente nu existau de loc în realitate. În Comisiunea de lichidare au fost numiți prințul Jury E. Gagarin și consilierul de stat actual d. P. Barkovsky,; iar în Consiliul de verificare s-au ales dnii. V. Albul, F. Biller, A. Grünberg, A. Deakoff și I. Sinadino.

Cum lucrările de lichidare o să dureze poate până la un an și ceva, apoi Ministerul de Finanțe a autorizat sus-zisa Comisiune de lichidare și cum atribuțiunile direcțiunei generale a acestei Societăți de navigație.

Ori-cum, serviciul rus de navigațiune pe Marea-Neagră și Dunăre n-o să-și curmeze de fel activitatea, cu toate că-și va restrânge poate întrucât-va operațiunile sale în cursul lucrărilor Comisiunei de lichidare, respectând intact toate angajamentele luate în trecut asupra-i prin încheieri de diferite convenții, cum ar fi de pildă învoiela cu Societatea de navigațiune din Serbia.

Legațiunea de la Petersburg crede că Guvernul rusesc, – lămurindu-se asupra situațiunei reale a Societății aceste de navigațiune dintre Odessa și porturile Dunărei, după ce va achita datoriile ei și după ce va plăti toate acțiunile prezentate de particulari după cursul stabilit de Comisiunea de lichidare, – o să remână

probabil singurul stăpân al acestui serviciu de navigațiune, dându-i Direcțiunea ce o vroi și fixându-i un alt program de acțiune decât cel de până acum.

Sursa: A.M.A.E., *Problema* 68, vol. 47, nenumerotat.

Anexa 6 – Nota Legației României cu privire la știrile referitoare la „Societatea rusă de navigație cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre” apărute în ziarul „St. Petersburgskia Wiedomoski”, din 24 octombrie 1902 (stil vechi).

Anexa I la nota nr. 798/1902 a Legațiunei din Petersburg

St. Petersburgskia Wiedomoski nr. 291 din 24 Octombrie publică următorul articol intitulat „Chestiunea navigațiunei pe Marea Neagră și Dunăre”.

În Societatea de navigațiune pe Marea Neagră și Dunăre nu merge totul cum se cade; asupra mersului anormal al acestei întreprinderi s-a vorbit nu o singură dată. Deși ea costă mulți bani fiscului, sus-zisa Societate nu-i aduce în schimb nici un profit fie moral, fie material acolo, unde Rusia are nevoie de aceasta.

Cu toate că s-au schimbat mulți directori-administratori ai acestei întreprinderi, totu-și nici unul dintr’înșii n-a știut să o dirigeze pe drumul adevărat și astfel la baza ei e tot ceva fals, care împedică dezvoltarea-i normală.

Fostul director d. Kocetow a fost înlocuit nu atât din cauza faptelor compromițătoare, ce i se impută, sau din cauza restrânselor sale competențe în chestiunile de comerț și industrie, sau poate din cauza tendințelor sale autoritare față de puținii acționari ai Societății de navigațiune pe Marea Neagră și Dunăre...

Dacă afacerile Societății aceste ar fi mers bine, apoi greșelile dlui. Kocetow ar fi fost acoperite și împăcate; Ministerul Finanțelor a observat însă, că lucrurile merg slab și în această privință, ceea ce însemnează cu alte cuvinte, cum că Societatea de navigație condusă de dl. Kocetow nu satisface nici una din țintele-i propuse.

Constatăm azi cu bucurie, că s-au dau în vileag o parte din acele anomalii, din cauza cărora sufereau afacerile ruse la Dunăre, și că prin schimbarea personalului conducător al Societății Guvernul vrea să vie în ajutorul întreprinderii murinde, care trebuie să fie comercială în primul rând, iar nici de cum politică.

De la schimbarea personalului diriguit al Societății n-o să dispară tot răul. Ni se pare că una dintre primele condiții a funcționării cum se cuvine a Societății ar fi, ca navigațiunea pe Marea Neagră și pe Dunăre să nu fie o întreprindere aparținând Statului, cum sunt lucrurile azi, când în faptă acționarii nu pot controla mersul Societății și decisiunilor adunărilor generale, din cauză că

majoritatea acțiunilor sunt deținute de Stat. În această condițiune partea comercială a întreprinderii cedează locul său diferitelor combinațiuni de caracter politic, sau chiar personal.

E greu a spune, cum s-ar atrage simpatiile lumii comerciale către Societatea aceasta de navigațiune. Nouă ni se pare că s-ar putea asigura mersul cu succes al Societății, dacă acțiunile deținute în mare parte de Stat ar trece treptat în mâinile particularilor. Pentru aceasta trebuie, sau ca acțiunile să fie puse în circulația pieței comerciale, sau o vremelnică lichidație a tuturor afacerilor Societății. Cât timp întreprinderea se va găsi în mâinile Statului, noi credem că ea n-o să urnească din loc, dar o să reclame pe an, ce trece, din ce în ce mai mari subsidii.

Societatea aceasta rusă nu poate concura cu societățile de navigațiune austriacă, ungară și chiar cea română; dorința de a concura va duce societatea rusă la bancrută sigură.

Noi rușii să ne căutăm câștigul acolo unde lucrul acesta nu e comod societăților mai sus-menționate. De aceea trebuie stabilit un serviciu de relațiuni de navigație între porturile Dunării și Prutului cu porturile Mării Negre. Transportul de mărfuri între diferitele porturi dunărene nu e lucrul nostru, al rușilor, să lăsăm ca străinii să se ocupe de el. Oricum, noi nu putem concura cu ei, mai ales și din cauza a tot felul de persecuții din partea lor, de cari Societatea noastră s-a tot plâns totdeauna în contra României.

Am vrea să spunem aici două-trei cuvinte de agențiile Societății în străinătate, în porturile de pe Dunăre. Prima condiție a succesului activității Societății constă într-aceea, ca posturile să fie ocupate numai de ruși de origine; numai ei pot fi cu totul liberi de influențele locale, în mare parte caracter politic. La aceasta să tindem din răspuțeri...

Dacă s-ar ivi teama, că astfel de agenți n-o să cunoască de ajuns condițiile locale, apoi li s-ar putea veni lesne în ajutor, prin numirile de ajutoare sau secretari dintre indigeni locali, interesând pe aceștia din urmă, nu atât cu o leafă fixă, cât cu niște procente fixe din câștigurile realizate de agențiile din transportul de mărfuri. Laolaltă aceste ajutoare ar fi și niște intermediari în afacerile comerciale, de cumpărări și schimburi.

În orice caz trebuie să profităm de reorganizația în perspectivă, spre a sfârși odată pentru totdeauna cu înclinările diplomatice ale Domnilor agenți și cu acele tendințe, cari sileau într-o vreme pe același domn Kocetow, să ridice un toast pe teritoriul rus pentru succesele lui Milan Obrenovici, Vladan Georgievici și Comp. (!!).

Noi credem, că în astfel de condițiuni acțiunile Societății de navigație vor depăși valoarea lor nominală și chestiunea unirei nu numai politice și pur reale cu frații noștri de la Dunăre va merge înainte, nu făcând sărituri, ci lin, egal, liniștit, ca mersul unei întreprinderi comerciale bine chibzuite și solid conduse.

Sursa: A.M.A.E., *Problema* 68, vol. 47, nenumerotat.

Anexa 7 – Notă informativă a Legației României din Sankt Petersburg cu privire la lichidarea „Societății ruse de navigație cu vapoare pe Marea Neagră și Dunăre”, datată noiembrie 1902 (stil vechi).

Anexa II la nota nr. 798/1902 a Legațiunii de la St. Petersburg

St Peterburgskia Wiedomoski nr. 292 din 25 Octombrie 1902 publică o corespondență din Odessa asupra „Societății de navigațiune pe Marea Neagră și Dunăre”

Chestiunea reorganizării Societății de navigațiune pe M-Neagră și Dunăre, de care se preocupă toți în sudul Rusiei, n-a luat spre regret acea direcțiune, ce se hotărâse în Comisiunea presidată de Marele-Duce Alexandru Mihailovici.

Această comisiune, lucrând în cursul iernei trecute, a luat în considerațiune varietatea de interese, ce se ciocnea la Dunărea de jos, și a propus pentru Societatea de navigație pe Marea-Neagră și Dunăre delicata soluție de a lichida erorile din trecut, trecând această Societate la Administrația Statului și lăsând-o tot pe bazele comerciale.

O astfel de propunere mai presenta și avantajul, că pe măsura consolidării întreprinderii îi asigura dezvoltarea părții ei comerciale, parte ce rămânea până acum suferindă și reclama ajutoare de la fisc din ce în ce mai mari.

Înștiințarea despre hotărârea luată pentru lichidarea Societății acestea de navigație a produs de sigur nu puțină alarmă; o astfel de lichidațiune presenta pierderi deținătorilor de acțiuni; afară de aceasta însă lichidarea hotărâtă va aduce o lovitură regretabilă întregii afaceri ruse pre Dunăre.

Aici pentru navigațiunea și în parte pentru comerțul Rusiei s-a reținut cu mari cheltuieli o regiune de acțiune, de care se vor grăbi acum a se folosi de sigur străinii – concurenții noștri – și deja umblă svonuri despre măsurile luate de ei întru aceasta.

Ar fi inutil, să sperăm, că lichidarea făcută va fi în folosul unei alte întreprinderi particulare ruse de navigațiune, întru-cât practica a dovedit, cum că o astfel de concurență nu reușește și Societatea rusă de navigație o să cedeze locul său unei societăți străine, sau lucrând cu capitaluri străine o să servească în faptă interesele străine, iar nu cele rusești.

Insuccesul concurenței serviciilor ruse, chiar privilegiate de navigațiune, cu Societățile străine se explică în parte prin sistemul sprijinirii lor cu subvenții, care în starea actuală de lucruri asigură dividendele și prin aceasta încurajează inactivitatea comercială.

Aici trebuie, să adăugăm, că s-ar obține nise succese bune prin stabilirea unei legături strânse între societățile particulare ruse de navigațiune și între cele ale Statului. Iată ar fi bine aici a se face o astfel de încercare cu ocasiunea reorganizării Societății de navigațiune pe Marea-Neagră și Dunăre.

Trebuie nădejduit, că acei, de cari depinde direcțiunea în principii a dezvoltării navigațiunei din Rusia, o să arate la timp influența lor, întru-cât ruinarea serviciului navigațiunei actuale în folosul concurenței străine nu întră incontestabil în intențiile conducătorilor luminați ai comerțului și industriei naționale ruse și acele neomeniri despre cari se vorbește acum, s-au întâmplat probabil numai din cauza imprudențelor organelor executive.

Sursa: A.M.A.E., *Problema* 68, vol. 47, nenumerotat.

BIJUTIERI ȘI FOTOGRAFI FURNIZORI AI CASEI REGALE A ROMÂNIEI. SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

**JEWELLERS AND PHOTOGRAPHERS WHO WERE SUPPLIERS OF THE ROMANIAN ROYAL HOUSE
END OF THE 19TH CENTURY – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY**

Florin Georgescu*

Abstract

Ever since the first years of its establishment, the Romanian monarchy was characterized, similarly to the great European Royal Houses, through the existence of what can be considered a true institution, that of royal suppliers. This institution functioned until 1947, the year of King Michael's forced abdication. The present article is based on the study of an album of manufacturers and traders entitled "The frontrunners of commerce and industry", published in Bucharest in 1905 by the G.A. Tacid Publishing House and printed at the "Bukarester Tagblatt" Printing House, 7-9 Karagheorghevici Street.

Among these representatives of the Romanian business milieu of the late 19th and early 20th century were also the suppliers of the Romanian Royal House. This study surveys the most emblematic suppliers of the Royal House, who distinguished themselves both in the art of jewellery - Joseph Resch, M. Cromberg, Gheorghe Costache Nicolau, Theodor Radivon and Carol Rott - , and in that of capturing on photographic paper the history of the Romanian Royal House at the end of the 19th century and during the first years of the 20th century: Franz Mandy and Julieta & Adolf Klingsberg.

Key words: royal suppliers, Joseph Resch, Franz Mandy, Julieta.

Monarhia română, asemenea marilor Curți Regale europene, s-a caracterizat, încă din primii ani de la fondare, și prin existența a ceea ce poate fi considerată o adevărată instituție, cea a furnizorilor regali. Această instituție a funcționat până în anul 1947, anul abdicării forțate a Regelui Mihai. Articolul de față are la bază studiarea unui album al industriașilor și comercianților, intitulat *Fruntașii comerțului și industriei. Album. Ediție Specială*. Albumul a fost editat în

* Muzeograf, Muzeul Național de Istorie a României, Compartimentul de Istorie Modernă și Contemporană din cadrul Secției de Istorie Modernă, Medievală și Contemporană; doctor în istorie, e-mail: fgeorgescu11@yahoo.fr

anul 1905 la București de către Editura G.A. Tacid, fiind tipărit în cadrul Tipografiei „Bukarester Tagblatt”, strada Karageorgevici nr. 7-9.

În categoria acestor reprezentanți ai mediului de afaceri de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea din spațiul românesc, s-au înscris și furnizorii Casei Regale a României.

Studiul îi trece în revistă pe cei mai reprezentativi furnizori ai Casei Regale care s-au evidențiat, pe de o parte, în arta bijuteriei și, pe de alta, în cea a surprinderii pe hârtia fotografică a istoriei Familiei regale a României la sfârșitul secolului al XIX-lea și primii ani ai secolului trecut.

O primă categorie evocată este aceea a proprietarilor de case de bijuterii, domeniu care s-a bucurat de o atenție specială din partea Casei Regale, în rândurile de față urmând să facem referire la o serie de importanți bijutieri de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: Joseph Resch, M. Cromberg, Gheorghe Costache Nicolau, Theodor Radivon și Carol Rott.

Joseph Resch (foto 1), menționat, în albumul care stă la baza studiului, ca fiind cel care „a creat comerțul bijuteriei moderne”¹, și-a deschis magazinul în anul 1837, în prelungirea străzii Lipscani, între Hotel de France² și Casa Socec³ (Editura și Librăria „Socec&Co.”).

Doi ani mai târziu, în 1839, și-a mutat sediul în casele Greceanu, la intersecția dintre Calea Victoriei și Bulevardul Regina Elisabeta (este imobilul de apartamente cunoscut în epoca comunistă sub numele de blocul Delta Dunării și care actualmente găzduiește la parter Restaurantul Pizza Hut). În anul 1857 Joseph Resch și-a transferat casa de bijuterii în imobilul situat vis-a-vis de fostul sediu al Teatrului Național de pe Calea Victoriei, distrus în timpul bombardamentelor din aprilie 1944 (este vorba despre clădirea Hotelului Continental).

Casa de bijuterii Resch și-a îndeplinit funcția de furnizoare a Casei domnitoare încă din vremea domnitorilor Gheorghe Bibescu, Barbu Șirbey, a caimacamilor Constantin Cantacuzino și Alexandru D. Ghica (fost domn al Țării Românești), pentru ca același rol să îl îndeplinească apoi atât pentru Alexandru Ioan Cuza, cât și pentru Regele Carol I și Regina Elisabeta.

Între creațiile purtând marca Casei Resch se regăsesc diadema oferită Reginei Elisabeta cu prilejul intrării în țară prin Giurgiu, în anul 1868, sabia oferită Regelui Carol I de către armată, coroana primei suverane a României (**foto 2**), o serie de decorații în briliante dăruite Principesei Maria de către Regina Elisabeta,

¹ *Fruntașii comerțului și industriei. Album. Ediție Specială*, București, 1905, pag. 5.

² Astăzi, pe locul imobilului în care se afla Hotel de France, între Palatul Casei de Economii și Consemnațiuni și Magazinul Victoria, se regăsește sediul modern al Băncii Comerciale Române.

³ Casa Socec a fost cea mai importantă editură din România între 1870 și perioada interbelică, sediul acesteia fiind în actualul Magazin Victoria de pe Calea Victoriei din București, imobil în stil art-deco.

precum și diverse ordine naționale: Ordinul Național „Steaua României” în grad de Mare Cruce, model 1878 (**foto 3**), Ordinul Național „Coroana României” în grad de Mare Cruce, model 1881 (**foto 4**), precum și tocul-pană care a aparținut Regelui Carol I (**foto 5**), o serie de medalii comemorative, dintre care amintim medalia „Inaugurarea Palatului Ministerului Lucrărilor Publice”, 1910 (**foto 6**), astăzi sediul Primăriei Municipiului București, situat pe Bulevardul Regina Elisabeta, medalia „Sfințirea Catedralei Mitropoliei Moldovei din Iași”, 1886. (**foto 7**)

În ceea ce privește coroana Reginei Elisabeta, este de menționat aspectul referitor la realizarea respectivului însemn monarhic. Conform mențiunii prezentate în lucrarea *Fruntașii comerțului și industriei. Album. Ediție Specială*, editată la București în anul 1905, reiese că acea coroană este creația Casei de Bijuterii Resch.

Îndreptându-ne atenția spre un alt furnizor al Casei Regale, respectiv **M. Cromberg (foto 8)**, acesta a fost un bijutier născut în spațiul românesc și care și-a desăvârșit cunoștințele în afara țării. Ulterior, în anul 1854, a revenit la București, unde și-a deschis un prim atelier de profil pe strada Franceză, centrul bijutierilor epocii.

Odată cu transformarea Căii Victoriei în artera cu cel mai important vad comercial bucureștean, bijutierul Cromberg și-a transferat atelierul și magazinul „Cromberg și fii” în piața Sărindar, situată în fața Palatului Cercului Militar Național.

Anul 1898 a reprezentat, după 45 de ani de prestigioasă activitate, momentul preluării afacerii de către fiii săi, Armand (cavaler al Ordinului „Coroana României”) și Sylvain, inițiați în arta bijuteriei atât în țară, cât și în străinătate.

Un al treilea reprezentant al breslei bijutierilor a fost **Gheorghe Costache Nicolau (foto 9)**. Atât bijutier, cât și ceasornicar, cavaler al Ordinului „Coroana României”, Gheorghe Costache Nicolau a fost succesor la a treia generație al firmei constituite de către bunicul său, Chiriac Nicolau, în anul 1827. Activitatea a fost continuată de fiul acestuia, Costache Chiriac Nicolau, și ulterior de nepotul lui, Gheorghe Costache Nicolau, cel la care ne referim în rândurile de față și care a devenit, după formarea României Mari, președintele Asociației Generale a Bijutierilor, Ceasornicarilor și Meseriilor Similare din România, constituită la 29 septembrie 1923 la Timișoara.

Iată cum era caracterizat Gheorghe Costache Nicolau în „Gazeta Ceasornicarilor” nr. 9 din luna mai a anului 1924: „Meritele și capacitatea lui nu s-au recunoscut numai din partea colegilor de branșă, ci din partea tuturor asociațiilor comerciale și industriale, chiar și din partea Curții Regale. G. C. Nicolau este furnizorul Curții Regale, membru în comitetul Camerei de Comerț și

Industrie, membru al justiției de comerț etc. A fost și membru în Consiliul orașenesc al orașului București⁴.

Firma – „Magazin de Bijuterie, Orologerie și Orfevrărie” - era reprezentată în București prin două spații comerciale situate pe Calea Victoriei nr. 28 (în proximitatea Pasajului Macca-Villacrosse, vis-a-vis de clădirea care adăpostește sediul Poliției Capitalei și care se învecinează cu Magazinul Victoria), și pe strada Carol nr. 43 (astăzi strada Franceză).

Unul dintre furnizorii cei mai reprezentativi ai Casei Regale a României a fost **Theodor Radivon. (foto 10)**

Fiu al unui comerciant din Pitești, Theodor Radivon a sosit în București în anul 1873, devenind contabil în cadrul Casei de bijuterii și argintărie „Nicolae Carapati”, fondată în 1856 și al cărei proprietar era un cunoscut giuvaergiu din București. Magazinul acestuia se regăsea pe Calea Victoriei nr. 12 (o perioadă renumerată cu nr. 32, conform unor reclame din a doua jumătate a veacului al XIX-lea). Nicolae Carapati a fost furnizor al Caselor Domnitoare ale României și Serbiei, fiind menționat în anuarele comerciale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

În 1873, proprietarul casei de bijuterii care îi purta numele, Nicolae Carapati (1832-1888), „recunoscându-i capacitatea comercială”⁵ l-a asociat pe Theodor Radivon „în afacerile firmei, iar în anul 1890 deveni succesorul și proprietarul magazinului”⁶.

Un an mai târziu, în 1891, numele firmei a fost schimbat din „Carapati” în „Radivon”. Șapte ani mai târziu, în 1898, Theodor Radivon a ridicat un nou spațiu comercial pe bulevardul Elisabeta, la nr. 9 bis (clădirea există și astăzi, la parterul imobilului aflându-se fosta agenție de turism „Omnia” - **foto 11**), pe un teren aflat în proprietatea sa, renunțând la magazinul amplasat pe Calea Victoriei nr. 12. Ulterior, în anul formării României Mari, afacerea a fost preluată de fiul lui Theodor Radivon, Nicolae.

În ceea ce privește distincțiile primite de Theodor Radivon, este de amintit înainte de toate că a fost decorat cu Ordinul „Coroana României” în grad de cavaler, devenind și furnizor al Curții Regale (**foto 12**). A primit o serie de medalii de aur în cadrul manifestărilor expoziționale de profil desfășurate în țară. Anul 1900 a reprezentat primirea medaliei de argint în cadrul Expoziției Universale de la Paris.

Conform celor cuprinse în albumul editat în 1905, Theodor Radivon a fost „unicul executor al diferitelor ordine, relativ la podoabele bisericesti ale înalților noștri prelați, de a căror încredere și simpatie se bucură fără rezervă”⁷.

⁴ www.ceasuripentruromania.ro / Gheorghe C. NICOLAU (G.C.N.) Președintele.

⁵ *Fruntașii comerțului și industriei. Album. Ediție Specială*, București, 1905, pag. 95.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

Tocul-pană care a aparținut Regelui Carol I (**foto 13**), tava jubiliară cu efigiile Împăratului Traian și a Regelui Carol I, 1906 (**foto 14**), medalia comemorativă în care este reprezentată Regina Elisabeta, 1902 (**foto 15**), mărtişoarele în care este înfăţişat Principele Carol, realizate în 1900 (**foto 16**), respectiv 1902 (**foto 17**), sunt unele dintre cele mai reprezentative creații ale Casei de Bijuterii „Radivon”.

Furnizor al Casei regale a fost și **Carol Rott (foto 18)**, bijutier care a obținut diploma de capacitate a „stărostiei lucrătorilor bijutieri din Praga, în anul 1857, și după o practică a meseriei sale până la anul 1865, a venit în București unde a deschis actualul magazin de bijuterie din calea Mosilor No. 76”⁸. În acest mod este prezentat Carol Rott în anuarul personalităților comerciale, editat în anul 1905.

Un aspect semnificativ cu privire la creațiile lui Carol Rott și care este în concordanță cu apartenența sa la clubul select al furnizorilor Casei Regale este reflectat în publicația amintită: „Pe lângă alte lucruri de seamă, produse de regretatul Rott, sunt și mărturiile ce au servit la botezul prințesei Maria⁹, fiica neuitată a M.S. Reginei, mistria și ciocanul ce au servit M.S. Regelui la punerea pietrei fundamentale a podului peste Dunăre”¹⁰.

Carol Rott s-a evidențiat la sfârșitul secolului al XIX-lea și prin misiunea caritabilă îndeplinită, așa cum rezultă și din consemnarea prezentă în anuarul *Fruntașii comerțului și industriei. Album. Ediție Specială*, apărut la București în 1905: „Regretatul Rott a fost fondatorul societății de ajutor reciproc *Concordia, Egalitatea și Ronost*”¹¹. A fost decorat cu Ordinul „Serviciul Credincios”.

Arta bijuteriei a fost continuată începând cu anul 1890 de fiul său, Carol C. Rott care, „după terminarea Gimnaziului real din capitală și a serviciului militar, a devenit elevul prețiosului său părinte pe care l-a secondat cu îndemănare până la încetarea sa din viață”¹².

⁸ *Idem*, pagina 129.

⁹ **Maria, Princesă de Hohenzollern** (*Maria von Hohenzollern-Sigmaringen*, 27 august/8 septembrie 1870, București – 28 martie/9 aprilie 1874, Castelul Peleş, Sinaia) a fost unicul copil al Regelui Carol I al României și a Reginei Elisabeta. Prima prințesă de România s-a îmbolnăvit de scarlatină la București, datorită unei epidemii care se răspândise în capitală. A fost transportată la Castelul Peleş pentru tratament, unde a decedat. Deși îngropată inițial la Cotroceni, rămășițele prințesei au fost exhumate în 1916, la moartea Reginei Elisabeta, pentru a fi îngropată împreună cu aceasta la Mănăstirea Curtea de Argeș.

¹⁰ Este vorba despre Podul de la Cernavodă al cărui colectiv de proiectare și de execuție a fost condus de inginerul Anghel Saligny; a fost inaugurat în prezența Regelui Carol I în ziua de 15/26 septembrie 1895.

¹¹ *Fruntașii comerțului și industriei. Album. Ediție Specială*, București, 1905, pag. 129.

¹² *Ibidem*.

Îndreptându-ne atenția spre arta realizării fotografiilor, vom avea în vedere 2 importante studiouri de profil: „Franz Mandy” și „Julieta și Adolf Klingsberg”. Cărțile poștale și fotografiile purtând semnătura celor două ateliere foto au contribuit la păstrarea în cadrul colecțiilor muzeale, a bibliotecilor și a fondurilor de arhivă a unor mărturii semnificative privind membrii Familiei regale, aspecte cu caracter oficial, dar și din viața cotidiană a acestora.

Astfel, în ceea ce privește studioul „**Franz Mandy**”¹³ (foto 19), proprietarul al cărui nume îl poartă și-a deschis primul atelier fotografic în București în luna iunie a anului 1877, „pe locul prin care azi trece str. Sărindar”¹⁴. Cinci ani mai târziu, în 1882, Franz Mandy și-a transferat studioul într-o clădire construită prin forțe proprii și care se afla în piața fostului Teatru Național de pe Calea Victoriei, astăzi regăsindu-se în acel loc Hotelul Novotel.

Primii pași spre ceea ce a determinat acordarea statutului de furnizor al Casei Regale au fost făcuți în timpul Războiului de Independență (1877-1878), când Franz Mandy „fu chemat să ia oarecare vederi, ca de pildă: *Baracele de la Cotroceni* și intră astfel în relațiuni cu Curtea Domnească, care de atunci nu-l mai părăsi, conferindu-i titlul de *Fotograf al Curții Domnești* încă din anul 1878”¹⁵.

În ceea ce privește tehnica realizării fotografiilor, Franz Mandy a fost cel care a introdus pe piața națională o serie de procedee care conectau arta fotografică românească la inovațiile vremii în domeniu.

Astfel, un prim procedeu a fost acela „al plăcilor ude, care fu părăsit îndată după invențiunea plăcilor uscate, datorită lui Mankhoven.

În anul 1888 introduce procedeul *platinotipiei*, adică pe hârtie inalterabilă; patru ani mai târziu, urmând cu activitate toate progresele artei fotografice din străinătate, introduce sistemul fotografiilor *Rastrate*, pe care până azi încă e aproape singurul a le putea executa. În fine, în anul 1896, d-nul Mandy introduce fotografia în culori, prin procedeul pigmentului”¹⁶.

A surprins în mod cu totul excepțional în arta fotografică portretul primilor suverani ai României, un exemplu fiind fotografia din anul 1913 în care sunt reprezentați Regele Carol I și Regina Elisabeta. (foto 20)

Al doilea studio de fotografie la care facem referire este cel cunoscut sub marca „Fotografia Julieta” și care aparținea familiei **Julieta și Adolf Klingsberg**. (foto 21)

¹³ Franz Mandy, unul dintre cei mai reprezentativi fotografi și fotoreporteri ai României de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, a trăit între 1848 și 1910.

¹⁴ Fosta stradă Sărindar este cea care azi poartă numele ziaristului, autorului de nuvele și poetului Constantin Mille și care se regăsește pe latura din stânga a Palatului Cercului Militar Național de pe Calea Victoriei.

¹⁵ *Fruntașii comerciului și industriei. Album. Ediție Specială*, București, 1905, pag. 57.

¹⁶ *Ibidem*.

Originari din Austro-Ungaria, Julieta și Adolf Klingsberg și-au desăvârșit cunoașterea în domeniul artei fotografice în renumite ateliere de profil din Pesta și Viena, pentru ca anul 1899 să-i regăsească în spațiul românesc, mai exact pe malul Dunării, la Brăila.

Doi ani mai târziu, în 1901, și-au îndreptat pașii spre „București unde au deschis *Fotografia Julieta* ale cărei ateliere le are actualmente instalate în Calea Victoriei No. 78 și 9”¹⁷.

Ca și în cazul lui Franz Mandy, și Julieta și Adolf Klingsberg au contribuit esențial la introducerea în Regatul României a unor procedee inovatoare în domeniul fotografiei: „D-na *Julieta A. Klingsberg*, cu o rară aptitudine pentru arta fotografică, a dat naștere invenției producerii fotografice în semi-email, necunoscut până atunci la București, ceea ce a și determinat succesul afacerii”¹⁸.

Ca o recunoaștere a preocupărilor familiei Klingsberg pentru promovarea și dezvoltarea artei fotografice naționale prin studioul „*Fotografia Julieta* care numără deja peste zece mii clișee executate, care a câștigat pe deplin încrederea celei mai numeroase și alese clientele din țară, proprietarii ei, D-na și D-l Klingsberg, se pot mândri de marele succes obținut și nu mai puțin de onoarea ce M. S. Regina [*Elisabeta – notă F.G.*] le-a făcut, mulțumindu-le elogios pentru lucrările de artă ce au prezentat Palatului nostru regal”¹⁹.

Pentru a exemplifica contribuția Atelierului Julietta la păstrarea de mărturii imagistice ale suveranilor României, ne vom opri asupra a două fotografii.

O primă fotografie, datată 1910, îl surprinde pe Regele Carol I în uniformă militară, în calitatea sa de comandant suprem al forțelor armate. **(foto 22)**

Cea de a doua mărturie fotografică o aduce în atenție pe Regina Maria în 1922, anul Încoronării de la Alba Iulia, suverana României Mari fiind reprezentată purtând coroana și mantia regală și ținând în mâini o carte. **(foto 23)**

În concluzie, se poate evidenția că, și în ceea ce privește deservirea Casei Regale a României, aceasta s-a ridicat la nivelul monarhiilor europene cu tradiție, furnizorii de care a beneficiat Familia regală atât în domeniul realizării bijuteriilor, cât și în acela al surprinderii în memoria imagistică răspunzând cerințelor determinate de rangul și statutul unei astfel de instituții.

Bibliografie

1. *Fruntașii comerțului și industriei. Album. Ediție Specială*, București, 1905, pag. 5 – 148.

¹⁷ *Idem*, pag. 148.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

2. Catalogul expoziției „România în timpul lui Carol I. 1866-1914”, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2006, pag. 177-346 (autorii fotografiilor Marius Amarie și George Nica).
3. Catalogul expoziției „90 de ani de la Încoronarea de la Alba Iulia”, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2012, pag. 147 (scanare fotografii Ionuț Drăgoiescu).
4. „Gheorghe C. NICOLAU (G.C.N.) Președintele” în www.ceasuripentruromania.ro.
5. „Theodor Radivon – Bdul Elisabeta 9 bis/Magazin de confienta – atelier special de joallerie, bijuterie, horlogerie” în www.ceasuripentruromania.ro.
6. „*Aur și nestemate* – o istorie a Casei Carapati - Radivon (1856-1918)” în www.ceasuripentruromania.ro.
7. www.bucurestiivechisinoi.ro
8. „Scena”. Revistă ilustrată de teatru și muzică. Anul I, nr. 3/10 octombrie 1910.

Foto 1. Joseph Resch, bijutier și ceasornicar

Foto 2. Coroana Reginei Elisabeta

Foto 3. Ordinul Național „Steaua României” în grad de Mare Cruce, model 1878, Casa „Joseph Resch&Fii”

Foto 4. Ordinul Național „Coroana României” în grad de Mare Cruce, model 1881, Casa „Joseph Resch&Fii”

Foto 5. Tocul-pană care a aparținut Regelui Carol I, Casa „Joseph Resch&Fii”

Foto 6. Medalia comemorativă „Inaugurarea Palatului Ministerului Lucrărilor Publice”, 1910, Casa „Joseph Resch&Fii”. Astăzi găzduiește sediul Primăriei Municipiului București, situat pe Bulevardul Elisabeta, vis-a vis de Parcul Cișmigiu

Foto 7. Medalia comemorativă „Sfințirea Catedralei Mitropoliei Moldovei din Iași”, 1886, Casa „Joseph Resch&Fii”

Foto 8. M. Cromberg, bijutier

Foto 9. Gheorghe Costache Nicolau, bijutier și ceasornicar

Foto 10. Theodor Radivon, proprietar al Casei de bijuterii și argintărie cu același nume

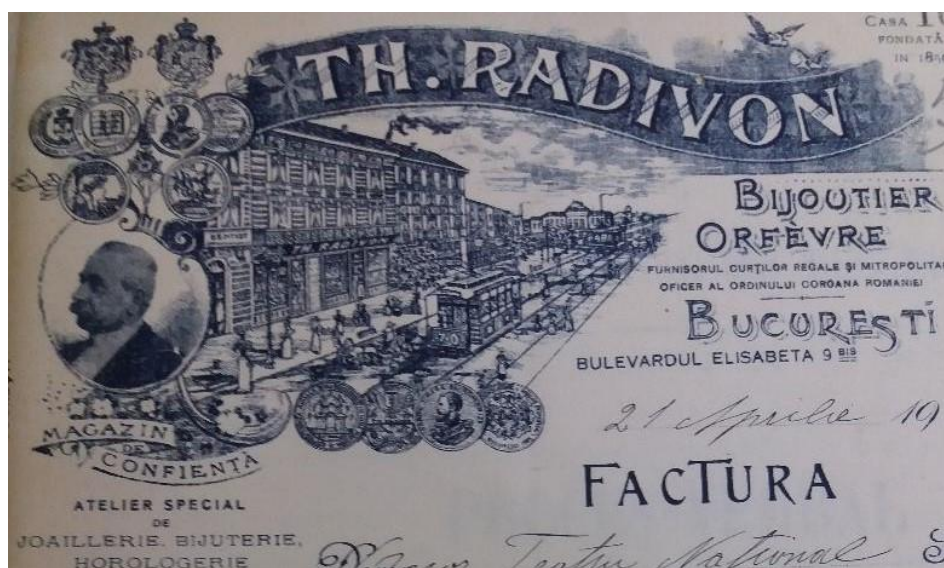

Foto 11. Sediul Casei de bijuterii și argintărie „Radivon”, bulevardul Elisabeta nr. 9 bis (clădirea există și astăzi, la parterul imobilului aflându-se fosta agenție de turism „Omnia”)

Foto 12. Afiș publicitar al Casei de bijuterii și argintărie „Radivon”

Foto 13. Tocul-pană care a aparținut Regelui Carol I, Casa „Radivon”

Foto 14. Tavă jubiliară cu efiile Împăratului Traian și a Regelui Carol I, 1906, Casa „Radivon“

Foto 15. Medalie comemorativă în care este reprezentată Regina Elisabeta, 1902, Casa „Radivon“

Foto 16. Mărțișor în care este înfățișat Principele Carol, 1900, Casa „Radivon“

Foto 17. Mărțișor în care este înfățișat Principele Carol, 1902, Casa „Radivon”

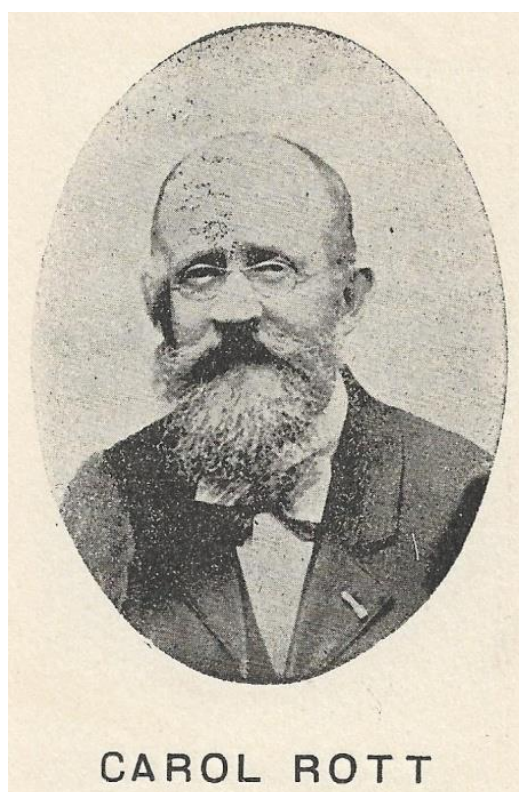

Foto 18. Carol Rott, bijutier

Foto 19. Franz Mandy, fotograf

Foto 20. Regele Carol I și Regina Elisabeta, 1913, Atelier Franz Mandy

JULIETA ȘI A. KLINGSBERG

Foto 21. Julieta și Adolf Klingsberg, fotografi

Foto 22. Regele Carol I, 1910, Atelier Julietta

Foto 23. Fotografie. Regina Maria, 1922, Atelier Julietta

**GÂNDURI CĂTRE BUNI PRIETENI. DIN CORESPONDENȚA
PRINCIPESII ILEANA A ROMÂNIEI CU ALICE GRUNAU**
**THOUGHTS DEDICATED TO GOOD FRIENDS. FROM THE
CORRESPONDENCE OF PRINCESS ILEANA OF ROMANIA
WITH ALICE GRUNAU**

Narcis Dorin Ion*

Abstract

The article which we propose to the readers of the “National Museum Journal” presents new, now first published letters signed by Princess Ileana of Romania and dated between 1 January 1932 and 13 October 1936. The recipient of these letters of young Princess Ileana and their keeper over time was Alice Grunau (23 February 1903 – 28 July 1972), her best friend and confidant. Alice Grunau preserved with great care the correspondence from Princess Ileana and – thanks to some favourable circumstances – the letters are now found in Germany, in the personal archive of Mr. Vlad Andreas Grunau, diplomat and engineer, the son of Alice Grunau and engineer Cașin Popescu.

Keywords: Princess Ileana of Romania, archduke Anton of Habsburg, Mödling, Sonnberg, Ștefan Habsburg, Alice Grunau.

Propunem cititorilor „Muzeului Național” lectura unor noi scrisori inedite – din perioada 1 ianuarie 1932 - 13 octombrie 1936 – ale principesei Ileana a României. Destinatară și păstrătoare peste timp a acestor scrisori de tinerețe ale Domniței Ileana a fost Alice Grunau (23 februarie 1903 - 28 iulie 1972), cea mai bună prietenă și confidentă a sa, cea care a ajutat-o pe principesă în organizarea Asociației Creștine a Femeilor din România și cea căreia Domnița i-a fost nașă de cununie și i-a botezat copiii. Corespondența primită de la principesa Ileana a fost păstrată cu mare grijă de Alice Grunau și – datorită unor împrejurări fericite – se păstrează azi în arhiva din Germania a domnului diplomat inginer Vlad Andreas Grunau (n. 28 iulie 1943), fiul lui Alice Grunau și al inginerului Cașin Popescu¹.

* Manager al Muzeului Național Peleş, doctor în istorie, e-mail: narcisdorinion@yahoo.com

¹ Scrisorile principesei Ileana a României către Alice Grunau acoperă o perioadă de două decenii (1926 - 1946). Cele mai multe sunt scrise cu cerneală pe hârtie cu antet sau cu monograma principesei Ileana, iar o parte sunt cărți poștale ilustrate. Pentru amabilitatea și generozitatea cu care ni le-a pus la dispoziție pentru a fi cercetate și publicate, exprimăm și aici întreaga grațitudine doamnei Veronica Grunau și domnului Vlad Andreas Grunau. Primele 78 de scrisori din această corespondență inedită au fost publicate anul 2016. Vezi

Sinaia
1 ian[uarie] 1932

Sake dragă,

Iartă-mă că am pus atâta vreme să îți scriu, dar a trecut vremea repede aci. Am avut zăpadă minunată, soare, aer bun și voie bună, înțelegere și dragoste. Așa o diferență de anul trecut, îmi vine să cad în genunchi și să mulțumesc Atotputernicului pentru tot ce am azi.

Gândul meu e mult cu tine în dminineața aceasta. Îți doresc, Sake dragă, pace în căminul tău și să-ți mai dea Domnul lângă tine un mic chip de înger care să-ți umple inima de fericire. Eu îmi port pruncușorul cu drag sub inimă, dar mă face să sufăr și să vărs îngrozitor de mult.

Ieri am fost la Slănic cu Mihai², trei prietene de-ale lui, aghiotantul Grigorescu, pe care-l găsesc simpatic și un om de bine, și bunul nostru Pălăngeanu³. Ne-am distrat bine și Anton⁴ a rămas încântat de saline. Așa mă bucur când văd cum zilnic se apropie mai mult de Țara ce o iubesc la infinit.

La 5 ian[uarie] am să fiu la București și mă bucur să revăd pe toți. Dar parcă nu e niciodată vreme să poți spune ce ai pe suflet. Dar nici o sută de ani n-ar ajunge. Poate îmi lipsește mie puterea de-a mă exprima când simt adânc ori sunt

Narcis Dorin Ion, „Ani plini de rod bun treceau peste noi”. *File din corespondența principesei Ileana a României cu Alice Grunau*, în „Muzeul Național”, XXVIII, București, Muzeul Național de Istorie a României, 2016, p. 157-221. În anul 2017 am continuat publicarea următoarelor 49 de scrisori sub titlul *File din istoria unei prietenii: principesa Ileana a României-Alice Grunau*, în volumul „Muzeul Național”, XXIX, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2017, p. 161-211. Fotografiiile de epocă cu care am ilustrat acest articol provin din colecția domnului Vlad-Andreas Grunau.

² Mihai I (25 octombrie 1921 - 5 decembrie 2017), rege al României (1927 - 1930, 1940 - 1947).

³ Emil Pălăngeanu (31 ianuarie 1891- ianuarie 1953), colonel (1934) și general de brigadă (1941). A fost aghiotant regal și profesor la Școala Palatină a Marelui Voievod de Alba Iulia. Membru fondator (1923) al Oficiului Național pentru Educație Fizică (O.N.E.F.), președinte al Federației Române de Atletism (1933 - 1935, 1939 - 1940) și comandant al organizației Munca Tineretului Român (1941 - 1944). Arestat în 1952, a murit în închisoarea de la Capul Midia. Prieten cu Ioan (Nelly) Dimăncescu, soțul Alicei Grunau, menționat în cartea de oaspeți de la Vila Radalicella din Urlați.

⁴ Anton de Habsburg-Lorraine (20 martie 1901 - 22 octombrie 1987), arhiduce de Austria și prinț de Toscana. Fiul arhiducelui Leopold Salvator al Austriei, prinț de Toscana, și al infantei Blanca a Spaniei. Căsătorit în 26 iulie 1931 cu principesa Ileana a României, cu care a avut șase copii: Ștefan (1932 - 1998), Maria-Ileana (1933 - 1959), Alexandra (n. 1935), Dominic (n. 1937), Maria-Magdalena (n. 1939) și Elisabeta (n. 1942).

oare cuvinte ce nu trebuiesc niciodată rostite? Tăcerea înseamnă cu mult mai mult decât vorbele, asta înțeleg zilnic mai mult.

Te sărut, Sake, cu drag mult și mă simt azi mult mai aproape de tine, căci trec pe unde ai trecut.

Mama Pufy

München

16 feb[ruarie] 1932

Dragă Sake,

Sunt cam cinci zile de când ți-am primit draga scrisoare. Mă bucur mult că visul ți se realizează. Dar fii cuminte, nu lucra prea mult, nu te obosi, amintește-ți că fiecare oboseală a ta se reflectează pe copil și că el trebuie apoi să ducă această povară-n viață. Datoria ta către el e sfântă și celelalte trebuie să cadă.

Eu sunt bine și tot cam obosită; cura cred că mi-a făcut bine, însă trebuie să am răbdare și odihnă multă acuma. Lucrez mult pentru pușorul meu. Și fac mai toate lucrurile⁵ singură. Gândește, aci se găsește mai nimica, nici măcar triumphiuri de tetra, numai pătrate, și cămășutele sunt groaznice și vulgare, așa că le fac eu pe toate. Am scris în Anglia pentru unele lucruri ce aci nu se găsesc și eu nu le pot face și unele modele pe care să le copiez.

Mimarr a sosit cu bine, e veselă și plină de acel spirit de v[o]ioșie, curajoasă, pe care o admir atât de mult. Anton îmi este de mare ajutor și așa de dulce și bun și se interesează în tot ce fac pentru cel mic; ce noroc mare am cu așa un om. Mimarr îmi citește mult și regulat, așa că trece vremea.

Ieri am avut o vreme minunată, am zburat. A fost de necrezut de frumos, ne-am urcat la 3600 m, sus, sus peste munții acoperiți cu zăpadă, strălucind în soare, peste Zugspitz⁶, cu oamenii mici[i] ca puricii făcând ski, apoi mai departe, peste o mare de văi și creștete de stâncă, cu umbre adânci de purpură, până în valea Innului, deja în umbra amurgului, de acolo peste Innsbruck într-altă vale, tot mai jos, și iar în platoul Bavariei[i] și la München, ce începea să se acopere cu ceață. A fost ceva dumnezeesc⁶. Azi ninge, iar e frig și neatrăgător. Cum nu prea am voie să scriu, am să-ncetez, te sărut cu mult drag pe tine și pe Miuțu⁷ și multe bune la toți cei din casă.

Mama Pufy

⁵ În text: *lucrurilele*.

⁶ În text: *Dumnezeesc*.

⁷ Radu-Mihai Dimăncescu (17 mai 1929 - 21 octombrie 2017), fiul Alicei Grunau și al lui Ioan (Nelly) Dimăncescu.

München
17 feb[ruarie] 1932
Sake dragă,

Am fost întristată și mirată de scrisoarea ta. Nici nu doresc să discut chestia⁸ și nu ai ce apăra; pur și simplu găsesc că Nelly e⁹ lipsit de bună cuviință că nu mi-a spus, după ce am avut răbdarea să-l ascult, că-și dă demisia și-a făcut-o în lipsa mea, ceea ce nu-mi putea aduce decât neplăceri și plictiseli inutile. Eu nu pot admite critici și micșorarea comandantelor mele, alese de mine și investite de mine cu autoritatea ce o au și au deplina mea încredere. Am zis, acum acesta să fie trecut și uitat, nu se va mai atinge această chestie. Ce mă doare însă e ciudata interpretare¹⁰ ce ai dat-o prieteniei noastre. Nu înțeleg deloc. Nu m-am schimbat deloc, decât în felul pe care noua mea stare de soție și depărtarea de țară inevitabil o cer¹¹.

Nu m-am îndoit niciodată de tine și nici prin cap nu mi-a trecut că tu ai putea da greței și indispoziției mele așa o sucitură; gândeam că, după conversația noastră, se ștersese orice umbră. Nu ai de ce te apăra, căci până acum nu te-am acuzat de nimica, dar acum – dacă persisti să ai idei cu totul greșit[e] – trebuie nu să te acuz, dar să-mi zic că ești foarte obosită și că după nașterea micuțului tău vei vedea totul în altă lumină, care va fi cea adevărată.

Dragă Alice, fi[i] mai calmă și nu căuta să te războiești cu umbre, nu încerca să răscolești adâncim[i] care nu se pot pune-n cuvinte; ia¹² lucrurile mai natural, cu mai multă răbdare. Sunt unele lucruri care nu trebuiesc spuse și explicate, sunt lucruri pe care Domnul le ține în apropierea lui și ne pedepsește când vrem să le cunoaștem prea bine și prietenia e unul¹³ din aceste lucruri a cărui¹⁴ esență e divină.

„Crede și nu cerceta”. Hai să uităm și asta, acumă că facem acelaș[i] drum, așa de aproape una de alta, și așteptăm aceeași bucurie.

Te îmbrățișez cu mult drag.

Mama Pufy

München

⁸ În text: *chiestea*.

⁹ În text: *a*.

¹⁰ În text: *interpretare*.

¹¹ În text: *cere*.

¹² În text: *ea*.

¹³ În text: *una*.

¹⁴ În text: *cărei*.

11 martie 1932

Sake dragă,

Azi primesc scrisoarea Dnei Vicky. Îmi pare tare rău de ce-mi spune. De adâncă ta mâhnire. Sake dragă, crede-mă că dragostea și prietenia mea pentru tine au rămas neschimbate. Am zis lucruri tari fiindcă am fost supărată că nu ai încredere în cuvântul meu și crezi că o supărare momentană regală în contra bărbatului tău, când găsisem că acționase incorect, ar putea schimba sentimentul meu față de¹⁵ tine și de el. Am vrut să-ți explic clar că am fost rănită de subita ta neîncredere, după mine complet nejustificată, căci nu am avut niciodată în mine un gând forțat, o critică sau o umbră când era vorba de tine, departe de așa ceva. Am întrebuințat cuvinte prea violente; nu uita, sunt și eu un om, chiar în clipa când mă simt regală și pot spune și eu lucruri¹⁶ mai tari decât, în fond, ce simt. Sake, nu mai răscoli la mine aceste mici furi[i]. Nu mă ataca pe aceste puncte, pentru mine sfinte, adică prietenia mea și lelitatea ce o am față de cei care mă servesc sau lucrează pentru mine.

Cum nu aș discuta cu bărbatul meu dragostea ce i-o port, nu pot discuta prietenia ce o am cu o¹⁷ ființă, mă doare s-o fac și atunci îmi apăr acest sanctuar cu toată putere și atunci uit că dau într-altul și că pot răni atât de adânc. În asta știu că am greșit, îmi pare foarte, foarte rău și îți cer iertare.

Sake, nu uita că am crescut, că am evoluat și dacă nu-ți iau povața nu e fiindcă nu te iubesc sau nu-ți respect prietenia, dar din miile de sfaturi ce le primesc iau o soluție și o urmăresc neclintit, căci altfel nu aș izbuti întru nimica. Nu uita că am multe grele de dus, ca orice om pe pământ, lucruri care m-au amărât adânc și pe care le-nghit zilnic în tăcere și, pesemne, neîncrederea și ofensa ta au fost ultima picătură și s-a revărsat asupra ta tot restul amarului. E foarte nedrept din partea mea, știu. Dar dacă suntem prietene, ne putem ierta aceste digresiuni¹⁸ reciproce de la calma cale a bunei înțelegeri. Să ne iertăm și să nu încercăm să pricepem ce e imposibil de înțeles vreodată, să îngropăm aceste greșeli de¹⁹ care ne poticnim mereu, ducă-se... și gata.

Scrie-mi că înțelegi și tu și că e trecut și le dăm uitării toate aceste lucruri. Cât despre Nelly, de mult l-am iertat; toți greșim și are același[i] loc în aprecierea mea pe care a avut-o întotdeauna. Mă bucură că l-ai apărât așa de cumplit, el să fie primul pentru tine întotdeauna.

Am scris mult și acuma nu mai pot, încât închei și te strâng cu drag în brațe.

Mama Pufy

¹⁵ În text urma: *de*, tăiat.

¹⁶ În text urma: *care*, tăiat.

¹⁷ În text urma: *prietenă*, tăiat.

¹⁸ În text: *degresiune*.

¹⁹ În text: *pe*.

P.S. Trimit scrioarea prin Dna Vicky, deoarece dânsa a fost confidenta noastră și ne cunoaște pe amândouă destul de bine să mai șteargă orice neînțelegere dacă a mai rămas vreuna²⁰.

1 aprilie 1932²¹

Sake dragă,

Nu pot să-ți spun ce rău îmi pare de tine; nu știu cum să-ți spun ce adânc simt mahnirea ta, acuma că ți-ai pierdut speranța cea mare. Nu știam nimic din toate acestea. Am primit azi o scrisoare de la Natalie²². Spune lui Nelly sau lui Ella²³ să-mi scrie cum îți merge, dacă tu nu poți. Mi-e așa de teamă că și eu am ajutat la boala ta; dacă aș putea veni doar pentru o clipă să te văd, să-ți arăt toată dragostea mea, în care nu pot să te rog decât să crezi acuma, cum credeai înainte.

Sunt sigură că și de data asta vei înfățișa²⁴ greutatea și durerile, cu aceeași credință dătătoare de viață pe care ai avut-o întotdeauna, și că acel vânt de primăvară cu care te-am asemănat va mai sufla iar în curând în sufletul tău.

Aci ne-a trimis Domnul, în fine, un vânt bun, cald, zăpada s-a dus și sub pomi ies florile primăverii. Azi, plimbându-mă singură cu Lady, simțeam ce bine e să trăiești, să poți vedea cum totul învie și că și necazurile sunt bune atâta timp cât te poți bucura de prima flo[a]re ce înflorește. Mirosea totul a pământ și am înțeles ce lucru minunat e când ni se spune că suntem făcuți din țărână; poate, de-am trăi mai aproape de minunile acestei țărâni atât de vii și creatoare, am fi mai buni.

Ce face Mihăuț? Ce drag trebuie să-ți fi[e] acuma, mai mult ca oricând, ce drag și scump trebuie să-ți fie.

Am fost la Viena să caut casă; multe am văzut, dar numai una mi-a plăcut. Prețul ceva mai puțin, dar sper, cu răbdare, să-l²⁵ reducem la ceva rezonabil. M-aș bucura mult să am căminul meu, fie el cât de mic, ar fi al meu, și florile ce ar crește-n grădină ar fi semănate de mine, crescute de mine, cu drag pentru căminul meu; măcar asta să am, dacă țară nu pot, și poate Austria ne-o privi, cu timpul, ceva mai bine; mă simt bine acolo și știu că, în general, ne place lumea chiar dacă e contra modei roșii. Toate astea rămân de văzut, dar sper, sper mult că am ajunge acolo și apoi e așa de aproape de Țară. Ar fi mai ușor pentru mine de ajuns la voi sau pentru voi să ajungeți la mine.

²⁰ În text: vre-o una.

²¹ Scrisoare pe hârtie cu antet: *München, Mauerkircherstrasse 87, Telefon 480082*.

²² Natalia Slivici, președinta Asociației Creștine a Femeilor Române.

²³ Gabriela (Ella) Grunau (24 ianuarie 1895 - 1981), fiica lui Paul Grunau și a Eugeniei Eustațiu. Sora Alicei Grunau-Dimăncescu.

²⁴ Așa este în text.

²⁵ În text: *să-i*.

Nu vreau să te obosesc, te strâng în brațe cu mult, mult dor și drag și să-ți dea Domnul iute sănătate deplină.

A ta

Mama Pufy

La toată familia vă zic, din toată inima cu cele mai bune urări și cu mult drag, Christos a Înviat²⁶!

Legăția Română

Berlin

11 aprilie 1932

Dragă Sake,

Nu pot să spun ce enormă plăcere mi-a făcut scrisoarea ta pe care am primit-o azi dimineață. Îmi pare bine că-ți merge mai bine, pricep ce groaznic trebuie să fi fost pentru tine să-ți perzi mare[a] speranță, nu pot să-mi închipui ceva mai trist. Totuși, poate e mai bine și pentru tine și pentru bietul micuț.

Noi suntem la Berlin pentru instalarea unui aparat de radio-telegrafie pe avion și nu avem voie să-l avem decât dacă Anton are un certificat de-a fi trecut un examen teribil de complicat, care are loc mâine și poimâine. Muncește toată ziua la o școală și aicea cu mine, unde îl ajut pe cât pot.

Primele zile era frumos, dar acum a devenit [cu] adevărat oribil, plouă, e umed, în fine, posomorât. adăugat la aceasta, prop[r]ietarul casei ce-mi place la Viena cere o sumă prea mare; altă casă nu am găsit, aceea de la München nu pot s-o mai țin, e o plăcere!

În fine, cu răbdare și speranță și, mai ales, decizie fermă, vom găsi. Dar sunt momente când mă-nfurie, când mă gândesc la Poeni²⁷ etc.

Am găsit o nursă foarte bună și simpatică și pentru un salariu foarte mic, asta e mare lucru.

²⁶ Carte poștală ilustrată expediată din München, în 24 aprilie 1932, „Domnului profesor Grunau. 13 Str. Paris. Parcul Bonaparte. București. Rumänien”. Este vorba de Paul Adolf Theodor Grunau (1860 - 1936), tatăl Aicei Grunau, care a fost profesor la Școala de Silvicultură din Brănești-Ilfov și la Facultatea de Silvicultură din cadrul Politehnicii din București.

²⁷ Poieni (sat în comuna Schitu Duca, județul Iași), moșie a principesei Ileana, cu un conac care a fost retrocedat succesorilor săi (Dominic Habsburg, Maria Magdalena Holzhausen și Elisabeth Sandhofer) în anul 2007. După retrocedare, conacul a fost devastat de către localnici.

Mă simt, slavă Domnului, mult mai bine, numai uneori am slăbiciuni, dar care trec repede. Lucrez, lucrez mereu și fac lucruri cu adevărat frumoase. Mă bucur că pruncușorul meu va purta mai toate făcute de mine.

Aci nu prea fac mare lecuru, căci nu mi-e deloc poftă și, din fericire, familia Tașcă nu-mi cere nimica obositor și sunt foarte liniștită. Codi²⁸ mă plimbă și-mi arată de toate, vechi și noi; preferă, să spun drept, cele vechi, modernii prea sunt nebuni.

Acum merg la Langenburg²⁹ și Umkirch, la 20 apr[ilie] sunt iar al München.

Cu mult dor și drag,

Ileana

25 aprilie 1932³⁰

Christos a Înviat!

Sake dragă, pentru tine știu că aceste cuvinte înseamnă atât de mult și de aceea îmi face o specială plăcere și mulțumire să ți le scriu. Pentru mine, acia singură în așteptarea pruncușorului meu, privesc lucrul altfel decât pe vremuri; aş vrea să adâncesc acest mister, dar mi-e parcă teamă și mă mulțumesc, deci, să-l simt și să-i las să se adâncească-n mine minunata-i pace.

Sâmbătă mă-mpărtășesc în mica și modesta capelă rusă, așa de plină de atmosferă.

Cu drag, te-mbrățișez.

A ta

Mama Pufy

²⁸ Cordelia Benedicta Tașcă (1909 - 1996), fiica profesorului și omului politic Gheorghe Tașcă (mort în penitenciarul de la Sighet, în 1951). Cordelia Tașcă a făcut doi ani de închisoare (15 aprilie 1952 - 25 aprilie 1954), fiind socotită un „element dubios”. Surorile Cordelia (Codi) și Flori Tașcă au fost bune prietene cu principesa Ileana a României, pe care au avut bucuria de a o revedea la revenirea sa în România, în 1990, la Mănăstirea Pasărea.

²⁹ Castelul din Langenburg, în Baden-Württemberg (Germania), ale cărui origini coboară în anul 1235 și care a fost reconstruit în stil renascentist (1610 - 1614) și în stil baroc (1757 - 1759), aparține familiei princiare de Hohenlohe-Langenburg. Prințesa Alexandra Louise Olga Victoria (Sandra) de Saxa-Coburg-Gotha (1 septembrie 1878 - 16 aprilie 1942), sora reginei Maria a României, s-a căsătorit în 20 aprilie 1896 cu Ernest II, prinț de Hohenlohe-Langenburg (13 septembrie 1863 - 11 decembrie 1950), cu care a avut cinci copii.

³⁰ Scrisoare pe hârtie cu antet: *München, Mauerkircherstrasse 87, Telefon 480082.*

Viena
21 mai 1932

Dragă Sake,

Ție și Departamentului Funcționarelor mii de mulțumiri; nu știi ce bucurie [îmi] face când văd cum vă gândiți mereu la mine.

Iartă-mă că așa de mult nu am scris, dar am avut așa de multe de făcut. Am găsit o casă delicioasă la Mödling, Roseggerweg 3, unde mă voi muta între 10 și 15 iunie. Mă bucur mult de tot, apoi vin în țară, pe la 15 iulie. Am să-ți scriu mai pe lung cum am vreme; între timp, fi[i] sigură că mă gândesc des la tine, cu mult drag și dor.

A ta
Mama Pufy

[20.06.1932]

Asta-i noua noastră casuță, e așa de drăguță și ne distrăm minunat în aranjarea ei; suntem teribil de ocupați, de aceea, iar, numai câteva rânduri. Nu știi ce plăcere mi-au făcut scrisorile fetelor; mulțumește-le din toată inima. Eu vin în țară la 4 sau 5 iunie la Bran, probabil apoi Sinaia; mă bucur să te văd. Mama P³¹.

Roseggerweg 3
Mödling
14 iulie 1932

Dragă Sake,

Mulțumesc mult, mult de tot, pentru scrisoare. Ai dreptate, nu trebuie să mă-ntristez, dar, vezi, e greu – când ai iubit și ai lucrat numai pentru Țară – să ți se spuie că ești un pericol, că nu te lasă să pășești în Țară, ca și cum nașterea copilului meu ar fi o crimă. Apoi, mai pun și vina pe doctori; nu au nici măcar curajul opiniei lor, să zică că se tem de un copil.

În primul moment a fost teribil, dar acuma m-am obișnuit și aștept cu răbdare. Slavă Domnului că am un bărbat atât de bun. Și acuma mă bucur de

³¹ Carte poștală ilustrată reprezentând-o pe principesa Ileana în curtea casei din Mödling, expediată – în 20.VI.1932 de la Viena – „Doamnei Dimăncescu. 13 str. Paris. Parcul Bonaparte. București. Rumänien”. Sosită la București în 22 iunie 1932.

venirea Mamei și toată căsuța noastră se-mbracă-n sărbătoare spre a o primi. S-a aranjat așa de simpatic și sunt așa de mulțumită aicea. Viața e agreabilă și liniștită și nu mă simt chiar așa de singură ca la München și sunt, parcă, mai aproape de toate aicea.

Sunt bine, numai de picioare sufăr tare mult și, după cum știi, ultima lună e foarte incomodă și te cam plictisești de trupul tău, ai vrea să te desparți de el măcar pentru un ceas de odihnă! Fac plimbări minunate în pădurea alăturată grădinei noastre. Îmi amintește mult [de] Sinaia și parcă îmi mai alină dorul.

Anton e mai mult decât bun cu mine, încât nu pot spune ce fericită sunt și, oricâte alte lucruri or fi grele și dureroase, pentru dragostea lui nu pot decât să slăvesc pe Dumnezeu și să fiu adânc recunoscătoare.

Alice dragă, spune-mi ce ai pe suflet, ce durere nouă s-a abătut asupra ta? Îmi pare așa de rău să te știu iar suferind și să știu că nu pot face nimica să te ajut. E oribil când ții la cineva. Dacă-ți face bine să-mi povestești, spune-mi totul.

Spune multe la toți în colonie, mai ales lui Natalie. Mă bucur că Felicia³² e cu voi, are să-i facă mult bine. Ce mai face Radu³³?

Te-mbrățișez cu dor pe tine și pe Miuțu.

Cu drag,

Ileana, zisă Mama Pufy

Mödling

Iulie 23, 1932

Dragă Sake,

Mulțumesc pentru scrisoare; nu te speria de ce am scris; ai dreptate să mă dojenești, dar am făcut greșeala de-a scrie când eram adânc tulburată și nu aveam cu cine vorbi, căci Anton era plecat la Sinaia s-o vadă pe Mama și mă simțeam tare singură și amărâtă.

Toată iarna, care a fost grea și cu multe mici neazuri și desnădejdi, mă consolam cu gândul că în iulie am să fiu acasă cu ai mei și cu voi toți. Acuma m-am împăcat cu soarta. De altfel, tu știi că eu destul de iute mă obișnuiesc cu o nouă ordine de idei.

³² În text: *Felicea*. Felicia (Cici) Eliade, profesoară de educație fizică din Constanta, prietenă cu Ella și Radu Grunau.

³³ Radu Paul Grunau (16 februarie 1898 - 1959), fiul lui Paul Grunau și al Eugeniei Eustațiu. Colonel, căsătorit cu Viorica Brătianu. Fratele Alicei Grunau.

E o mare bucurie și ajutor că e și Mama aicea și cred că, din unele puncte de vedere, are să-i facă bine să fie în această perfectă liniște, căci e cu adevărat foarte plăcut aci, deși desigur nimic nu are farmecul ce-l are România și de aceea mi-e groaznic de dor.

Mă simt bine, dar e greu în această ultimă lună, după cum desigur știi, și sunt multe mici dezagremente care sunt greu³⁴ de suportat. Anton e bun și plin de o răbdare pe care o admir.

Mă gândesc mult la tine și sunt îngrijorată; mi-e necaz pe distanța ce ne separă, mi-e teamă pentru tine și aș vrea să-ți pot da din fericirea mea, dar e un dar ce nu ni-e îngăduit să-l facem.

Te sărut cu mult dor și drag.

A ta,

Mama Pufy

24 aug[ust] 1932³⁵

Dragă Sake,

Din toată inima mulțumesc pentru delicioasa jachetică și pantalonași. Ștefan³⁶ e deja atât de mare încât le poarte purta.

Sunt așa de fericită acuma aci acasă, cu Mama, în aerul românesc. Deja căldura soarelui și clima splendidă de aci mi-a făcut un bine enorm, căci am fost tare slăbită.

Scrie și spune-mi ce planuri ai să știu cum să orânduiesc să ne putem vedea cu cât mai curând.

Cu mult drag.

A ta

Mama Pufy

12 oct[ombrie] 1932³⁷

Dragă Sake,

³⁴ În text: *grele*.

³⁵ Scrisoare pe hârtie cu antet *Castelul Bran*, surmontat de stema României.

³⁶ Ștefan Habsburg-Lothringen, arhiduce de Austria (15 august 1932 - 12 noiembrie 1998), primul fiu al prințesei Ileana a României și al arhiducelui Anton de Habsburg. Căsătorit în 26 august 1954 cu Mary Jerrine Soper, cu care a avut cinci copii: Christopher, Ileana, Peter, Constanza și Anton.

³⁷ Scrisoare pe hârtie cu antet *Tenha Juvah. Balcic*, surmontat de stema României.

Mulțumesc mult pentru scrisoare. Am să fac ce spui pentru Ștefan; a cam suferit primele zile acia de constipație și a plâns mult; poate și schimbarea de aer să fi avut o oarecare influență asupra lui. Dar acum e iar bine de tot și devine zilnic mai adorabil și eu am găsit ziua împreună prea scurtă și mai ales tare întreruptă în toate felurile, a fost prea multă lume.

La București însă am să vin să te văd la tine, în micuța ta casă, și acolo putem fi sigure că nu ne deranjează nimeni. Aci vremea e prea minunată, e ceva de necrezut. Ai tot vrea să stai alene și să lași să ți se adâncească-n suflet minunea zilelor de toamnă.

Ieri am zburat la Constanța, a venit și Mama cu noi. Am trecut peste nori, era ceva de neînchipuit de frumos, o lume albă și moale sub un cer³⁸ albastru strălucitor; ici, colea umbre sau o gaură prin care se vedea pământul ca și cum priveai printr-un puț la ceva cu totul straniu și detașat de tine.

La Constanța, [la] aeroport, mi-am văzut mai toți prietenii marinari; era o mare bucurie, apoi iar în aer și acasă să-mi alăptez fiul.

Te-mbrățieșez cu mult drag.

A ta

Mama Pufy

Mödling

16 ian[uarie] 1933

Sake dragă,

Am primit azi scrisoarea ta, azi cu bucurie și cu multă rușine. În primul rând, nu te-am uitat, nici nu ceri prea mult. Explicația ce ceri³⁹ e următoarea: nu am avut vreme, scrisorile au dat năvală pe mine, telegram[e] de peste tot, așa că cu toate că în fiecare zi am scris nu am mai ieșit la capăt și, deci, cei la care-mi făcea plăcere să scriu i-am lăsat la urmă; sper să pricepi.

Mulțumesc mult de tot pentru carte, am adorat-o. Ce idee bună, îmi face așa de mare plăcere să caut prin ea.

Ștefan a crescut colosal și devine așa de adorabil încât nu mă pot despărți⁴⁰ de el pentru un ceas. Dinții tot nu ies, deși îl dor mult și-i curge gurița ceva colosal. Șade acuma aproape singur, e așa de dulce și râde, râde de se tăvălește și se face ghem. E o nebunie, te asigur. Casa e plină cu Mama și Miss Marr, care e așa cum am cunoscut-o întotdeauna.

³⁸ În text urma: *de un*, tăiat.

³⁹ În text: *cerei*.

⁴⁰ În text: *despărții*.

Mama a fost cam răcită și eu am azi o mică amintire a vechilor mele dureri reumatice care mă cam sperie, așa că stau în pat să le conving să mă slăbească și [să] plece, puturoasele de ele.

Ieri am văzut un film minunat de ski, luat în Engadin⁴¹. Mi-a făcut un dor nebun de Predeal etc. Pricep că trebuie să te simți singură fără Dim; eu sunt nenorocită când pleacă Anton pentru mai multă vreme.

Vremea aicea e îngrozitoare – frig, vânt și când nu e vânt e ceață grozavă. Eu m-am apucat de patinaj. Merge strună și-mi place, deși nu e de comparat cu ski-ul. Aci nu avem destulă zăpadă de ski și nu pot pleca la munte să caut ce vreau. Am început să-l înțarc pe Ștefan, fiindcă sunt iar indispusă și din cauza asta am mult mai puțin lapte, așa că-i dau⁴² numai seara și dimineața. A început⁴³ cu diferite făinuri și acuma ia supă de legume; nu prea îi place, dar cu încetul se obișnuiește.

Citesc mult, lucrez și așa trece vremea frumos și pașnic. Vedem destul de multă lume, așa că avem o viață foarte plină.

Căsuța noastră încălzește bine și ca plante avem flori, fiindcă mulți s-au gândit la mine la toate serbările⁴⁴.

Mai am scrisori de scris, așa că cam trebuie să termin; te sărut cu drag și te rog iartă-mi lunga tăcere.

Mama Pufy

P.S. Biata fată, sper că-i va merge bine la T. G. ce lucru oribil. Te face să-ți dai seama ce lucru mare e sănătatea.

22 feb[ruarie] 1933⁴⁵

Dragă Sake,

Ce mai faci? Cam de mult nu am mai auzit de la tine. Aici e iarăși iarnă, căci de 3 zile ninge fără întrerupere, așa că am să mă apuc din nou de ski, în loc de săpat în grădină, așa cum doream.

Casa a devenit foarte liniștită de când a plecat Mama, care desigur îmi lipsește⁴⁶ tare mult. Desigur, dorul de Țară, de lucru, mă mistuie adeseori⁴⁷. Tu poți

⁴¹ În text: *Engadien*.

⁴² În text urma: *la*, tăiat.

⁴³ Inițial era scris: *încet*, tăiat.

⁴⁴ În text: *sărbările*.

⁴⁵ Scrisoare pe hârtie cu antet: *Roseggerweg 3. Mödling. Österreich. Tel: Mödling 282*.

⁴⁶ În text: *plipsește*.

pricepe asta ca nimeni altul, fiindcă și tu ai copil și un cămin ce ți-e drag și totuși ai nevoie de A.C.F.

Asta e ce-mi lipsește cel mai mult. Ceva exterior. Îmi umplu timpul liber cu pictură, scris și citit. Dar îmi lipsește munca aceea încordată care cerea zilni[c] un nou efort de dragoste și energie. Să nu crezi că sunt nemulțumită, am tot care să mă facă fericită.

Anton face tot ce poate să mă mulțumească, bucuria copilului e ceva așa de minunat încât detest să plec de acasă și revenirea e în fiecare dată o rară bucurie. Dar eu, care am avut un orizont așa de larg, cu atâtea multiple interese și ocupații, atâtea persoane care roiau în juru-mi, îmi lipsește toată această parte. Apoi, când știu prin ce zile grele trec toate fetele și eu nu pot face nimica, acum când aş putea cu adevărat arăta ce pot. Desigur, distanța îmi mărește grija. Am primit o scrisoare lungă de la Natallie, care m-a bucurat mult.

Ștefan crește ceva colosal. Are acum 8½ kg și e lung de 72 cm. E puternic și energic, ceva rar. E distracția și mândria lui Anton să demonstreze tot ce poate și poate foarte multe. A avut acuma o ușoară febră, care a cam durat prea mult; a fost acum cu grijă examinat; are o mică gripă care s-a prins de gât, nu mare lucru, dar e întotdeauna plicticos așa ceva. Poftă de mâncare are ceva rar, ar mânca toată ziua, din prima zi a arăta[t] tendințe de lăcomie, care acuma nu se dezmint. Dar e foarte bun copil și așa de amabil cu toată lumea; sper să nu piardă aceasta, cum fac⁴⁸ uneori copiii[i].

Ce face Miutu? Nu te-ntrista că e așa de sălbatec, are să-i treacă; mulți copii trec prin astfel de faze. Ai fost la grădinița⁴⁹ de copii Montessori⁵⁰? E așa de minunată.

Am primit o scrisoare așa de drăguță de la fata de la Tekirghiol. Săraca, nu pot spune ce mult o admir.

Te sărut cu drag și mult dor.

Ileana

Mödling

5 aprilie 1933

Dragă Sake,

⁴⁷ În text: *adesea ori*.

⁴⁸ În text: *au*.

⁴⁹ În text: *grădina*.

⁵⁰ În text: *Monteseri*. Sistemul de grădinițe Montessori a fost inventat în urmă cu un secol de Maria Montessori (31 august 1870 - 6 mai 1952), medic și pedagog italian, care a creat o metodă specială de educare a copiilor cu handicap, punând accentul pe nevoile, talentul și înclinațiile particulare ale fiecărui copil.

Ce teribil⁵¹ trebuie să fi fost pentru tine ultimul timp, ceva groaznic. Ce rău îmi pare că nu am putut fi lângă tine. Ce lucru grozav de greu de îndurat, dar slavă Domnului că a trecut totul cu bine și că bietul copil va uita repede prin ce a trecut, fiindcă așa sunt copiii.

Primăvara aci avansează cu⁵² încetinelul, e ba cald, ba frig. Lucrez mult în grădină, dar am pus numai semințe, nu vreau să pun în grădina altuia lucruri permanente. Am pus Portulaca⁵³, cârciumărese, crăițe, gura leului și petunia. Pe lângă astea: ridichi, spanac, morcovi, mazăre etc. Grădina are multe viorele, toporași și alte flori sălbatice de primăvară. E tare plăcută.

Ștefan e ștregar *Mare*⁵⁴; acum încearcă să avanseze ca broasca, sărind; până acuma dădea numai înapoi ca racu[1]. Acum că poate să șadă singur, vrea să stea în picioare. E ceva rar.

Mă pregătesc pentru Maroc, cam cu două sentimente: într-un fel, mă bucur să văd lucruri noi, să fiu cu Mama, dar să-l las pe Ștefan mi-e grozav de greu. Dar lui n-am să-i lipsesc mult acuma, pe când mai târziu e mai greu; și pentru Mama și Anton ar fi o mare tristețe de nu m-aș duce. Îmi fac rochii noi, ceea ce nu mi-am făcut de trei ani, așa că e ceva nou și nostim pentru mine, deși detest să încerc.

Acum suntem foarte liniștiți aci. Mi-a fost o mare bucurie s-o am pe Marioara și pe Laetiția aicea atâta vreme; numai că, din păcate, am căzut într-o groapă de 1½ m care m-a zdruncinat zdravăn și a trebuit să rămân culcată pe spate timp de 3 zile și după asta să stau liniștită, așa că nu le-ar arătat tot ce aș fi dorit. Acum mi-e mai bine, dar am ușor crampe în mâna dreaptă.

Te sărut cu mult drag,

Mama Pufy

Mödling
1 mai 1933

Dragă Sake,

Iartă că-ți scriu așa de puțin, dar o nouă viață se plămădește sub inima mea și pentru moment se manifestă în nepoetica fază a grețurilor⁵⁵, așa că scrisul îmi vine tare greu. Primăvara vine în fine cu pași mari. Grădina o lucrez cât pot,

⁵¹ În text: *teribile*.

⁵² În text urma: *bine*, tăiat.

⁵³ Floare de piatră (*Portulaca Oleracea*).

⁵⁴ Sublinierea aparține principesei Ileana.

⁵⁵ În text: *grețelor*.

rezultatul nu e o minune, dar merge; pomii sunt în floare și tare e frumos pe verdeața proaspătă și cerul senin, care însă nu are albastrul de la noi.

Cum îi merge lui Miuțu? Ștefan e ceva rar, un adevărat ștrengar. Toți îl idealizăm.

Te sărut cu drag și dor.

Mama Pufy

Nu am primit scrisoarea în care ceri insigne, dar sunt pe cale de-a le face acum.

Ileana

12 mai 1933

Sake dragă,

Îți trimit cugetarea dorită. Sper că e ce doriți. Ce rău îmi pare că nu sunt cu voi să vă ajut.

Eu mă simt prost, e prea curând, dar am fost eu cam proastă. În fine, mă bucur mult și pentru Ștefan e tare bine.

Te sărut cu dor.

Mama Pufy

Mödling

31 mai 1933

Sake dragă,

Pricep foarte bine cererea ta și, cum vine Zwiedineck⁵⁶, am să vorbesc cu el, căci el are toate afacerile⁵⁷ mele în mâna lui. În principiu, aștept propunerea ta, dar nu știu încă de unde să scot banii, fiind toate așa de încurcate azi. Cred că ar fi bine să facem totul pe o bază de afaceri, cu contract, ca să nu fie discuți[i] sau ceva dezagreabil mai târziu. Poți fi sigură că-ți voi face lucrul cât de avantajos posibil, fiindcă aș vrea mult să te ajut să ai casa ta; și eu visez la asta și mi-e dor să am colțul meu și să nu tot dau bani pe casa altuia; poate dă Domnul să vină⁵⁸ și ziua asta pentru mine.

⁵⁶ În text: *Zwiedinek*. Generalul Eugen Zwiedineck (1886 - 1956), secretarul particular și aghiotantul reginei Maria a României.

⁵⁷ În text: *afacerilele*.

⁵⁸ În text: *vi*.

Mama sosește⁵⁹ la 3 iunie și stă aproximativ o săptămână. Deci propun să vii la mine după ce ai văzut pe Zwiedineck, cu care voi fi discutat totul aci; să-ți pui casa la cale, apoi să vii. Ce zici?

Mă bucur mult să te văd. Mă-ntreb ce ai să zici de Ștefan. E un mic colos și foarte vânjos.

Eu am fost în pat pentru o săptămână, cu seri urâte și plicticoase, dar slavă Domnului nu prea a fost mare lucru și-mi merge spre bine acu[m].

Te sărut cu drag și pe curând!

Ileana

La Fericirea-n Trei
Roseggerweg 3
Mödling
4 iulie 1933

Sake dragă,

Mulțumesc mult de tot pentru scrisori; mă bucur mult că scurta ta vizită ți-a făcut așa de mult bine. Și mie mi-a făcut bine, căci era tocmai la timp ca să-nving ultima paralizie a voinței și, de când ai fost tu aci, îmi merge zilnic mai bine; fac plimbări, am început să lucrez, să citesc, să fiu mai ca mine însămi⁶⁰. Numai vremea e cam posomorâtă; de trei zile, însă, e cald, dar nu cu călduri. La 1 iulie chiar am făcut foc în birou, căci nu mai puteam de firg.

Bietul Miuțu, mult a mai avut de suferit sărăcuțu[l] și, mai ales, săraca de tine, căci pe tine sigur te-a durut și mai mult. Sper însă că acuma merge mai ușor. Gândul meu a fost mereu la tine tot timpul, luni, și am avut multă grijă până am primit scrisoarea ta.

Ștefan crește mereu, are o energie mare; acum cuno[a]ște și cuvântul câine și poate să-l arate cu degetul pe tabloul din perete și-n poza de pe jurnalul copiilor. E de admirat, găsește mândra mamă.

Cu Dna Vicky am avut multe de discutat și m-am mai muiat în atitudine, dar punctul de veder nu l-am schimbat; e greu pentru toată lumea. Totuși, aș vrea să fie lucrul clar înainte să vin în țară.

Mă bucur mult de voiajul pe vapor, sper să avem vreme bună.

⁵⁹ În text urma: *pe la*, tăiat.

⁶⁰ În text: *însuși*.

Îți trimit ultimele⁶¹ fotografii, sunt așa de dulci. Am schimbat Kodak-ul⁶² pentru unul mai nou; acum aș trebui să produc minuni.

Te sărut cu drag pe tine și Mișu și multe lui Nelly.

Mama Pufy

19 iulie 1933⁶³

Dragă Sake,

Iată-ne la drum de 4 zile. A fost tare frumos. Întâi Hamburg, care e el însuși⁶⁴ o minune. Totul verdeață, apă și flori. Grădina zoologică, cu animalele în libertate și o parte expre pentru copii, cu totul în miniatură. Absolut adorabil. Apoi o zi de pace în largul mării calme, cu un cer schimbător. Două zile la Leith (Edinburgh), unde am ancorat în radă. Prima zi am rămas la bord, căci excursia era prea lungă. Miss Marr a venit să mă vază, așa că cu ea și cu Ștefan timpul s-a scurs bine și liniștit.

Ștefan consideră vaporul ca aparținând lui, fuge peste tot, râde și se joacă, făcând încântarea tuturor⁶⁵ pasagerilor. Ieri am vizitat castele și palate clădite în istorie, dragoste și ură. Nașteri, omoruri, cununii etc. se suprapun în aceleași locașuri. Atmosfera umedă înnegrend pereții, iar iarba care e ca un covor persan și pomii sunt verzi ca primăvara, flori multe în ordine perfectă, luminate⁶⁶ uneori de un soare palid, dar arzător. Seara am plecat pe un apus minunat, cu mii de reflecții⁶⁷ în apele limpezi.

Azi mergem spre Insulele Orkney, unde voi pune scrisoarea asta la cutie. Ce călătorie lungă va face de aci, din Atlanticul nordic, la Marea Neagră, la Balcic, să-ți aducă ție și fetelor tot dragul nostru și, mai ales, al meu, care e plin de dor pentru țărnicurile⁶⁸ noastre.

Cu drag mult te-mbrățișez.

Ileana

P.S. Mulțumesc mult pentru scrisoarea ce am primit-o la plecare[a] din Mödling.

⁶¹ În text: *ultimilele*.

⁶² În text: *codacul*.

⁶³ Scrisoare pe hârtie cu antet: *Hamburg - Amerika Line. An bord S.S. Resolute*. Principesa Ileana a însoțit-o în această călătorie pe mama sa, regina Maria a României.

⁶⁴ În text: *însăși*.

⁶⁵ În text: *tututor*.

⁶⁶ În text urma: *de*, tăiat.

⁶⁷ În text: *reflexe*.

⁶⁸ În text: *țărnicurile*.

Sâmbătă 9 [august 1933]⁶⁹

Sake dragă,

Un cuvânt în grabă să te rog să dai acest desen⁷⁰ lui Fesler. Este pentru „Cele 17”. Figura e să fie în email roș[u] scutul, skiul și bățul argint, iar 17 în email gri. Desigur, desenul meu trebuie corijat cum știu că Fesler pricepe ce doresc și că le va face să facă întâi una de probă și să spună⁷¹ cât ar costa 20 la fel. Trebuie să fie gata înainte de 19 ian[uarie 1934], căci vreau s-o văd înainte de plecare.

Aci, moină, și eu vărs toată ziulica de mă răstorn. Mi-a părut așa de rău să vă abandonez data trecută, dar n-am mai putut și am vărsat sus teribil.

Mama m-așteaptă jos și Anton vrea masa, așa că termin sarutându-vă cu mult drag.

Ileana

Mama Pufy

Dragă Sake⁷²,

Desigur ajut, dar nu pot la Spt. Militar. Am să vorbesc cu dna Hoenig de la Sanatoriu[1] Elisabeta; ea întotdeauna a fost bună pentru bolnavele mele și cred că ar primi-o cu drag, pe nimica, așa cum a făcut pentru Nuți⁷³ și Viorica⁷⁴. Cheamă-mă tu la telefon, pe la 12½ să-ți dau răspunsul.

Sunt tristă că nu s-a știut de radiografie cu Telephenasem, dar ce să fac acolo nu mă pot plânge. Dar, te rog, vreau eu să plătesc.

Cu drag,

Ileana

⁶⁹ Scrisoare pe hârtie cu antet: *Castel Pelișor*, surmontat de stema României.

⁷⁰ În text: *desemn*.

⁷¹ În text: *spue*.

⁷² Scrisoare nedată, scrisă pe hârtie cu antet: *Palatul Cotroceni*, surmontat de stema României.

⁷³ Elena Țurea, membră a Asociației Creștine a Femeilor Române.

⁷⁴ Viorica Litzica, director general al Marii Legiuni a Asociației Cercetașelor României, condusă de principesa Ileana a României, secondată de Nissa Cămărășescu.

Bran 2 sept[embrie] 1933⁷⁵

Dragă Sake,

Sper că ai primit bolul; l-am trimis prin cineva care-l putea expedia de la Sinaia; sper că nu a făcut vreo⁷⁶ greșală. Ștefan e acum bine, nu prea a fost ceva agreabil, dar i-a făcut un bine imens. Vremea nu prea se poartă românește, ceea ce m-ofensează adânc. În colonie a fost f. simpatic și m-a bucurat mult să fiu din nou în atmosfera A.C.F.

Cu mult drag,

Ileana

Dragă Sake,

Primesc scrisoarea ta tocmai după ce ți-am telefonat. Vino la 9:30, poate atunci să te pot vedea puțin; vino chiar câteva clipe înainte și, între altele, am să fac ce pot să te ascult.

Cu drag.

M[ama] Pufy

Luni, 9 oct[ombrie] 1933

Balcic

Dragă Sake,

Îmi pare nespus de rău că nu ți-am putut trimite la timp câteva cuvinte pentru fete, dar abia ieri ți-am primit scrisoarea și, cum ieri aveai nevoie de ele, ce mai puteam face?

Te rog, nu-ți închipui că sunt supărată; în primul rând, asta mi se-ntâmplă foarte rar. Și tu, pentru o femeie cu cap și care ai avut și tu un copil, ai putea pricepe că nu mi-e întotdeauna poftă să scriu și am, în același timp, o corespondență foarte întinsă.

Aci e divin, flori, soare, aer curat și, mai ales, multă pace. Ștefan se bucură de nisip, a crescut mult, e vioi și nostim, a devenit și mult mai frumos și priceput. Ieri l-am luat în avion și-a fost foarte mulțumit, nu a arătat nici un pic de teamă.

M-am apucat iar de lucru, cos mult și cu plăcere. Citesc iar foarte mult, plimbări fac, dar scurte; nu am multă energie și inima-mi bate la cea mai mică provocare.

⁷⁵ Carte poștală ilustrată reprezentându-i pe principesa Ileana, arhiducele Anton de Habsburg și fiul lor Ștefan, în parcul castelului Bran. Foto Helios Brașov.

⁷⁶ În text: *vr'o*.

Ce frumoasă a devenit casa Maria-Ileana. E acum acoperită cu⁷⁷ viță roșie, dar păcat că e așa de tăcută; îmi lipsiți mult.

Mă-ntrebi ce poți face pentru viitor? Nu am nevoie de nimic, căci am multe de la Ștefan; pentru el însă aș fi recunoscătoare pentru o jachetică ușoară⁷⁸, mai mult de purtat în casă în zile răcoroase.

Duminică, 15 l.c., voi fi la București pentru o zi și am să vin să-ți văd casa, dacă nu te deranjează, după amiază între 2 și 3½; nu sunt sigură de ora precisă, căci depinde de alții. Dacă aceasta-ți convine, trimite un rând la Cotroceni, să-mi spui unde e a ta căsuță.

Cât despre Radu, poate fi asigurat că, atâta cât depinde de mine, am spus atât cât îmi stă în putere și cred că n-are de ce să se teme. Mă bucur de casa ta și, într-un fel, te-nvidiez; sper însă și eu să am curând căminul meu.

Cu drag ție și lui Mișu.

Ileana

Mödling, 12 nov. 1933

Dragă Sake,

Mulțumesc foarte mult pentru scrisoarea ta și „If”⁷⁹. Sunt frumos traduse, dar găsesc că pierd într-altă limbă pe lângă faptul că a[u] întors frazele și au plasat ideile⁸⁰ altfel. Apoi nu aprob să i se zică „Un Om”, fiindcă acesta nu e înțelesul adevărat. *If* înseamnă *Dacă* și nu altceva și găsesc că are un tâlc mult mai adânc cu acest titlu. Am încercat și eu odată să-l traduc, desigur nu în versuri. Trebuie să aibe A. Voinescu⁸¹ această traducere; nu e exact bună, dar m-am ținut credincios de textul⁸² englez.

Acî toamna a sosit cu ceață, frig și umezeală. Când am sosit, casa era acoperită de frunze roșii, grădina era împodobită ca cu aur; acum însă s-a dus

⁷⁷ În text urma: *cele*, tăiat.

⁷⁸ În text urma: *de*, tăiat.

⁷⁹ *If (Dacă)*, poem scris în 1895 de Rudyard Kipling.

⁸⁰ În text: *ideilele*.

⁸¹ Alice Voinescu (născută Steriade; 10 februarie 1885 - 4 iunie 1961), scriitoare, eseistă, profesor universitar, critic de teatru și traducător. Apropiată a reginei Maria și a principesei Ileana, cu care a întreținut o interesantă corespondență, între anii 1928 și 1945. Vezi Narcis Dorin Ion, *Gândurile unei Domnițe. Din corespondența principesei Ileana a României*, în volumul *Miscellanea historica in honorem Professoris Marcel-Dumitru Ciucă septuagenarii*, ediderunt Cristian Luca, Claudiu Neagoe, Marius Păduraru, Muzeul Brăilei-Editura Istros, Muzeul Județean Argeș-Editura Ordessos, Brăila-Pitești, 2013, p. 776-812.

⁸² În text: *textul*.

totul, pomi[i] ridică crengi⁸³ goale la un cer posomorât! În casă e cald, alb și gemütlich⁸⁴ și răsună cu vocea lui Ștefan.

La Mignon a fost delicios. Am petrecut 10 zile foarte fericite cu ea. Pentru Ștefan era minunat să fie cu verii lui⁸⁵, care sunt adorabili și s-au ocupat așa de drăguț de el. Aci i-am găsit doi tovarăși destul de drăguți. Nimica foarte special, dar are mare nevoie să fie cu alți copii. Ador să-i văd jucându-se împreună.

Eu devin tot mai grea și ncomodată, așa că mă plicitisesc, căci nu reușesc să mă ocup de ceva, mai multă vreme, fără să mă simt imediat moartă de oboseală.

În casă am necazuri cu slugile, tocmai acum când mi-e mai greu. Dar ce să-i fac.

Aștept cu nerăbdare vești din țară, ce fel de guvern vom avea, oare, acum! Aci e stare de asediu din cauza alegerilor din Germania. Azi e ziua Republicei și s-au interzis orice manifestație sau serbări (înainte erau oficiale); se vede treaba că nu mai sunt chiar așa de isprăvile⁸⁶ lor.

Probabil că ești pe cale de mută; te invidiez, să spun drept. Să dea Dumnezeu să vă fie cu bine și ca numai mulțumirea deplină să-și facă lăcaș cu voi.

Cu drag,

Ileana

23 ian[uarie] 1934⁸⁷

Dragă Sake,

Trebuie să gândești că te-am uitat, de nu ți-am scris de un car de vreme. Totuși, nu e așa, dar sunt încă cam slabă și nu ajung niciodată să-mi trimit scrisorile toate. Familiei îi merge bine, Ștefan acuși începe să vorbească și tare e dulce. Pricepe orice îi spui, chiar îmi face mici comisioane, e un copil foarte bun și ascultător. Numai dinții îi⁸⁸ fac de hac, de i-aș vedea ieșiți toți!

Maria-Ileana⁸⁹ – Minola, cum îi zicem – s-a făcut mare, deja a crescut 5 cm. E tare frumușică și plânge mai deloc. Stă culcată cu ochii mari deschiși⁹⁰ și privește lumea cu o expresie de adâncă-nțelepciune.

⁸³ În text: *crânji*.

⁸⁴ Plăcut, confortabil (în limba germană).

⁸⁵ Principii Petru (1923 - 1970) și Tomislav (1928 - 2000), primii doi fii ai regelui Alexandru Karadjordjević și ai reginei Maria a Iugoslaviei (principeasa Marioara a României).

⁸⁶ În text: *isprăvilele*.

⁸⁷ Scrisoare pe hârtie cu antet: *Roseggerweg 3. Mödling. Österreich*.

⁸⁸ În text: *îmi*.

⁸⁹ Maria-Ileana (Minola) de Habsburg-Lothringen (18 decembrie 1933, Mödling, Austria - 11 ianuarie 1959, Rio de Janeiro, Brazilia), al doilea copil al principesei Ileana și al arhiducelui Anton de Habsburg. Căsătorită cu contele Franz Josef Kottulinsky (3 ianuarie 1917, Graz,

Tricoul⁹¹ pentru Ștefan s-a potrivit foarte bine; acum încep să-i devie prea mic, e extraordinar ce repede crește. Îți mulțumesc mult.

Acum sunt destul de singură dar copiii[i] umplu⁹² un gol mare. Totuși, gândul mi-e mereu în Țară, plin de grijă. Ai intrat în casa nouă?⁹³ Cum e? Tare aş vrea s-o văd. Și eu îmi caut una de zor nevoie, dar nu e așa ușor.

Cu drag mult, ție și lui Mihuțu.

M.P.

Sake dragă⁹⁴,

Mii de mulțumiri pentru scrisoare. În fine, am primit răspuns de la Protejata ta, o alătur. Poate bărbatul îi poate scrie personal și îmi trimiți scrisoare prin curier. Rog pe dl. Păunescu, care-ți aduce această scrisoare, să îți ușureze aceasta. El este Consul aci și se-ntoarce acum la Minister, a fost un înger pentru mine.

Eu am fost plecată 10 zile la Colonia, unde am stat cu Anton. A fost atât de mare bucurie pentru noi amândoi. Îmi merge bine și momentan nu prea are treabă. Și pe E. l-am văzut, e ocupat înăuntrul Țărei. Vine mâine aci pentru două-trei zile⁹⁵. Continuă să mă bucure și să mă exaspereze⁹⁶.

Copiii[i] sunt toți bine; pe Minola⁹⁷ am avut[-o] cu mine pe drum și s-a purtat perfect de bine, dar amândouă ne simțim mai bine aci, acasă! Vremea, în fine, ceva mai blândă cu noi.

Cantina pentru copii[i] săraci funcționează, dispensarul de asemenea.

Cu mult drag,

Ileana

Austria - 11 ianuarie 1959, Rio de Janeiro, Brazilia), cu care a avut o fiică, Ileana (25 august 1958 - 13 octombrie 2007), căsătorită cu Noël van Innis. Maria-Ileana de Habsburg-Lothringen a murit împreună cu soțul său în urma unui accident de avion pe aeroportul din Rio de Janeiro.

⁹⁰ În text: *deschis*.

⁹¹ În text: *tricolul*.

⁹² În text: *umple*.

⁹³ Casa familiei Alice și Ioan Dimăncescu construită după planurile arhitectului Horia Creangă și situată în strada aviator maior Ștefan Sănătescu nr. 50. Vezi Radu Mihai Dimăncescu, *Amintirile mele între Bonaparte și Domeniilor, urmate de Alea Călăreților*, ediție îngrijită de Alin Mihai Dimăncescu, București, Editura Vremea, 2013.

⁹⁴ Scrisoare nedată, nelocalizată.

⁹⁵ În text: *zilele*.

⁹⁶ În text: *exaspereze*.

⁹⁷ În text: *Magdalena*.

De mult nu am auzit de la tine. Când intri în casă? Eu cred că-n fine am găsit și eu ceva, dacă am putea cumpăra poenile din jur pentru aterizat. E un vechi castel Sonnberg, lângă Hollabrun, la N. de Viena. E romantic și totuși foarte confortabil. Abia aștept să mă mut. Aci a revenit primăvara, e cald și minunat. Copiii[i] sunt nespuse de dulci. Amândoi cresc cu o rară repeziciune. Ștefan vorbește din ce în ce mai mult. Minola încearcă să-și ridice capul și să vadă ce se petrece în jurul ei. Are acum 5½ kg și 61 cm. Ceva rar! Eu mă simt bine și în curând voi lucra pentru Heimatschutz; mă bucur mult de aceasta.

Te sărut cu drag⁹⁸.

Ileana

Mödling
5 martie 1934

Dragă Sake,

Mulțumesc mult de tot pentru scrisoare; m-am bucurat tare mult să aud iar [vești] de la tine. Se vede treaba că⁹⁹ c[artea] p[oștală] de la mine și ea s-au încrucișat. Da[r] cred că rugăciunile noastre ne-au ajutat. Domnul a fost cu noi și-a scăpat această nenorocită dar frumoasă Țară de cancerul care o distrugea. E numai acumă că ne dăm seama de ce am scăpat. De 15 ani se pregăteau în acele enorme cazărmi și credeau că acumă le sosise¹⁰⁰ ziua. Planul era ca noaptea să fie o grevă generală, să puie mâna pe clădirile principale, până la 12 noaptea, iar la 5 să dea drumul mulțimei să prade și să termine cu burghezimea pe ale cărei¹⁰¹ taxe ei își clădiseră fortărețele. Mulțumită poliției care i-a ațâțat să iasă-n larg cu două zile mai devreme ne-a salvat. Minunat a fost organizat totul de partea guvernamentală de maiorul Fey¹⁰², un splendid soldat. Voluntarii au venit cu duzina, poporul civil și-a văzut de treabă, așa că în interiorul orașelor domnea perfectă liniște, totul funcționa perfect. A fost un efort întreg pentru a scăpa, odată pentru întotdeauna, de această opresiune roșie. Dumnezeu a fost cu noi și am scăpat.

⁹⁸ Carte poștală ilustrată, expediată în 24 II 1934 din Mödling către: „Doamna Alice Dimăncescu. 13 Str. Paris. Parc Bonaparte. București. Rumänien”.

⁹⁹ În text urma: *s-a cu*, tăiat.

¹⁰⁰ În text: *sosiseră*.

¹⁰¹ În text: *a căror*.

¹⁰² Emil Fey (23 martie 1886 - 16 martie 1938), ofițer și om politic austriac. Ministru de interne (1934-1935) și vice-cancelar al Austriei (21 septembrie 1933 - 1 mai 1934). A înăbușit revolta socialistă din februarie 1934. S-a sinucis după alipirea Austriei la Germania, în urma interogațiilor Gestapo-ului.

Acum Anton și eu ne-a[m] înscris la Heimatschutz¹⁰³, căci simțeam că trebuie să ajutăm și noi cât om putea. Anton cu avionul și telegrafia. Eu mă bucur să-l văd în uniformă. Pe mine m-au numit președintă de onoare a grupului Femeilor de aci și pentru tineret. E un lucru care vei pricepe că mă pasionează.

Aci va fi mult mai greu decât la noi, unde totul e de făcut pe un teren proaspăt și necontaminat. Aci trebuie să schimbăm o întreagă mentalitate, să-nvingem ura și amărăciunea¹⁰⁴, să ducem copii[i] îndărăt la credință și dragoste de patrie, lucru ce a fost în acești 15 [ani] complect stârpit din inima lor. E mult de făcut și enorm de greu, dar mă bucur că mi-e îngăduit și mie să ajut puțin. Sâmbătă seara voi ține primul meu discurs pe nemțește. Sunt îngrozită de aceasta, dar cu ajutorul lui Dumnezeu va merge.

Acum o veste minunată pentru mine. Mi-am cumpărat un încântător castel lângă Ober Hollabrunn, la 50 km N.W. de Wien. Îi zice Sonnberg. Vom avea acolo aerodromul visat și e un cămin perfect cu odăi frumoase și luminoase, cu toate că zidurile sunt groase de 2 metri¹⁰⁵. Sper să mă pot muta prin aprilie sau mai, așa că probabil pe același timp ca și tine vom avea aceeași bucurie în același timp. Ce frumos aceasta!

Copiilor le merge bine. Ștefan e un mic colos, uit mereu ce tânăr e. Minola e mare și ea are acum 5½ kg și 61 cm. Ștefan are 14 kg și 87 cm. Se iubesc colosal de mult și fetița suportă cu mare curaj mângâierile violente a[le] fratelui. Ea a început să gângăne și să râdă, iar el vorbește din ce în ce mai mult; sunt o bucurie.

Mă bucur că Mihutu a suportat bine iar[n]a aceasta. Mi-e dor de voi și de A.C.F., căroa le trimit la toate multe dragoste. Multe gânduri bune la toți ai tăi și ție o strânsă îmbrățișare.

Ileana

19 april[ie] 1934¹⁰⁶

Dragă Sake,

Sunt în căminul meu și tare mare mi-e bucuria! Sunt în grădină, e cald, păsările cântă, e pace și liniște. Ștefan [e] fericit de iarbă, de „wa[s]ser gräser” și un morman de nisip; face cozonaci și e foarte mândru. Ar trebui să-l vezi în *leider hosen*, e un deliciu.

¹⁰³ *Apărarea Patriei*, concept adoptat în Austria interbelică de către trupele paramilitare *Heimwehr*.

¹⁰⁴ În text: *ură și amărăciune*.

¹⁰⁵ În text: *2 metri groși*.

¹⁰⁶ Scrisoare pe hârtie cu antet: *Schloss Sonnberg Bei Hollabrunn N.Ö.*

Castelul, acum a c-am început să-l orânduiesc, e mai frumos chiar decât mă așteptam. Dormitorul alb și boltit e un lăcaș de pace și frumusețe, totul se potrivește perfect într-o cumplită¹⁰⁷ armonie. Salonul meu special mă-ncântă; stau și mă uit și mă bucur. Încet, încet, cameră cu cameră devine tot mai aranjată. La început totul era mobilă și lăzi clai[e] peste grămadă și murdar ceva rar!

Acum vin cu o rugămintă pe care te rog s-o tratezi confidențial și să-mi dai un răspuns în care îmi vei spune adevărul. Iacă despre ce e vorba. Eu sunt foarte proastă gospodină și nici nu am tragere de inimă la așa ceva. În același timp am nevoie de cineva care să-mi fie secretară și tovarășă când nu e Anton aci. M-am gândit mult pe cine aș vrea să am și m-am gândit la Ella¹⁰⁸. Iacă exact ce vreau și în ce condițiuni. O secretară care să se ocupe și de gospodăria casei întreagă. Salariul ar fi de 200 s[c]hilling (nu pot mai mult); desigur aș plăti eu călătoria aci și aceea de concediu și krankencassa obligatorie aci.

Cu toate c-o vreau ca tovarășă, n-o vreau întotdeauna, căci Anton și eu ținem mult la intimitatea și singurătatea noastră, încât ar lua mesele cu schwester și copii[i], afară de ocaziile când am pofti-o la dejun cu noi. Pentru mine ar fi ideal s-o am pe Ella, care e sora ta, pe care o cunosc și care ar fi o legătură cu România și cu care aș putea vorbi limba mea. Dacă ar accepta¹⁰⁹, nu ar mai lipsi nimica pentru a completa căminul meu. Mare grabă nu am, căci vecinul nostru de la Mödling cu soția lui ar veni la vară să se ocupe de casă cât lipsesc în Țară și aș aduce pe Ella, dacă am norocul să accepte, la toamnă cu mine.

Dacă crezi că ar ac[c]epta, te rog propune-i sau citește-i ce am scris. Desigur nu am nici o idee dacă ar vrea să plece de-acasă și aș pricepe dacă zice nu, cu toate că ar fi pentru mine o mare deziluzie. Am pus toate condițiile clar, ca să știe la ce să se aștepte și să poată judeca clar. Viața aci e ideală, țară și totuși aproape de oraș și cred că noi suntem oameni agreabili, încât dacă ar ac[c]epta să părăsească casa părintească cred că ar găsi aci o viață plăcută! Pot spera?

Iartă-mi scrisul, dar Ștefan mă-nterupe la fiecare vorbă și acum trebuie să mă joc cu el.

Te-mbrățișez cu drag.

Mama Pufy

Sonnberg
16 iulie 1934¹¹⁰

¹⁰⁷ Așa este scris în text.

¹⁰⁸ Ella Grunau, sora Alicei Grunau.

¹⁰⁹ În text urma: *ași*, tăiat.

¹¹⁰ Scris peste antetul tipărit al hârtiei: *Roseggerweg 3. Mödling. Österreich.*

Dragă Sake,

Sosind aci, am găsit scrisoarea ta în care-mi spui despre protejata Dnei Diaconescu. Dacă o mai poate lua într-o colonie în august, voi plăti cu plăcere. Te rog scrie-mi la Bran ce sumă și ce trebuie să fac. Voi fi acolo la 21 I[una] c[urentă].

Călătoria noastră a fost foarte frumoasă și interesantă, numai că mi-au lipsit tare mult copii[i]. Am văzut-o pe Mimarr bine și delicioasă, ca întotdeauna. În Anglia a fost cald și frumos de necrezut. Am văzut pe Regele și Regina¹¹¹ extrem de amabili și drăguți. Am fost și la Regele [și Regina] Belgiei¹¹², și ei foarte simpatici. Foarte mișcată am rămas de Împărăteasa¹¹³ Zita¹¹⁴ și de Otto¹¹⁵. Foarte drăguți și demni. Bucuria cea mai mare însă a fost întoarcerea aicea, unde am găsit copii[i] atât de bine și de crescuți. Mor să ți-i arăt. La 1 aug[ust] mergem la Sovata pentru 20 zile, apoi [la] Bran și, la 1 sept[embrie], [la] Balcic.

Mama mi-a scris că te-a găsit foarte frumoșică, în ciuda sarcinei.

Spune fetelor din colonie că tare mi-e dor de ele și mult m-aș bucura să fiu între ele, că le trimit tot gândul meu de bine și urări de petrecere bună.

Te sărut cu drag și sper că nu suferi prea mult.

Ileana

12 aug[ust] 1934¹¹⁶

Dragă Sake,

¹¹¹ George al V-lea (3 iunie 1865 - 20 ianuarie 1936), născut prinț de Saxa-Coburg-Gotta, primul rege din casa de Windsor al Regatului Unit (6 mai 1910 - 20 ianuarie 1936). S-a căsătorit în 6 iulie 1893 cu Mary de Teck (26 mai 1867 - 24 martie 1953).

¹¹² Leopold al III-lea (3 noiembrie 1901 - 25 septembrie 1983), rege al Belgiei (23 februarie 1934 - 16 iulie 1951). Căsătorit cu prințesa Astrid a Suediei (17 noiembrie 1905 - 29 august 1935), cu care a avut trei copii. A abdicat în favoarea fiului său cel mare, Baudoin I, rege al Belgiei (1951 - 1993).

¹¹³ În text urma: *Otto*, tăiat.

¹¹⁴ În text: *Sitta*. Prințesa Zita de Bourbon-Parma (9 mai 1892 - 14 martie 1989), fiica lui Robert I, duce de Parma, și a infantei Maria Antonia a Portugaliei. În 21 octombrie 1911 s-a căsătorit cu prințul Karl de Habsburg-Lorena (17 august 1887 - 1 aprilie 1922), care avea să devină ultimul împărat al Austriei, sub numele de Carol I (21 noiembrie 1916 - 12 noiembrie 1918) și ultimul rege al Ungariei (sub numele de Carol al IV-lea). Au avut împreună opt copii.

¹¹⁵ Otto von Habsburg-Lothringen (20 noiembrie 1912 - 4 iulie 2011), fiul cel mare al împăratului Carol I al Austriei și al împărătesei Zita, ultimul prinț moștenitor al Austro-Ungariei. Publicist, europarlamentar din partea Germaniei, decan de vârstă al Parlamentului European, șeful casei imperiale de Habsburg (1922 - 2007).

¹¹⁶ Scrisoare pe hârtie cu antet: *Maison de S.M. La Reine Marie*, surmontat de stema României.

Mulțumesc foarte mult pentru scrisoare. Pricep că trebuie să te simți mulțumită, deși obosită de colonia de la Balcic.

Aci nu prea am avut vreme bună, dar acum pare să avem mai mult noroc. Eu, cu puțină poftă, m-am dat în mâna doctorului și fac o cură serioasă și, să spun drept, mă simt deja mult mai bine.

Copii[i] sunt fericiți aicea, baie în lac și la soare, plimbări cu trăsura și automobilul. Bucuria cea mare însă e să se joace în gărla ce curge lângă casă. Fac mirarea tuturor fiindcă sunt așa de mari. Ștefan vorbește acuși curent de tot și Minola descoperă zilnic ce le țipă toată ziua.

Mama a fost foarte drăguț[ă] și-a spus că te pot pofti pe o noapte la Bran. Așa să putem avea două zile împreună. Așadar, te poftim la 26 l.c. Te rog numai să-mi spui cu ce tren vii, să-ți trimit mașina la Brașov să te ia.

Mă bucur așa de mult la gândul de-a te revedea în curând.

Cu mult drag.

Mama Pufy

Sonnberg

13 nov. 1934

Dragă Sake,

Iartă-mă că nu ți-am scris demult, mai ales că mi-ai scris tu așa de frumos. Tristețea pe care-o îndurăm e prea mare pentru cuvinte, e ceva așa de monstruos, nu mă pot gândi la biata Mignon, e prea trist¹¹⁷.

Cum îți merge?; trebuie să te simți cam grea acuși și să nu vrei să te apleci prea mult; să dea Domnul să-ți meargă bine. Eu, dragă, fac ca tine, numai că sunt în perioada grețurilor și știi că la mine asta e îngrozitor. Nu spune, căci mă plictisește să știe toți. Nostim, vor fi 5 luni între copii[i] noștri¹¹⁸, căci al meu ar trebui să sosească-n mai. Copii[i] sunt bine și zburdalnici. Minola stă acuși singură, și-a dezvoltat o voință colosală, ai zice că e o mică furie când nu-i merge pe plac. Sunt foarte buni tovarăși.

Te sărut cu drag (și greață).

*Ileana*¹¹⁹

¹¹⁷ Principesa Ileana se referă la asasinarea regelui Alexandru I Karadjordjević al Iugoslaviei la Marsilia, în 9 octombrie 1934.

¹¹⁸ În text: *noștrii*.

¹¹⁹ În corespondența dintre principesa Ileana a României și Alice Grunau urmează o mică felicitare tipizată, în limba germană, datată octombrie 1944, care se încheie cu cuvintele: *Îți voi scrie mai târziu*.

Sake dragă¹²⁰,

În primul rând, mulțumesc mult de tot pentru carte și pentru prea delicioasa rochiță. Ai trebui s-o vezi pe Minola într-ânsa. E ceva rar. Sper așa de mult că vei avea o fetiță, e așa de frumos să ai o pereche¹²¹. Apoi, fetițele sunt așa de cumiți și au ceva cu totul gingaș și adorabil. Nu pot să-ți descriu ce fericire e pentru mine în amândoi copii[i]; e ceva rar și inexplicabil, dar desigur tu pricepi.

Nu-ți poți închipui ce bucurie am resimțit ieri cu venirea fetelor, cu ce poftă am intrat în horă și nu mă puteam sătura de-a privi la ele, să le aud, să ascult lăutarii; eram, pentru câteva ceasuri, transportată în România. A fost divin. Natural, nu am putut spune, nici asculta, un sfert din tot ce era de zis și întrebă. Mă bucur să-i revăd pe toți mâine.

Aci, într-un fel, bine; într-altul, multă zarvă, ceartă și neliniște; mulți dușmani mai are și această biată Țară. Am multe planuri de lucru, la care am să te rog, când sunt în Țară, să mă ajuți să punem totul în germană, ceea ce eu nu prea pot face. Cum voi fi în Țară, am să caut s-avem câteva zile liniștite împreună. Când mergi la Balcic? Eu, probabil, în sept[embrie].

Casa ta trebuie să fie o bucurie acum. Desigur, grădina e încă cam goală, are întotdeauna nevoie de doi-trei ani până să se dezvolte frumos. Ca trandafiri îți recomand: Madame Butterfly, Mme Heriot și Lt. Choré. Minunat est[e] Souvenir de Clairmonde, dar cred că nu se găsește la noi. Apoi sunt Polianta rosen, care sunt mici, dar de mare efect. Helene Paulsen sunt cei mai frumoși¹²² din soiul acesta. Apoi aș încerca să ai cât mai multe flori care ies: lalele, iris, crini, delphinium etc. Dahlii dau destul de mult de lucru. Eu, pentru moment, am trandafiri și dahli[i], căci grădina fiind mare trebuie mult și, deci, trebuie să mă limitez¹²³ la câte un soi pe sezon și-n fiecare an am să adaug câte ceva.

Cum merge la Asociați[e]?; adeseori¹²⁴, seara, mă gândesc că poate e un grup unde se discută lucruri care m-ar fi pasionat sau se cântă „Deschideți Mari”. Încerc să retrăiesc ore fericite. Desigur, legătura de dragoste nu o poate rupe nimeni, dar contactul a știu[t] Carol să-l distrugă destul de bine, căci sunteți departe și dacă nu vă văd din an în an, inevitabil se fac schimbări, se perindă oamenii, alte interese cresc, altele dispar, fața lucrurilor se schimbă¹²⁵ oricât ar

¹²⁰ Scrisoare nedată, scrisă pe hârtie cu antet: *Schloss Sonnberg Bei Hollabrunn N.Ö.* Cum din textul scrisorii reiese că Alice Grunau era însărcinată, este foarte posibil ca scrisoarea să fi fost scrisă înainte de decembrie 1934.

¹²¹ În text: *perechie*.

¹²² În text: *cele mai frumoase*.

¹²³ În text: *limitezi*.

¹²⁴ În text: *adesea ori*.

¹²⁵ În text urma: *dacă*, tăiat.

rămâne fond[ul] de solid și același; și asta mă face tristă, fiindcă știu că, orice aș face, viața intimă cu fetele¹²⁶, comunicarea aceea care-mi era atât de dragă face parte din trecut. Vreau să mă pricepi, nu vreau să zic că nu simțim la fel și nu ne iubim la fel, dar nu e ce a fost și nu mai poate fi niciodată ziua de ieri; cu fetele a fost un ecou din trecut, câteva ceasuri de mare bucurie, apoi alun[e]că fiecare îndărăt unde a fost.

Dar nu trebuie să mai gândesc astfel, nu e bine pentru nimeni, dar, ce vrei, tare mare mi-e dorul și bucuria de ieri a fost așa de mare încât azi îmi vine să plâng!

Eh, acum mai am de scris, încât te las cu gândul bucuros de-a te vedea curând.

Ileana

Sonnberg

24 dec. 1934

Alice dragă,

Nu pot să-ți spun ce mult m-am bucurat de primirea scrisorii tale. Ți s-a împlinit dorința cea mare și tare mult mă bucur și te fericesc. O fetiță, ce bine! Să-i dea Domnul numai zile bune și fericite, să-ți umple sufletul de bucurie toate zilele vieții tale. Ce noroc că a mers așa de iute; mă-ncurajează că poate oi avea și eu, în mai, același noroc.

Ți-am trimis un dar de Crăciun care mă tem că-ți va fi o deziluzie, căci nu-mi dădeam seama că mica ta Dora¹²⁷ va sosi așa de iute, dar poate o vei putea purta (rochia, vreau să zic) când te scoli, căci e ușoară de-mbrăcat.

Desigur că primesc ca Radu să o boteze în numele meu, mi-e doar co-naș? Sper ca acest fericit eveniment să șteargă multe amărăciuni din familia ta și că veți fi iar uniți ca înainte vreme.

E ajunul Crăciunului; Ștefan se bucură, Minola țipă și ea să arate că și ea ia parte, iar în pânțele mi se mișcă ușor o nouă ființă; între noi, în casă, e pace și¹²⁸ dragoste. Pășim spre Anul Nou cu rugăciunea să nu suferim iar atâtea tristeți, anul acesta prea a fost încărcat. Întâi Duca¹²⁹; apoi 13 - 15 feb[ruarie], moartea marelui

¹²⁶ În text: *fetelele*.

¹²⁷ Sanda Tudora Dimăncescu (14 decembrie 1934 - 1 septembrie 2015), fiica Aliciei Grunau și a lui Ioan Dem. Dimăncescu. Căsătorită cu celebrul baschetballist Andrei Folbert (6 septembrie 1931 - 29 septembrie 2003), cu care a avut o fiică, Ingrid. Au divorțat.

¹²⁸ În text urma: *bucurie*, tăiat.

¹²⁹ Ion Gheorghe Duca (20 decembrie 1879 - 29 decembrie 1933), om politic, membru al Partidului Național Liberal, ministru în mai multe rânduri, prim-ministru al României (14 noiembrie - 29 decembrie 1933), asasinat de legionari pe peronul gării din Sinaia, la 29 decembrie 1933. Autorul unor foarte interesante *Amintiri politice*.

nostru mic cancelar Dolffuss¹³⁰; apoi grozăvia de la Marsilia¹³¹. E prea mult. Să ne ajute Dumnezeu la zile mai bune.

Ce rău că sunt așa departe, că nu-ți pot vedea fața fericită și ține odrasla-n brațe. Totuși, de departe aș vrea să simți căldura dragostei și prieteniei mele care, de departe, te-mbrățișează cu dor, cu cele mai bune urări pentru boi toți patru!

Mama Pufy

12 ian[uarie] 1935¹³²

Dragă Sake,

De mult tot vreau să scriu, dar nu ajung; am mereu atâtea scrisori de răspuns și, după cum știi, în starea mea actuală e obositor. Mulțumesc mult de tot pentru bunele urări atât de numeroase. Abia aștept s-o văd pe Sanda-Dora și poate nu va trece așa de mult și voi veni la Buc[urești]. Nu sunt sigură, dar poate pe la finele lui feb[ruarie]. Vrei s-aștepți cu botezul până atunci? Te rog, însă, să nu spui la alții că am intenția să vin, fiindcă nu sunt sigură și cu cât se face mai puțină vâlvă de venirea mea, cu atât mai bine; pricepi ce vreau să zic. Cum știu precis, am să-ți spun.

Îmi pare rău să te știu așa de obosită. Nu e ușor când te simți așa; știu că mie îmi trebuie câteva luni să cuceresc acest sentiment de istovire după fiecare naștere. Dar ce bucurie să ai iar un copil mic în brațe; e ceva foarte special, ador să-i simt așa de depinzători de mine. Eu mă bucur deja să am unul iar la sân, deși nu e mult de când Minola era așa de mică. Ea crește mult, e foarte autoritară, cu o voință teribilă; începe să mănânce singură și caută să vorbească; e foarte calină și tot ce face Ștefan vrea și ea; numai la mers e foarte-nceată, nu vrea să se aventureze singură. Ștefan e un năzdrăvan, foarte nebunatic dar, din fericire, extrem de ascultător. Are o natură delicioasă, blând, iubitor și serviabil. E și el autoritar¹³³ și se vede-ntrânsul rezultatul a generației care au poruncit. Slavă Domnului, sunt sănătoși și frumoși amândoi. Ștefan a început să călărească, șade foarte frumos pe cal și-i place la nebunie.

Eu o duc bine acuma, în general. De Crăciun am fost foarte ocupată și am suportat asta destul de bine. Viața devine aci din ce în ce mai interesantă, se schimbă multe lucruri; voi avea iar de muncit și mă bucur mult.

¹³⁰ În text: *Dolffus*. Engelbert Dolffuss (4 octombrie 1892 - 25 iulie 1934), om politic austriac, lider al Frontului pentru Patrie (1933 - 1934) și cancelar federal al Austriei (20 mai 1932 - 25 iulie 1934). A fost asasinat de către naziști în timpul unei lovituri de stat.

¹³¹ În text: *Marsilea*. Se referă la asasinarea regelui Alexandru al Iugoslaviei, soțul principesei Mărioara a Românei și cumnatul principesei Ileana.

¹³² Scrisoare pe hârtie cu antet: *Schloss Sonnberg Bei Hollabrunn N.Ö.*

¹³³ În text: *atoritar*.

Aci avem o zăpadă minunată, albă, deși nu adâncă; pomii sunt acoperiți cu ger, e feeric. În casă e pace, căldură și voie bună. Dar e multă durere și sărăcie care-mi strânge inima. În sat și orașel e o mare epidemie de difterie; tare trist, atâția copii bolnavi.

Te sărut cu dor și drag, pe tine, pe Miuțu și pe Sanda Dora.

Ileana

Sonnberg
13 martie 1935

Dragă Sake,

Mulțumesc foarte mult pentru scrisoarea ta. Îmi pare rău că te simți tot așa de obosită, însă e foarte de priceput. Eu te-aș sfătui să renunți binișor la alăptat cu încetul, e mai puțin obositor; încearcă să-i dai o sticlă sau două în locul pieptului. Poate nu va fi nevoie să renunți cu totul; pe Minola am înțărcat-o încet timp de două luni și nu m-am resimțit[t] deloc. Începi prin a-i da 10 gr. mai puțin piept, [pe] care [il] înlocuiești cu lapte de vacă, însă nu pur¹³⁴ juma-juma (apă fiartă, apoi, cu creșterea cantității, apă de orez, orz etc., după cum cere burtica). A doua zi, sustragi 20 gr., a treia 40 și așa, din 20 în 20, până ajungi la o sticlă-ntreagă (dar nu lapte curat, mereu juma-juma; încet, cu timpul, crești cantitatea de lapte la 3 sferturi și la un an abia lapte pur – dacă suportă aceasta). Când se obișnuiește cu¹³⁵ prima sticlă, atunci începi a doua sticlă, tot cu acelaș[i] sistem. Cel mai bun lucru e să te mulgi într-o sticlă gradată, la care adaugi laptele de vacă, așa ca să nu greșești niciodată cantitatea. La început e nițel greu mulsul, dar iute te obișnuiești și merge ușor; la început ajută să te ungi sau să te pudrezi ca să alunece mâinile mai iute. Eu țineam sticla între genunchi și, printr-o pâlnie¹³⁶, mulgeam direct în sticlă. Copilul ar trebui să bea 15% din greutatea lui, împărțit pe mese în cantitate egală, însă de bea¹³⁷ ceva mai mult nu e un dezastru atât timp cât ia de la sân. Sticlele i le poți da la orele care-ți convin mai bine. Ai să vezi că și pieptul tău are să se regularizeze după ceea ce îi ceri.

Și aci a fost viscol, zăpadă, îngheț; ieri, însă, a fost iar primăvară încât după amiază m-am culcat afară cu copiii[i], la soare; a fost minunat. Mi-e dor de primăvară, de flori, de verdeață; totul e mai ușor când simți viața nouă-n toate. Mă simt, în general, bine; uneori e mai greu, alteori e ușor. Pictez mult, citesc, scriu,

¹³⁴ În text: *pură*.

¹³⁵ În text urma: *aceasta*, tăiat.

¹³⁶ În text: *plâlnie*.

¹³⁷ În text: *ea*.

mă plimb, stau cu copiii[i] și tricotez. Zilele trec lin [...] ¹³⁸ pline de pace și multă mulțumire. Copiii[i] sunt bine, plini ¹³⁹ de viață, năzdrăvani și întotdeauna pe latura pericolului. Minola începe să-nvețe. Ștefan mă uimește mereu ce multe pricepe; conversația lui e plină de nostimade. E foarte interesat la ideea că der Liebe Gott are să-i aducă un frate mic; îi plac pruncii mici, e foarte mândru că el și Minola vor fi „Gross und nur das baby klein”.

Am găsit darul O.N.E.F. ¹⁴⁰ foarte mișcător. Au ceva foarte special bărbaii noștri români care te mișcă, așa de superficiali și imorali în unele, dar tot atât de buni și adânci în altele. N-am văzut pe P. să-i zic adio; dacă-l vezi, spune-i ce rău îmi pare.

No 3 promite, sare și se zbate de uneori nu mai știu unde să mă pun. Abia aștept să-l văd, mai am aproximativ 10 săptămâni, așa că nu mai e așa de mult. Îl sau o va chema Alexandru sau dra, în amintirea celui mai bun om ce l-am cunoscut și iubit ca frate. A început atunci când Sandro ¹⁴¹ a trecut în lumea cealaltă.

Îți alătur o cârtică pe care n-am citit-o, dar care cică e foarte bună; sper că e adevărat.

Păzește-te să nu te obosești prea mult; îți trimit acuși și fotografia ¹⁴² pentru Alexandra-Tudora, cum îi ziceți voi pe scurt. Sărăcuța, mult a suferit să devină creștină și ce cuminte a fost.

Te sărut cu mult drag pe tine și copii și multe gânduri bune la toți ai tăi.

Ileana

12 aprilie 1935 ¹⁴³

Dragă Alice,

Mă bucur că lucrurile ¹⁴⁴ ce ți le-am trimis ți-au făcut plăcere și că ți-au fost de folos. Dar nu-mi place ce spui despre ficatul tău. În primul rând, nu vorbi comedii; cum poți spune că n-ai să trăiești mult, ce drept ai să vorbești așa? Viața o ai de la Dumnezeu și n-o poți pierde așa, cu una, cu două, căci e eternă; cum crezi

¹³⁸ Scrisoare este ruptă în colțul din stânga, jos, și două cuvinte lipsesc.

¹³⁹ În text: *pline*.

¹⁴⁰ Oficiul Național pentru Educație Fizică (O.N.E.F.) a fost înființat în 17 iunie 1923 de către Emil Pălăngeanu, Nicolae Pălăngeanu și Victor Bădulescu, în scopul instruirii tineretului prin educație fizică.

¹⁴¹ Alexandru I Karadjordjević (16 decembrie 1888 - 9 octombrie 1934), rege al Iugoslaviei (16 august 1921 - 9 octombrie 1934).

¹⁴² În text: *photografia*.

¹⁴³ Scrisoare pe hârtie cu antet: SCHLOSS SONNBERG BEI HOLLABRUNN N. Ö.

¹⁴⁴ În text: *lucrurile*.

tu că El te-ar lăsa să pieri așa când ai copii care au nevoie de tine; pune-ți mai multă încredere în El; tu, care ai o credință așa de fermă, aplic-o și pe trupul tău și-ți va merge mai bine. Nu uita că prin Isus totul e cu puțință, pune-ți neazul la picioarele lui și nu te teme. Îmi pare bine că simți că poți continua cu alăptatul încă o lună. Eu n-am o vacă personală, deși mi-e visul să am odată și odată mai multe, însă aci fiind o țară ceva mai civilizată avem Rindermilch care, deși scump, e foarte bun și dezinfectat și-l întrebuințez până ce copilul trece de un an.

Am avut zile urâte și reci, dar acum e iar frumos și cald; florile se iau la întrecere care mai de care să iasă mai repede. La Viena¹⁴⁵ e ceva mai avansat; totuși sper până o veni Mama să fie frumos și înflorit, mi-e dor de verdeață! Am plantat o grădină de fructe, pomii sunt mici, dar sper mult de la ei. Bujorii, din care am plantat mulți, încep să iasă din pământ, lalele[le] sunt mari, pansellele înfloresc iar grădina și pădurea sunt un covor de toporași sălbatici¹⁴⁶. Sper să am și mulți stânjenei¹⁴⁷ cultivați și sălbatici¹⁴⁸ din Dobrogea. Trandafiri vor fi cred destui, și crini, și campanula, apoi petunii, gura leului etc. Încet, încet va deveni un vis; la toamnă vine rândul dahlia[i]lor.

Copii[i] sunt bine de tot și se bucură mult de zilele frumoase; au un ied care e bucuria lor, amândoi au pasiunea călăriei, lucru care mă bucură.

Văd că am palavragit despre nimica, așa că te las cu mult drag.

Ileana

14 iunie 1935¹⁴⁹

Dragă Sake,

Mulțumesc mult pentru scrisoarea ta, care mi-a făcut mare plăcere. Văd însă că nu ai primit de la Marioara scrisoare[a] colectivă ce v-am scris-o a patra zi după naștere; mă-ntreb dacă s-a pierdut căci nu am auzit de ea de la nimeni; îmi pare rău, căci speram astfel s-ajung la voi toate iute și fără a trece măsura permisă de oboseală în acele zile.

E adevărat că mi-a mers foarte ușor de data asta, slavă Domnului, iar convalescența¹⁵⁰ merge cu pași repezi; ieri chiar am zburat. Mica Alexandra¹⁵¹, al

¹⁴⁵ În text: *Vienna*.

¹⁴⁶ În text: *sălbaterici*.

¹⁴⁷ În text: *stângenei*.

¹⁴⁸ În text: *sălbataci*.

¹⁴⁹ Scrisoare pe hârtie cu antet: SCHLOSS SONNBERG BEI HOLLABRUNN N. Ö.

¹⁵⁰ În text: *reconvaleșcența*.

cărei¹⁵² botez a fost extrem de frumos și mișcător, demn și plin de căldură. Bunul cardinal Innitzer¹⁵³ a oficiat; e un preot așa cum ar trebui să fie; crește frumos, e un copil special de delicios, nu a avut nici o clipă de urățenie, din prima clipă era roz și cu capul rotund. Ca mărime era normal[ă]: 3,670 kg și lungă [de] 52 cm. E nițel cam leneșă la supt, ceea ce îmi cam dă de furcă, dar de ieri merge mai bine; acum e ora ei și țipă, așa că trebuie să termin scrisoarea.

Minola și Ștefan își adoră surioara, sunt prea dulci cu ea.

Te sărut cu mult drag.

Ileana

3 aug[ust] 1935¹⁵⁴

Dragă Alice,

Mulțumesc mult pentru scrisoarea ta. Da, nu vin și pentru câtă vreme o fi remisă, călătoria depinde de diferite trăzneli ale politicianilor care sunt mai idioți ca oricând.

Îmi pare tare rău, căci speram că poate într-un fel sau altul să te pot vedea și pregătisem un pachetel pentru Mișu și Teodora. În fine, erau toate cam mari, așa că chiar de sosesc mai târziu cred că vor fi¹⁵⁵ bune.

Noi suntem acuși la Alice Lichtenstein care, cu obișnuita ei bunătate, ne-a primit în căsuța ei de la munte. Casa e mică, dar încăpătoare și gemütlich¹⁵⁶. E într-o vale strâmtă, între dealuri acoperite¹⁵⁷ cu fagi și brazi, aerul e minunat și distracții destule, tenis, înot, plimbări, pescuit și vânat pentru cui îi¹⁵⁸ place. Copii[i] sunt fericiți aici, râd, se joacă în iarbă, încearcă să intre în toate apele și sunt, într-un

¹⁵¹ Alexandra (Sandi, Xanda) von Habsburg-Lothringen (născută la castelul din Sonnenberg, Austria, în 21 mai 1935), fiica princesei Ileana a României și a arhiducelui Anton de Habsburg. A fost căsătorită, între anii 1962 și 1972, cu prințul Eugen Eberhard von Württemberg (n. 2 noiembrie 1930), iar în 22 august 1973 s-a căsătorit cu baronul Victor von Baillou (n. 27 iunie 1931).

¹⁵² În text: *a căruia*.

¹⁵³ În text: *Initzer*. Theodor Innitzer (25 decembrie 1875 - 9 octombrie 1955), arhiepiscop de Viena (din 16 octombrie 1932) și cardinal (din 1933) al bisericii romano-catolice. Profesor și rector (1928 - 1929) al Universității din Viena. Ministru al Afacerilor Sociale (1929 - 1930) în guvernul cancelarului Johann Schober.

¹⁵⁴ Scrisoare pe hârtie cu antet: FORSTGUT UIBELBACH BEI LOICH.

¹⁵⁵ În text: *fiu*.

¹⁵⁶ În text: *ghemutlich*.

¹⁵⁷ În text: *acoperiți*.

¹⁵⁸ În text: *cu-i*.

cuvânt, încântați! Xanda¹⁵⁹ crește bine, deși pare că laptele meu nu-i priește chiar așa de bine; îl scupă aproape tot și are scaunuri proaste. Cu toate astea¹⁶⁰ plânge rar, crește bine și are un colorit minunat. Eu spun sincer: sunt cam obosită, mă resimt după trei copii în mai puțin de patru ani! Așa că, probabil, vom încerca o alimentare amestecată, poate o sticlă pe zi și restul piept.

Anton are timpul aci să se-ndeletnicească cu dragostea lui: Radio[-ul]. Acasă aveam atâtea lucrări în curs, încât nu¹⁶¹ avea vreme pentru această pasiune. Pricep ce mult trebuie să-ți lipsească Nelly; eu sunt numai juma om fără Anton! Din fericire, e rar că e plecat multă vreme. Oricât de independente am fi¹⁶², tot femeii suntem.

Cu mult, mult drag.

Ileana

25 sept[embrie] 1935¹⁶³

Dragă Sake,

Mulțumesc mult pentru scrisoare. E oribil ce multe se pierd, știu precis că ți-am răspuns încă de la Loich pentru felicitările¹⁶⁴ pentru 15 aug[ust]. În tot cazul, îți mai mulțumesc acum încă o dată din toată inima. Ștefan e un copil de care mă pot mândri, mare, frumos, sănătos și deștept. E un veritabil băiat, un ștrengar și jumătate, dar totuși cu un caracter adevărat, minunat de frumos. Mă bucură aceasta, căci mult cât ne creem copii, natura e a lor; sunt, din prima lor clipă când se despart de trupurile¹⁶⁵ noastre, o altă personalitate, un complex ego! Asta mă miră mereu. Minola e și ea ceva rar, e aproape prea încântătoare; oriunde merg cu ei, chiar dacă nu ne cunoaște nimeni, toți se-ntorc să-i admire și eu crap de mândrie! Alexandra crește și ea mare, râde acuși în gura mare, face eforturi să se târască pe brânci, se joacă cu mânuțele și încearcă să se ridice, ceea ce poate perfect când îi dai un deget¹⁶⁶ de care se ține singură; și de ea trebuie să admit că sunt foarte mândră. Aș trebui să mă pocăiesc de atâta fală!, dar ce vrei, nu pot simți altfel.

¹⁵⁹ Alexandra, a doua fiică a principesei Ileana.

¹⁶⁰ În text: *asta*.

¹⁶¹ În text urma: *mergea*, tăiat.

¹⁶² În text: *fii*.

¹⁶³ Scrisoare pe hârtie cu antet: SCHLOSS SONNBERG BEI HOLLABRUNN N. Ö. TEL: HOLLABRUNN 19.

¹⁶⁴ În text: *felicitările*.

¹⁶⁵ În text: *trupurilele*.

¹⁶⁶ În text: *deget*.

Aci frumos, dahlile mele sunt o minune; încep[e] însă să fie frig și noaptea dă brumă, așa că în fiecare dimineață mă tem să nu le văd toată frumusețea trecută. Mă-ntreb când am să am bucuria să te primesc aci odată! Cum ne-am distra de bine, împărțășind totul, dar poate nu va fi așa mult și ne vom vedea; sper meru că politica se va îndupleca de noi măcar de ziua Mamei. Ca tine, nu pot pricepe o așa de mare ură și prostie ca politica¹⁶⁷ internațională de azi. Da, dacă noi, mamele, am putea¹⁶⁸ țipa groaza noastră, dar în fuga aceasta după bani, dumnezeirea¹⁶⁹ vițelului de Aur, cine ne-ar asculta; și totuși, nu pot [să] cred că Dumnezeu să mai permită încă o dată atâta nenorocire!

Trimit scrisoarea aceasta prin Frau Kopkow, care e aci să-mi ajute cu noua Wirtschaftsdame¹⁷⁰ pe care o am. Am găsit o mică baronessă, foarte drăguță, deșteaptă, energică și modestă. Vorbește și franceza și engleza, așa că-mi poate fi și puțin o secretară. Asta e o mare ușurare pentru mine.

Dacă lucrurile¹⁷¹ vor merge așa cum sper, atunci te voi vedea la începutul lui nov. Tare mi-e dor s-o țin pe Tudora în brațe și să-l mai văd pe Miuțu; copii[i] se schimb[ă] iute în acest timp.

Cu mult drag, dar și speranța de revedere, pe curând,

Mama Puffy.

12 oct[ombrie] 1935¹⁷²

Dragi Fete,

Din inimă vă mulțumesc pentru bunele rânduri adresate de începutul activității. Sunteți bune să ziceți că vă e gândul plin de recunoștință; vă asigur că și al meu e la fel către voi, pentru lealitatea voastră către Asociație sau¹⁷³ către mine. Azi, din păcate, vă pot fi de puțin folos, dar cu voia Domnului va veni iar o zi când să pot fi mai mult decât o persoană care vă iubește mult, dar poate puțin!

Mi-e tare dor să fiu în mijlocul vostru iar; trecem prin zile urâte, unde politica în toate se amestecă, dar cred că cu credință vom răzbate și aceasta și că ne vom regăsi¹⁷⁴ cu toți[i] într-o zi cu soare!

¹⁶⁷ În text: *polita*.

¹⁶⁸ În text: *tutea*.

¹⁶⁹ În text: *dumnezăirea*.

¹⁷⁰ În text: *Wirtschaftsdame*; doamnă de serviciu casnic.

¹⁷¹ În text: *lucrurilele*.

¹⁷² Scrisoare pe hârtie cu antet: SCHLOSS SONNBERG BEI HOLLABRUNN N. Ö. TEL: HOLLABRUNN 19.

¹⁷³ În text: *să*.

¹⁷⁴ În text: *regăsii*.

Domnul e atotputernic, El este totul și prin El și numai prin El se poate totul; deci noi, care ne punem încrederea în El, vom reuși unde alții nu vor reuși; cu cât mai mari greutățile, cu atât mai mare izbânda!

Încă o dată vă mulțumesc pentru gândul îndreptat către mine și vă trimit binecuvântarea mea pentru un an minunat de lucru.

Cu drag și dorul ce-l port mereu Asociației.

Ileana

1 feb[ruarie] 1936¹⁷⁵

Dragă Alice

Iacă chiar acuși când vroiam să-ți scriu îți primesc scrisoarea și vroiam să-ncep cu aceleași scuze cu care începi și tu, așa că iertare reciprocă și să mergem mai departe.

Da, am fost destul de bolnavă în decembrie și de aceea nu v-am putut scrie, dar cum mi-a fost mai bine am trimis o scrisoare colectivă de mulțumiri lui Natalie; mă-ntreb de nu o fi primit-o.

Am suferit de rinichi; prin bunătatea Dnei Lichtenstein am scăpat de sanatoriu, stând în schimb la dânsa, unde am avut o infirmieră foarte bună. Am suferit mult să fiu departe de copii, Anton făcea naveta între noi. De Pom m-au dus acasă cu salvarea, așa că am avut măcar această bucurie, deși în pat pentru încă două săptămâni. Acuși mi-am revenit complet, m-am însănătoșit foarte repede și acum mă simt perfect de bine. Copiii sunt splendizi și, slavă Domnului, perfect de sănătoși. Alexandra e un copil vioi, râde și e mulțumită cât e ziua de lungă. Cred că va fi¹⁷⁶ cea mai frumoasă. Minola, între timp, e un veritabil tablou de copilul vis, cu părul ei buclat și blond și rumenă ca un măr. Ștefan e cel mare: „Ich bin iha gross”. Întotdeauna se poartă ca un prinț și niciodată la ocazi[i] nu mă deziluzionează¹⁷⁷.

Eu am destule de făcut; am cantina mea cu cei 24 de copii zilnic, un dispensar de sugaci, la Viena cercetașele cu o cantină a lor și alte mișcări legitimize etc. La Menden¹⁷⁸ activitatea a fost întreruptă de moartea unchiului George¹⁷⁹. Îl plâng din adâncul inimei, mi-era foarte drag. Dar ce splendidă moarte; ultimele lui cuvinte, „Ce face Imperiul”, vor trece în istorie. Și ce iubit a fost,

¹⁷⁵ Scrisoare pe hârtie cu antet: SCHLOSS SONNBERG BEI HOLLABRUNN N. Ö. TEL: HOLLABRUNN 19.

¹⁷⁶ În text: *fiu*.

¹⁷⁷ În text: *desiluzionează*.

¹⁷⁸ Lectură probabilă: Menden sau Monden.

¹⁷⁹ Regele George al V-lea al Regatului Unit (6 mai 1910 - 20 ianuarie 1936), primul suveran din casa de Windsor.

înmormântare[a] trebuie să fi fost nemaipomenit de mișcătoare. Mă gândesc mult la biata Regină¹⁸⁰, ce mult trebuie să sufere.

Îmi pare rău să știu că ai avut iar necaz cu copiii[i]. Sărăcuții, tare sunt dulci în¹⁸¹ fotografie; fetița trebuie să se fi¹⁸² bucurat mult de lumini. Ai mei s-au bucurat colosal. Pricep că reduci mereu cercul social. Totuși nu face greșeala să te desparți cu totul; vine mai târziu un timp când ți-e iar poftă de altă lume. Săracu' Nelly, e nevoie de despărțire să-i vezi calitățile?! Și e, în fond, un soț așa de bun.

Aș¹⁸³ vrea să te am aci pentru un timp de odihnă; sunt sigură că ți-ar face mult bine. Încearcă dacă nu ai putea scăpa pentru unele zile. Sigur că Mamița și Ella s-ar ocupa de copii. Tu știi cât m-aș bucura să te am aci. Ai nevoie de un schimb de idei și de aer. Eu plec cu Anton pentru 10 zile în Anglia și în martie vine Mama, dar poate de Paște ai putea veni. Încearcă; eu te-aș ajuta cu plăcere să-ți fac drumul ușor. Ce zici, ca dar de Paște? Cl[asa a] III-a¹⁸⁴ București-Viena¹⁸⁵ și înapoi? Hai, zii da. E numai nevoie să-ți pui în cap ca da și va merge. E greu, știu prea bine, să te urnești din loc când ai casă și copii, dar nu e o greutate insurmontabilă; încearcă.

Te-mbrățișez cu drag.

Ileana

Sonnberg

25 martie 1936

Dragă Sake,

Sigur că aștepți s-auzi de la mine; e greu de scris, căci ori spun prea mult sau prea puțin și, în orice caz, aș da o greșită impresie probabil. Deci mă limitez prin ați spune că sunt bine eu și toată familia. Sonnbergul e senin ca întotdeauna și primăvara vine cu pași repezi înflorind totul.

Acum pentru venirea ta; eu, ca întotdeauna, te aștept cu bucurie; cred că nu există¹⁸⁶ nici o dificultate pentru ...¹⁸⁷ însă cred că la București te poți informa ...

¹⁸⁰ Mary de Teck (26 mai 1867 - 24 martie 1953), soția regelui George al V-lea al Regatului Unit. Mama lui Edward, duce de Windsor (regele Eduard al VIII-lea), a regelui George al VI-lea al Regatului Unit, a prințesei Mary, a lui Henric, duce de Gloucester, a lui George, duce de Kent și a prințului John.

¹⁸¹ În text: *pe*.

¹⁸² În text: *fii*.

¹⁸³ În text: *ași*.

¹⁸⁴ În text: *cl III-ea*.

¹⁸⁵ În text: *Vienna*.

¹⁸⁶ În text: *exzistă*.

¹⁸⁷ Scrisoare este ruptă în partea dreaptă și lipsește câte un cuvânt pe șase rânduri.

cel mai bine la Legația ex-austriacă ... îți poate da orice informații. Poate ar fi ... mai bine să vii după plebiscit¹⁸⁸. Asta ... trebuie să decizi singură, pentru mine e la fel, dar după 10 aprilie sunt sigură că totul va fi în deplină liniște; de altfel și acum e liniște. Întreabă și tu pe alții ce cred și ce te sfătuiesc. Pentru mine oricând se potrivește, numai să nu sosești tocmai în ziua de 10 aprilie; asta nu s-ar potrivi!

Sper luni să plec pentru două zile la Meran, pentru o scurtă vizită pe lângă Mama, care deși e mai bine e foarte agitată pe seama mea, săraca.

Cu mult drag și speranța de-a te vedea în curând.

Ileana

Ce face Vera?, o sărut cu drag.

Sonnberg

5 aprilie 1936

Dragă Sake,

Nu-mi amintesc la ce dată ai spus că vei veni. Eu, pe neașteptate¹⁸⁹, am casa plină în săptămâna după Paște. Așa că te-aș ruga să vii pe la 18 aprilie, dacă ți-e cu puțință. Se poate?

Aci primăvara vine încet, dar totuși e minunat și iubesc Sonnbergul tot mai mult.

Copii[i] sunt bine și o bucurie de privit. Ai tăi ce mai fac?

Cu mult, mult drag.

Mama Pufy

Ți-am trimis prin Mama un pachet pentru Miutu și pentru Tudora. Le trimit la București, căci nu știu unde te găsești acum. Îmi pare rău că tocmai la Balcic ai fost bolnavă. Am să-ți scriu mai pe larg în curând. Am petrecut minunat în Anglia. Acuși aci e delicios.

Cu mult drag.

*Ileana*¹⁹⁰

¹⁸⁸ În text: *plebicit*.

¹⁸⁹ În text: *neașteptatele*.

¹⁹⁰ Carte poștală ilustrată din Krumpendorf am Wörthersee, expediată în 11 august 1936 și sosită la București în 17 august 1936 pe numele „Dna Dimăncescu. 50 Str. Av. Sănătescu. Parcul Domeniilor. București. Rumănen”.

Villa Isprava
Pritsehitz am Worthersee
31 aug[ust] 1936

Sake dragă,

Iartă-mă că de atâta vreme nu ți-am mai scris, dar zilele se scurg repede și corespondența mea crește într-un mod înspăimântător!

În primul rând să te consolez despre fetița ta; nici a mea nu prea vrea să mănânce și urlă și țipă la masă ceva grozav. Acum, însă, merge ceva mai bine. De mai mult timp însă mănâncă lucruri solide, ca de pildă mazăre, fasole verde tăiată mică de tot, conopidă etc., cartofi încă puré și, să ajute să înghită pe celelalte, fructe tot în bucăți mici, carne¹⁹¹ [de] pui sau vițel, o dată sau de două ori pe săptămână, și, din când în când, un ou fiert sau pește și, la ceai și cafea, pâine cu unt sau fără unt. În fond, același[i] menu ca și ceilalți, însă în cantități mai mici. Dimineața, ia¹⁹² încă la cafea „ein Brei”, struguri¹⁹³ foarte sănătoși și, dacă-i cureți de piele și de sâmburi, îi poate mânca întregi. Dă-i puțin ceai sau malzcafee în lapte, nu-i poate face nici un rău și poate îl va lua mai bine.

Mie, dragă, îmi merge aci foarte bine, sunt fericită căci e delicios și pașnic; suntem mereu pe apă, am un cuter foarte plăcut, mic și ușor de manevrat singură. Casa e mică, dar are odăi mari, așa că e spațioasă și încăpătoare. Grădina e un lucru al viitorului.

Am fost, pentru două zile, la Bled. O mare bucurie și toți verii¹⁹⁴ s-au priceput perfect. Mignon e bine, grasă dar sănătoasă. Totuși, cred că e uneori foarte singură.

În Anglia a fost foarte frumos; e o țară mare în viziune¹⁹⁵. Acolo am văzut și pe Alice V¹⁹⁶. Era entuziasmată¹⁹⁷ de Oxford group¹⁹⁸; eu zic că era Anglia, dar ea e convinsă de groop, eu nu¹⁹⁹, chiar deloc, încât te rog nu te arunca în el dacă te roagă A.V. sau J.W. E prea complicat să-ți explic, dar nu e ceea ce pare. Odată că

¹⁹¹ În text: *carene*.

¹⁹² În text: *ea*.

¹⁹³ În text urma: *ei*, tăiat.

¹⁹⁴ Copii reginei Maria a Iugoslaviei (regele minor Petru al II-lea Karadjordjevic și frații săi, principii Tomislav și Andrei) și cei ai principesei Ileana (Ștefan și Maria-Ileana Habsburg).

¹⁹⁵ În text: *visiune*.

¹⁹⁶ Alice Voinescu descrie astfel în *Jurnalul* său Grupul Oxford: „Mișcarea de la Oxford e o revoluție spirituală creștină, care opune haosului psihologic și social actual, lipsei de sens a directivelor, un sens: orientarea spre Dumnezeu, care cere renașterea omului din duh”. Vezi, pe larg, Alice Voinescu, *Jurnal*, ediție îngrijită, evocare, tabel biobibliografic și note de Maria Ana Murnu, cu o prefață de Alexazndru Paleologu, București, Editura Albatros, 1997, p. 83-84.

¹⁹⁷ În text: *enthusiasmată*.

¹⁹⁸ În text: *groop*.

¹⁹⁹ Sublinierea autoarei.

te-au prins, nu mai²⁰⁰ scapi și sunt capabili de lucruri nu prea frumoase. Apoi pasiunea de examinare lăuntrică pentru a etala totul, apoi în public e un fel de isterie. Iubita noastră A.V. avea întotdeauna această tendință, încât vezi acuși ce e. Vor să mă câștige pe mine cu orice preț, or²⁰¹ eu nu vreau; eu am pacea mea și lucrul meu foarte clar definit și nu vreau altceva și nici nu au dreptul să mă forțeze sau să mă „schimbe”, cum zic ei, și când refuz să mă insulte, cum a făcut marele lor „preot” Buchman!²⁰² În fine, asta nu are a face cu tine; totuși ia seama și nu-i lăsa să te prindă că nu mai²⁰³ vei scăpa.

Pricep foarte bine despre cei 50.000²⁰⁴; ai fost întotdeauna așa de exactă încât²⁰⁵ sunt sigură că vei continua să fii și de data [asta] cum ți-e cu putință.

Săraca Vera²⁰⁶! E foarte trist. Care e adresa Drei Nasta, căci aș vrea să-i scriu? Eu plec la 8 sept[embrie] la Sonnberg.

Mi-e tare dor să te văd.

Cu mult drag.

Mama Pufy

13 oct[ombrie] 1936²⁰⁷

Draga mea Sake,

Mulțumesc că te-ai gândit să-mi scrii într-un ceas așa de greu pentru voi. După cum spui, vă pricep mai mult ca tine. Pierderea unui Tată²⁰⁸ e un sfârșit la atâtea lucruri, capul familie[i] nu mai este, fiecare merge acuși în voia lui, centrul patriarhal s-a dus; cu încetul te obișnuiești cu aceasta, dar îți lipsește mereu. Mai ales pentru voi, acest om nobil, bun și corect, „Tăticul” pe care l-am admirat toți atâtea, cu respect și dragoste. Mă bucur pentru voi și pentru el că suferința a fost de scurtă durată și că a putut trece dincolo în toată limpezimea gândiri[i] lui curată. Ce

²⁰⁰ În text: *numai*.

²⁰¹ În text: *or*.

²⁰² În text: *Buchmann*. Franklin Nathaniel Daniel Buchman (4 iunie 1878 - 7 august 1961), reverend luteran american care a înființat mișcarea ecumenică de redeșteptare spirituală, la început în mediul universitar, apoi lărgită sub numele de Grupul Oxford.

²⁰³ În text: *numai*.

²⁰⁴ În text urmează, repetitiv: *mii*.

²⁰⁵ Inițial urma: *cred*, tăiat.

²⁰⁶ Vera Asker (1894-?), căsătorită cu colonelul Dimitrie Mavrichi.

²⁰⁷ Scrisoare pe hârtie cu antet: SCHLOSS SONNBERG BEI HOLLABRUNN N. Ö. TEL: HOLLABRUNN 19.

²⁰⁸ Paul Adolf Theodor Grunau, tatăl Alicei Grunau, a murit la 8 octombrie 1936.

mult înseamnă pentru noi gândul că Trăiește, că noi nu-l mai vedem ne doare, dar Trăiește, ce minunat lucru e acesta.

Săraca Mămița²⁰⁹ ce pierdută va fi fără el! Mai mult ca oricând, va avea nevoie de copii[i] ei azi. Spune-i, te rog, c-o îmbrățișez, că o pricep și că mă rog pentru ea să aibe tăria necesară să-nvețe încet să-și umple un gol ireparabil. Și noi am pierdut acum o săptămână un iubit unchi²¹⁰, a cărui căsnicie fericită a durat 65 de ani. Biata mătușă²¹¹, îți poți închipui ce nenorocită e!

Spune, te rog, și El[iei] ce multă mă gândesc la dânsa, care era marea tovarășă a Tatălui ei, și lui Radu, care azi trebuie să se vază înfruntat cu o nouă răspundere și pierde și el un prieten, o ființă dragă.

Ce mult aș dori să pot veni eu la voi în locul acestei scrisori, dar voi știți²¹² că, deși departe în persoană, sunt foarte aproape în gând și în dragoste, deși cuvintele²¹³ spun prea puțin.

Te-mbrățișez cu drag și adâncă înțelegere.

Ileana

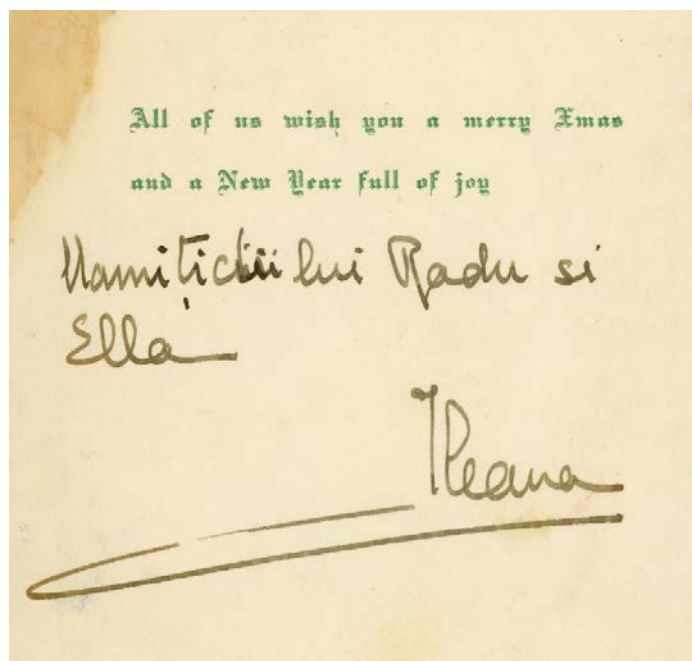
²⁰⁹ Eugenia (Ginca) Grunau (n. Eustațiu; 13 august 1870 - 29 septembrie 1943), soția lui Paul Grunau.

²¹⁰ Infantele Alfonso Carlos al Spaniei, duce de San Jaime (12 septembrie 1849 - 29 septembrie 1936), unchiul infantei Blanca de Castilla, mama arhiducelui Anton de Habsburg.

²¹¹ Infanta Maria das Nieves de Portugalia (5 august 1852 - 15 februarie 1941), căsătorită în 26 aprilie 1871 cu infantele Alfonso Carlos al Spaniei. Fără urmași.

²¹² În text: *știți*.

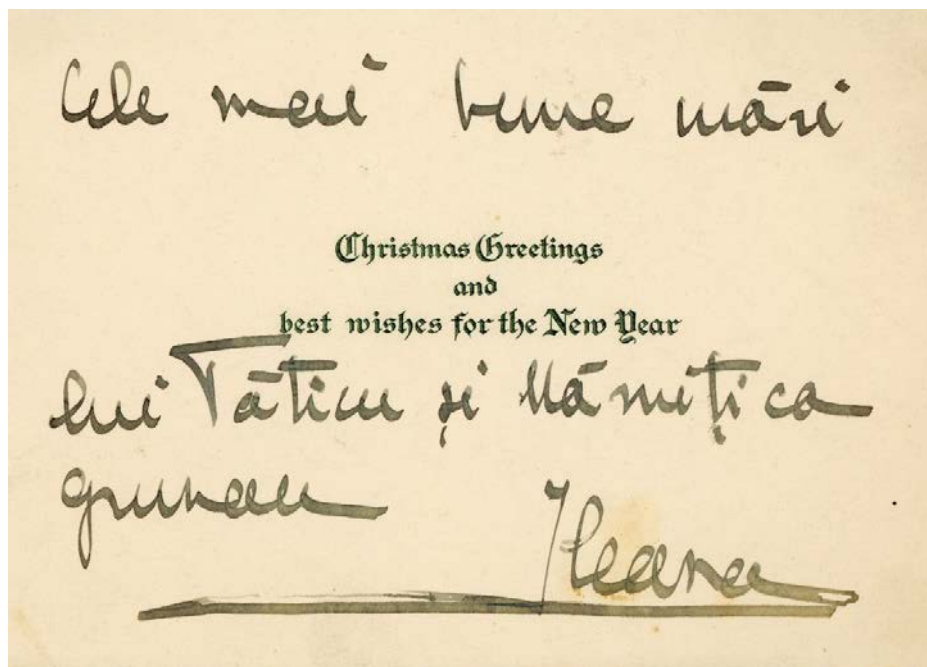
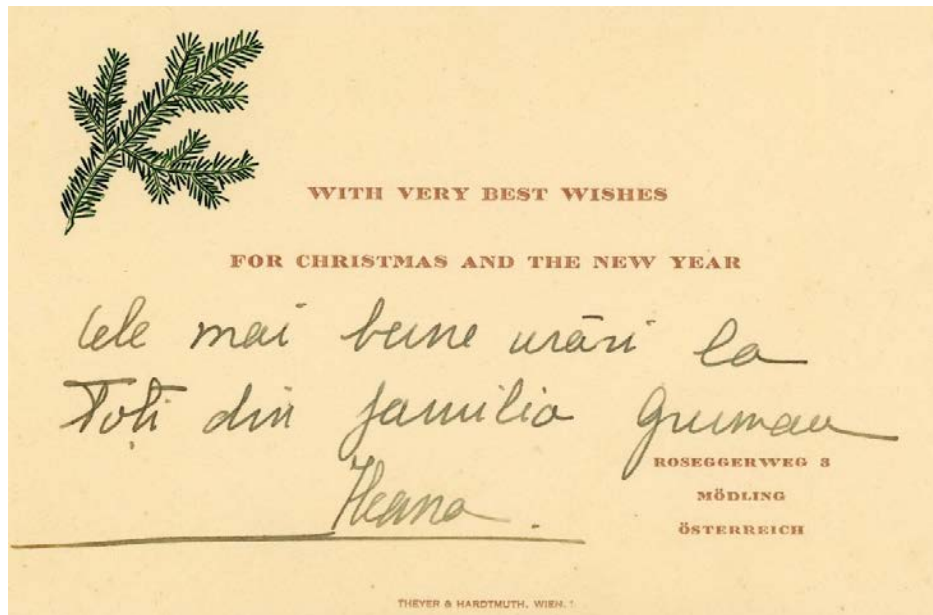
²¹³ În text: *cuvintele*.

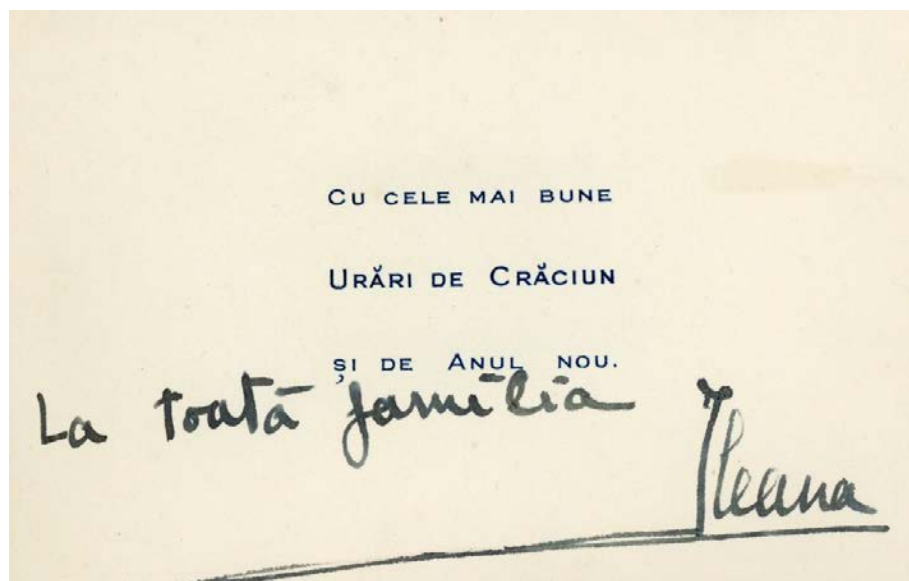

1. Felicitare de Crăciun și Anul Nou trimisă familiei Grunau. Toate fotografiile cu care am ilustrat acest articol provin din colecția domnului Vlad-Andreas Grunau

2. Ștefan, Alexandra și Maria-Ileana Habsburg - fotografiați pe o felicitare de Crăciun, 1936

3-6. Felicitări de Crăciun și Anul Nou trimise familiei Grunau

7. Arhiducele Anton de Habsburg pilotând avionul

8. Vasul Isprava, pe care îl conducea principesa Ileana
în apele Mării Negre, la Balcic

9. Principesa Ileana în curtea casei din Mödling

10. Carte poștală expediată Alicei Grunau

11. Curtea interioară a castelului din Sonnberg (Austria), reședința principesei Ileana și a arhiducelui Anton de Habsburg

12. Castelul din Sonnberg văzut din parc

13. Principesa Ileana a României și fiul său Ștefan (1932)

14. Principesa Ileana la Mödling (1933)

15. Princesa Ileana alături de soțul său, Anton de Habsburg, și de fiul lor, Ștefan, în parcul castelului Bran (1933)

Bian. 2 Sept. 1933

Dragă Sake,

Sper că ai primit bolul
 L-am trimis prin cineva care-l putea
 expedia dela Sinaia, sper că nu a făcut
 vîo gresală. Stefan e acum bine,
 nu prea a fost ceva așteptabil dar i-a
 făcut un bine imens. Vremea ne
 prea se poartă Românește ceace m'ajută
 adănc. În colonie am fost. f. simpatici
 și m'a bucurat mult să fiu din nou
 în atmosfera A.T.F. Cu mult drag Ileana

16. Carte poștală ilustrată adresată Aicei Grunau (1933)

17. Principesa Ileana alături de fiica sa, Maria-Ileana (Minola), la Bran (1934)

18. Ștefan și Minola Habsburg la Sonnberg (1934)

19. Arhiducele Ștefan Habsburg în parcul castelului Sonnberg din Austria

20. Ștefan și Minola Habsburg la mare

21. Principesa Ileana cu fiicele sale, Maria-Ileana (Minola) și Alexandra (Sandi) (1935)

22. Primii trei copii ai principesei Ileana – Ștefan, Minola și Sandi
– în parcul de la Sonnberg

23. Principesa Ileana alături de soțul său, Anton de Habsburg, și de copii: Ștefan, Maria-Ileana și Alexandra (1936)

**“I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY:
IT’S A RE - MARK - ABLE CAR!”: ADVERTISING
AMERICAN CARS IN INTERWAR ROMANIA**

Lavinia Popică*

Abstract

This article studies the advertising of American cars in interwar Romania. It asserts that American cars and the advertising of American cars were the most consumed goods and representations in the interwar period. Moreover, it argues that Romanians consumed American cars not only in their practical role as means of transportations or their promises of pleasures and dreams, but also as representations of American technical progress. The vast majority of American ads that circulated in Romania were translation and adaptation of American ads circulated in the United States couple years earlier or were created by J. Walter Thompson’s international branches for General Motors in their offices in Alexandria, Antwerp, and, later, including in Bucharest office. The example of J. Walter Thompson and General Motors is illustrative for the collaboration between American companies abroad. Working on a global market, imposing global values, they created a model followed and adopted to a different scale in interwar Romania as well.

Keywords: advertising, American cars, interwar Romania, Romanian market, luxury market, consumerism, American influence.

American cars as well as American advertising of American cars were the most consumed American goods and representations in interwar Romania. While American cars represented more than 70 percent of the cars sold in interwar Romania, 30 percent of the advertising in the newspapers was advertising of cars¹. Cars captured Romanians’ imagination and dreams; they became part of the popular culture. In Cezar Petrescu’s novels, known for the representations of interwar Romania, one of the characters categorizes the inhabitants of his city by the corresponding cars’ names: Buick, Nash, Chrysler, Ford or Chevrolet, series and the number of cylinders; and women passerby, by their approximate or only illusionary resemblances with Greta Garbo, Lya Mara, and Mary Pickford².

* Cercetător, istoric, e-mail: lavinia.popica@gmail.com

¹ Virgil Schulder, “Reclama în comerțul modern,” *Reclama*, nr. 3, 1929, 45.

² Cezar Petrescu, *Oraș patriarhal* (București: Ed. Eminescu, 1982), 101.

Drawing on the tradition of Marinetti's *Futurist Manifesto*, Geo Bogza writes about owning a car, except Fiat and Citroen, the cars mentioned were American. Consuming cars meant also association with women. Each car took on the features of women representative in the society. Cars became new means in creating and reinforcing ideas about masculinity. Moreover, "the automobile is both phallic symbol and female object"³. At the same time, the associations reflect on the position these cars held within the society, based also on their prices:

"Look on the boulevard of blood, the cars drove at dawn having women's features. The Ford, dressed in a print dress, is a cheap and sentimental seamstress. Chevrolet has in its design something of the grace and the simplicity of a schoolgirl wearing her uniform and satchel under the arm. Look, the Chrysler seems an en vogue actress and the Studebaker an exotic dancer from the Tropics. Buick and Oldsmobile are not attractive. They have something masculine in them. They are, in any case, hermaphrodite. In exchange, Nash is a princess with lots of white pearls, when she walks she looks as she serves the tea"⁴.

The automobile became the site of modern masculinity⁵. The car, as a masculine technology, draws a connection between possessing a car and possessing a woman, driving becomes a sexualized activity. "From the very beginning cars were less about transportation in the public imagination than they were about pure pleasure, excitement, and sex"⁶.

"From the radiator to the tires, from this car bursts the idea of sex, which I possess like I possess a woman. I friendly caress her hair and I smile at her when I verify to see if it has fuel. A red kiss is starting the ignition and my fingers touch the speed gear like I touch the knee. I have the pleasant sensation of giving up when horizontal, when it bursts forward with me. I embrace the steering wheel like I embrace the hip and I push the clutch pedal feeling it like I feel the breast"⁷.

The car is both a necessity and a luxury item in interwar Romania. It helps create new identities. "For our needs of clothing and comfort, for the rapidity fulfilling all our necessities demanded in a hurried tempo, for the devices that walk spatially the voice and the thought, *the car* became so creative, became so potential of taste, imprinted on this century new specific forms and patterns. They were created objects, which have their act of identity built in the steel shell"⁸.

³ Deborah Clarke, *Driving Women. Fiction and Automobile Culture in Twentieth-Century America* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2007), 46.

⁴ *Unu*, April, 1929, 6.

⁵ Deborah Clarke, *Driving Women*, 46.

⁶ Jack de Witt, "Cars and Culture: Songs of the Open Road," *The American Poetry Review* 39, No. 2 (March/April 2010): 38, <http://www.jstor.org/stable/20684521>.

⁷ *Ibid.*

⁸ N. H. Maxy, "Arta decorativă și arhitectura în slujba reclamei," *Reclama*, nr. 1, April 1929, 8.

The car show rooms received special attention within the advertising world. N.H. Maxy analyzed the show rooms:

"Lately old stores for cuffs, old bodegas, and coffee houses were transformed in sumptuous salons for displaying the cars. No seller grasped the space of presentation of a car; none studied in detail its shape. Thus, their salon still has the "renaissance" pillars, the office or English salon lamps; the railings of iron garlands in the Byzantine style, the ceilings covered with Florentine stucco painted in white oil. I focus especially on automobiles show rooms because, in the saddest economic era, only they had the necessity and the capital for a new space"⁹.

In 1927, a study of the advertising of the automotive products in Europe evaluated the Romanian market. Discussing Romanian market for automotive, it underlined the advantages such as cheap gasoline price (16 cents a gallon in August 1926) and the fair system of highway system, especially compared to its neighboring countries and the disadvantages such as the unsatisfactory state of politics, finance, and transportation¹⁰. The study further details the state of advertising in general and automotive advertising in Romania:

Preparation of advertising copy in the Rumanian language outside of Rumania has frequently proved unsatisfactory in the past. Best results in the preparation of advertisements are usually obtained through very close cooperation with the manufacturer's Rumanian distributor. Advertising in Rumania is still in its infancy, and the prospective buyer's attitude toward advertising is one of suspicion. Hence, extravagant claims have no pulling power. The methods used by motion-picture film producers and automobile manufacturers have recently given the country a sample of up-to-date advertising. Most of the automobile advertising is confined to the Bucharest daily papers, which have a circulation throughout the entire country¹¹.

The ads contributed to the diffusion of American goods as well as the American - style consumption. The advertising of cars targeted wealthy families, fashionable elites, industrialists, and farmers. They emphasized speed, modernity, progress, and comfort, but also savings in gas consumption and prices, and their design. Ads flaunted superlatives such as "the best car in the world", "the best ever made", "the most famous luxury automobile", "the safety it brought", "supremacy on the market" of a model or another, or "the value is bigger than the price." Presenting the object - the car - relies mainly on copy, which, at its turn, contains numerous mechanical and technical descriptions. The images of cars were, at the beginning of 1920s, seldom static and smaller, while, starting early 1930s, the idea of movement and speed started to be represented through elongation, streamlined details, and inclined plan.

⁹ Ibid.

¹⁰ *Trade Information Bulletin*, nr. 426, 1927, 12.

¹¹ Ibid., 13.

The advertising of American cars in Romania was translated directly from ads circulated in the United States and adapted to a degree to Romanian market. Few ads, discuss specifically Romania. One of them for Chevrolet car, on 16 May 1929 in *Universul* “is more than ever the ideal car for Romania, with its unpaved and rough roads”¹². In general, ads underlined the success of the cars in the United States, but also in various European capitals such as Warsaw, Stockholm or other important cities such as Alexandria.

Few ads display imagery associated with the representations of the United States abroad. One ad for Hudson published in *Universul* on 9 June 1939 has as a background a graphic image of New York skyscrapers and the Statute of Liberty with the copy underlining features associated with the United States in the period: “America, the country of technical wonders, sends us this year the latest technical perfection”¹³. Even more simplified, another ad for Plymouth published in the same journal on 1 December 1930 shows a Plymouth car in front of a very graphic image of skyscrapers.

The advertising associates Packard and Buick cars with luxury, accentuating the prestige of owning a Packard or a Buick. Packard owners, as presented in the advertising, are Romanian or American elites. An ad from 10 October 1928 in *Universul* mentions among the owners prince Nicholas, king George of Greece, George I. Brătianu, G.V. Bibescu, Barbu Stirbey, William S. Culbertson. Moreover, Packard is “the limousine of the diplomats”¹⁴. “Packard is the conception of Lux, the Quintessence as far as automobiles are concerned”¹⁵. Buick as well is “chosen everywhere by elites. Buick’s clients are the best recommendation for this car. In any European country as well as in the United States and South America, the Buick is known as the car of outstanding people. Bankers, lawyers, political and social elites choose this car before any other”¹⁶. Using statistics from the United States, a Buick ad underlines the place among luxury cars, being surpassed in sales only by the cheaper cars: Ford and Chevrolet. Packard also used statistics in order to prove their reputation or their position in comparison with the competition. To take an example, a Packard ad on 9 February 1930 accentuated the stability by looking at the company itself, underlined the stability and dedication of their employees to the company, but also the durability of Packard car and the stability of their clientele by accentuating that “96% of Packard owners replaced the old Packard with a new model”¹⁷.

¹² *Universul*, 16 May 1929, 5.

¹³ *Universul*, 9 June 1939, 3.

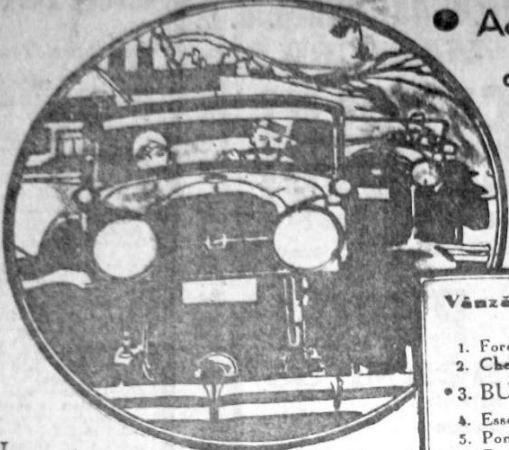
¹⁴ *Universul*, 12 December 1926, 7.

¹⁵ *Universul*, 9 September 1927, 7.

¹⁶ *Universul*, 4 May 1929, 5.

¹⁷ *Universul*, 9 February 1930, 6.

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

Numai...
...cele două automobile
ieftine, Ford și Chevrolet,
au mai mulți cumpărători
decât luxosul Buick.

DĂM aci câteva cifre oficiale, absolut autentice.
 Examinați-le și veți rămâne uimiți

Producția Buick nu e întrecută de cât de Ford și Chevrolet, dintre care cele mai scumpe modele costă mai puțin de jumătate cât cel mai ieftin Buick. De notat, că automobilele care ocupă locul al 4-lea, al 5-lea, al 6-lea și al 7-lea sunt toate mai ieftine de cât Buick. Cel mai serios concurent al Buick-ului, din categoria sa de prețuri, ocupă abia locul al 8-lea.

Adăogați la această faptul că din 5 posesori de Buick-uri 4 își cumpără tot un Buick, când au nevoie de o mașină nouă și vă veți face o idee despre locul pe care îl ocupă Buick în țara sa de origină.

Aceste cifre sunt cele mai bune argumente:
 Cumpărați un Buick!

● Aceste cifre dovedesc absoluta superioritate a Buick-ului

Vânzări în timpul primelor 3 luni din 1930:

1. Ford	282.120
2. Chevrolet	170.027
● 3. BUICK	22.533
4. Essex	20.573
5. Pontiac	19.708
6. Dodge	17.900
7. Oldsmobile	14.236
8. Chrysler	12.458
9. Nash	11.360
10. De Soto	10.145
11. Plymouth	9.871
12. Studebaker	9.433

Alte automobile:

Willys	8.326
Hupmobile	6.810
Whippet (Overland)	6.535
Oakland	6.416
Packard	5.810
Willys Knight	3.659
Auburn	3.029

«AUTOMOBILE TRADE JOURNAL
 AND MOTOR AGE»
 NUMĂRUL DE Iunie

ROMANIA MOTORS S. A.
 42, BULEVARDUL BRĂTIANU - BUCUREȘTI
 BUICK - MARQUETTE - CADILLAC - LA SALLE

Universul, 30 June 1930, 5

The luxury market that cars such as Packard, Buick, Cadillac, and Lincoln represented, could be understood at a glance from the advertising. Associated with elites, aristocracy, Packard was an “object of art” in itself as well as a “wonder of modern technology”¹⁸. The car advertising tried to differentiate among themselves not only through their technological improvements, but also their design started to become a matter of interest. From the simple black car to streamlined bodies in a multitude of colors, not only companies, but also advertising catered to the taste of the consumers. Advertising associated these cars with “fashionable people”, wealthy society. It is common among the social tableaux to allude to activities associated with high society such as travel for leisure in exotic location such as Taj Mahal, horse racing, or going to the opera.

According to Heon Stevenson, car advertising tried to establish the reputation and the allegiance to a brand or another by using five main themes: the car was always presented as intrinsically excellent, not only by its technological qualities, but also its appearance; second, by buying the car the future owner will raise the envy or “keeping up with the Joneses”; thirdly, it appeals to the rational purchase by underlining the excellent value for the money; fourthly; the future buyer was invited to consider the established clientele of the product; finally, the qualities of the product were carefully described in order to justify the rational purchase¹⁹.

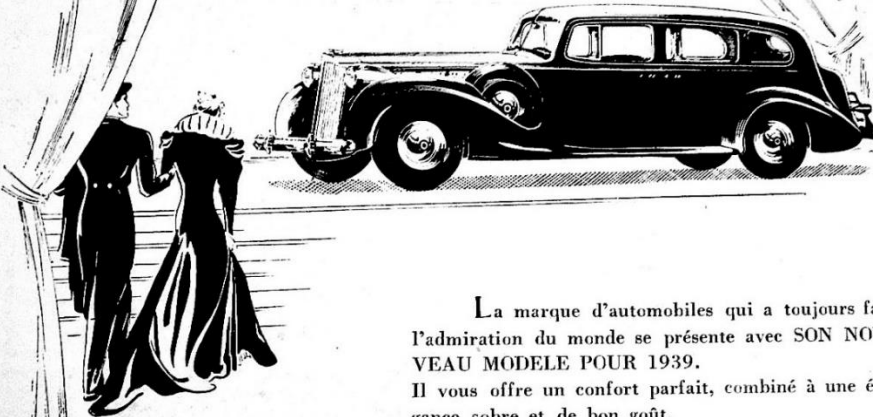
The advertising of luxury cars was limited in Romanian newspapers. To take as the standard of analysis the daily newspaper *Universul* (it is the newspaper with the biggest number of readers and in general advertising agencies, J. Walter Thompson included, published their ads firstly here) between 1919 and 1939 (the most important period of publishing advertising for cars based on the number and repetition of publication was roughly 1926-1935) were published 102 different ads for Buick, 25 for Packard, 6 for Lincoln, 4 for Cadillac while Ford cars and trucks had 186 different ads, 180 for Chevrolet. Moreover, most cars advertised were four, six or eight cylinders.

¹⁸ *Universul*, 17 May 1926, 3.

¹⁹ Heon Stevenson, *American Automobile Advertising, 1930 - 1980. An Illustrated History* (Jefferson, North Carolina & London: McFarland & Co., 2008), 92.

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

LA NOUVELLE
P A C K A R D
1 9 3 9

La marque d'automobiles qui a toujours fait l'admiration du monde se présente avec SON NOUVEAU MODELE POUR 1939. Il vous offre un confort parfait, combiné à une élégance sobre et de bon goût.

L'automobile connaît un nouvel essor grâce à la PACKARD 1939. Le moteur en est plus grand que celui du modèle antérieur, qui, à l'époque, avait fait aussi sensation.

Outre les qualités exceptionnelles des modèles précédents, cette nouvelle voiture possède aussi l'esthétique d'une aérodynamique perfectionnée. L'intérieur en est spacieux, luxueux et équipé avec un raffinement distingué.

Après un tour d'essai dans une PACKARD, vous ne vous sentirez plus à l'aise dans aucune autre voiture.

 N. BUTCULESCU
SOC. EN COMMANDITE
EXPOSITION: 5, RUE C. A. ROSETTI — TEL. 4.75.72

Miroir de Bucarest, June 1938, 43

Most likely responding to General Motors policy to have an annual model change, Lincoln, part of Ford Motor Company, reinforced the importance of a

reliable, good mechanical design: “Lincoln is a perfect car as is humanly possible to build. Here is the proof: there are no new models yearly - nor any radical change was made since its appearance on the market in 1922. It is the car of great luxury that never goes out of fashion. Its luxury is conservative - its performances are absolutely certain”²⁰. As mechanical design was stable, there were twenty different body types available in order to satisfy the most difficult clients’ taste. “Good taste, though not defined, was implied to be immune from depredation by time; a Lincoln would not, the reader inferred, become outmoded quickly”²¹. The main ideas of its copy were directly translated from American circulated ads, even though in the United States the above studied copy circulated in an ad in 1927, while in Romania was published only in 1929.

Lincoln ads, designed to appeal to well-to-do class, accentuated their luxury, expressed in their appearance as well as the way the car was used. To take an example, an ad on 10 March 1929 in *Universul* with very clear, punctual copy implies that the car was built by wealthy people, not only driven by wealthy people. The graphic represents a Lincoln car with its chauffeur, while a wealthy looking woman just emerges from the car, buying a flower bouquet from a flower girl dressed in the Romanian national costume. Furthermore, the ad also relied on a powerful slogan “the car that [you] do not discuss”.

²⁰ *Universul*, 19 August 1929, 5.

²¹ Heon Stevenson, *American Automobile*, 96.

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

LINCOLN

LINCOLN este o mașină tot atât de perfectă pe cât este omenește posibil a se construi. Iată dovada: nu există modele noi în fiecare an — nici o modificare radicală nu-i a fost adusă de când și-a făcut apariția pe piață în 1922. Este mașina de mare lux care nu se demodează niciodată. Luxul ei este sobru — performanțele ei sunt absolut sigure. Talentele inginerului și ale caroserului au rivalizat aici pentru că nimic să nu strice admirabilul ansamblu de forță și de frumusețe pe care îl reprezintă mașina Lincoln. Între interiorul elegant și rafinarea odihnei ei este trăsătura de unire necesară.

O varietate de mai bine de douăzeci de caroserii este susceptibilă a satisface gusturile cele mai dificile.

Ford Motor Company Export Inc. - Philadelphia, Pa.

Universul, 19 August 1929, 5

The few ads in which women were represented reinforced gender stereotypes. Most car ads have men as the active participants, while women most of the time were just in supporting roles. Moreover, in most ads that represented both men and women in the car, men always drove. According to ads copy, two main concerns mostly preoccupied women as drivers or just as participants in choosing a car: the elegance of the lines, beauty of the car and the safety of driving said car.

On 8 July 1929, the ad from *Universul* shows a Packard car with a woman driver, while another one leans casually on the car. The copy details the easiness of driving the car, despite the power of the car. Another Packard car ad from 14 October 1927 emphasizes that “an elegant woman always chooses Packard”²².

FRUMUȘETE. — Ușurința elegantă a mașinei Packard, înfățișarea de elită o pune în fruntea tuturor mașinilor de preferință al omului de afaceri și cu vază, automobilul favorit al femeii elegante. Nici o altă mașină din lume nu și-a câștigat atâtia prieteni tocmai în cercurile cele mai elegante. Însă bunul renume al mașinei Packard nu este fondat numai pe frumusețea ei exterioară. Fiecare care conduce această mașină este elegantă, fie că posedă sau nu cunoștințe tehnice, simte imediat cu cât este mai superior Chasis-ul Packard celorlalte construcții. Mișcările perfecte ale mașinei Packard în comunicațiile pe străzi și la punctele grele îi dau posibilitatea să se strecoare ore întregi prin chiar viteze mari; aceste toate au făcut să renască la mulți automobiliști plăcerea curselor cu mașina Packard.

Întrebați pe cineva care posedă o mașină

P A C K A R D

Reprezentanța Generală „ATLANTA” S. A. R. București
Calea Victoriei 83

Universul, 14 October 1927, 7

²² *Universul*, 14 October 1927, 7.

On 14 February 1930, another ad for Chrysler has as a slogan: "Automobiles are judged a lot harsher by women than men"²³. Furthermore, the ad seems to target women as it presents less technical details and answers questions that, according to the ad, a woman would ask. The ad offers some practical details, while reassuring the female driver of its beauty, which according to the copy it is always the first question asked, the comfort, easiness and safety of driving, but also its value women being preoccupied with thrift and lastly, indirectly, addressing to men, the power represented by the six cylinders²⁴. "General Motors was not the only company whose awareness of the value of style in car choice had consolidated into considered policy by 1930"²⁵.

On 8 April 1929 a Chevrolet ad states that "equally favored by men and women, Chevrolet became the ideal car of the family"²⁶. Following, pre-established roles for women and men in choosing a car as well as pre-established roles in using the car, the ad states:

Men - especially the ones with technical inclinations - admire the safety and the economy of the Chevrolet engine, which shows enough power in order to climb rapid slopes with maximum of speed, reaching easily 75 km per hour on a good road. [...] But Chevrolet, enjoys the stronger admiration of women, who are delighted by the elegance and the luxury of bodies by Fisher, the first creator of bodies in the world. Indeed, the most enthusiast owners of Chevrolet are exactly these women, who choose their car with the same care they choose the house and the furniture²⁷.

Another ad for a Hudson car, published on 6 July 1930 in *Universul*, states that "each member of the family is delighted by this car". Furthermore, each member of the family appreciates different qualities of the car:

Misses finds it luxurious, comfortable in harmonious colors, both the exterior and the interior are made by artists.

Mister is happy with the spaciousness, the solid execution, yet cheap. Such a minimum check for a wonderful car.

The son is delighted by the acceleration and the speed, the charm of youth. The performance of Hudson Great 8 is the performance of a sport car.

You could convince yourself of what we state by taking the car for a test drive with your family, without any obligation to buy²⁸.

²³ *Universul*, 14 February 1930, 9.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Heon Stevenson, *American Automobile*, 145.

²⁶ *Universul*, 8 April 1929, 5.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Universul*, 6 July 1930, 7.

Deopotrivă de favorizat de bărbați și femei Chevrolet-ul a devenit mașina ideală a familiei!

Pretutindeni el e aclamat ca o „mașină mare” în toate privințele, afară de preț.

MAREA popularitate a Chevrolet-ului, uimitorul său succes în lumea întreagă, succes care a avut de rezultat vânzarea a 1.200.000 de mașini în cursul anului 1928, se datoresc în bună parte favoarei egal de puternice, pe care a întâmpinat-o, atât din partea bărbaților, cât și din a femeilor.

Bărbați, — în special cei cu aptitudini tehnice, — admiră siguranța și economia motorului Chevrolet, care lesă îșoară suficientă, ut respice a urca vante rapide cu maximum de viteză jungând cu ușurință la 75 klm. pe ră, pe un drum bun. Posesorii de chevroleturi din lumea întreagă de-lară, că motorul automobilului lor e gal, dată nu superior, motor lor ultor automobile mai există toate.

Dar Chevrolet-ul se bucură de o admirație și mai puternică din partea femeilor, care sunt încântate de eleganța și luxul caroseriilor Chevrolet, desenate și construite de Fisher, primul carosier din lume. Într'adevăr, cei mai entusiști posesori de Chevrolet-uri, sunt tocmai acele femei, care își aleg automobilul cu aceeași grijă și discernământ cu care și aleg casa și mobilierul.

Examinați Chevrolet-ul chiar azi, cereți o cură de încercare, — pe care orice concesionar al Chevrolet-urilor va fi încântat să v'o înlesnească, — și veți înțelege de ce Chevrolet-ul e cel mai popular automobil din lume. Apoi agentul nostru vă va expune planul de plăți lunare și vă veți da seama ce ușor e pentru Dv. să deveniți imediat proprietarul unui automobil.

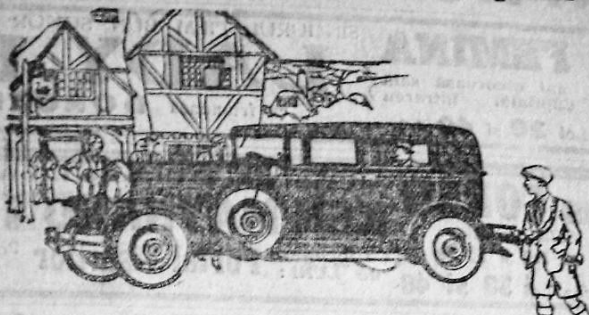
CHEVROLET.

CHEVROLET - PONTIAC - OLDSMOBILE - OAKLAND - VAUXHALL - BUICK - LA SALLE
CADILLAC - CAMIOANE CHEVROLET - CAMIOANE G.M.C. - CAROSERII FISHER
D.D.D. H.S. A.L.E. L.U.I. G.E.N.E.R.A.L. M.O.T.O.R.S.

Universul, 8 April 1929, 5

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

Fiecare membru al familiei este încântat de această mașină

Doamna îl găsește luxos, confortabil și în culori armonioase atât exteriorul cât și interiorul sunt executate de artiști.
Domnul se bucură de spațiozitate, de execuția solidă și totuși eîtin. Un cek atât de minim pentru o mașină minunată.
Fiul este încântat de accelerație și viteză, farmecul tinereței. Rendementul lui HUDSON Great 8 este rendementul unei mașini de sport.
Puteți să vă convingeți singuri de cele afirmate de noi aceasta făcând un voiaj de probă, cu familia Dvs., fără nici un oblige de cumpărare.

HUDSON GREAT 8

PREȚURI:—

STANDARD SEDAN	
8 cilindri	Lei 365.000
TOWN - SEDAN	
8 cilindri	Lei 400.000
SUN-SEDAN	
decapotabil 8 cilindri	Lei 425.000

AVANTAJIILE LUI HUDSON
Motor de 80 HP. cu 8 cilindri, efort mare comparativ puterii loc suficient pentru 5 sau 7 persoane, 4 amortizare, lacăt electric, parbriză incasabilă, manivrabil cu o singură mână, 10 diferite caroserii și o bogată colecție în culori.

REPREZENTANT GENERAL :
SOC. NOEL S. A. R.
BUCUREȘTI, CALEA VICTORIEI No. 105

Expoziția permanentă de automobile HUDSON și ESSEX
PALATUL LIDO B-DUL BRATIANU

TRIMITETI ACEST CUPON INCA ASTAZI
(ADRESA REPREZENTANTULUI)
Vă rog a-mi remite prospectul colorat
asupra HUDSON-SUPER 8 respectiv
ESSEX The Challenger.

Numele
Adresa
.

Universul, 6 July 1930, 7

As the previous Hudson ad, other car ads in the period start to pay special attention to the power of the car. The majority of the ads made particular references to the power of the car, preoccupied to set clearly the number of cylinders, the connection between the horse power and speed. They also underline how smoothly the car can reach speeds between 75 km and 96 km per hour, pending on the car or model, year of fabrication. Most ads in Romanian newspapers had clear information about the local representatives of American companies, local and regional dealers in Romanian territory as well as the prices of their models, the installments plans and test drive options they offered.

The grace of the car was implied by the grace of women, streamlined silhouette of the car doubled by the streamlined silhouettes of women. Moreover, “Fast...elegant. This new Oakland car has the charm of the modern girl. [...] Elegant, stylish as youth itself”²⁹. On 19 September 1929, another Oakland ad represents a group of young people, a young lady driving while two young men, close to the car: one stays on the car reading the newspaper, the other smoking a cigarette with a pet dog around him, a little bit farther away another elegant lady glances at them, it states that “young stylish people prefer Oakland”³⁰. The ad further details: “They prefer Oakland because exactly as themselves, this car poses the vivacity and vigor of youth. They prefer it because its diverse bodies, built by Fisher, bear the seal of “chic”, which the young people insist to place on everything that surrounds them, on the furniture of their house, on their clothing as well as on all the objects they use”³¹.

²⁹ *Universul*, 10 February 1929, 3.

³⁰ *Universul*, 19 September 1929, 7.

³¹ *Ibid.*

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

Noua tip de trăsură extrem de puternică, rapidă, aerodinamică, este de mare interes și siguranță.

**Rapidă...
elegantă.**

**Această nouă mașină
Oakland are farmecul
fetei moderne**

FISHER a modelat pe 1929 o serie de splendide caroserii pentru noul șasiu Oakland, de formă joasă și sveltă.

Elegantă, cochetă ca însăși tinerețea, noua mașină Oakland întrunește toate sufragiile. Radiatorul său se deosebește de tot ce ați văzut până acum și totuși, privindu-l, exclamați imediat: „E perfect exact... dar ce frumoasă notă de originalitate!” Linile caroseriei merg neîntrerupte din laturile radiatorului până la grațioasa curbă de la spate.

Inginerii au construit pentru Oakland un șasiu lung cu un centru de gravitate foarte jos spre a da puternicului motor toată întinderea și pentru ca mașina să prezinte stabilitate și confort la cele mai mari viteze. Cu modul acesta ei au dat faimosului carosier Fisher un rar prilej, de care aspectul cochet al Oakland-ului pe 1929 dovedește că a știut să profite.

Porniți la drum cu noul Oakland și re trăiți iarăși delicioasa emoție a debutului Dv. de automobilist!

Oakland...

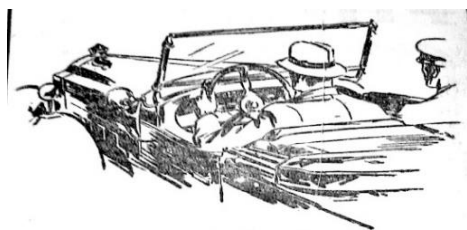
PRODUS AL LUI GENERAL MOTORS

Universul, 10 February 1929, 3

The Packard slogan “Ask the man who owns one”, which appeared intermittently after November 1901³² was translated literally in Romanian either as

³² Arthur W. Einstein, Jr, “Ask the Man Who Owns One” *An Illustrated History of Packard Advertising* (Jefferson, North Carolina and London: McFarland & Company, 2010), 26.

“Ask someone who owns a Packard car” or in the ads, which emphasized driving as a pleasure and leisurely activity as “Ask the man who owns a Packard”. Couple of ads did not translate the slogan, it appeared directly in English. The pleasures of driving a Packard car are greater, Packard a big luxury car determines the owner to take the lead from the chauffeur “because driving a Packard gives so much satisfaction and content, thus the owner cannot resist to such a pleasure”³³. Driving is also a pleasure because of the easiness of handling the car, thus an ad for Chrysler, on 14 May 1930 accentuated that “driving is childishly simple and easy”³⁴.

*Mai mult decât
in celelalte mașini*

veți vedea într'un PACKARD pe
însuși proprietarul la volan, pe-
când șoferul în inactivitate va
șede alături.

DECE ?

Pentru că conducerea unui
PACKARD oferă atâta mulțumire
și satisfacție, încât proprietarul
nu se poate abține de la o așa
plăcere.

Întrebați pe un posesor al unui PACKARD

P A C K A R D

Reprezentant general pentru România:

ATLANTA S.A.

București, Calea Victoriei 116

Universul, 6 April 1929, 7

Ultimately, the cars were associated with and represented modernity and progress. The modernity and progress were obvious through the technological innovations they brought, but also the innovations in transportations. In 1938, Chevrolet, “always in front of the progress,” underlines the evolution of their

³³ *Universul*, 6 April 1929, 7.

³⁴ *Universul*, 14 May 1930, 9.

model from an old, outdated model in 1931 to a new perfect model in 1938, yet, now or then Chevrolet was still the leader of "reduced price cars"³⁵. A modern car for a modern family has also qualities associated with new ideas about modernity, meaning a „fast, spacious, safe” car³⁶. In its attempt to underline the modernity through comfort, an ad for Plymouth from 1930 shows a diagram of the car, but one detailing the distance of windows, chairs, distance between chairs, the length and width of the chairs.

TOTDEAUNA ÎN FRUNTEA PROGRESULUI

Chevrolet

MODELUL 1938 INSEAMNĂ UN NOU TRIUMF

Iată Chevrolet-ul de acum șapte ani: ce diferență între el și modelul atât de perfect de astăzi.

Totuși cele două automobile au un important punct comun:

Chevroletul 1938 ca și Chevroletul 1931 stau în fruntea categoriilor de mașini cu prețuri reduse.

An după an, Chevrolet a făcut automobile mai

bune și fiecare mașină nouă a realizat intenția Uzinelor General Motors de a face din Chevrolet primul automobil în categoria celor de prețuri mici.

Chevrolet 1938, cu motorul său cu supape în cap, cu caroseria sa în întregime de otel și cu suspensiunea sa excepțională, oferă pentru un preț modest avantajele unei mașini de mare clasă.

Poseșorii mașinilor Chevrolet se bucură de avantajul serviciului tehnic al atelierelor Leonida & Co. care posedă cele mai moderne ateliere din țară.

SUCURSALE

BRASOV Bd. Regele Ferdinand No. 5	IASI Str. Lăpușneanu No. 48
CLUJ Calea Regele Carol II No. 18	PLOESTI Piața Unirii No. 38
CONSTANTA Bd. Carol No. 97	SIBIU Str. Regina Maria No. 25
CRAIOVA Str. Unirii No. 99	TIMISOARA Str. Regina Maria No. 4
GALATI Str. Domnească No. 86	CERNAUTI Str. I. Flondor No. 1

LEONIDA & Co. Bd. Tache Ionescu, 30 Telefon 2-1883

Universul, 9 April 1938, 5

Ford Advertising

Ford Company's main means of advertising were permanent ads in the main daily newspapers and magazines, large posters, *The Ford Bulletin* and *Revista Ford*, „Ford Page” - a permanent page in the magazine *Motor*, posters of 33 - 38 cm priced at 30 lei per hundred, showrooms, exhibitions, but also radio

³⁵ *Universul*, 9 April 1938, 5.

³⁶ *Universul*, 14 September 1929, 7.

shows. Launching a contest for the best photography taken by Ford owners was also an important way to further stimulate the consumption of Ford cars and other Ford products by involving the consumers. Among the prizes were a Ford radio or radiator. *Revista Ford* aims to be a magazine for the general public, while detailing the accomplishments and activities of Ford Motor Company. In its pages it shows the factory as well as images from the factory, the workers, the assembly of the cars, the showrooms, the dealers of Ford cars in the country, the workers' choir of the company.

In the early 1920s, Ford advertising was a simple announcement, very few graphic images. Ford's representatives in Romania, Noel, Colin, and Meribar just announced the cars, trucks, the arrival of spare parts, and Fordson tractors and their prices. Few details about the small consumption of gas (10 liter for 100 km) or, in the case of the Fordson tractor, details about the advantages it could have brought in facilitating rural labour such as the speed, the increase of production, and the cultivated surface. Fordson ads usually had a rural setting. An ad from 27 February 1921 in *Universul* sets the qualities of Ford cars accentuated by advertising: resistant, powerful, yet light, economical, comfortable, yet cheap³⁷.

³⁷ *Universul*, 27 February 1921, 3.

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

Ford

MAȘINA ce cumpărați trebuie să fie :
Rezistentă, puternică și totuși UȘOARA.
Economică, confortabilă și totuși EFTINĂ.
Consultați posesorii de „FORD” și vă
veți convinge că singurul care întrunește
toate aceste calități este AUTOMOBILUL
„**Ford**”

COLIN
Calea Victoriei 110-20
— Telefon 29/51 : 48/50 —

Universul, 27 February 1921, 3

Starting with 1926, more elaborate ads for Ford cars appeared in Romanian newspapers and they made direct references to Ford Motor Company in Alexandria

or Istanbul until 1931, when a local branch is opened in Romania. The ads presented the showrooms, advertising the new Ford cars that arrived every year. For example, in 1928 an exhibition organized at Alcazar extended its schedule because of the success the cars had, which can point to consuming cars not only as goods, but consuming them as images and representations. Many ads covered an entire page of *Universul*, elaborating the success of Henry Ford as well as Ford cars. These ads were dominated by text, explaining the advantages of owning a Ford car, detailing its mechanical accomplishments. Seldom, ads warn against using fake spare parts for Ford products. Advertising stressed power and safety, durability, speed and performance, elegance, but also thrift and the superiority of Ford cars. They accentuated necessity, savings, low prices and instalments, comfort and luxury. Besides mechanical discourse, most ads focused on their market (elites, industrialists and businessmen, farmers). Most of the ads included richly dressed bystanders (single men, families, rarely single women or women with their children).

Women were rarely represented in Ford ads, mostly as passengers. For instance, only one ad reads „the lady prefers the Ford car because of its grace and safety”³⁸. Moreover, this ad offers a detailed description of the car, accentuating its elegance. The ad appeals to women consumers by underlining „the discreet and aristocratic nuances of the car, luxurious interior comfort [...] in order to satisfy the most refined taste”³⁹. Instead, *Revista Ford* dedicated an article to women drivers presenting them as elegant, followers of women horse riders, yet part of the city tableau, simple and natural.

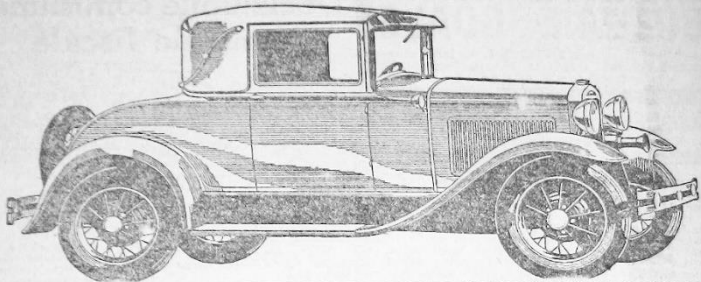
³⁸ *Universul*, 22 March 1931, 3.

³⁹ *Ibid.*

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

DOAMNA PREFERĂ AUTOMOBILUL FORD...

DIN CAUZA SUPLETEI ȘI SIGURANȚEI ACESTUI VEHICUL

Pavăza cea mai eficace contra accidentelor circulației, este un automobil puternic, sigur și care ascultă în mod instantaneu de comenzile conducătorului. Noul automobil Ford este tipul cel mai desăvârșit al acestui gen de autovehicul. Frânele noului Ford, în număr de 6 — din care 4 comandate de pedala de picior și 2 de levierul de mână — sunt progresive, puternice, implacabile. Apoi — și acest lucru are o importanță capitală datorită confecționării parbrizului din sticlă incasabilă — se suprimă cauza cea mai curentă a răniilor atât de repetate și tot atât de grave.

Barele din oțel de o rezistență excepțională, farurile puternice cu comandă la centrul volanului direcției, contactele de aprindere cu siguranțe speciale contra furtului — precum și rezistența proverbială a oțelurilor Ford — protejează în modul cel mai eficace pe pasageri contra oricărei eventualități neplăcute. Dar noul Ford nu este numai un automobil rezistent: el mai este și de o remarcabilă eleganță. Proportțiile sale studiate cu deamănuntul îi dau o linie armonioasă și conturată. Albeața imaculată a garniturilor sale, confecționate din oțel inoxidabil, nuanțele aristocrate și discrete ale culorilor caroseriilor, confortul luxos din interiorul mașinei — totul a fost conceput și realizat pentru a satisface gustul cel mai rafinat.

Doamna preferă automobilul Ford pentru că acesta îi inspiră încredere și răspunde întocmai preocupărilor ei de eleganță.

Suplețe extraordinară. Represe fulgerătoare. Viteză orară 100 Km. Toate ascensiunile în priză directă. Materie primă de calitate excepțională. Amortizoare hidraulice Houdaille. Mare varietate de modele, cu parbrize din sticlă incasabilă și garnituri exterioare din oțel inoxidabil. Camă completă de culori.

REVĂNZĂTORI PESTE TOT

Reprezentant Autorizat

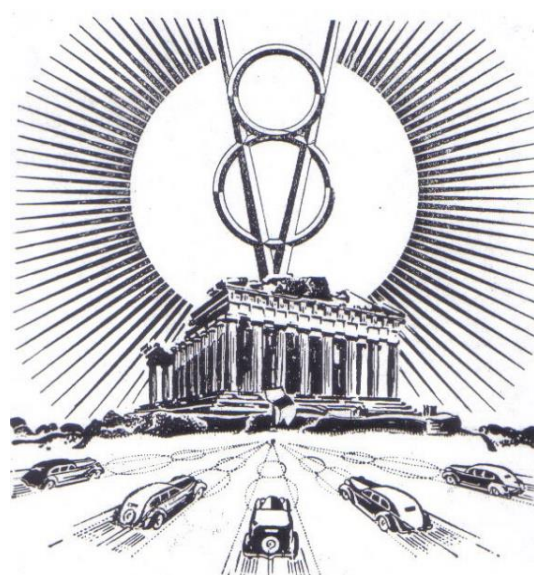

București, Bulevardul Brătianu 82. Telefon 241 | 63.

Universul, 22 March 1931, 3

Ford cars were also part of racing competitions in interwar Romania. Numerous ads record the victories of these cars. Both in Romania and Eastern Europe, Romanian drivers won some important prizes while driving Ford cars. An ad using the symbol of the Parthenon, show Ford cars racing toward it announcing the first five places were won racing with Ford V8.

INCĂ O DOVADĂ
A SUPERIORITĂȚII AUTOMOBILELOR FORD CU OCAZIA
RALLYE-ULUI BALCANIC
DELA ATENA DIN 14 Iunie 1937

PREMIUL I D-I Petre Cristea pe FORD	DIN 25 MAȘINI ÎNSCRISE, ERAU 5 FORDURI
PREMIUL II D-na Lucie Pappos pe FORD	Ele s'au clasat în primele cinci locuri, dovedind încă odată superioritatea lor ca- tegorică. Acest nou succes, la 15 zile după ce o mașină FORD condusă de 4 doamne a doborât la Monlhéry (Franța) 25 de recorduri din care 15 recorduri internați- onale și 10 recorduri mon- diale care au fost omola- gate oficial, arată rezistența extraordinară a mașinilor F O R D.
PREMIUL III D-I Ing. Ioan Colceag pe FORD	
PREMIUL IV D-I Jean Katsicopoulos pe FORD	
PREMIUL V D-I Colonel Berlescu pe FORD	

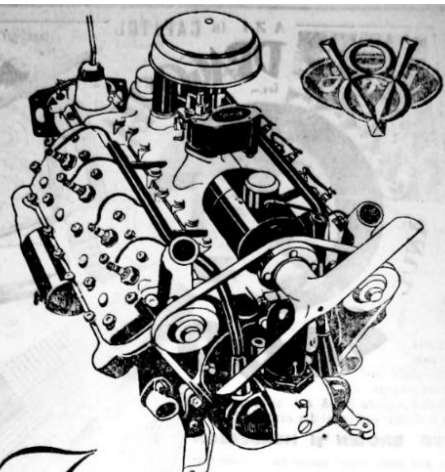

Timpul, 21 June 1937, 8

Along with the characteristics of the cars, ads also announced the programs they presented on radio. For example, the ad in *Universul* from 7 July 1932

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

announce their radio program on Tuesday, Thursday, and Friday or another ad from *Timpul*, 24 December 1937 announces the choir of Ford Motor Company's musical program on the radio.

Incontestabil!

CEL MAI ECONOMIC MOTOR DE 8 CILINDRI
E MOTORUL NOULUI *Ford*

NOUL Ford de 8 cilindri, expus în Calea Victoriei, 116, și-a atras admirația tuturor. Acest automobil e astăzi nu numai cel mai solid, confortabil, elegant, ci și cel mai eficient. Într-adevăr, inginerii Casei Ford Motor Company au căutat să construiască un automobil corespunzător timpurilor. Deaceia, ei au construit o mașină superioară, accesibilă oricărei pungi.

Cumpărați un Ford. Veți avea o mașină elegantă, solidă și confortabilă.

RADIOFONISTII
Ascultați Marți, Joi și Vineri la ora 8.40, — Sâmbătă la ora 10.45, minutul program

EXPOZIȚIA NOULOR MODELE
este deschisă până la 10 Iulie, dela ora 11-1 a. m. și 5-11 p. m.
CALEA VICTORIEI, 116 — BUCUREȘTI

Ford

Ford SERVICE
FORD A DAT O INTERPRETARE CONȘTIINȚIOASĂ CUVÂNTULUI "SERVICE"

Oricunde veți vedea marca de mai sus, puteți fi siguri că veți găsi ateliere de reparații bine organizate cu mecanici specialiști și prețuri tarifate. Dar nu numai aici. Puteți călători fără griji dela un capăt la celălalt al țării. Pretulindem veți găsi

PIESE DE SCHEMĂ ORIGINALE

Universul, 7 July 1932, 7

„By buying a Ford, you buy comfort, elegance, solidity”⁴⁰, it brings not only pleasure, but also comfort, the ad accentuates the comfort a car can bring in one’s life. Ford is ahead of the time, „by presenting today the car of tomorrow”⁴¹.

Ford
VĂ PREZINTĂ ASTĂZI
AUTOMOBILUL
DE MÂINE

La expoziția Ford, noul cilindri a stârnit un adevărat entuziasm

FORD A DAT O INTERPRETARE CONȘTIINȚIOASĂ CUVANTULUI „SERVICE“
Ounde veți vedea marca de mai sus, puteți fi siguri că veți găsi o serie de reparații bine organizate cu mecanici specialiști și prețuri reduse. Dar au numai atât. Puteți caldori fără griji din un capăt la celălalt al țării. Pretutindeni veți găsi

NOUL model Ford a fost construit astfel încât combină eleganță cu confortul și soliditatea. Într-adevăr, acest automobil vă oferă acum pe lângă plăcerea de a conduce o mașină elegantă cu linii armonioase și senzația de odihnă, de siguranță, de confort.

Centrul de greutate foarte jos, suspensiunea din față și din spate completată prin amortizoare cu reglaj automat prin termostat asigură accidentele solului. Izolatorii de cauciuc pe cari sunt montate caroseria și motorul, evită vibrațiile. Toate aceste avantaje și încă multe altele fac din noul Ford

mașina confortului. Dar acest automobil nu oferă numai confort și linii de o eleganță care adaugă o grație desăvârșită. Cum părand un Ford, cumpărați confort, eleganță și soliditate.

RADIOFONISTII
Ascultați: Luni și Sâmbătă la ora 10.45 — Marți, Joi și Vineri la ora 8.40 minutul program

EXPOZIȚIA NOILOR MODELE
CALEA VICTORIEI, 116 — BUCUREȘTI

Ford

Universul, 4 July 1932, 3

⁴⁰ Universul, 4 July 1932, 3.

⁴¹ Ibid.

Another ad shows a man with glasses browsing a Ford catalogue, the other half of the ad presents a Ford car driven outside of the city with the copy „the man who thinks always chooses Ford”⁴², accentuating the undeniable value of the car, while having a moderate price. This ad depicts choosing a car as a rational process, emphasizing the role of consumer in taking an educated decision.

The ads also started to appeal and mention the pleasure of driving. „Styling and engineer features incorporated into the automobile had to represent fun, escape, and adventure. This orientation of consumer's perspective - in which he willingly colluded - had little to do with the car as transportation, and everything to do with the fantasies and aspirations evoked by its particular characteristics”⁴³. The ad underlines again the comfort, the easiness, and pleasure of driving: „You will be rested at the end of the trip because of the mechanical functionality, because is a big car and the driving is smooth, comfortable despite the road conditions”⁴⁴. However, the pleasure of driving does not come only from driving because of the above mentioned qualities of the car, but also the pleasure of automobility, driving itself is a pleasurable activity. The following ad reads: „drive in order to experience the pleasure this exceptional car brings to you”⁴⁵. The pleasure of automobilism comes from the mechanical qualities of the car such as the speed Ford can reach, but especially from the psychological sensations and emotions it creates. Thus, „you feel an imperative need to drive - driving only for the pleasure of driving – to experience again that sensation of power, of safety, and absolute control that this exceptional car gives you”⁴⁶. The car brings the owner, the driver mobility, but also freedom. „A combination of snobbery with escapism promised new social, as well as geographical, horizons”⁴⁷. To take an example, Grigore Gafencu, Romanian politician and foreign affairs minister in interwar Romania, discusses in his memoirs the pleasure of driving, albeit a Chrysler car: „Moments of complete happiness when this wonderful car slides on the paved roads of Hungarian neighbours. Peace of soul, peace of mind. The sensation of flight, the flight with its strong vibrations and the deafening noise of the motor cannot give it yet”⁴⁸.

⁴² *Universul*, 4 April 1930, 4.

⁴³ Heon Stevenson, *American Automobile*, 81.

⁴⁴ *Universul*, 31 March 1929, 7.

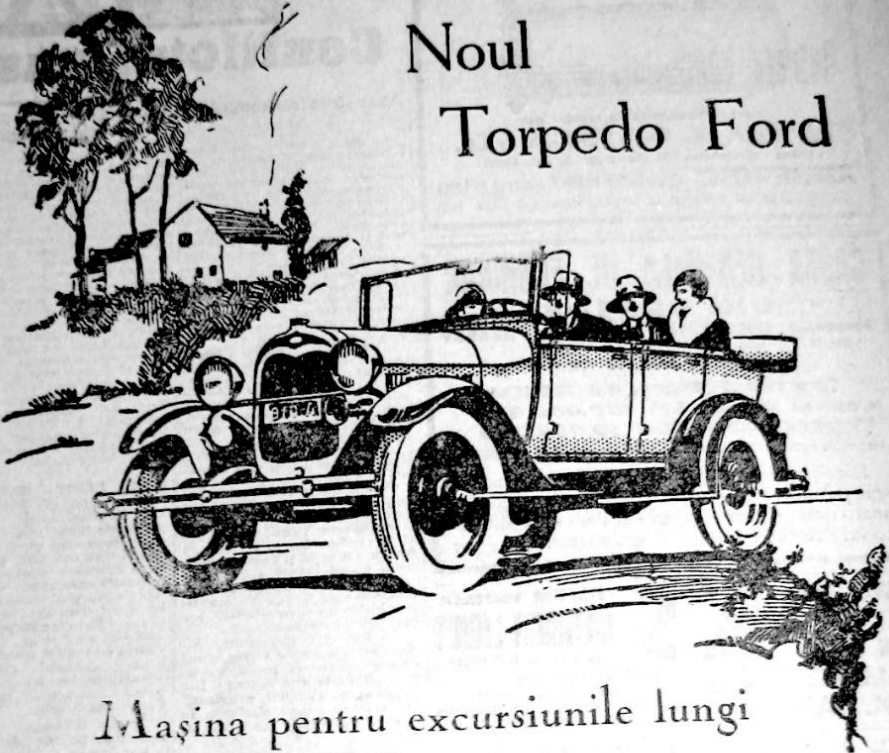
⁴⁵ *Universul*, 5 June 1929, 2.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Heon Stevenson, *American Automobile*, 81.

⁴⁸ Grigore Gafencu, *Însemnări politice (1929-1939)* (Bucharest: Humanitas, 1991), 134.

Noul Torpedo Ford

Mașina pentru excursiunile lungi

A sosit vara, sezonul în care apreciem aerul curat al câmpiilor. Să părăsim deci orașul zgomotos, spre a ne recrea la frumusețea unui peisagiu înverzit, la viața simplă și liniștitoare a câmpiei răcoroase, spre a uita — la sânul naturii — vârtejul vieții de oraș. Această perspectivă ispititoare e astăzi la îndemâna fiecăruia; chiar aceia cari nu dispun decât de puțin timp și de mijloace limitate, pot realiza această dorință.

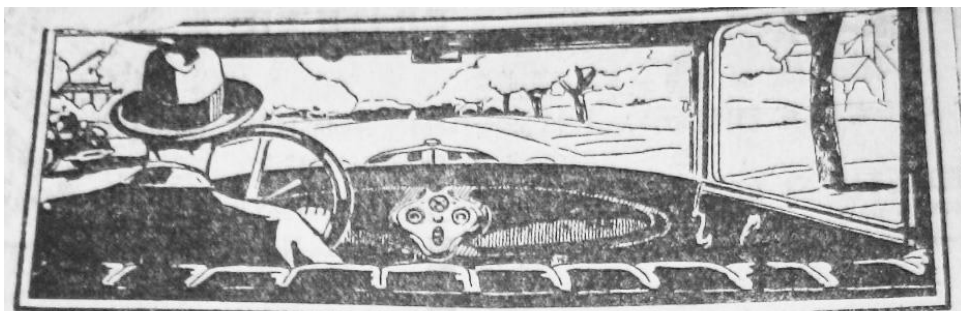
Căci, mulțumită Noului Torpedo Ford, care — la un preț foarte moderat vă oferă: viteză, o siguranță absolută și un confort complet — oricine va putea realiza acest vis, dorit atât de intens. Viteza lui vă permite de a face excursiuni lungi, siguranța sa înfrânge ultima ezitare, deoarece vă veți convinge la prima cursă că, cu această mașină sigură și confortabilă automobilismul e o adevărată plăcere.

Ford Motor Company Exports Inc. Alexandria, Egypt

Universul, 27 July 1929, 5

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

Așezați-vă la volan pentru a cunoaște plăcerea ce procură această mașină excepțională.

Bucuria pe care o simte cineva de a conduce FORDUL nou, nu este datorită numai vitezei — siguranței — confortului — regularității mersului — mândriei din cauza frumuseții liniilor și a colorilor acestei mașini — dar este deasemenea datorită plăcerii pe care ea o oferă automobilismului.

Chiar la pornire, la prima Dv. plimbare, simțiți în mod hotărât că aveți aici o mașină alertă și capabilă. O mașină care va fi la înălțimea tuturor eventualităților. O mașină care nu cere decât a fi rulată. Dotată de o vigoare nouă. Condusă tot atât de ușor în mijlocul unei circulații dificile ca și pe drumul mare. Simțiți o nevoie imperioasă de a fi la volan — de a conduce numai pentru plăcerea de a conduce — de a cunoaște din nou această senzație de putere, de siguranță și de stăpânire absolută pe care v'o dă această mașină excepțională. Căci puteți obține astăzi pe un preț redus, tot ce sunteți îndrep-

tăți a cere automobilului modern... caroseria de oțel... liniile joase și armonioase... alegerea culorilor... viteza de 95—105 km. pe oră... motorul cu 4 cilindri dând 40 cai putere la 2200 rotațiuni pe minut.. accelerația rapidă... consumația de 8-10 litri pe 100 km. depinzând de viteză... rezervorul de benzină de siguranță, sub torpedou, permițând scurgerea directă prin cădere... frânele pe patru roți de tipul mecanic și cu saboți în interiorul tamburilor, având o acțiune eficace la cea mai mică presiune a piciorului... frâna de mână independentă de frânele pe patru roți... amortizoarele hidraulice Houdaille... noile arcuri transversale, de o construcție exclusivă FORD și asigurând o suspensie remarcabilă... rezistența și regularitatea care sunt caracteristica produselor FORD și cheltueli de întreținere minime. Toate modelele FORD sunt înzestrate cu un parbriz de geam triplex, incasabil, fără supliment de preț.

Ford Motor Company Exports Inc. Alexandria, Egypte.

Universul, 5 June 1929, 2

Ultimately, Ford ads, more than other cars' advertising, accentuated the low prices. They explain the low prices through their economical acumen, but also because of the durability and the resistance of their products culminating with an ad stating „it's worth more than it costs”⁴⁹. Moreover, a Ford car is likely to appeal both to amateur drivers and professional drivers. Ford represents itself in advertising as „the universal car” rather than a high class car.

*„-Ți-o spui prietenește
este o mașină re-mar-ca-bi-lă...”*

Toți inițiații știu, chiar înaltea apariției lui, că Noul Ford va fi o trăsură remarcabilă. Actualmente, acest lucru este cunoscut de către toți amatorii.

Întrebați pe acei dintre prietenii Dv. cari sunt proprietari de mașini de clasă; mulți dintre aceștia, cu siguranță, vă vor depune regretul lor de a nu fi cumpărat un Ford. Aceștia sunt viitorii proprietari de Forduri. Dar și Dv. veți cumpăra, acest minunat vehicul....

Cereți o demonstrație de probă celui mai apropiat Distribuitor Ford.

FORD MOTOR COMPANY

LINCOLN FORDSON

AIRCRAFT

Universul, 26 May 1931, 3.

⁴⁹ *Universul, 8 October 1931, 7.*

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

Ford ads, J. Walter Thompson, Bucharest Office Proofs

Source: From the Collections Ford Motor Co. Archives - Ford Museum and Greenfield Village, Dearborn (MI), Acc. 1790, Box 24.

Although very graphic, the covers of *Revista Ford* show Ford cars in different settings mostly in Bucharest, yet, most covers show the car in static positions, without a driver. The advertising of Ford cars in this magazine is more graphic, most of the articles and ads showing photographs, mostly black and white of Ford cars. They set the car within the city as a symbol of its modernity, the car is „the mirror of the modern city”⁵⁰. Images of American modernity such as The Telephone Palace, but also other modernist buildings such as Scala Palace are associated with Ford car.

⁵⁰ *Revista Ford*, November 1938, 5.

Ford, mașina timpurilor moderne

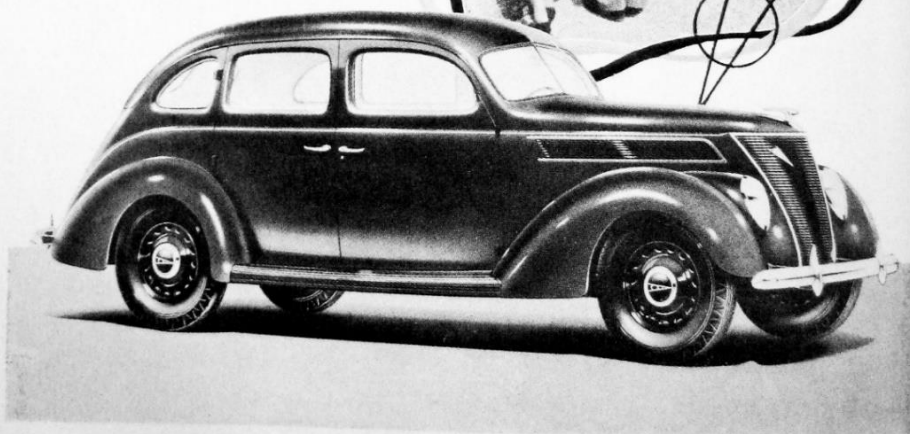
Automobilul Ford V 8 intru-
nește toate calitățile:

**Stil, soliditate, confort, per-
formanță, economie**

Șasiu: Distanța între axe 2,85 m.,
5 roți echipate cu cauciucuri 6.50 X
16 ranforsate, cu pereții albi. Frâne
mecanice prin cabluri din sârmă de
oțel, închise parțial în tuburi meta-
lice căptușite cu cauciuc. Frânele sunt
prevăzute cu servo-acționare proprie.
Direcția: prin șnec și rulou, demul-
tiplicație 18,2—1.

Motor: Alesaj și cursă 77,77 X 95 25.
Cilindree 3621 cm.³. 85 C. P. la 3800
ture pe minut. Ungerea sub presiune.
Răcirea: cu două pompe de apă.

MAXIMUM DE RANDAMENT, ECO-
NOMIE, CONFORT ȘI ELEGANȚA.

Revista Ford, January 1938, 8

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

Revista Ford, November 1938, 5

Taking into account the categories it addressed, the advertising suggests several types of car cultures in Romania: luxury cars, middle class - sedan cars, sports cars, and trucks. As previously mentioned Ford cars were successful, yet out of 16 models sold on Romanian market, Romanians preferred three: coupe deluxe,

cabriolet deluxe, and Fordor deluxe⁵¹. Ads suggested that pending on these categories the automobile was important for working, transportation, racing but also for leisure.

Most ads for the tractor Fordson appeal to the rural world, with one exception - an ad „Fordson and industry”, which details the advantages Fordson brings to industrial life as the fact „it produces double with half the spending and in half the time”⁵². The advertising of Fordson truck paired with articles about the motorization of agriculture gives a complete picture of interwar Romania truck culture. Buying a truck for personal use, but also the Romanian state was interested in promoting its use. The low prices for agricultural products, explained through the increased efficiency and the decrease of price production through the systematization of work affected directly Romania, a rural country. The rhythm of production in the United States, helped by the rationalization of work was a model to follow. Thus, the agricultural production „must not rely on luck, but on modern scientific methods”⁵³. The tractor, a new Ceres deity, brings the economy of the cost of production as well as the economy of time⁵⁴. The majority of Fordson ads appeared under the slogan „it’s worth more than it costs”, explaining how easy it was to handle it, accentuating the better yield. „It plants seven - nine acres, while the oxen do not even plant two acres”⁵⁵ or „with Fordson you will reap one hectare per hour”⁵⁶, while the price was 730 \$ or 160,000 lei in 1930 to 100,000 lei in 1933.

⁵¹ From the Collections Ford Motor Co. Archives - Ford Museum and Greenfield Village, Dearborn (MI), Acc. 1790, Box 24.

⁵² *Universul*, 17 December 1927, 7.

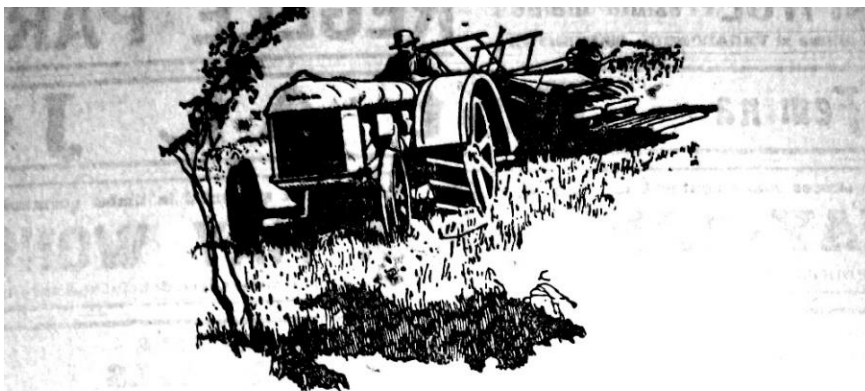
⁵³ „Motorizarea agriculturii,” *Revista Ford*, January 1938, 4.

⁵⁴ *Ibid.*, 4 - 5.

⁵⁵ *Universul*, 10 May 1930, 3.

⁵⁶ *Universul*, 27 August 1931, 3.

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

In momentul recoltei timpul câștigat echivalează cu bani.

Vă convine a pierde o zi întreagă cu seceratul și adunarea recoltei de pe un câmp de 10 pogoane?

Vă convine a pierde cu boii de două ori atât timp cât v'ar trebui pentru recoltarea cu ajutorul unui tractor *Fordson*?

Ce-ai zice de un om, care s'ar apuca să recolteze cu ajutorul unei seceri, așa cum o făceau strămoșii noștri?

Știți prea bine că cu cât veți recolta mai repede, cu atât mai mare va fi câștigul realizat.

Un Tractor *Fordson* va remorca o secerătoare de 2,40 m. și vă va recolta bucatele de pe două câmpuri de 10 pogoane fiecare, adică 20 pogoane într-o singură zi și numai cu jumătatea cheltuelei. Nu este decât ceea ce a fost realizat de orice agricultor, care a cumpărat un Tractor *Fordson*. Nu numai că îi s'a dovedit, dar fiecare agricultor s'a convins că acest Tractor îl scutește de o cheltuială, la economisirea căreia el nu s'ar fi gândit niciodată. Întrebați pe Agentul Dv. *Ford* în această privință, dar duceți-vă chiar azi, deoarece orice pierdere de timp este și o pierdere bănească.

Fordson

Randamentul dublat — Cheltuielile pe jumătate

Tractorul merge tot atât de bine cu gaz obișnuit ca cu benzină. Agentul *Ford* cel mai apropiat vă va explica felul în care Tractorul *Fordson* merge cu motorină.

Universul, 24 September 1930, 9

Ford truck advertising, „the most efficient mean of modern transportation”⁵⁷, always addresses to industrialists. To take another example of advertising Fordson truck, in October 1934, Ford Motor Company organized a caravan of ten trucks and visited industrialists and merchants to demonstrate the utility of their trucks for diverse transportation⁵⁸. Although, the main features the advertising presented was the low price of the Ford truck, other qualities mentioned were its sturdiness, resistance, safety, and economy. Most ads consisted of a graphic image with the truck, without a driver, few showed a couple of workers or images of factories in the background.

Câte-va fapte:

Camionul Ford de o tonă este cel mai eficient. Comparați prețurile! Camionul Ford de o tonă necesită cele mai mici cheltuieli de întreținere: Observați prețurile pentru piesele de schimb.

Camionul Ford de o tonă este în actuala viață de afaceri, indispensabil, altfel n'ar avea o astfel de extraordinară răspândire în toate ramurile de afaceri și pentru toate felurile de transporturi. În lume sunt mai multe camioane Ford în funcțiune, decât din toate mărcile împreună.

5 diferite tipuri de caroserii, imediat livrabile

Ford
Ford Motor Company

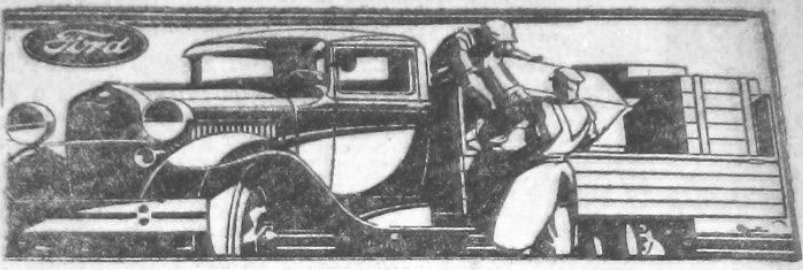
Vizitați încă astăzi pe unul din numeroșii noștri reprezentanți din țară

Universul, 15 December 1926, 5

⁵⁷ *Universul*, 21 November 1929, 3.

⁵⁸ *Universul*, 29 October 1934, 5.

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

ECONOMIE
in
TRANSPORTURI

Camionul Ford vă oferă soluția cea mai nimerită pentru problema transportului în întreprinderea Dv.: Economie la prețul de cumpărare, economie la reparații, economie la cheltuielile de exploatare, în fine economie la consumația de benzină și ulei, deoarece Camionul Ford consumă, pe tonă și pe kilometru, mai puțin decât orice vehicul de această categorie. Numărul veșnic crescând al Camioanelor Ford în circulație pe toate drumurile lumii, este o dovadă categorică a realizării acestor economii în transport. Construcția Camionului Ford este foarte rezistentă, rezistența oțelurilor Ford este celebră. Serviciul nostru de reparații vă oferă cea mai mare garanție de competență și de seriozitate. La oricare revânzător Ford veți găsi, în permanență, un specialist. Cereți o demonstrație de probă celui mai apropiat Revânzător.

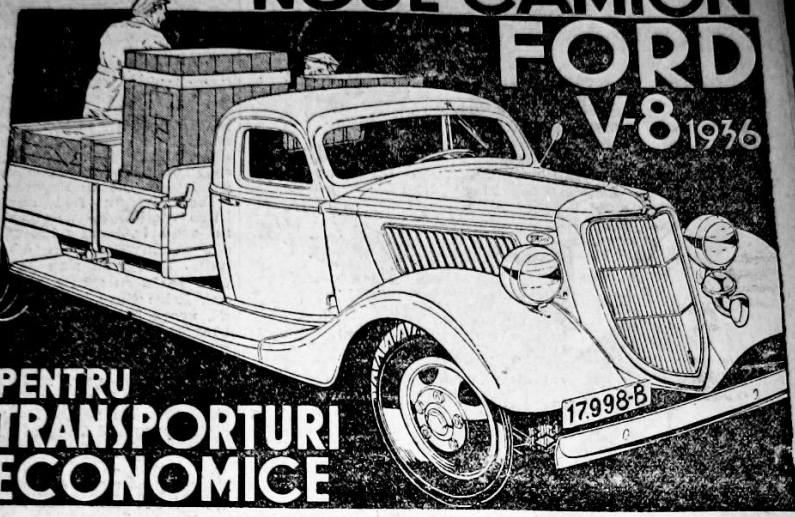
FORD MOTOR COMPANY

LINCOLN FORDSON

AIRCRAFT

Universul, 14 May 1931, 5

NOUL CAMION FORD V-8 1936

PENTRU TRANSPORTURI ECONOMICE

Camioanele și autobuzele FORD V-8 înlocuiesc peste tot, cu cel mai deplin succes, camioanele și autobuzele mari și scumpe, mai ales în condițiuni grele de serviciu. Acest fapt nu mai surprinde azi pe nimeni. Până mai ieri, camioanele și autobuzele necesitau un **surplus de forță**, care nu se putea avea decât plătiind un **surplus de preț**. Dar azi situațiunea se prezintă cu totul altfel. Camionul FORD V-8 posedă un motor de 80 CP și se vinde cu jumătate sau chiar o treime din prețul camioanelor sau autobuzelor care acum câți va ani dispuneau de asemenea forță. Acest motiv singur a fost suficient pentru a convinge pe mulți dintre actualii proprietari de camioane și autobuze FORD V-8.

Mai sunt însă multe alte argumente care atrag zilnic noi cumpărători. În primul rând, ei și-au dat seama că economia realizată la cumpărare este numai un început. Adevărata economie pentru un proprietar de camion sau autobuz FORD V-8 apare atunci când el compară contul de exploatare al mașinei actuale, în raport cu acelea mai mari sau similare din trecut.

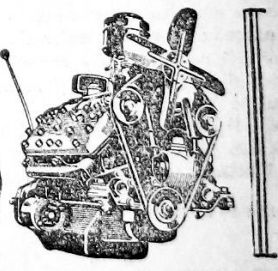
O INOVAȚIE SENZAȚIONALĂ A LUI FORD

Supă mii și mii de kilometri de ulaj, motorul necesită o reparație mai mare. Ford oferă, pentru un preț extrem de redus, mai redus decât al oricărei reparații, schimbarea motorului cu unul refăcut în uzinele FORD și purtând marca de garanție. Astfel, o reparație costisitoare, care imobiliza mașina zile întregi în garaj, se face în câteva ore, prin montarea unui motor nou cu un tarif fix și foarte redus.

Este un adevăr necontestat că autobuzele și camioanele

FORD V-8

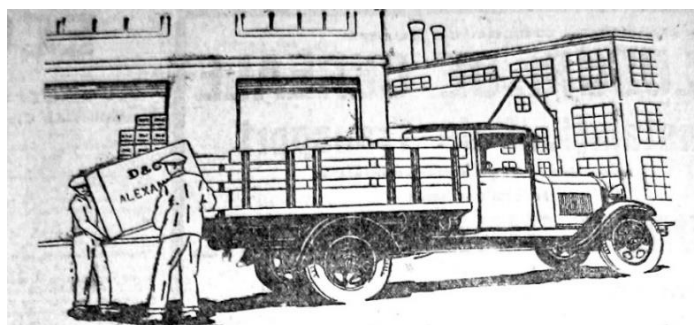
merg mai repede și consumă mai puțin, atât benzină cât și ulei, se repară mai lesne, obosesc mai puțin echipajul, și se uzează mai încet, grație unei judicioase distribuții a încălzirii.

Universul, 27 July 1936, 7

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

Fordson truck has also an important role in the process of consumption, being „the agent of the safe union between the producer and the consumer”⁵⁹. Fuelling consumption also means the standardization of transports, using methods such Taylorism, rationalization in each aspect of the process.

O trăsură de unire sigură

între producător și consumator

DACĂ în transacțiile dintre producător și consumator factorul „transport” trebuie să îndeplinească în întregime importantele sale funcțiuni, mijloacele de transport trebuie să fie în primul rând regulate și sigure. Atunci numai se va putea lucra într-un mod rațional și renumerator.

Camionul Ford de o tonă și jumătate a fost construit spre a atinge acest scop. Puternicul său motor de 40 cai putere, osia sa dinapoi de o construcție specială, arcurile sale dinapoi de tip cantilever, prețul său inițial și cheltuelile sale de întreținere mici, consumul său de benzină extrem de redus, împreună cu alte numeroase caracteristici de reală soliditate, fac dintr'însul cel mai economic mijloc de transport pentru toate industriile și cel mai sigur agent de legătură dintre producător și consumator.

Lincoln

Fordson

FORD MOTOR COMPANY EXPORTS INC.
FORD FREEPORT, ISTANBUL

Universul, 10 April 1930, 3

⁵⁹ *Universul, 10 April 1930, 3.*

Besides car advertising, American products such as tires and oil were advertised. Seldom, ads for American cars and tires were tied together (the ads presenting Ford Caravan had small insertions about Firestone tires and Standard Motor Oil), underlining the success in racing or long rides to prove the durability both of the car and the tire, the speed and the performances of the car. To take an example, an ad published in *Universul*, on 3 February 1936 presents a telegram from the winners of Monte Carlo Rally, Zamfirescu and Cristea, in which they mention the excellent Firestone tires. The ad urges the readers „Thus, you prefer - as well as well-known motorists do - the superior quality of Firestone tires”⁶⁰. Goodyear ads accentuated the safety. The durability, their popularity in the world, but also, they were careful to disseminate against imitations. In general, there were many ads warning against using imitations. These products also advertised by using the testimonial. While Goodyear used an advertising with an international personality, Standard Motor Oil used Mr. Friedman, the owner of Taxico, a Romanian company of bus transportation, in order to convince the consumers to buy their products or major Berlescu, prince Constantin Cantacuzino to appeal to racing motorists and experienced sportsmen.

SCHIMBAȚI CAUCIUCUL MAȘINEI DV.!

Goodyear „Giant” vă oferă următoarele avantaje:

- 1 **ECONOMIE**—Cauciucul „Giant” reduce economie camioanelor și autoturizorilor. Durează mai mult și micșorează cheltuielile de reparație.
- 2 **DURATĂ MAI LUNGĂ**—Goodyear „Giant” durează mult mai mult decât celelalte cauciucuri, oricare ar fi condițiile în care rulează.
- 3 **FOLOS MAI MARE**—Cu o mașină echipată cu cauciucurile Goodyear „Giant”, veți transporta încărcături mult mai mari și veți face drumuri mai multe.
- 4 **TRACȚIUNE MAI SIGURĂ**—Bando de rulantă tot a cauciucului Goodyear „Giant” vă asigură pe teren destindat.
- 5 **PROTECȚIE**—Cauciucul Goodyear „Giant” apără camionul de zguduri.
- 6 **MAI PUTINĂ CALDURĂ**—Acest cauciucuri produc mai puțină căldură și deci au o viață mai lungă.
- 7 **MAI MULT CONFORT**—Pasagerii autoturizorilor echipate cu cauciucurile Goodyear „Giant” nu vor mai simți zguduirile, călătorind, deci, mult mai agreabil.
- 8 **Valoarea vehiculelor este mult mai mare la revânzare.** Căci cauciucurile Goodyear „Giant” opresc astfel mașina, încât aceasta se păstrează în bună stare. Când este revândută, mașina are o valoare ridicată.

GOOD YEAR

REPREZENTANȚA PENTRU ROMÂNIA:
MARSAPA S.A.R.
BUCUREȘTI • STR. NICOLAE BALCESCU 14.

Revista Ford, January 1938, 20

⁶⁰ *Universul*, 3 February 1936, 13.

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

2 nume care garantează o conducere plăcută și care nu produc neazuri : **FORD** și

FIRESTONE

● Cu Cauciucurile Firestone se parcurg mai mulți kilometri pentru că profilurile lui sunt fabricate din cauciuc special. Aceste profiluri dau un maximum de siguranță. Deasemenea mașinile echipate cu aceste cauciucuri sunt ferite de șgudui, grație unui procedeu special al Casei Firestone pentru prepararea cauciucului.

Firestone

REPREZENTANT PENTRU ROMÂNIA :
NEVADA S. A. R.
BUCUREȘTI • STR. ALEXANDRU LAHOVARY, 5

Revista Ford, January 1938, 20

Goodrich Rubber Company took a step further and opened a local branch, which was advertised in 1931. In 1938, Romanian company Banloc Goodrich obtained the licence from Goodrich, Rubber Company and the ads recorded the

change advertising now the Romanian tire, under Goodrich licence. The contract between Banloc and Goodrich stipulated that Goodrich will supply competent personal, information and supervising for producing the products, while Banloc obliged to pay 5% licence from sales, 50 cents for each car or motorcycle envelope sold, 5 cents for each inner tube, one dollar for each auto bus, tractor or plane tire, 10 cents for each inner tube. The pro rata temporis was 15,000 \$ in the first incomplete year and 20,000\$ in the following years.⁶¹ They started the production in May 1938, unfortunately, in 1940/1941, because of the war, American staff was repatriated, but the production continued using the American methods of production. Between 1940 and 1944, Banloc credited Goodrich with 160, 110.50\$⁶². Mobiloil is in a similar position, advertised as an American product for the most part of interwar period, until in 1939, when Vacuum Oil Company S.A.R. started to produce and to advertise it as a Romanian product. Advertising of oil products accentuated the importance of the oil for extending the life of the car, the importance should be given not only to the exterior of the car, but also to the interior. A powerful ad of Mobioil states „the life of your car is in your hands”⁶³, accentuating that experienced drivers only use Mobioil and savings can only be made by utilizing a quality oil.

⁶¹ A.M.B., *Banloc S.A.R.*, Ds. 1/1938, n.p.

⁶² Ibid.

⁶³ *Revista Ford*, August 1938, n.p.

"I AM TELLING YOU IN A FRIENDLY WAY: IT'S A RE - MARK - ABLE CAR..."

Mobiloil

în noul ambalaj!

Acestui ambalaj ideal, preferat întotdeauna de către automobilisti, i s-a dat o nouă formă practică. Orificiul bidonului sigilat cu marca înregistrată „GARGOYLE”, este o garanție pentru conținutul original.

O dorință a multor automobilisti a fost îndeplinită! Acest ambalaj practic conține totuși atât Mobiloil, cât este necesar în medie pentru a completa o singură doză nivelul de ulei. Cutia este ermetic închisă de către fabrică, deci orice posibilitate de falsificare este cu totul exclusă.

Prin procedeul „*Clearasol*” părțile cleioase și nămoase sunt eliminate complet din ulei prin „spălare”.

Din această separație fizică selectivă rezultă

NOUI AVANTAJE:

Cea mai înaltă putere de ungere. Nici un defect de ungere. Cea mai bună conservare a mașinii. Absolută siguranță de funcționare.

Cea mai mare stabilitate fizică. Invariabil la temperaturile cele mai înalte. Cea mai bună fluiditate la temperaturi joase. Cea mai mare siguranță în funcționare la supraincălziri.

Cea mai mare stabilitate chimică. Rezistă oxidării. Evită formarea de nămol. Nici o îmbălsire la canalurile de ungere și sitele de ulei. Cea mai lungă durată a umplerii de ulei.

Practic fără rezidui. Nici un ventil sau segment gripat, Compresiune completă. **MAI PUȚINE REPARAȚIUNI.**

SOCONY VACUUM NEW-YORK confirmă:

Mobiloil PRODUS **Românesc**

Mobiloil PRODUS **American**

ESTE ABSOLUT EGAL CU

Revista Ford, July - August 1939, 1

*Viața
automobilului Dvs.
stă în mâinile Dvs!*

Depinde numai de dvs. ca automobilul cel-
posedați să rămână ani de-a rândul într-o stare
aproape nouă, sau să dea prea de timpuriu semne
de îmbătrânire, să-și păstreze ani de zile sigu-
ranța de funcționare evitând deranjamentele, sau
să fie distrus după scurt timp.

Nu vă lăsați seduși de o tendință de economie
aparentă: economie, care și-ar alege un ulei oare-
care, numai pentru motivul că este efțin. Din
potrivă, gândiți-vă că cel mai efțin ulei este acela,
care vă oferă cele mai multe avantaje.

Efțin la întrebuințare este Gargoyle Mobiloil,
pentru-că își păstrează timp foarte îndelungat
puterea de ungere, pentru-că apără contra uzu-
rei și reparațiunilor, prelungind viața mașinei și
asigurându-i o valoare mare de revânzare. Vă eco-
nomisește deci într'un an mult mai mult, decât
vă costă.

Tocmai din acest motiv, proprietarii de auto-
mobile cu experiență, nu întrebuințează niciodată
alt ulei, decât Gargoyle Mobiloil.

MOBILOIL

MARCA INREGISTRATĂ

VACUUM OIL COMPANY SOCIETATE ANONIMĂ din ROMÂNIA, BUCUREȘTI

Revista Ford, August 1938, n.p.

Conclusions

Cars advertising, in general, and American cars advertising, in particular, were the most spectacular and numerous ads in interwar Romanian newspapers. Taking into account one can argue that „in some ways the car *is* America”⁶⁴, Romanians consumed American cars not only in their practical role as means of transportations or their promises of pleasures and dreams, but also as representations of American technical progress. Buying American cars meant also buying into American way of life.

The vast majority of American ads that circulated in Romania were translation and adaptation of American ads circulated in the United States couple years earlier or were created by J. Walter Thompson's international branches for General Motors in their offices in Alexandria, Antwerp, and, later, including in Bucharest office. In Romania, J. Walter Thompson was also responsible for the advertising of Ford Motor Company. The example of J. Walter Thompson and General Motors is illustrative for the collaboration between American companies abroad. Working on a global market, imposing global values, they created a model followed and adopted to a different scale in interwar Romania as well.

Car advertising appealed to a large number of consumers, who, even if they did not become direct buyers, they could admire it on Bucharest walls or in the show rooms of different companies. The signs of former American ads are still part of the urban setting in Bucharest, where you can see a smaller scale Ford T at the entrance of a former Leonida repair garage.

The cars were part of a new definition of modernity, which implied technical progress, speed, comfort, safety. They were also used as a status symbol. The copy of car advertising in that period set the main themes, which are still present in nowadays car advertising: speed, power, comfort, beauty, efficiency and favourable ratio price - qualities. The graphic of advertising also evolved from simple announcements or static images of car to more realistic images, elongated, situated in an inclined plan in order to suggest the idea of movement. Furthermore, cars embodied ideas about masculinity, reinforcing gender stereotypes. Cars advertising portrayed cars both as useful for business, commercial and rural activities, but also as means to fulfil its dreams of spending leisure time in a different location, even exotic ones or fuel sportsmen racing competitions.

⁶⁴ Deborah Clarke, *Driving Women*, 44.

ÎNCEPUTUL EXILULUI REGAL. REPUDIAREA ABDICĂRII

THE BEGINNING OF THE EXILE. REJECTING THE ABDICATION

Diana Mandache*

Abstract

In the aftermath of the Second World War, the geopolitical map of the Balkans underwent fundamental transformations. Monarchies were replaced by republics dominated by Communist parties, imposed by the Soviet Union. Exile was thus forced upon monarchs such as Zog I of Albania, and then Peter II of Yugoslavia, continuing with Simeon II of Bulgaria and Mihai I of Romania. Their life and destinies, as well as those of their fellow citizens, were fundamentally influenced by the critical historical changes instrumented by the Soviet Empire in the Balkans. In Romania, the monarchy managed to survive for a further two years after the war ended, a fact which surprised even the Western political circles and which was due to King Michael's high popularity and war deeds. In December 1947, King Michael was eventually forced to abdicate. In all his official statements after having to leave Romania, starting with the first one, given on the 4th of March 1948 in London, King Michael repeatedly declared his opposition towards his forced abdication.

Key words: King Michael of Romania, exile, abdication, communist regime.

*

Harta geopolitică a Balcanilor suferise transformări fundamentale după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, monarhiile fiind înlocuite cu republici pe care regimurile comuniste instalate la putere le-au inclus în sfera de influență a imperiului Sovietic. Exilul reprezenta o formă de existență nedreaptă impusă forțat monarhilor, care începuse mai devreme cu Zog I al Albaniei sau Petru II al Iugoslaviei, continuând apoi cu Simeon II al Bulgariei și Mihai I al României. Acestea sunt destine influențate de schimbările regimurilor politice din Balcanii rusificate, viața suveranilor și a descendenților fiind pentru totdeauna influențată de efectul devastator produs de comunism în țările lor. În România monarhia a supraviețuit încă doi ani după sfârșitul războiului, chiar spre surprinderea cercurilor politice occidentale, și aceasta datorită popularității Regelui. După abdicarea Regelui Mihai, în sud-estul Europei mai rămăsese pe tron doar unchiul său, Regele Pavlos al Greciei.

* Cercetător științific în cadrul Secției de Istorie Modernă, Medievală și Contemporană a Muzeului Național de Istorie a României; doctor în istorie; email: dianamandache@yahoo.co.uk

Dacă pornim într-un periplu istoric de la finalul anului 1989, când Cortina de Fier căzuse, și mergem înapoi pe firul istoriei la momentul dramatic de la sfârșitul lui 1947, înțelegem că cele două repere au reprezentat ferestre istorice în involuția sau evoluția politică a României. Cum au intrat în scenă unele personaje și cum au forțat pe altele să plece din teritoriul național vom afla în continuare.

În luna noiembrie 1989, cu puțin înainte de căderea comunismului în România, Regele Mihai a acordat televiziunii maghiare, în emisiunea „Panorama”, un interviu care a stârnit în epocă puternice ecouri, fiind difuzat cu puțin înaintea căderii regimului ceaușist din România. În jurul problemei abdicării gravitează esența exilului impus și a existenței regimului comunist în România, de aceea subiectul apare frecvent menționat în mass media Războiului Rece. Una din întrebări a fost și cea referitoare la condițiile în care s-a produs abdicarea, ele fiind descrise sintetic de Rege:

„La 29 decembrie 1947, mareșalul Curții mi-a comunicat că Groza și Dej vor să se întâlnească cu mine și cu mama, chiar a doua zi. N-am bănuț despre ce este vorba. Mi s-a spus că vor să discute o problemă de familie. Am crezut că va fi vorba despre apropiata mea căsătorie, așa că am plecat la București. În ziua de 30 decembrie, dimineața, la Palat au sosit Groza și Dej care mi-au prezentat documentul privind abdicarea mea. Am încercat să-i conving că nu pot semna până nu consultăm și poporul. Mi-au spus că nu este timp pentru așa ceva, replicându-mi că «așa cum poporul a învățat să vă iubească, va învăța să ne iubească și pe noi». Eu am cerut atunci să rămân puțin singur. Am intrat în biroul de lucru, unde am fost înștiințat că legăturile telefonice îmi fuseseră tăiate, garda palatului era arestată, iar în locul ei fuseseră dislocate trupele guvernului. În al doilea rând, în jurul palatului erau instalate tunuri îndreptate spre noi. Am încercat să purtăm în continuare tratative, iar după aceea Gheorghiu-Dej și Groza m-au șantajat că, dacă nu semnez abdicarea în câteva minute, cel mult într-o jumătate de oră, va fi o baie de sânge în România și oricine se va împotrivi va fi lichidat. Cu alte cuvinte, am fost nevoit să semnez. Chiar dacă nu pentru mine, căci nu aceasta era esențial, ci pentru că nu am vrut ca din cauza mea să se producă și mai multe suferințe poporului”¹.

Ceea ce se întâmplase în acea zi fatidică era o variantă luată în calcul de Rege cu ceva timp înainte de producere, numai alegerea momentului l-a surprins oarecum. Acest lucru este confirmat de un document diplomatic american care notifica întâlnirea Regelui Mihai² la Londra, pe 21 noiembrie 1947, cu Lewis W. Douglas, ambasadorul SUA în Regatul Unit. Douglas analizase situația din România împreună cu Regele, lucruri relatate într-o telegramă a ambasadorului

¹ Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare se va cita ACNSAS), fond SIE, dosar 6069, j.7.

² Regele Mihai I al României era prezent în acele zile la nunta Principesei Elisabeta cu Philip Mountbatten la Londra.

către Robert Lovett, Secretar de stat adjunct³. Atunci Mihai relatase că în practică nu mai avea puterea de a dizolva parlamentul sau de a schimba guvernul. Dacă se întorcea în România, atunci avea ca variantă fie să semneze decrete comuniste pe care el nu le agreea, fie să abdice, lucru pe care nu-l va face, ceea ce însemna moartea sau închisoarea undeva departe în interiorul Rusiei⁴. Răspunsul ambasadorului Douglas nu conținea anumite recomandări, ci îi preciza că decizia întoarcerii în țară depindea numai de el. Însă impresia creată de Regele ambasadorului american este memorabilă și ar trebui să clarifice multora înțelegerea caracterului acestuia: „*m-a impresionat mult tânărul bărbat, simțul responsabilității și atașamentul lui pentru datorie. În fața sa stă una din cele mai dificile întrebări. Era determinat evident să facă lucrul cel mai bun*”⁵. Și Regele a decis să se întoarcă în România.

Știrea abdicării Regelui Mihai și primele efecte au fost consemnate în notele informative ale Inspectoratului de Siguranță din București, unde era analizată starea de spirit a populației (pe profiluri sociale) din capitală în zilele imediat următoare loviturii de stat comuniste. Aceștia notificau că știrea abdicării suveranului a provocat o profundă impresie în rândul populației Capitalei, în special în cercurile politice, militare și economice. „În cursul serii de 30 decembrie 1947, știrea abdicării Regelui Mihai I a fost aflată pe la orele 17, însă nu a fost socotită ca adevărată decât după apariția ediției speciale a ziarului *Scânțea*. Majoritatea comercianților s-au grăbit să închidă magazinele, deoarece a circulat imediat zvonul că Guvernul a luat măsuri militare de extremă și că se va institui starea de asediu, spre a se preîntâmpina eventualele tulburări. Circulația pietonilor în cursul serii de ieri a fost extrem de redusă și s-a constatat o abținere generală a populației de la participarea la spectacolele teatrale și cinematografice. În general s-a observat o abținere din partea întregii populații de a comenta public evenimentul abdicării Regelui”⁶ sau, mai degrabă, România fiind într-o situație specială de schimbare de regim, atunci populației i-a fost teamă să discute public evenimentele aflate încă în desfășurare.

La câteva zile după abdicare, pe 3 ianuarie, când Regele Mihai și Regina-Mamă părăseau România, reprezentantul legației Republicii Populare Române la Londra, George Macovescu⁷, a avut o întâlnire la Foreign Office cu directorul

³ Robert A. Lovett, secretar de stat adjunct (1947-1949), secretar al apărării adjunct (1950-1951), secretar al apărării (1951-1953); a fost numit și “arhitect al Războiului Rece”; membru al grupului “The Wise Men”.

⁴ *Foreign Relations of the United States, 1947, Eastern Europe; The Soviet Union*, vol. IV, documentul 341, p. 509.

⁵ *Ibidem*.

⁶ ACNSAS, fond documentar dosar 10332, p. 6.

⁷ George Macovescu, diplomat comunist, membru al legației române din Londra între 1947-1949, ministru de externe al Republicii Socialiste România în perioada 1972-1978.

departamentului sud-estului Europei. Îngrijorarea politică și diplomatică a noii puteri comuniste s-a arătat față de reacția în problema recunoașterii Republicii de puterile occidentale. Astfel, într-o telegramă către Ministerul Afacerilor Străine, adresată Anei Pauker⁸, se preciza discuția purtată cu diplomatul britanic. La întrebarea dacă Anglia recunoștea Republica, se răspunsese „că diviziunea lui a dat referatul pozitiv, însă nu cunoaște hotărârea guvernului. Sus-numitul director a declarat că ei sunt supărați de cele întâmplate. Regele care a luptat contra Germaniei și a lui Antonescu a fost alungat fără considerente. Am răspuns că Regele nu ar fi putut face nimic, fără popor. Sus-numitul a replicat că Iuliu Maniu a fost ajutorul Regelui. Am răspuns că Iuliu Maniu a trădat și Dej a fost adevăratul conducător. Cred că Guvernul nostru ar trebui să anunțe guvernul englez, de proclamarea Republicii”⁹.

Plecarea forțată din România a Regelui Mihai împreună cu Regina-Mamă Elena, în noaptea de 3 spre 4 ianuarie 1948, avea să însemne începutul lungului drum în exil. La scurt timp după abdicarea logodnicului său, Principesa Ana Bourbon-Parma a fost interviuată. Postul de radio Londra din 1 ianuarie 1948 anunța că aceasta a declarat la Copenhaga că așteaptă vești de la Regele Mihai și că n-a obținut legătura telefonică cu el. Principesa a spus că nu va părăsi Copenhaga până când nu va primi știri. Apoi, Ana a declarat: „Oriunde va merge, îl voi urma. Abdicarea a fost o surpriză pentru mine. Am auzit știrea la radio pe când eram la masă”¹⁰.

Despre sosirea la Lausanne, la 45 de ani de la acel moment Regele își amintea cum în gara de la Lausanne era strânsă multă lume: „Surprinzător, pentru că elvețienii sunt de obicei mai rezervați. Pe drumul de la vagon spre gară, locuitorii au strigat în limba franceză: *Trăiască Regele! Trăiască libertatea!* Asta m-a mirat foarte mult”¹¹.

În Republica Populară Română, noua putere consemna prin intermediul reprezentanțelor diplomatice reacția presei occidentale, care făcea cunoscută activitatea Regelui Mihai din acele zile. De la legația română din Londra se telegrafia pe 5 ianuarie 1948 la București:

„Toate ziarele anunță astăzi ex-regele Mihai a ajuns la Viena în drum spre Elveția. *Daily Telegraph* și *Daily Herald* publică diferite declarații făcute de [Mircea] Ioanițiu, [Jacques] Vergotti și Michi la Viena. *Herald* în articolul de

⁸ Ana Pauker, lider comunist, ministru de externe în perioada noiembrie 1947-iulie 1952, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri între 1949-1952.

⁹ Arhivele diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe (în continuare se va cita AMAE), fond Telegrama Londra, 3 ianuarie 1948.

¹⁰ Arhivele Naționale ale României (în continuare se va cita ANR), fond Serviciul Special de Informații (SSI), dosar 7/1947. p. 395.

¹¹ Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Regele Mihai I al României*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 72.

Gedye [G.E.R. Gedye]... Întrebat dacă din reprezentanții guvernului au fost la gara Sinaia pentru luare rămas bun, Ioanițiu a răspuns: «Nu a fost prezent nici un membru al Guvernului sau vreun reprezentant oficial, dar au venit tot felul de alți reprezentanți». Întrebat dacă erau comuniști sau polițiști, Ioanițiu a răspuns: «Care este diferența?» La întrebarea cum se simte Mihai a răspuns: «Cum crezi că se poate simți după ce i s-a făcut?» Ioanițiu a dezmințit că a fost în legătură cu ex-regele Carol. Gedye a adus un grup de români domiciliați Viena. Au venit la gară strigând «Trăiască Regele și patria». La Linz grupul de români intona Imnul regal și au fost dezamăgiți pentru că Mihai a refuzat să apară la geam. Afirmă [Ioanițiu] că Secretarul General de la Ministerul de Interne a controlat la plecare conținutul lăzilor ex-regelui. De asemenea că palatul Sinaia a fost înconjurat de cordoane de armată pentru a preveni demonstrații de simpatie”¹². De la legația RPR din Londra se mai consemnau date privind presa locală: „Dacă se poate judeca după presă sunt multe persoane doritoare să-l utilizeze drept scuză pentru a întoarce înapoi soarta istoriei în România și seamănă ostilitate între Anglia și noile țări din răsăritul Europei”¹³.

Radio „Vocea Americii” în limba română transmitea declarația unui purtător de cuvânt din suita Regelui, pe 5 ianuarie 1948, la ora 19.15: „Regele Mihai nu a abdicat în mod voluntar... Cu trei zile înainte de abdicare, ministrul de război Bodnăraș a venit de la Moscova de unde se bănuiește că a adus cererea de abdicare”¹⁴.

Ajunși la Lausanne, Regele și Regina-Mamă erau așteptați de peste 100 de reporteri și fotografi. Associated Press consemna: „Mihai părea surprins de a forma obiectul aclamațiilor și nu zâmbea în timp ce își croia drumul prin marea mulțime ce se strânsese la gară spre automobilul ce-l aștepta”¹⁵.

*Le Figaro*¹⁶ publică articolul *Pas d'argent, bagages inspectés, manifestations interdites (Fără bani, bagaje inspectate, manifestații interzise)*, descriind contextul în care Regele a plecat din țară. Titlul este sugestiv, cu atât mai mult, cu cât în România anilor '90 s-a făcut multă propagandă anti-monarhică de către noua putere referitoare la averea regelui.

În același ton, postul „Radio Londra”, în limba română, și-a încheiat emisiunea din 7 ianuarie 1948 cu următoarele cuvinte referitoare la efectul produs de înlăturarea monarhiei: „România începe poate cel mai greu an al istoriei sale; dorim românilor să-și păstreze tot curajul pentru înțelegerea dificultăților”.

Pe 6 ianuarie, la Londra, reprezentantul legației RPR dejunează la Foreign Office. Cu acel prilej s-au adus în discuție probleme care arătau asperitățile

¹² AMAE, fond Telegramme Londra, telegramă din 5 ianuarie 1948.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ ANR, fond SSI, dosar 7/1947.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Le Figaro*, nr.1031, 6 ianuarie 1948.

diplomatie dintre Marea Britanie și Republica Populară Română, efecte ale loviturii de stat comuniste care îndepărtaseră pe rege din țară.

Ministrul Angliei la București, Adrian Holman¹⁷, cel care descrisese într-un raport diplomatic către ministerul său contextul loviturii de stat din 30 decembrie 1947, organizase la scurt timp în București, deloc întâmplător, vizionarea unui film documentar despre nunta Principesei Elisabeta, fiica Regelui George VI, cu Principele Philip Mountbatten – unde România fusese reprezentată de suveranul său. La evenimentul organizat de diplomatul britanic n-a participat nici un membru al guvernului comunist român, fapt care a creat nemulțumire la Foreign Office.

Iată cum descrie discuția în jurul relațiilor româno-britanice diplomatul român din Londra: „Am cerut audiență la Bevin¹⁸ însă am fost primit de Betmen, Subsecretarul de Stat de la Ministerul Afacerilor Străine. Citind nota a cerut lămuriri în legătura cu persoanele din Prezidium. M-a întrebat când vom avea la Londra, Constituția. Apoi a menționat o întâmplare «care nu duce la bune relațiuni. Sir A. Holman organizând prezentarea filmului cu căsătoria Principesei Elisabeta a Angliei, nici un ministru nu a participat». Am răspuns că nu sunt informat. Am adăugat că relațiunile dintre noi depind și de rezolvarea chestiunilor formale cum este agreementul Macavei, a răspuns că vom avea un răspuns. A vorbit de Rege. Am protestat împotriva felului în care presa engleză înfățișează lucrurile. La despărțire domnia sa mi-a spus că relațiunile dintre noi «Socotim a se ajunge la normal însă trebuie să avem răbdare, guvernul englez nu se grăbește nici când». Cred că Foreign Office depășește emoțiunea cu proclamarea Republicii și o recunoaște în fapt”¹⁹, ține să-și încheie mesajul diplomatul român către centrala de la București.

Din primele reacții cu privire la abdicarea impusă a fiului său, Regele Carol al II-lea se grăbește să facă declarații corespondentului din Portugalia de la *Daily Express*:

„Consider evenimentele recente din România extrem de grave atât pentru țara mea, cât și pentru situația internațională. Înlocuirea monarhiei cu republica democratică populară, alias sovietică, însemnează nou pas înainte spre comunism în Europa și constituie amenințare serioasă pentru lumea civilizată. Deplor abdicarea fiului meu și totul mă face să cred că actul abdicării cât și felul în care a

¹⁷ *Adrian Holman*, diplomat britanic, a luptat în Primul Război Mondial, din 1920 intră în diplomatie lucrând în perioada interbelică la diverse ambasade din Bruxelles, Paris, Roma, Pekin, Berlin, apoi în anii 1940 la Bagdad, Teheran, Alger. Din 1944 revine la misiunea diplomatică din Paris, apoi din 1946-47 este reprezentantul politic britanic și apoi ministru la misiunea din București în perioada 1947-1949; din 1949 activează în Cuba până la pensionare în 1954.

¹⁸ *Ernest Bevin*, om de stat britanic, laburist, a fost ministrul muncii în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, apoi ministru de externe 1945-1951.

¹⁹ AMAE, fond Telegrame Londra, telegramă din 6 ianuarie 1948.

fost anunțat au fost impuse prin forță. În cursul acestor zile, când România a trăit una din cele mai triste pagini din istoria ei, am fost extrem de îngrijorat de soarta fiului meu și sunt foarte fericit a afla că este cel puțin în siguranță. Integrarea României în sistemul sovietic este contrară spiritului poporului român. De acum înainte viitorul și libertatea României vor depinde de victoria lumii civilizate. Pun toate speranțele mele în acei care luptă pentru dreptate și libertate"²⁰. Cu acel prilej Carol mai declarase că un rege nu devine niciodată ex-rege și afirma el că va rămâne întotdeauna regele Carol al II-lea.

Acesta renunțase la tron în favoarea fiului său, pe 6 septembrie 1940, în condițiile impuse de generalul Ion Antonescu, care preluase guvernarea din 4 septembrie. Condițiile abdicării regale erau amplasate într-un context diferit, pierderile teritoriale pentru România din vara lui 1940 și situația internă complexă duseseră la acel act semnat de Carol. Cuvântul „abdicare” nu a fost utilizat în Proclamația Regelui Carol al II-lea, iar formularea aparent ambiguă de trecere a „sarcinilor grele ale domniei” către fiul său însemna în fapt abdicarea sa. Situația de la sfârșitul anului 1947 generată de lovitura de stat comunistă aducea implicații mult mai grave pentru dinastie, ce aveau loc într-un context internațional în care Rusia sovietică înălța un zid puternic în fața democrațiilor occidentale.

Rapoartele politice, diplomatice sau telegramele sintetizau implicațiile pe care le genera exilul Regelui și demersurile făcute de suveran și apropiații săi pentru a declara nul un act ce făcea parte din regia loviturii de stat comuniste. Spre exemplu, diplomații comuniști români acreditați în S.U.A. se interesaseră și de poziția în cadrul Națiunilor Unite față de abdicarea Regelui. Apoi se transmitea știrea potrivit căreia abdicarea Regelui Mihai era considerată în cercurile O.N.U. ca un „act privind exclusiv România”.

Dar lucrurile puteau sta diferit, analizau diplomații români din Londra către ministerul de externe și către președintele Consiliului de miniștri, dr. Petru Groza, fiind condiționate de posibilitatea recunoașterii guvernului Markos²¹: „nu se știe însă ce atitudine va lua O.N.U. pentru cazul când România va recunoaște guvernul Markos. În cadrul Chartei O.N.U. se recunoaște că, o țară nefăcând parte din Organizația Națiunilor Unite, nu se pot lua măsuri efective contra ei pe această chestiune. Nu se pot lua măsuri nici contra statelor membre ale O.N.U., exemplu Iugoslavia, deoarece totul depinde de Consiliul de Securitate, unde trebuie să-și dea votul U.R.S.S.. Recunoașterea guvernului Markos de către statele balcanice conform dreptului internațional, le dă îngăduința să-l sprijine în luptă și cu arme ceea ce ar sesiza, se crede, Mica Adunare pentru chestiunea grecească. Știind că în

²⁰ *Ibidem*, telegramă din 12 ianuarie 1948.

²¹ *Markos Vafiadis*, unul din liderii Partidului Comunist Grec în timpul războiului civil din 1946-1949; din decembrie 1947 până în 1949 este premierul unui guvern provizoriu care n-a obținut recunoaștere internațională. La sfârșitul războiului civil pleacă în exil în URSS și se reîntoarce în Grecia după amnistia generală din 1983.

Mica Adunare hotărârile se iau cu majoritate de voturi, se crede că această Adunare va recomanda membrilor O.N.U. ruperea relațiilor diplomatice cu statele care vor recunoaște guvernul Markos, ceea ce le-ar putea permite să recunoască la rândul lor guvernele acelor state care se vor constitui în străinătate”²². Relațiile diplomatice dintre SUA și RPR au continuat, însă Războiul Rece începuse.

Din Londra, George Macovescu de la legația Republicii Populare Române scria în acele zile Anei Pauker despre complexitatea demersurilor întreprinse privind caracterul nelegal al actului din 30 decembrie: “răsfoind *Evening News* în care publică: «Se spune că prietenii ex-regelui Mihai se ocupă cu respingerea abdicării. Ei doresc să se aducă cazul în fața Națiunilor Unite, dacă Anglia și U.S.A. refuză recunoașterea Republicii Române Comuniste». După cum aflu, reprezentanții fostului rege, la Londra și Washington, au insistat la Foreign Office și M.A.S. american, dar par dezamăgiți. În mod sigur la Londra și probabil la Washington este că sfârșitul monarhiei este nejustificat. Nota corespunde realității, deoarece la abdicare rezistența s-a agitat mai mult dorind a influența guvernul englez și opinia publică, spre a nu recunoaște abdicarea și republica. Ar fi dorit a se provoca discuții în presa engleză în legătură cu tragedia familiei regale, demisiunile a 600 diplomați, însă nu vom argumenta, au insistat, guvernul englez nu dorește aceste lucruri, având alte metode de a rezolva problemele referitoare la România. Din declarațiile lui, ex-regele Carol II, grupul D. Dimăncescu²³ este mai activ, influențând în anumite cercuri engleze, prin americani unde are trecere. V[iorel].V. Tilea se mută în America unde găsește teren mai bun pentru rezistență. A văzut câțiva foști miniștri conservatori. Însă nu prea activ este Franasovici²⁴, și cel care stă în expectativă, declarând că nu dorește să facă greutăți regimului și spune că Domnia Voastră sunteți cel mai bun prieten în Partidul Comunist. Deși condamnă Republica, totuși a atras nemulțumirea unor cercuri, care ar vrea a face declarațiuni, socotindu-l cea mai însemnată personalitate politică română la Londra. El este încurcat între ex-regele Carol II, ex-regele Mihai și averea lui din țară. Alți rezistenți nu contează”²⁵. Ceea ce rezultă din notificările autorităților comuniste era activitatea febrilă a exilului din acea perioadă, care sprijinea acțiunile Regelui. Totodată existau orientări diferite în cadrul emigrației politice

²² AMAE, fond Telegramme Londra, telegramă din 3 ianuarie 1948.

²³ *Dimitri Dem Dimăncescu*, diplomat, renunță temporar la activitatea diplomatică în 1941 opunându-se lui Antonescu, dar revine după încheierea războiului. Co-fondator al mișcării “România liberă” alături de V. V. Tilea la Londra. După 1947 pleacă în exil stabilindu-se în cele din urmă în SUA.

²⁴ *Richard Franasovici*, politician și diplomat, membru PNL; a fost ambasador la Varșovia și Paris, apoi după război a fost ministru plenipotențiar la Berna, apoi la Londra și membru al delegației române la Conferința de pace de la Paris; membru al exilului românesc.

²⁵ AMAE, fond Telegramme Londra, telegramă din 20 ianuarie 1948.

față de cei doi regi, Carol și Mihai, sau chiar contacte cu reprezentanți ai noii puteri de la București.

Pe 19 ianuarie 1948, Grigore Gafencu (fost ministru de externe) și Carol Davila (fost ministru al României la Washington) aveau o importantă întrevedere la Washington cu Norman Armour, asistent al secretarului de stat, și Walworth Barbour, care reprezentau Departamentului de Stat, conversație consemnată într-un memorandum. Discuția a avut în centrul ei pe suveranul român, despre care cei doi spuneau că se bucură de o popularitate mare în rândul populației române datorită eforturilor sale curajoase de a înfrunta pe sovietici. Au discutat despre declarația regală privind repudierea abdicării, care trebuia prezentată simplu, precizându-se că a fost impusă de un guvern reprezentând o minoritate a poporului român, guvernul fiind impus de o putere străină, forțându-i astfel abdicarea. S-a discutat de asemenea despre stabilirea țării de reședință a Regelui. Prima opțiune era Statele Unite, unde se considera „că Mihai poate locui în liniște și în același timp să se implice în destule activități politice”²⁶ care să-i mențină poziția. Mai mult, SUA era privită ca forța principală care reprezenta idealurile democrației și ar fi stimulat poporul român. A doua opțiune pentru alegerea rezidenței suveranului era Anglia, dar acolo, în opinia lui Gafencu și Davila, acesta ar fi fost primit doar pe baza statutului regal și nu ca pe un apărător al libertății, ceea ce nu ar fi avut consecințele dorite. Regele era privit de exil mai mult decât reprezentantul instituției monarhice, era simbolul apărării libertății și democrației. În acest context se solicita autorizarea intrării lui Mihai în SUA. Răspunsul dat de Norman Armour a fost că în scurt timp Departamentul de Stat va lua în considerare problema și va informa cu privire la decizia guvernului. Răspunsul primit în februarie specifica: „Informăm pe Gafencu și Davila cu privire la solicitarea lor că în eventualitatea în care Regele Mihai aplică pentru viza temporară acompaniat de anturaj o asemenea aplicație va fi favorabilă, dar dacă va cere rezidență pe o perioadă nedeterminată la ora actuală dorim să amânăm luarea unei decizii, cu excepția acordării vizei temporare”²⁷.

În acest timp era pregătit principalul demers public al Regelui Mihai, Londra fiind aleasă în cele din urmă ca loc al declarației privind repudierea abdicării. În seara zilei de 4 martie, de la legația Republicii Populare Române se transmitea Anei Pauker, la ministerul de externe, o telegramă despre sosirea suveranului în Regatul Unit: „Venirea sa a fost organizată, în prealabil, de rezistența de aci, în legătură cu Foreign Office. La 2 martie Grigore Constantinescu a fost primit de Orme Sargent²⁸ de la Foreign Office. La Gară, Mihai s-a coborât dintr-un vagon special, împreună cu Ioanițiu, Vergotti și S. Racotă. A fost

²⁶ *Foreign Relations of the United States, 1948, Eastern Europe; The Soviet Union*, vol. IV, documentul 265, p. 398.

²⁷ *Ibidem*, telegrama din 2 februarie 1948 trimisă de Departamentul de Stat la Berna.

²⁸ *Sir Orme Garton Sargent*, diplomat, subsecretar de stat adjunct la Foreign Office între 1939-1944, subsecretar de stat permanent în perioada 1946-1949.

întâmpinat de: Mareșalul Palatului, Șeful Protocolului din Foreign Office, De Chastelain, și [Grigore] Constantinescu, [Mircea] Stoe (foști funcționari ai Legației române din Londra, demisionați). A fost condus la Palat unde a dejunat, după declarațiunile lui Vergotti, cu Regele²⁹, W. Churchill³⁰, Bevin și Attlee³¹. La ora 4 a făcut declarațiuni presei, susținând că a fost forțat a abdica (vezi telegrama expedită)³². Totodată informațiile preluate din declarațiile lui Vergotti detaliau programul Regelui: „Mihai pleacă în America pentru informații și la reîntoarcere în România nu se va răzbuna pe nimeni, deci nu va împușca pe nici un comunist. Vergotti a continuat că Mihai dorește ca toți funcționarii români să rămână la posturile lor, iar cei ce au demisionat au făcut rău”³³. Concluziile care plecau spre oficialitățile comuniste de la București erau limpezi: „credem că Mihai a formulat declarațiunea în colaborare cu personalități politice care ne spun că a participat la dineul regal. Reacțiunea de aici s-a folosit de Mihai pentru a face front anticomunist”³⁴.

Securitatea și funcționarii noului regim comunist monitorizau cu regularitate activitatea suveranului, dar și pe cea a liderilor emigrației române, care prezentau pe Mihai în Occident ca pe „un erou al rezistenței împotriva Sovietelor”.

În paralel, propaganda antimonarhistă începuse să funcționeze. Din Washington, Alexandru Lăzăreanu³⁵ de la legația Republicii Populare Române transmitea ministerului afacerilor străine dorința publicării în presa americană, chiar înaintea vizitei suveranului, a unor fotografii mai vechi cu țărani de pe domeniile regale utilizate în presa comunistă din România: „Vă rog să trimiteți de urgență, recomandat prin avion, material asupra chestiunii monarhiei. Ne trebuie, în special, fotografii-clișeu matrite spre exemplu, cele publicate în Scânteia, care

²⁹ George VI, Rege al Marii Britanii între anii 1936-1952.

³⁰ Sir Winston Churchill, politician britanic, prieten din copilărie al Reginei Maria a României (născută Princesă de Edinburgh); a fost premier în perioada războiului 1940-1945 și apoi între 1951-1955.

³¹ Clement Richard Attlee, premierul Regatului Unit între 1945-1951, lider la Partidului Laburist între 1935-1955, unul din cei mai apreciați premieri britanici ai secolului al XX-lea.

³² AMAE, fond Telegrame Londra, telegramă din 4 martie 1948.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem, telegramă din 5 martie 1948.

³⁵ Alexandru Lăzăreanu, diplomat comunist; a activat la legația din Washington în perioada 1946-1948, fiind cunoscut ca un reprezentant al Siguranței și informator al Anei Pauker după aprecierile ministrului american la București Rudolf Schoenfeld. Pe 10 decembrie 1948 Departamentului de Stat îl declară *persona non grata*, la fel și pe Grigore Preoteasa ministrul consilier al legației române, în replică la o măsură echivalentă a regimului de la București – vezi *Foreign Relations of the United States, 1948. Eastern Europe. The Soviet Union*, volumul IV, document 261, p.393. Lăzăreanu și-a continuat activitatea ca însărcinat cu afaceri la Paris, ministru adjunct al afacerilor externe între 1953-1961, apoi ambasador în Marea Britanie, Islanda, Belgia, Luxemburg sau Volta Superioară.

arătau cum lucrau țărani pe moșiile regale”³⁶. Semnificația publicării acestora era propagandistică comunistă, îndreptată împotriva monarhiei și a condițiilor de muncă pe Domeniile Coroanei.

Așadar, de la Londra, pe 4 martie 1948, mass media difuza prima declarație din exil a Regelui Mihai prin care repudia abdicarea: „În dimineața zilei de 30 decembrie 1947, Dl. Petru Groza și Gheorghiu-Dej, membri ai Cabinetului Român, mi-au prezentat textul actului de abdicare, îndemnându-mă să semnez actul imediat. Amândoi s-au prezentat la Palatul Regal după ce acesta a fost încercuit de detașamente armate, informându-mă că mă vor socoti răspunzător pentru vărsarea de sânge ce va urma, ca o consecință a instrucțiunilor ce le emisese deja în caz că nu voi semna în cadrul limitei de timp impusă. Acest act mi-a fost impus cu forța de un Guvern instalat și menținut la putere de o țară străină, un Guvern total nereprezentativ pentru voința poporului român... Îndepărtarea monarhiei constituie un nou act de violență în politica de subjugare a României. *În aceste condiții nu mă consider obligat în niciun fel de acest act care mi-a fost impus.* Cu neclintită credință în viitorul nostru, animat de același devotament și dorință de a munci, voi continua să servesc poporul român, de care destinul meu este legat inexorabil”³⁷.

Presa britanică a publicat integral declarația Regelui. De asemenea preocuparea noului regim comunist de la București era mare față de demersurile suveranului, astfel încât note informative ale securității consemnau sursele mass media care notificau despre Rege: „Toate ziarele reproduc azi declarația lui Mihai. *Times* sub titlul «Mihai despre abdicarea impusă prin forță» citează [în] întregime. Declarația a făcut impresie. Idem cele declarate pe vaporul Queen Elisabeth referitor [la] intenția căsătoriei în Danemarca [în] viitor[ul] apropiat, aranjamentele fiind încă nepuse la punct. *Daily Telegraph* sub titlul «Mihai repudiază abdicarea» subliniază Mihai, Elena au dejunat la Buckingham Palace, cu regele, regina Angliei și restul familiei regale și citează declarația fără comentarii. *Manchester Guardian* cu titlul «comuniștii au forțat [pe] Mihai să abdice» citează [în] întregime declarația, menționând dejunul [la] palat. *Daily Herald* intitulează declarația «Mihai întrerupe voiajul pentru a repudia abdicarea» fără comentarii”³⁸.

Știrile scrise de corespondentul din Elveția al ziarului *Sunday Dispatch* au fost transmise prin intermediul telegramei autorităților de la București, acestea referindu-se la efectele declarației Regelui de la Londra pentru Consiliul Federal elvețian, care avea de „considerat din nou cazul Mihai înainte de a acorda permisiune de intrare în Elveția”³⁹. Ziarul cita cazul Împăratului Karl al Austriei

³⁶ AMAE, fond Telegramme Washington 1948, telegramă din 1 martie 1948.

³⁷ Mircea Ciobanu (ed.), *Regele Mihai și exilul românesc*, Editura Princeps, Iași, 1994, pp. 103-104; vezi *The Guardian*, 4 martie 1948.

³⁸ ACNSAS, fond SIE dosar 6069, vol. 1, p. 50

³⁹ AMAE, fond Telegramme Londra 1948, telegramă din 8 martie 1948.

care, fiind exilat după Primul Război Mondial în Elveția, contrar promisiunii date autorităților elvețiene, plecase pentru recăștigarea tronului Ungariei, această declarație atrăgând garanții serioase din partea regelui Mihai privind neutralitatea sa politică. Demersurile Regelui de la începutul lui 1948 din Londra și apoi la Washington au fost gândite să arate opiniei publice internaționale adevărul despre contextul abdicării forțate.

Vizita din Statele Unite fusese pregătită minuțios. În acest sens Regele Mihai se întâlnise cu John Carter Vincent, ambasadorul SUA în Elveția, la Lausanne și Davos, date care apar menționate în documente ale oficialităților comuniste: „textul declarației a fost pus la punct de *State Department* și a format baza negocierilor”, dar și în cele diplomatice americane⁴⁰. O telegramă a Legației R.P.R. din Washington către Ministerul Afacerilor Străine din 1 februarie 1948, trimisă și la președinția Consiliului de Miniștri, informa cu privire la Rege și emigrația română, având ca sursă un informator din rândurile rezistenței:

„În legătură cu plecarea lui [Grigore Niculescu] Buzești⁴¹ la Lausanne, un informator din cercurile rezistenței comunică: Buzești, înainte de plecarea din U.S.A., a intrat în legătură cu reprezentanții de aici ai lui „Royal Dutch” și cu conducerea lui „Standard Oil”, care s-au angajat să acorde așa-zisei „Mișcări de eliberare” ajutorul financiar, punând condiția însă ca Mihai să ia conducerea. Prin victoria rezistenței, aceste trusturi și altele speră să recâștige investițiile pierdute în țara noastră. În același timp s-a pornit o campanie de popularizare a lui Mihai de către [Alexandru G.] Cretzianu⁴², Gr. Gafencu⁴³ și [Constantin] Vișoianu⁴⁴. Mihai

⁴⁰ *Foreign Relations of the United States 1948*, vol. IV, Eastern Europe; The Soviet Union, document 271, „Memorandum of Conversation, by Mr. Horace J. Nickels of the Division of Southern European Affairs”, 23 martie 1948.

⁴¹ *Grigore Niculescu-Buzești*, diplomat, a activat ca secretar la legația României pentru Societatea Națiunilor de la Geneva, apoi la Stockholm și Riga. Are un rol important în lovitura de la 23 august 1944, devenind ministru de externe în cabinetul Sănătescu; după venirea lui Petru Groza a fost îndepărtat din ministerul de externe, iar din 1946 devine membru al PNT, an în care părăsește țara plecând în Elveția; este susținătorul constituirii CNR; moare la numai 41 de ani de leucemie în SUA.

⁴² *Alexandru G. Cretzianu*, menționat în documente și Cretzeanu/Crețeanu, membru al PNT, diplomat; în 1943 a fost numit ministrul României la Ankara. După abdicarea Regelui, pleacă în exil la Paris, apoi se stabilește în SUA devenind un important membru al CNR. În jurul persoanei sale a gravitat controversatul subiect privind administrarea așa numitului „Fond Național”, un factor al neînțelegerilor din exil, fond special creat în Elveția în 1943, ce aparținea ministerului de externe. Legația română din Berna din dispoziția lui Vișoianu transferase în contul lui Cretzeanu suma de 6 milioane de franci elvețieni, în calitate de șef de misiune diplomatică. Suma era destinată „să permită traiul în străinătate și activitatea unui grup de români care trebuiau să lucreze pentru apărarea țării în străinătate” într-o situație aparte pentru țară (conform unui raport despre istoria

este prezentat ca un *erou al rezistenței împotriva Sovietelor* și ca o *figură romantică*. Mihai a fost îndemnat de către Niculescu-Buzești să se căsătorească cât mai repede, fiind de părere că aceasta îi va mări popularitatea. De asemenea se plănuiește ca Mihai să vină în Statele Unite. Se spune că ar fi fost convinși câțiva membri ai congresului să susțină rezistența și să mijlocească o vizită a lui Mihai la Casa Albă⁴⁵.

Drumul în America a fost îndreptat și în scopul organizării exilului românesc. Astfel, din Londra, prin informațiile strânse de consilierul de presă Murgu, se sintetizau către centrala diplomatică din București demersurile liderilor exilului din acele zile: „[Nicolae] Rădescu și V.V. Tilea în acord cu întreaga rezistență au convins pe Mihai de necesitatea unui guvern al rezistenței. În consecință Mihai pleacă în America pentru începerea acțiunii. Ministerul de externe American – continua mesajul – este dispus a sprijini o acțiune inițiată de Mihai, încuviințând colectarea fondurilor de la Colonia română din America”⁴⁶. Totodată se comenta problematica alegere a desemnării unui premier al emigranților din rezistență, amintindu-i ca posibili candidați pe Rădescu, Niculescu-Buzești, Gr. Gafencu, V.V. Tilea și Al. Cretzeanu. În acest peisaj complex, Richard Franasovici sprijinea un al doilea rege aflat în exil, pregătind „o acțiune similară patronată de Carol”⁴⁷. O altă precizare interesantă consemnată este presupusa poziție americană față de regii Carol și Mihai în contextul organizării emigrației politice: „deși americanii sunt contra lui Carol, combinațiunea Carol va lua ființă dacă Mihai va eșua”⁴⁸.

Prin intermediul surselor diplomatice române de la legația din Washington aflăm, a doua zi după declarația Regelui din Londra, că Departamentul de Stat ar fi preferat ca aceasta să se prezinte opiniei publice internaționale din Statele Unite ale Americii, beneficiind de o mai mare publicitate prin difuzarea la „Vocea Americii”. Totuși „declarațiunile lui Mihai s-au făcut în Anglia, în urma presiunilor lui W. Churchill și a Ministerului Afacerilor Străine Britanic”⁴⁹. În

fondului scris de C. Vișoianu și trimis Regelui Mihai pe 9 decembrie 1970, originalul se află la Hoover Archives, iar fondul Cretzianu va fi public abia în 2020).

⁴³ *Grigore Gafencu*, jurnalist, diplomat, ministru de externe al României, ministru plenipotențiar la Moscova; în 1941 părăsește România locuind în Elveția, Franța, SUA, a fost membru al CNR, pe care-l părăsește în 1952, devenind unul din fondatorii unei noi organizații *Liga Românilor Liberi*”.

⁴⁴ *Constantin Vișoianu*, avocat, membru al PNT, diplomat; a fost ministru de externe al României în guvernul Sănătescu. Pleacă în exil stabilindu-se în SUA; a fost președintele CNR în perioada 1950-1975.

⁴⁵ AMAE, fond Telegramme Washington, telegramă din 1 februarie 1948.

⁴⁶ AMAE, fond Telegramme Londra, telegramă din 3 martie 1948.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ AMAE, fond Telegramme Washington, telegramă din 5 martie 1948.

același mesaj fiind preluate informații și din presa americană, se menționează că Winston Churchill „în cadrul unor acțiuni de ansamblu militează pentru restaurarea monarhiilor în România, Iugoslavia și Austro-Ungaria (Otto de Habsburg)”⁵⁰.

Un memorandum al secretarului de stat către președintele Truman menționa proiectata călătorie a monarhului român, precum și prezența altor personalități ale emigrației politice din centrul și estul Europei. Despre proiectata vizită neoficială a „ex-regelui Mihai” se preciza că urma să aibă loc în martie până la începutul lui aprilie, iar cea a „ex-regelui Petru” al Iugoslaviei mai târziu în acea primăvară. Se mai specifică că la acel moment în SUA se mai aflau foștii premieri ai Ungariei și Poloniei. Documentul notifică dorința Regelui Mihai de a face o vizită la Casa Albă. George C. Marshall sfătuia pe președintele Harry Truman: „este de recomandat, cu acordul dumneavoastră, ca să fie făcute demersuri pentru foștii șefi de stat și premieri pentru a fi primiți individual”⁵¹. Dintre liderii exilului doar regele Mihai al României a fost primit de Truman pe 22 martie 1948 și regele Petru al Iugoslaviei pe 21 mai același an.

Vizita Regelui Mihai, însoțit de Regina-Mamă Elena, s-a desfășurat între 10 martie - 8 aprilie 1948 și a fost organizată de către Departmentul de Stat, care s-a ocupat de la cazare la personalul de pază și conferințele de presă. Ziarele din New York au publicat declarațiile la sosire. Mihai a dat un interviu pentru un post de radio, spunând că „Partidul Comunist din România nu-l putea răsturna prin mijloace pașnice”⁵².

Întâlnirea Regelui Mihai cu președintele Harry Truman la Casa Albă a avut loc pe 22 martie, știrea fiind reprodușă în presa americană, câteva detalii fiind transmise și la București de către telegramele diplomatice românești „Mihai a declarat presei că «Sperăm cu toții că mă voi reîntoarce» și a exprimat aceleași cuvinte către Președinte care i-a răspuns că împărtășește aceeași părere”⁵³.

Ziua de 23 martie a fost fructuoasă în întrevederi. Prima dintre ele a fost cea dintre rege, regina-mamă și Horace Nickels de la diviziunea afaceri sud-est europene a Departamentului de Stat, reprezentant pentru România. Într-un memorandum⁵⁴ dedicat conversației, care a durat 15 minute, se menționau întrebările Regelui privitoare la situația din România și posibilitatea de a obține informații cu privire la evoluțiile din țară, spunând că liniile sale de comunicare cu România erau inexistente. În general, Nickels îi prezentase situația vorbind despre

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Foreign Relations of the United States 1948*, vol. IV, Eastern Europe; The Soviet Union, document 270, telegramă din 11 martie 1948.

⁵² *Ibidem*, telegramă din 12 martie 1948.

⁵³ AMAE, fond Telegrama Washington, telegramă din 22 martie 1948.

⁵⁴ „Memorandum of Conversation, by Mr. Horace J. Nickels of the Division of Southern European Affairs”, 23 martie 1948 în *Foreign Relations of the United States 1948. Eastern Europe; The Soviet Union*, vol. IV, document 271.

comunizarea accelerată, despre măsurile economice care intraseră în vigoare, noua constituție, viitoarele alegeri parlamentare. Regele preciza că dorea să cunoască numai probleme de natură generală și nu pe cele cu un caracter secret, iar pentru contactul direct cu Departamentul de Stat îl propunea ca verigă de legătură pe secretarul său particular, Mircea Ioanițiu. Această cerere a Regelui a fost trimisă de Nickels spre aprobare Departamentului de Stat. Regele Mihai a mai menționat în discuția avută despre controversele dintre facțiunile exilului românesc și variatele lor manevre prin care doreau susținerea intereselor personale încercând să-l exploateze, fapt ce i-a produs multă nemulțumire. Regele a întrebat cum vedea Departamentul de Stat efortul său pentru rezolvarea disensiunilor și strângerea lor într-un comitet al emigrației, unde energiile puteau fi direcționate pentru o cauză comună spre binele României. Totodată, regele îl amintea pe Nicolae Rădescu, cel care putea fi în fruntea unui asemenea organism. În memorandumul conversației întrevederii monarhului cu Horace Nickels, se notifică: „El [regele] spunea că nu-și propune să spună exilaților cum să facă acest lucru sau ce persoane ar trebui selectate ca membri, numai că i-ar plăcea să-și folosească influența pentru a pune capăt rivalităților și dorește să cunoască cum privește Departamentul formarea unei asemenea organizații”. În numele ministrului de externe american, Nickels specifica că acesta are o atitudine în totalitate neutră față de formarea unui Comitet Național Român și nu dorește să sfătuiască în favoarea sau împotriva acestuia. Cu toate acestea, mai departe în memorandum, pe parcursul conversației apare precizarea lui Horace Nickels despre convingerea sa că Departamentul putea privi la acel moment prematură formarea unui așa-numit guvern român în exil. Discuțiile au continuat cu privire la modalitatea de obținere a unor informații generale despre România, care putea fi realizată, spunea Regele, fie prin intermediul șefilor de misiuni americane din străinătate, atunci când era cazul, fie direct prin Departamentul de Stat, ultima variantă fiind preferată și acceptată de Horace J. Nickels. Acesta își exprimase regretul față de problematica disputelor dintre facțiunile emigrației române prilejuite de sosirea monarhului în SUA, lucruri ce puteau fi evitate dacă Departamentul era contactat direct de apropiații familiei regale. Nickels s-a oferit ca Departamentul să acorde asistență, dacă acest lucru se va dori, prin canale oficiale, pentru viitoarele angajamente pe parcursul vizitei în SUA.

Tot pe 23 martie 1948, W.A. Harriman, ministrul industriei și comerțului, i-a oferit suveranului un dejun, la care au participat membri importanți ai guvernului, printre care George Marshall, Julius Albert Krug, Clinton P. Anderson. În aceeași seară, Regele și Regina-Mamă au fost invitații ambasadorului britanic la Washington, Archibald Clark Kerr, baron de Inverchapel, iar pe 24 martie erau la un dejun la „National Press Club”.

Demersurile Regelui Mihai în SUA le-au susținut pe cele din Marea Britanie: dacă la Londra el repudiască abdicarea în prima sa declarație publică, în America principalul scop a fost coagularea exilului și formarea unui guvern în exil cât de curând posibil.

În rapoartele Departamentului de Stat finalizate în ianuarie 1949 se evaluau posibile configurații politice, precum și perspectivele politicii americane în estul Europei, inclusiv în România, unde se avea în vedere situația determinată de exilul monarhului și noua emigrație:

„Regele Mihai a repudiat abdicarea forțată și a arătat aspirațiile de reîntoarcere pe tronul României. Deși la momentul plecării sale avea o mare popularitate fiind simbolul speranțelor naționale, și deși în prezent se dovedește a fi un generator al unității politice, cu cât se prelungește restaurarea independenței României, cu atât mai mare va deveni posibilitatea din motive variate ca poporul să nu aleagă restabilirea monarhiei de Hohenzollern-Sigmaringen”⁵⁵.

Cu cât durată regimului comunist va fi mai mare, cu atât va exista o problemă critică a unui leadership calificat într-o Românie eliberată, un fapt care, deși evaluat în 1949, persistă în România după multe decade de comunism și tranziție ce au urmat căderii Cortinei de Fier în 1989. În analizele ministerului de externe american se evaluau și personalitățile politice provenite din rândul refugiaților de după 1947, care puteau să nu fie bine primite de populația unei Românie eliberate și care aveau perspective slabe pentru un leadership popular și eficient, drept rezultat al politicii de comunizare de lungă durată. Cu toate aceste previziuni pe termen lung, începând cu 1948, emigrația s-a constituit într-o importantă sursă creatoare de structuri organizatorice necesare exilului în vederea eliberării României, așa cum a fost fondarea, în primăvara lui 1949, a Comitetul Național Român, așa-numitul guvern în exil cu sediul în SUA.

Problematica generată de lovitura de stat comunistă din 30 decembrie 1947 a continuat să fie în analiza americană. În 1951, Constantin Vișoianu și Augustin Popa au avut convorbiri cu Charles J. Kersten, membru al Camerei Reprezentanților, care prezentase o moțiune privind România. Această analiză urma să fie completată printr-o serie de audieri ale martorilor din statele satelit. Astfel, în 1954, Comisia Kersten, sub președinția lui Charles J. Kersten, a fost desemnată de Congresul american să investigheze complexa problematică a agresiunii comuniste (asupra Poloniei, Ungarei, Cehoslovaciei, Bulgariei, României, Lituaniei, Letoniei, Estoniei, Germaniei de est) și a încorporării forțate a statelor baltice la U.R.S.S. Un raport special a fost întocmit și despre România, intitulat „*Preluarea puterii de către comuniști și ocuparea României*”.

Comisia Kersten l-a audiat ca martor pe Regele Mihai și pe mătușa sa, Principesa Ileana, în cadrul acestei anchete de la începutul Războiului Rece, care consemnase mărturiile orale a 112 persoane. Din cadrul emigrației române au mai fost audiați Constantin Vișoianu, Dumitru Negel, Mihail Fărcașanu. Raportul

⁵⁵ „Romania. Principal problems in the relations between the United States and Romania, Department of State Policy Statement: Romania, D. Policy Evaluation”, 14 ianuarie 1949, în *Foreign Relations of the United States, 1949. Eastern Europe; the Soviet Union*, vol. V, U.S. Government Printing Office, 1949, p. 534.

special al Comisiei, publicat în 1955, evidenția: „Pe 30 decembrie 1947, Regele Mihai a fost forțat să abdice de către guvernul aflat sub control sovietic, și imediat după aceea în aprilie 1948 a fost adoptată o «nouă» constituție după modelul celei sovietice din 1936”⁵⁶. Totodată erau prezentate mijloacele diverse prin care avusese loc comunizarea țării, aceste informații fiind însoțite de argumente istorice și mărturii.

„Vocea Americii” din 10 mai 1955 transmitea în limba română, de la ora 22.00, un reportaj special din Detroit de la Dumitru Ostroveanu, care asistase la manifestațiile organizate de românii americani. Cuvântarea cea mai semnificativă a fost aceea a deputatului american Ray Maden, care fusese și președinte al comisiei de anchetare a crimelor sovietice din pădurea Katyn și membru în comisia parlamentară americană pentru investigarea agresiunilor comuniste din statele central și est europene. În cadrul discursului său, Maden a amintit importanța mărturiilor Regelui Mihai, ale Principesei Ileana și ale altor refugiați români „mărturii pe care le consideră printre cele mai importante documente ale timpurilor noastre. Mărturiile acestor victime ale regimului RPR-ist despre actele de silnicie sovietică din România au adus cele mai mari servicii lumii libere”⁵⁷. Agenția de presă Agerpres transmitea, la doar câteva ore de la difuzare, transcriptul acestei emisiuni autorităților de la București în regim strict confidențial.

Toate demersurile Regelui Mihai și ale emigrației politice au stat permanent în atenția regimului comunist și a securității, primii ani de exil regal fiind importanți prin declarațiile politice de repudiere a unui act impus prin forță de către noua putere de la București, care încerca prin diverse mijloace să contracareze imaginea de simbol a Regelui Mihai și a Regatului, a emigrației politice în general.

În anii care au urmat, activitatea exilului românesc s-a intensificat, cu toate facțiunile existente, Regele Mihai însuși fiind afectat de divergențele existente care aveau să ducă la divizarea Comitetului Național Român, la schimbarea componenței, demisii sau la discuții cu privire la înnoirea elitelor și eficiența acțiunilor sale⁵⁸.

⁵⁶ *Communist takeover and occupation of Rumania*, United States Printing Office, Washington, 1955, pp. 11-12.

⁵⁷ „Vocea Americii”, emisiune din 10 mai 1955.

⁵⁸ Subiectul este analizat în Diana Mandache, *Exilul Regelui*, Curtea Veche Publishing, București, 2017.

Fig. 1. – *L'Express, Journal du Soir*, 31 decembrie 1947

Fig. 2. – Articol despre sosirea Regelui Mihai la Laussane, 5 ianuarie 1948

Fig. 3. – Regele Mihai și Regina-Mamă Elena

Fig. 4. – Regele Mihai susținând declarația de la Londra, 4 martie 1948

UN REGIM AL SCHIMBULUI DE DARURI A REGIME OF GIFT EXCHANGE

Sorin Oanță-Marghitu*

Abstract

On January 23, 1978, at The History Museum of the Socialist Republic of Romania was opened an exhibition dedicated to “the occasion of comrade Nicolae Ceaușescu’s 60-th anniversary and over 45 years of uninterrupted revolutionary activity”. The gifts received by the Ceaușescu spouses in different occasions (“usual” objects or produced specially for being gifted) were arranged in reason of provenance (from the country or abroad) and grouped by counties, countries and continents. The exhibition is an important source for studying the ideological metamorphosis of the revolution in production, work and in the practice of gift exchange. The ideology of gift exchange with Ceaușescu assumed reciprocity, omitted the obligation, competition and the diplomatic protocol (in the case of the gifts from abroad), did not build any other types of relationships between the givers and the receivers, the gifts only “consecrated” the already existent relationships and feelings, but it contributes to their spreading, and the transfiguration of the participants. The reciprocity established a balance between the scientific, dialectical and historical materialism (the attribute of Nicolae Ceaușescu) and the ecstatic, sentimental experience of the relationship of others with their ruler. The materiality dialectically harmonized this balance. The gift exchange exhibited in showcases, eternal, immobile in significations, but dynamic through accumulation of new items, materialized, adjoined, overlapped, merged, produced and integrated different spaces and times. Some of the objects freeze the flow of a linear, genealogic time. Other objects, paintings, statuary groups are metaphors of the time span and endurance. Together compose a time of visionary insight into the past, an encounter with ancestors’ glances who have dreamed this mighty rooted present. The genealogy and the duration were manufactured, mobilized and crafty fitted in a time of total mobilization in the production of history. The gift exchanges “objectified”, materialized, certified, and accelerated this production. The diversity of objects and their dedications compose an impressive collection of givers who miniaturize in showcases an idealised Romania having the image of Ceaușescu. The original meanings of the “common” objects or received according the diplomatic protocol have been omitted, manipulated or reduced only to the giving-receiving moment to enrich the exotic palette of givers. The global

* Muzeograf, MNIR, Secția de Arheologie Pre și Protoistorică, Clasică, Medievală și Preventivă. sorinoanta@yahoo.com

exchange of gifts established in the Center of Universe a celebrating Romania, so scientifically miniaturized in exhibition and having as its heart Ceaușescu's face. The exchange of gifts became a total social performance only in the exhibition's transparency. The exchange ceremonial exhibited in the museum blurred the reality of the symbolic goods production, of the planned mobilization of the givers to legitimate and, also, to render the communism through objects and words. "The cult of personality" is closely related to the state of exception "who has become the rule" in modernity, even dressed in the "traditional" costume of the gift exchange.

Keywords: Communism, Ceaușescu, gift, exchange, cult of personality, The History Museum of the Socialist Republic of Romania.

De mulți ani revoluția se transformase dintr-un monopol al foștilor ilegaliști într-o mobilizare cotidiană a *întregului popor*, înscrisă în Statutul Partidului, pentru îndeplinirea scopului suprem, construirea comunismului. Această transformare era însoțită de o impresionantă producție de bunuri simbolice, multe dintre ele fiind expuse în vitrinele *Expoziției Omagiale*¹, deschisă în ziua de 23

¹ Surse pentru prezentarea *Expoziției Omagiale* (planul și descrierea expoziției, descrierea și interpretarea cadourilor, titlurile și calitățile lui Ceaușescu): Florian Georgescu, Gavrilă Sarafolean, Doina Leahu, Dana Burda, Elena Istrățescu, Nicolae Petrescu, Tatiana Bădescu, Cătălina Opaschi, Iordana Lungu și Ion Ilincioiu, *Expoziția „Dovezi ale dragostei, înaltei stime și profundeii prețurii de care se bucură președintele Nicolae Ceaușescu și tovarășa Elena Ceaușescu, ale amplelor relații de prietenie și colaborare dintre poporul român și popoarele altor țări”*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor” 15 (3), 1978, p. 3-29; Florian Georgescu, Gavrilă Sarafolean, Iordana Lungu, Cătălina Opaschi, Nicolae Petrescu, Tatiana Bădescu, Maria Trache, Elena Istrățescu și Doina Leahu, *Expoziția „Mărturii ale dragostei, prețurii și adâncii recunoștințe manifestate de întregul partid și popor față de tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, cu prilejul aniversării a 60 de ani de viață și a peste 45 de ani de activitate revoluționară”*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor” 15 (9), 1978, p. 3-21; Florian Georgescu, Iordana Lungu, Gavrilă Sarafolean, Doina Leahu, Dana Burda, Elena Istrățescu, Nicolae Petrescu, Tatiana Bădescu, Cătălina Opaschi și Ion Ilincioiu, *Expoziția „Dovezi ale dragostei, înaltei stime și profundeii prețurii de care se bucură președintele Nicolae Ceaușescu și tovarășa Elena Ceaușescu, ale amplelor relații de prietenie și colaborare dintre poporul român și popoarele altor țări”*, Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România, București, 1981; *Expoziția Omagială. Dovezi ale dragostei, înaltei stime și profundeii prețurii de care se bucură președintele Nicolae Ceaușescu și tovarășa Elena Ceaușescu, ale amplelor relații de prietenie și colaborare dintre poporul român și popoarele altor țări*, Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România, București („microalbum”), f.a.; Nicolae Petrescu, *Cinstirea personalității tovarășului Nicolae Ceaușescu și a tovarășei Elena Ceaușescu de către oamenii muncii din județul Vaslui, ilustrată în expozițiile omagiale de la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România*, în „Acta Moldaviae

ianuarie 1978 la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România *cu prilejul împlinirii de către tovarășul Nicolae Ceaușescu a 60 de ani de viață și peste 45 de ani de neîntreruptă activitate revoluționară*².

Un tezaur format din cadouri primite de soții Ceaușescu în diverse ocazii a fost transferat de la Gospodăria de Partid în spațiul public al expoziției, în cele 10 săli cu o suprafață de 2500 m². Vizitatorii străbăteau o geografie simbolică, în care erau cartate machete de monumente – fabrici – uzine – combinate, miniaturi de mașini, utilaje, aparate, covoare și carpete, tablouri și sculpturi, jocuri de șah, veioze și lămpi, măști africane de inițiere, taburete de șef de trib, bastoane-însemne ale puterii, statuete ale unor conducători de trib în armură, săbii decorate cu pietre prețioase, capsule cu fragmente de rocă selenară și machete ale modulelor lunare, puști și obiecte realizate din fragmente ale unor avioane americane doborâte în timpul războiului din Vietnam, panouri decorative, vase din ceramică smălțuită, servicii de băut lichior – cafea – ceai, bomboniere, fructiere, garnituri de tacâmuri din Liban, servicii de dineu din sidef și argint filigranat, servicii din cristal de Boemia, suporturi pentru lumânări, ceasuri și pendule, broaște țestoase împaiate, scoici și corali.

Era un loc cum nu se mai văzuse, care amesteca cu nonșalanță imagini din muzee ale tehnicii, de etnografie, istorie, artă și arheologie (fig. 1-2). Era un colaj de obiecte, texte, fotografii, grafice, instalații, unde credea că orice obiect pus în vitrină capătă aură³ se împletea cu discursul științific al clasificării și ordonării.

Meridionalis” 2, 1980, p. 11-18. În același an, pe 21 august, a fost deschisă o nouă „expoziție omagială”: Florian Georgescu, Gavrilă Sarafolean, Iordana Lungu, Cătălina Opaschi, Nicolae Petrescu, Tatiana Bădescu, Maria Trache, Elena Istrățescu și Doina Leahu, *op.cit.* Pentru a nu încărca inutil aparatul critic, am preferat să citez cu caractere italice din aceste texte oficiale. Alte referințe la *Expoziția Omagială*: Adrian Cioroianu, *Ce Ceaușescu qui hante les Roumains. Le mythe, les représentations et le culte du Dirigeant dans la Roumanie communiste*, Editura Curtea Veche, București, 2005, p. 242-243; Cornel Constantin Ilie, *Regimul comunist și muzeele de istorie din România*, Editura Dobrogea, Constanța, p. 216-221.

² Cultul lui Ceaușescu: Anneli Ute Gabanyi, *Cultul lui Ceaușescu*, Editura Polirom, Iași, 2003; Adrian Cioroianu, *op.cit.*; Alice Carmen Rodica Mocanescu, *The leader cult in communist Romania 1965-1989: constructing Ceaușescu's uniqueness in painting*, Durham theses, Durham University, 2007 (<http://etheses.dur.ac.uk/2571/>). Trăsături ale cultului personalității în Uniunea Sovietică: Graeme Gill, *The Soviet leader cult: reflections on the structure of leadership in the Soviet Union*, în „British Journal of Political Science” 10 (2), 1980, p. 167-186. Cultul lui Stalin și al altor lideri comuniști: Balázs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones și E.A. Rees (ed.), *The leader cult in communist dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*, Palgrave Macmillan Ltd., 2004.

³ Despre aură: Walter Benjamin, *Opera de artă în epoca reproducibilității sale tehnice*, Editura Tact, Cluj-Napoca, 2015; Boris Groys, *Topologia aurei și alte eseuri*, Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2007, p. 19-27.

Părea că obiectele erau expuse împreună cu semnificațiile lor, cu evenimentele și poveștile și gesturile ceremoniale ale actului de a dăru, împreună cu toți donatorii – delegații de partid și de stat, șefi de state și guverne, oameni politici, personalități științifice și culturale, *numeroși reprezentanți ai popoarelor lumii*, instituții centrale, *colective de oameni ai muncii* (industrie, agricultură, știință, artă), municipalități, universități și societăți științifice, organizații și asociații, licee, fabrici, CAP-uri, pionieri și Șoimi ai Patriei.

Totul devenea un codru de simboluri abil interpretate de etichetele explicative și textele din cataloage, un amestec baroc de alegorii ale obiectivelor trasate în documentele de partid⁴. Monumentalitatea industriei socialiste era miniaturizată în machetele fabricilor, uzinelor, combinatelor, iar dezvoltarea economică a patriei era ilustrată cu albume (legate în piele sau cu coperti din lemn) care prezentau aspecte din producție și cu machete care înfățișau *produse etalon* (fig. 3-7): strunguri și vagoane, Dacia 1300, locomotive Diesel și electrice, excavatoare și autocamionul *Roman*, transformatorul și convertizorul de sudură *C.S. 350*, grupul Diesel-Generator, ceasul electronic cu cronometru și sistem de avertizare sonoră, hidroagregatul de tip *KAPLAN-verticală*, un aragaz produs de Fabrica „1 Septembrie” din Satu Mare, prima țeavă din oțel inoxidabil, *ceasul dacic*, inserții de duze pentru sape de foraj, plăcuțe așchietoare profilate, tancuri, cuptorul Siemens Martin Grill, casetofonul stereo *Romcaset*, cargouri, platforma de foraj marin *Gloria*, un tanc petrolier de 5000 tdw, vagon-cisternă, nave fluviale de pasageri, electromotorul și mașina de bobinat, motocompresorul semicapsulat, mașina de capsulat sticle, mașina de filetat, burghie, rulmenți.

Printre acești copaci încolțeau semințele revoluției tehnico-științifice: mostre și eșantioane de minereuri, oțeluri aliate și înalt aliate, negru de fum de înaltă abraziune, dextroză, cocs metalurgic, fontă, aluminiu, alumina hidratată și alumina calcinată, porțelanuri și cristaluri, sticlă și faianță. Tractoarele miniaturale (care ar putea fi folosite și ca jucării) erau note la subsol, care trimiteau spre noua revoluție agrară, iar mesajele de pace și prietenie ale României către toate popoarele lumii se citeau în cheile orașelor, în tablouri și medalii.

Peisajele pictate răspândite prin expoziție – albastrul cerului și lumina aurie, florile vesele, multicolore și verdele copacilor în primăvară, valurile mării care mângâie ritmic plaja, cumpăna fântânii și casele albite de nea, *aripile pământului* și coarnele cerbilor majestuoși care se confundă cu ramurile copacilor, ciripitul gureșelor păsări – își schimbau sensul și împrumutau pace și frumusețe vizitelor și adunărilor populare, muncii și producției, industriei și rețelilor de țevi subțiri, ingenios împletite, ale machetelor de cuptoare. Prin contrast, ascuteau și mai mult unghiurile produselor industriale și accentuau apartenența acestora la

⁴ Legătura dintre imagini, teze politice, alegorii, idealism, utopie, baroc în (neo)realismul socialist: Magda Cârneci, *Artele plastice în România. 1945-1989*, Editura Meridiane, București, p. 22-26, 130-132, 178-180.

angrenaj. Alb-negrul lumii reflectate în fotografii împrăștiat realitate, autenticitate și adevăr peste visul expoziției⁵.

Iar aceste înțelesuri erau unite în ceva mai înalt de numeroasele portrete și busturi ale soților Ceaușescu (fig. 9-20), tot atâtea versiuni ale chipului, serioase sau cu surâsuri abia schițate în romantismul florilor de liliac smulse cu gesturi prezidențiale din verdele frunzelor, de imaginea conducătorilor de pe covoare și carpete, platouri și panouri și vase, împreună sau separat, încununați cu spice sau lauri, cu priviri hotărâte sau în atitudini oficiale, ceremoniale, cu tricolorul în bandulieră și sceptrul în mână, în fruntea maselor, cu umărul drept lăsat și ușor împins în față, semn al acțiunii și cuvântului mobilizator, în mijlocul copiilor care le ofereau flori, și atunci zâmbeau părintește, din tot sufletul, ca un fel de rupere temporară de problemele țării.

Toate construiau imaginea ideală a comunismului ca regim al schimbului de daruri, aproape de sensul definit de Marcel Mauss, o prestație socială totală ce presupunea reciprocitatea (*la rândul lor*)⁶. Cuvintele uneau aceste mii de obiecte într-o singură poveste, erau materialități ale sentimentelor poporului și Lumii. Exprimau *dragoste – stimă – simpatie – recunoștință – mulțumire – respect – prețuire – cinstire – devotament*, iar adjectivele⁷ ofereau solemnitate *fierbinte –*

⁵ Interpretarea din epocă a veridicului oferit de fotografiile expuse în vitrine: Anghel Pavel, *Fotografia și folosirea ei în cadrul muzeelor și expozițiilor de istorie*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor”, 13 (2), 1976, p. 42-45.

⁶ Marcel Mauss, *Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques*, în Marcel Mauss, *Sociologie et anthropologie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1950, p. 143-279. Schimbul de daruri în Uniunea Sovietică condusă de Stalin, expoziția ca heterotopie și heterocronie, despre sălile din muzeu care reflectă „the geography of love”: Nikolai Ssorin-Chaikov, *On heterochrony: birthday gifts to Stalin, 1949*, în „Journal of the Royal Anthropological Institute” N.S. 12, 2006, p. 355-375. O privire de sinteză referitoare la schimb: James G. Carrier, *Exchange*, în Christopher Tilley, Webb Keane, Susanne Küchler, Michael Rowlands și Patricia Spyer (ed.), *Handbook of material culture*, SAGE Publications, Londra-Thousand Oaks-New Dehli, 2006, p. 373-383; *la rândul lor*: Nicolae Petrescu, *op.cit.*, p. 14.

⁷ Despre „poezia patriotică” și puhoiul de adjective: Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism*, Editura Fundației PRO, București, 2003, p. 57-74, 69-70, 295-298. În plus, pentru calitățile lui Ceaușescu: *Proiect. Programul-directivă al Congresului al XIV-lea al Partidului Comunist Român cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cincinalul 1991-1995 și orientările de perspectivă până în anii 2000-2010*, Editura Politică, București, 1989, p. 5-6; *Tezele pentru Congresul al XIV-lea al Partidului Comunist Român privind dezvoltarea societății românești, perfecționarea conducerii economico-sociale, dezvoltarea democrației muncitorești-revoluționare, creșterea rolului Partidului Comunist Român, intensificarea activității ideologice, politico-educative, ridicarea nivelului de cunoaștere științifică, de cultură, a conștiinței revoluționare, raportul de forțe și caracteristicile fundamentale ale situației internaționale*, Editura

nețărnută – profundă – nemărginită – caldă și firească – din inimă – vibrantă – aleasă – deosebită – adâncă – înaltă, și, astfel, Ceaușescu, în mijlocul aplauzelor, se năștea din spuma palmelor (fig. 9). Cuvintele îndrumau semnificația obiectului, iar materialitatea certifica adevărul cuvintelor și durabilitatea sentimentelor. Cuvintele și obiectele se amestecau într-un fel de mesaj material și se aliau într-un obiect narativ, piulițe transformate în litere și cifre și în stema Partidului (fig. 8), ca și cum cuvintele părăseau buzele deja sub formă solidă, iar toate obiectele recitau poezii omagiale.

În prima sală a expoziției, în aura științifică a documentelor, fotografiilor, cărților, hărților, tabelelor sintetice și cifrelor, erau expuse darurile oferite de Ceaușescu, adică titlurile, calitățile și acțiunile sale: *ctitorul de geniu – marele fiu al neamului – cel mai iubit fiu al poporului – întâiul comunist al țării – conducătorul vizionar al întregii națiuni pe calea progresului și bunăstării – strălucită personalitate – luptător ferm și consecvent – contribuția esențială la elaborarea documentelor congreselor – fundamentarea căilor – monumentala operă teoretică – definirea umanismului revoluționar – dezvoltarea socialismului științific, a materialismului dialectic și istoric – constanta preocupare – grija permanentă – angajarea dialogului viu cu țara și poporul – amplasarea rațională a noilor obiective economice*. Modestia casei părintești din Scornicești, citită în macheta din expoziție, dovedea apartenența conducătorului la poporul muncitor, devenea focar al hagiografiei trezirii conștiinței revoluționare, de ridicare prin luptă din sărăcia vernaculară în lumina care scaldă acum noile cartiere de blocuri, Nicolae Ceaușescu răsărind din trunchiul vânos al stejarului național (fig. 13). Prezența intimă a Secretarului General în problemele producției și ale dezvoltării economice a țării, alături de muncitorii care în topitorii făceau să țâșnească soarele, este întipărită în oțelul plăcuțelor din care i-a fost produs portretul (fig. 23), și gesturile sale la pupitrul de comandă al combinei din abataj au fost turnate în bronzul basoreliefului (fig. 14), la fel ca toți acești oameni ai muncii din vitrinele expoziției, încremeniți în statuia încordării umanismului revoluționar.

Reciprocitatea stabilea un balans între materialismul științific, dialectic și istoric (apanajul lui Nicolae Ceaușescu) și trăirea extatică, sentimentală, a relației celorlalți cu conducătorul iubit în timpul adunărilor populare, vizitelor de lucru și întâmpinărilor cu pâine și sare, în toate aceste momente devenite ceremoniale în picturi și fotografii. Materialitatea echilibra dialectic acest balans. Prin topirea realității în cadouri, extazul pare să curgă firesc prin canalul betonat de știință, iar obiectivele definite rațional sunt propulsate de trăirea revoluționară. Schimbul transfigurează participanții, *înnobilează cugetele* celor care trăiesc aceste sentimente *pecetluite în daruri oferite cu respect și adâncă prețuire*. Ceaușescu și obiectele își confereau aură, obiectele erau transfigurări ale sentimentelor, iar

Politică, București, 1989, p. 8; alte metafore (*stea de ianuarie – stejarul din Scornicești – cel mai semeț brad al țării – șoim*): Anneli Ute Gabanyi, *op.cit.*, p. 25-26.

calitățile conducătorului căpătau dimensiuni materiale, durabile, eterne, prin aceste probe, mărturii, garanții și alte întrupări ale relațiilor Ceaușescu-Lume.

Era o dorință de sacru⁸ în aceste obiecte, machete, miniaturi, tablouri, cuvinte, povești, alegorii, schimburi, timpuri, spații. Elena Ceaușescu în mijlocul fetelor pare preoteasa unui cult al florilor (fig. 16). Solemnitatea gesturilor în albul pur al cămășilor învâluie albastrul cerului, care se unește cu oceanul. Și toate au izvorât din Partidul Comunist Român, din acest principiu al materiei din care a explodat un soare cu profilul lui Ceaușescu, care acoperă treptat întregul orizont, un nor incandescent al furtunii de lumină tricoloră care învâluie oniric România împânzită de schele și furnale (fig. 11). Întâmpinat de buchete, în mijlocul adolescenților uteciști în uniforma Gărzilor Patriotice, în rochii sau costume populare, Nicolae Ceaușescu părea învăluit de aceeași tinerețe, de dorința nestăpânită a siluetelor de a se avânta din terestrul covorului de flori către măiastrul tricolor al cerului împletit din spice și viță-de-vie (fig. 15).

Gesturile de a oferi, obiectele însele, contextul performării schimbului împrumutau patina obiceiurilor străvechi (*stă de veacuri în firea poporului nostru să-și cinstească cu recunoștință pe fiii săi dragi*⁹). Și era un schimb firesc, sărbătoresc și întemeiat pe tradiție, pe *datina străbună*¹⁰, expusă și ea în vitrine: horele și cântecele costumelor populare pictate pe ulcioare sau țesute pe carpete, chimire cu motive florale și catarames metalice, curele de artizanat, ștergare, sumane și cojoace, marame și clopuri și pălării, salbe de mărgelă, fote și traiste și catrințe, macate, cuverturi, cusături pe pânză, păretare, lăzi de zestre, mileuri, fețe de masă și de pernă, covoare și carpete și scoarțe oltenesti, linguri și furculițe de lemn, putineie, ceramică de Horezu, Corund, Marginea și replici miniaturale ale porților de lemn.

Și întreaga poveste este desenată în covorul oferit de *județul Sibiu* (fig. 10): Nicolae Ceaușescu vorbește la două microfoane și cuvintele par să se transforme instantaneu în furnale, roți dințate, sonde petroliere, microscopie, retorte, eprubete, modelul atomului, tractoare, cartiere de blocuri – simboluri ale industriei, agriculturii, cercetării științifice și ale ridicării nivelului de trai –, totul în

⁸ „Suprasacralizarea imanentului” în comunism: Ernest Gellner, *Condițiile libertății. Societatea civilă și rivalii ei*, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 49-51. Aura sacră a tehnicii în Uniunea Sovietică: Walter Benjamin, *Jurnalul moscovit*, Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2008, p. 44. „Ritualizarea ideologiei comuniste”: Magda Cârneci, *op.cit.*, p. 178-180. Bolșevismul ca religie: Nina Tumarkin, *Religion, Bolshevism, and the origins of the Lenin cult*, în „Russian Review” 40 (1), 1981, p. 35-46; Nicolai Berdiaev, *Originile și sensul comunismului rus*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 129; Capitalismul ca religie: Walter Benjamin, *Capitalism as religion*, în Walter Benjamin, *Selected writings. Volume 1. 1913-1926*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge-Londra, 2004, p. 288-291.

⁹ Nicolae Petrescu, *op.cit.*, p. 14 (telegramă trimisă de membrii CAP Huși).

¹⁰ Nicolae Petrescu, *op.cit.*, p. 15.

sărbătoarea horei și în dănuirea infinită a coloanei lui Brâncuși, țesută pe margine printre motive populare.

Demersul muzeografic domolește torentul năvalnic de cadouri într-o salbă de lacuri calme, în care pot fi contemplate înțeleșuri limpezi. Cadourile erau clasificate și grupate în săli dedicate județelor, țărilor, continentelor, pentru a forma un arhipelag de prescurtări geografice care amestecau mitul, utopia, propaganda și fragmente de realitate, așa cum, în unele vise, fulgerele scurte ale ritualului cotidian luminează adevărul imaginilor, dorințelor, aspirațiilor. *Expoziția Omagială* este visul adevărului lui Ceaușescu, imobil în semnificații, dar dinamic prin acumulare de noi cadouri și imagini, care materializa, alătura, suprapunea, contopea, recicla, fabrica, integra diferite spații și timpuri¹¹. Aici, coasele răscoalei de la 1907, bisericile medievale, Horea, Cloșca și Crișan, Ștefan cel Mare, Tudor Vladimirescu și Nicolae Ceaușescu survolează împreună cartierele de blocuri, furnalele și barajele monumentale (fig. 20). Aici, ciobănașul doinește din fluier caprei și berbecului care pasc printre furnale și stâlpi de înaltă tensiune, iar Eminescu, Caragiale, Rebreanu, Tudor Vladimirescu, Decebal și Nicolae Ceaușescu aparțin, prin uniformizare stilistică, aceleiași familii.

Unele lucrări plastice, covoare, carpete, medalii îngheață curgerea unui timp liniar, genealogic, ca un fluviu în care portretele strămoșilor se revarsă plener în Nicolae Ceaușescu, delta încununării destinului național (fig. 18). Obiectele-cadou înscriu în istorie și lansează în această curgere neistovită a timpului zilele de naștere ale soților Ceaușescu, congresele, conferințele naționale și plenarele Partidului Comunist Român, vizitele de lucru în fabrici și uzine și în străinătate, inaugurarea complexelor agro-industriale, a stațiilor de metrou și instituțiilor culturale, mitingurile cu țărani cooperatori, îndeplinirea planului de producție, toate faptele de muncă care ofereau țării un chip nou și toate cuvântările ținute cu aceste ocazii.

Alte obiecte, tablouri, grupuri statuare sunt metafore ale timpului-durată (fig. 19-20). Strămoșii aliniați sau așezați în semicerc privesc hieratic spre Nicolae Ceaușescu, încremenit în centru sau puțin în față, la tribuna inundată de flori precum soclul monumentului, cu privirea îndreptată oblic spre viitorul pe care doar el îl întrezărea și planifica. Acumulate și teaurizate în vitrine, evenimentele istorice întrupate în obiecte se alăturau vaselor și figurinelor precolumbiene, ceramicii grecești, opaițelor oferite de primul ministru al Israelului, pieselor antice

¹¹ Michel Foucault, *On other spaces: utopias and heterotopias*, în Neil Leach (ed.), *Rethinking architecture. A reader in cultural theory*, Routledge, Londra-New York, 1997, p. 330-336. Despre spațiul și timpul expunerii cadourilor pentru Stalin: Nikolai Ssorin-Chaikov, *op.cit.*; un articol despre spațiul și timpul *Expoziției Omagiale* și persistența acestora în expoziții organizate după 1989: Sorin Oanță-Marghitu, *Spațiu și timp în expozițiile muzeului*, în *archaeology.ro*, 2016, (http://archaeology.ro/Pdf/muzeu_expo_ob/SOM_Spatiu_timp_muzeu.pdf).

și medievale din Iordania, Irak și Turcia, bustului lui Traian descoperit la Ostia și primit în urma vizitei la Vatican, tezaurului de la Pietroasa reprodus pe carpetă, machetei monumentului de la Adamclisi și copiei în miniatură a *Lupoaicei Capitoline* și construiau o dănuire angajantă. Dedicățiile montate pe cadouri înregistrează mândria jubileului: *un mileniu de existență a municipiului – semicentenarul întreprinderii – 375 de ani de la unirea țărilor române – 1750 de ani de la prima atestare – 1600 de ani de la prima menționare a meleagurilor – 150 de ani de la înființare – centenarul liceului – centenarul Asociației crescătorilor de albine*. Timpul-durată, al memoriei și dănuirii era contopit cu timpul evenimential prin actul sărbătoririi, care era și el un eveniment istoric materializat în cadouri.

Această pliere a cotidianului de muncă și gând și faptă, modelat în obiecte-cadou peste infinitatea evenimentelor istorice, conferea durată și memorie istoriei în veșnică dospire. Genealogia și durata erau confecționate și potrivite meșteșugăresc într-un timp al mobilizării totale în producția de istorie. Este un timp al privirii vizionare în trecut, al întâlnirii cu privirile strămoșilor care au visat acest prezent puternic înrădăcinat. Este un timp stabil, conștient, profetic, al unui viitor ursit, hărăzit și împlinit fericit în cele din urmă și al unui trecut eroic revărsat sărbătorește în prezentul comunist. Schimbul de daruri materializează, certifică, legitimează și accelerează acest timp al producției de istorie.

Diversitatea luxuriantă a obiectelor și dedicațiilor (care, însumate în expunere, compun o colecție impresionantă de donatori) miniaturizează în vitrine o Românie idealizată, având chipul lui Ceaușescu, în jurul căruia gravitau modulele lunare, fragmentele de roci selenare, Lenin, muncitorii în salopete albastre și cu căști de protecție, țărâncile cu secera, încălțate în opinci, pionierii, costumele populare, minereurile patriei, întreaga țară cu toată armonia împărțirii administrative, Statutul Partidului cu *structura și democrația internă*, cu *organele sale superioare* și cu toate organizațiile județene, municipale, orașenești și comunale, sondele, fabricile, hidrocentralele, tractoarele care zumzăiau ca albinele pe cernoziomul țării și toți oamenii fericiți adunați în horele străvechi (fig. 21). Semnificațiile originare ale obiectelor-cadou „obișnuite” sau primite conform protocolului diplomatic erau omise, manipulate sau reduse doar la esența momentului actului donării-primirii pentru a îmbogăți paleta exotică de locuri și donatori. *Coloana infinitului*, întâlnită la tot pasul în expoziție (sub forma miniaturilor metalice sau țesută pe carpete și covoare), întârea progresul, durata, dănuirea, eternitatea acestei geografii. Acumularea obiectelor, tezurizarea și depunerea lor în vitrine însoțite de dedicații și etichete explicative menite să impună semnificațiile oficiale materializau globalismul imaginii lui Ceaușescu. Expoziția împlinea dimensiunea mondială a staturii conducătorului, dăltuită în materia obiectelor primite, cu multiculturalismul donatorilor, așa cum fațadele apadanei de la Persepolis ilustra imensitatea imperiului prin imaginea diversității costumelor purtate de delegațiile popoarelor supuse și a darurilor pe care acestea le

aduceau pentru Marele Rege¹². Schimbul planetar de daruri fixa în centrul universului România în sărbătoare, atât de științific miniaturizată în expoziție și a cărei inimă avea chipul lui Ceaușescu. În desene și picturi, Nicolae și Elena Ceaușescu, răsăriți pe bolta cerului, luminează cu încremeniri de sfinx întreaga Românie, ce părea miniaturală. Din această perspectivă, tezaurul de cadouri reduce visul socialismului la scara vitrinei și „democratizează” în sensul propagandei privirea. Prin demersul muzeografic, oamenii simpli – reprezentați în lucrările artistice din expoziție ca mase de furnici care agitau steaguri înflorite sub privirile gigantice ale conducătorilor (fig. 17) – căpătau aceeași putere olimpică de a privi întregul pe care, la scara realului, o aveau doar Nicolae și Elena Ceaușescu¹³.

Spațiul și timpul *Expoziției Omagiale* încununau traseul ascendent al expoziției permanente a muzeului, de la parter la etajul 2, de la *cultura de profund* din paleolitic până în contemporaneitatea comunistă. Circuitul de vizitare era expresia materială a timpului genealogic, științific, care transforma trecutul în acumulare continuă a *forțelor și relațiilor de producție*, a *luptelor pentru independență și dreptate socială*, care au condus la această desăvârșire a relației dintre Ceaușescu și Lume, stabilită prin cadourile expuse. *Expoziția Omagială* era mosorul care înfășura firul istoriei petrecut din mână-n mână de secțiunile expoziției permanente. Era rezumatul duratei milenare și, totodată, scena în care trecutul se contopea cu prezentul comunist. Timpul muzeului era unul optimist, al speranței și credinței în posibilitatea planificării progresului, dar a cărei construcție avea ca fundație o ambiguitate a atitudinii față de obiecte. Pe de o parte, textele oficiale proclamau puterea obiectelor de a vorbi de la sine, de a se constitui în probe și mărturii¹⁴. Pe de altă parte, conținutul textelor, etichetelor, panourilor sau cataloagelor de expoziție sugerează nevoia de ancorare a semnificațiilor în canonul

¹² Peter Calmeyer, *Die Gefäße auf den Gubenringer-Reliefs in Persepolis*, în „Archäologische Mitteilungen aus Iran” 26, 1993, p. 147-161, pl. 43-50.

¹³ O discuție despre efectele miniaturizării: Douglass W. Bailey, *Prehistoric figurines. Representations and corporeality in the Neolithic*, Routledge, Londra-New York, 2005, p. 26-44.

¹⁴ Trăsăturile care făceau dintr-un obiect un exponat al muzeelor de istorie contemporană: „contribuie la consemnarea epocii noastre”, „atestă întreaga dezvoltare materială și spirituală a societății noastre socialiste”, „reflectă dezvoltarea economică, socială, științifică, tehnică și culturală”, „ilustrează promovarea progresului și folosirea cuceririlor științifice și tehnice contemporane” (Ion Marinescu, *Contribuția patrimoniului de istorie contemporană. Din realizările obținute de Muzeul Țării Crișurilor*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor” 13 (2), 1976, p. 39). Patrimoniul de „istorie contemporană la zi” mai cuprindea și documente de partid și de stat, fotografii care „oglesc” activitățile „conducerii de partid și de stat”, „lucrări teoretice”, „prototipuri”, „produse cu seria 0” (tractoare, strunguri, machete), „unelte de producție” etc.: Anghel Pavel, *Puncte de vedere pentru constituirea patrimoniului muzeistic de „istorie contemporană la zi”*, în „Revista Muzeelor” 10 (5), 1973, p. 462-464.

propagandei și o anumită neîncredere izvorâtă din polisemantismul obiectelor. Într-o oarecare măsură, această ambiguitate a atitudinii muzeografice față de obiecte se răsfrângea în multe secțiuni ale expoziției permanente. Obiectele smulse din morminte și ruine, restaurate în laboratoare și aranjate în vitrine deveneau cuvinte care explicau etichetele metamorfozate în exponate și vorbeau mai mult despre prezent și despre această înșiruire obiectivă pe firul națiunii decât despre acele epoci îndepărtate.

Cadourile pentru Ceaușescu nu au nici o legătură cu cingătoarea *de purpură, mândră* dăruită de Oineus și cu pocalul *tot din aur, cu gemene toarte* al lui Bellerofon, cu acest schimb în ritualul ospetiei prin care relațiile și obiectele erau transmise urmașilor, Glaucos și Diomede care, la rândul lor, continuau povestea prin daruri¹⁵. Viețile oamenilor și legăturile se împleteau cu biografiile obiectelor, dar cadourile pentru Ceaușescu păreau fără istorie, se nășteau în vitrinele muzeului, incubatoare în care semnificațiile căpătau maturitatea dorită. Schimbul de daruri devenea prestație socială totală doar în transparența expoziției. Ceremonialul schimbului expus în muzeu estompa realitatea producției de bunuri simbolice, a mobilizării planificate a donatorilor pentru pecetluirea și, totodată, reproducerea comunismului prin obiecte și cuvinte. În tăcerea solemnă a ritualului vizitării, timpul era suspendat, iar evenimentul și durata împietreau în eternitatea muzeificării. Acumularea gigantică de cadouri înghesuia în vitrine statura planetară a Conducătorului și risca să nască ideea îngrozitoare că spațiul și timpul utopiei fuseseră deja instaurate și că nimic mai înalt nu poate urma. Similar „Centrului civic”¹⁶, ludicul și carnavalescul evocat de unele obiecte, precum și de asocierea lor stranie în sălile de expunere încadrează *Expoziția Omagială* în acel soi de postmodernism în două trepte, o parodiare a metanarațiunilor oficiale, inițiată fără intenție de autor și care trebuie dusă până la capăt de lector¹⁷.

Încadrarea stilistică a *Expoziției Omagiale* într-un context mai amplu îi conferă o anumită adâncime genealogică. Walter Benjamin descrie contexte din Uniunea Sovietică în care erau expuse statistici, desene colorate, părți de mașini, retorte, măști de gaze, busturi ale lui Lenin, tablouri, hărți¹⁸. O asociere asemănătoare (obiecte, minerale, eșantioane, miniaturi) a caracterizat și expoziția cu cadouri

¹⁵ Homer, *Iliada*, Editura Humanitas, București, 2012, p. 119-122 (traducere de Dan Slușanschi).

¹⁶ cf. Mariana Celac, *O analiză comparată a limbajului totalitar în arhitectură*, în Lucian Boia (ed.), *Miturile comunismului românesc*, Editura Nemira, București, 1998, p. 301-303.

¹⁷ De altfel, s-au făcut apropieri între postmodernism, realismul socialist și ideologia sovietică: Augustin Ioan, *Bizanț după Bizanț după Bizanț (Teme ale arhitecturii în secolul XX. Căzul românesc)*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2000, p. 54-70; Boris Groys, *Stalin – opera de artă totală. Cultura scindată din Uniunea Sovietică*, Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2007, p. 86-87.

¹⁸ Walter Benjamin, *Jurnalul moscovit*, Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2008, p. 39-41.

pentru Stalin din 1949¹⁹. Practica oferirii de albume fotografice cu aspecte din producție către membrii conducerii Partidului debutează timpuriu. Acestea, împreună cu obiectele dăruite cu ocazia zilei de naștere a lui Ceaușescu, sugerează faptul că ceea ce îndeobște se numește „cult al personalității” începuse deja în anii 1966-1971, prezentați în discursul istoric ca fiind o perioadă de destindere ideologică, de liberalizare. Expunerea în stilul *Expoziției Omagiale* a fost inaugurată și generalizată destul de repede după instaurarea comunismului în România, pe măsura organizării rețelei de muzee²⁰. Fără a nega legăturile cu manifestările din perioada pre-comunistă, „cultul personalității” și comunismul ca regim al schimbului de daruri sunt apropiate tradiției sovietice prin relația dialectică dintre aceste fenomene, prin ritualuri politice, iconografia puterii, mobilizarea generală a donatorilor, tipologia obiectelor, stilistica dedicațiilor și a mulțumirilor²¹. Din acest punct de vedere, este relevant faptul că, similar *Expoziției Omagiale*, obiectele-cadou care urmau să fie trimise lui Stalin, expuse în prealabil la București în 1949, erau interpretate drept dovezi de „dragoste și recunoștință”²². Particularitățile locale ale acestor practici sunt oferite de spațiul și timpurile construite în expoziție, de (neo)realismul socialist inaugurat de tezele din iulie, împreună cu tușele naționaliste și protocroniste, precum și de „medievalismul” reprezentărilor lui Ceaușescu și de caracterul dinastic al acestora²³.

Originea acestor stiluri de expunere (antichități asociate cu opere de artă, produse industriale, alimentare, mobilier, veșminte, machete, unelte, minereuri etc.) poate fi căutată în expozițiile industriale și universale din secolul al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea, care îndeplineau credința în progresul tehnologic cu discursul național²⁴. Dostoievski are o reacție timpurie atunci când

¹⁹ Nikolai Ssorin-Chaikov, *op.cit.*, p. 361.

²⁰ Un exemplu al expunerii de miniaturi, machete de utilaje și aparate în perioada anterioară deschiderii *Expoziției Omagiale*: Florian Georgescu și Paul Cernovodeanu, *Muzeul de istorie a orașului București*, București, 1960, p. 108-109.

²¹ Despre apartenența cultului lui Ceaușescu la modelul sovietic: Adrian Cioroianu *op.cit.*, p. 298. O sinteză a opiniilor referitoare la originea cultului personalității lui Nicolae Ceaușescu: Alice Carmen Rodica Mocanescu, *op.cit.*, p. 4-12.

²² Alice Mocanescu, *Surviving 1956: Gheorghe Gheorghiu-Dej and the 'cult of personality' in Romania*, în Balázs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones și E.A. Rees (ed.), *op.cit.*, p. 248.

²³ Despre (neo)realismul socialist, M. Cârneai, *op.cit.*; protocronism: Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, Editura Humanitas, București, 1994, p. 152-204; Alexandra Tomiță, *O istorie „glorioasă”. Dosarul protocronismului românesc*, Editura Cartea Românească, București, 2007; „medievalism”: Alice Carmen Rodica Mocanescu, *The leader cult in communist Romania 1965-1989: constructing Ceaușescu's uniqueness in painting*, Durham theses, Durham University, 2007.

²⁴ Despre participarea României la astfel de expoziții: Laurențiu Vlad, *Imagini ale identității naționale. România și expozițiile universale de la Paris, 1867-1937*, Editura Meridiane, București, 2001.

consemnează sentimentele de victorie, triumf, teamă și de „proorocire” ale apocalipsei emanate de palatul de cleștar al expoziției universale de la Londra. La el găsim și îndemnul de „a nu-l adora pe Baal, adică a nu lua ceea ce există drept propriul tău ideal”²⁵.

În concluzie, *Expoziția Omagială* este, în mare măsură, consecința unei decizii de a exhiba o practică curentă, continuă, din sfera „privată” a Partidului Comunist Român împrumutată din ceremonialul sovietic. Este un fenomen care presupune participare și simbioză între Ceaușescu și corpul social. Această relație poate fi numită schimb de daruri. Ideologia schimbului de daruri cu Ceaușescu afirmă reciprocitatea, omite obligația, competiția și protocolul diplomatic (în cazul cadourilor din străinătate), nu construiește alte tipuri de relații între donatori și receptori, darurile doar *pecetluiesc* relații și sentimente deja existente, dar contribuie la reproducerea acestora și la transfigurarea participanților. Ca orice încercare de suplinire a „deficitului metafizic” al modernității, comunismul, ca regim al schimbului de daruri, este un proiect care se prezintă ca fiind întemeiat pe rațiune dar care cere participanților o trăire extatică, o dorință arzătoare de sacru. Prin expunerea în vitrine, schimbul de daruri devine bun de patrimoniu, care trebuie gestionat și conservat (fig. 23); este încremenit precum un monument care idealizează realitatea socială, dar care are pretenția că o reflectă și, de fapt, intenția de a o produce²⁶. Așadar, „cultul personalității” este un fenomen caracteristic stării de excepție „care a devenit regula” în modernitate²⁷, chiar îmbrăcat în costumul „tradițional” al schimbului de daruri.

În perioada imediat următoare Revoluției din 1989, *Expoziția Omagială* a fost demontată, ca un act simbolic al ruperii de trecutul comunist. În diferite expoziții, vernisate mai ales cu ocazia zilei de 26 ianuarie (ziua de naștere a dictatorului), foste cadouri pentru Ceaușescu, aduse din depozitele muzeului, ilustrau „cultul personalității” așa cum trebuie înțeles în noua epocă, dominată de discursul anticomunist postcomunist: un fenomen insolit, cu origini orientale, impus agresiv elitei, care rezista eroic prin cultură și celor mulți, preocupați doar să își asigure traiul în cotidianul comunismului falimentar. Ocazional, diferite miniaturi au fost expuse împreună cu dedicațiile pentru Ceaușescu în metanarațiuni

²⁵ F. M. Dostoievski, *Însemnări de iarnă despre impresii de vară*, în F.M. Dostoievski, *Opere* 4, Editura pentru Literatură Universală, București, 1968, p. 89.

²⁶ Orientarea realismului socialist „către ceea ce nu există încă, însă trebuie creat” și către „zugrăvirea vieții în dezvoltarea ei revoluționară”: Boris Groys, *op.cit.*, p. 43-44.

²⁷ Despre mobilizarea totală în modernitate și despre starea de excepție: Peter Koslowski, *Tragedia modernității*, „Secolul 20”, nr. 10-12, 2000, p. 35-532; Walter Benjamin, *Iluminări*, Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2002, p. 197; Giorgio Agamben, *Starea de excepție (Homo sacer II,1)*, Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2008. Mobilizarea generală în România comunistă era stipulată chiar în statutul partidului (*Statutul Partidului Comunist Român*, Editura Politică, București, 1984, p. 93).

muzeografice despre progresul tehnologic²⁸. În opinia mea, obiectele din fosta *Expoziție Omagială* sunt în primul rând o sursă importantă pentru studiul metamorfozării ideologice a revoluției comuniste în producție, muncă și în practica schimbului de daruri²⁹. Ele sunt expresii materiale ale reprezentării de sine a comunismului. În condițiile dezindustrializării rezultate în urma politicilor neolibérale, obiectele-cadou împachetate pe rafturile depozitelor sunt martorii care încă mai pot rosti miniatural adevărul visului industrial al României socialiste, al noii revoluții agrare și al artei angajate. Obiectele din fosta *Expoziție Omagială* exprimă în continuare nevoia ideologiilor de a se întrupa material, de a transforma deșertul dintre piramide în foițe de aur și de a miniaturiza până la dispariție anonimii istoriei din glodul zilei. Totodată, această colecție sugerează puterea obiectelor de a se opune harnașamentului ideologic. Biografia acestor obiecte ciudate continuă în prezent și semnificațiile lor nu ar trebui reduse doar la statutul de documente ale cultului personalității și ale comunismului, care se dorea un regim al schimbului de daruri. Ele sunt urme prin care pot fi aduse în memorie, aici, printre ruinele României dezindustrializate și în sticla și cuvintele noilor ideologii, siluetele acelor oameni, astăzi bătrâni care-și cresc nepoții așteptând banii trimiși din Spania sau Italia, alții înmormâțați de ani buni, la fel ca fabricile lor. Și poate că această constelație de daruri, dincolo de intenții, devine un monument al puterii anonimilor de a-și transmite peste generații, în ciuda fanfarei și cadenței ideologiilor, gesturile simple, credințele și ritualul vieții.

Mulțumiri

Mulțumesc colegei Oana Ilie pentru permisiunea de a studia obiectele-cadouri pentru Ceaușescu din *Fondul Special* al Muzeului Național de Istorie a României și pentru generozitatea cu care mi-a oferit fotografiile acestora. Cornel Constantin Ilie și Sorin Andreescu m-au ajutat cu unele referințe bibliografice pentru care le sunt recunoscător.

²⁸ Sorin Oanță-Marghitu, *Progres*, în *archaeology.ro*, 2016 (http://archaeology.ro/Pdf/muzeu_expo_ob/SOM_Progres.pdf).

²⁹ Schimbarea de orientare a revoluției bolșevice dinspre luptă către efortul tehnic și producție: Walter Benjamin, *Jurnalul moscovit*, Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2008, p. 64. În România comunistă, mitul ilegalistului și povestea „tinereții revoluționare” a lui Ceaușescu au fost integrate în acest nou sens al revoluției; despre mitul ilegalistului: Sorin Șerban, *Ilegaliștii*, în Lucian Boia (ed.), *Miturile comunismului românesc*, Editura Nemira, București, 1998, p. 133-147; o carte despre tinerețea revoluționară a lui Ceaușescu: Olimpiu Matichescu, *Tinerețea revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu. Exemplul eroic al luptătorului neînfocat pentru triumful idealurilor comuniste*, Editura Scânteia Tineretului, București, 1981; reprezentări în pictură: Alice Carmen Rodica Mocanescu, *op.cit.*, p. 238-256.

Aspect din sala 3
View of the hall no 3

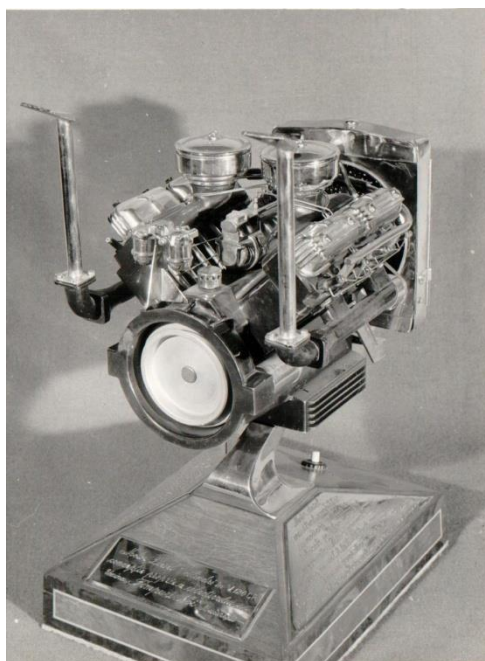
Aspect din sala 10: bustul împăratului Lucius Verus, un portret al lui Nicolae Ceaușescu și un tablou numit „Portret” primit din Italia (s 3463, 5565, 5567)

View of the hall no 10: the bust of the Roman Emperor Lucius Verus, a portrait of Nicolae Ceaușescu and another painting called “Portrait” received from Italy (s 3463, 5565, 5567)

Machetă oferită din partea Ministerului Minelor, Petrolului și Geologiei
(„Expoziția Omagială II”)

Model offered by the Ministry of Mines, Oil and Geology

Macheta motorului Diesel de 120 C.P. executată și oferită de colectivul de
cercetare-proiectare al Întreprinderii „Timpuri Noi”,
București („Expoziția Omagială II”)

The Model of the 120 hp Diesel engine produced and offered by the
research and design team of the „Timpuri Noi” Factory, Bucharest

Machetă de locomotivă electrică (suport de stilouri și călimară) (s 1975)
Model of an electric locomotive (pens and inkpot support) (s 1975)

„Rulmenții românești în lume”. Metal galben, rulmenți pe soclu de lemn și material plastic. Oferit de comitetul județean de partid Brașov (s 9355)
“The Romanian ball bearings in the world”. Yellow metal, ball bearings on wooden base and plastic. Offered by the Brașov County Committee of the Romanian Communist Party (s 9355)

„Ceasul solar de la Sarmizegetusa”. Proiectat de Întreprinderea de produse ceramice Jimbolia și oferit de comitetul județean de partid Timiș cu ocazia zilei de 26 ianuarie 1981 (s. 8367)

“The solar clock from Sarmizegetusa”. Designed by the Factory of Ceramic Products Jimbolia, and offered by the Timiș County Committee of the Romanian Communist Party on the occasion of Ceaușescu’s birthday on January 26, 1981 (s. 8367)

Stema și inițialele Partidului Comunist Român realizate din piulițe. Montaj oferit de Fabrica de șuruburi Târgu Secuiesc (s. 1981)

The coat of arms and initials of the Romanian Communist Party manufactured of hex nuts. Fitting offered by the Screws Factory, Târgu Secuiesc (s. 1981)

Tablou realizat de M. Popescu-Stănești, București (s. 8653)
Painting by M. Popescu-Stănești, Bucharest (s. 8653)

Covor realizat la Cîsnădie și oferit de *jud. Sibiu* (s. 2322; Florian Georgescu, Gavrilă Sarafolean, Doina Leahu, Dana Burda, Elena Istrățescu, Nicolae Petrescu, Tatiana Bădescu, Cătălina Opaschi, Iordana Lungu și Ion Ilincioiu, *op.cit.*, p. 8)

Carpet crafted at Cîsnădie and offered by the “Sibiu County” (s. 2322; Florian Georgescu, Gavrilă Sarafolean, Doina Leahu, Dana Burda, Elena Istrățescu, Nicolae Petrescu, Tatiana Bădescu, Cătălina Opaschi, Iordana Lungu and Ion Ilincioiu, *op.cit.*, p. 8)

Tablou realizat în 1974 de către Aurel C. Popescu, Câmpina. Dedicatie:
„Slăvim Partidul, Ceaușescu, România” (s. 2066)
Painting by Aurel C. Popescu in 1974, Câmpina. Dedication: “We glorify
the Party, Ceaușescu, Romania” (s. 2066)

Goblen oferit de Ecaterina Nicolau (Pitești); 26 ianuarie 1977 (s. 2366)
Gobelin offered by Ecaterina Nicolau (Pitești); January 26, 1977 (s. 2366)

Portretul lui Ceaușescu pe lemn oferit de Ministerul Economiei Forestiere și Materialelor de Construcție; 26 ianuarie 1977 (s. 2330)

The portrait of Ceaușescu made on wood panel offered by the Ministry of the Forestry Economy and Building Materials; January 26, 1977 (s. 2330)

Nicolae Ceaușescu în abatajul minei Vulcan în timpul vizitei de lucru din septembrie 1977. Basorelief („Expoziția Omagială II”; Florian Georgescu, Gavrilă Sarafolean, Iordana Lungu, Cătălina Opaschi, Nicolae Petrescu, Tatiana Bădescu, Maria Trache, Elena Istrățescu și Doina Leahu,, op.cit., p. 12)

Nicolae Ceaușescu in the “Vulcan” coal mine during the working visit in September 1977. Bas-relief (Florian Georgescu, Gavrilă Sarafolean, Iordana Lungu, Cătălina Opaschi, Nicolae Petrescu, Tatiana Bădescu, Maria Trache, Elena Istrățescu and Doina Leahu, op.cit., p. 12)

Covor oferit de Uniunea Tineretului Comunist (s 5544)
Carpet offered by the Youth Communist Union (s 5544)

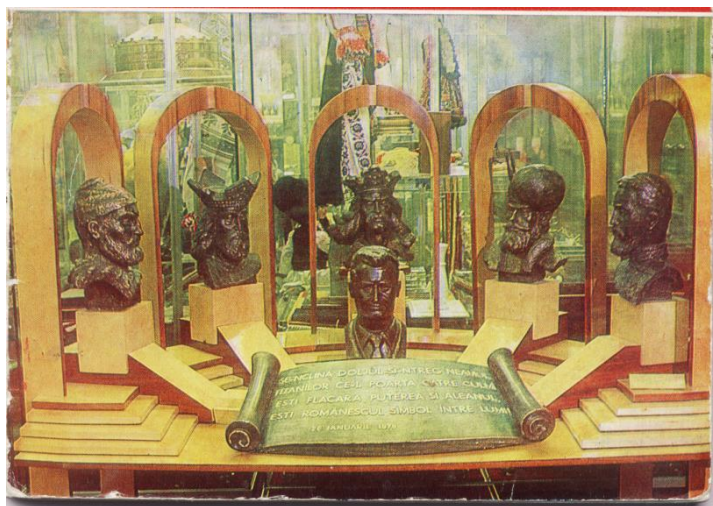
Sabin Bălașa, „Omagiu”. Tablou oferit de Comitetul municipal de partid
București, 6 ianuarie 1979 (s 7271)
Sabin Bălașa, „Tribute”. Painting offered by the Bucharest Municipal Party
Committee, January 6, 1979 (s 7271)

Tablou realizat de Teodor Cioată, Iași și oferit în 1974 (s 2081)
Painting by Teodor Cioată, Iași, offered in 1974 (s 2081)

Efigie de bronz cu medalioane oferită de comitetul județean de partid Olt în 1981 (s 8408)
Bronze effigy with medallions offered by the Olt County Committee of the Romanian Communist Party in 1981 (s 8408)

Grup statuar; busturi din ghips patinat. Autor: Ilie Berindei, Craiova. Oferit de comitetul județean de partid Dolj, în ianuarie 1978 (s 6446)

Statuary group; patinated plaster busts. Author: Ilie Berindei, Craiova. Offered by the Dolj County Committee of the Romanian Communist Party, in January 1978 (s 6446)

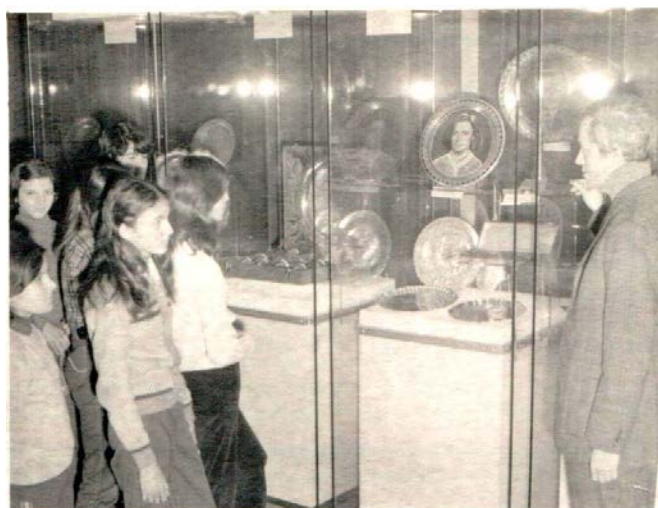
Natalia Gadonschi, „Nicolae Ceaușescu și scene din istoria poporului”. Tablou oferit de Natalia și Nicolae Gadonschi-Țepeș în ianuarie 1978 (s 6137)

Natalia Gadonschi, „Nicolae Ceaușescu and moments of the people's history”. Painting offered by Natalia and Nicolae Gadonschi-Țepeș in January 1978 (s 6137)

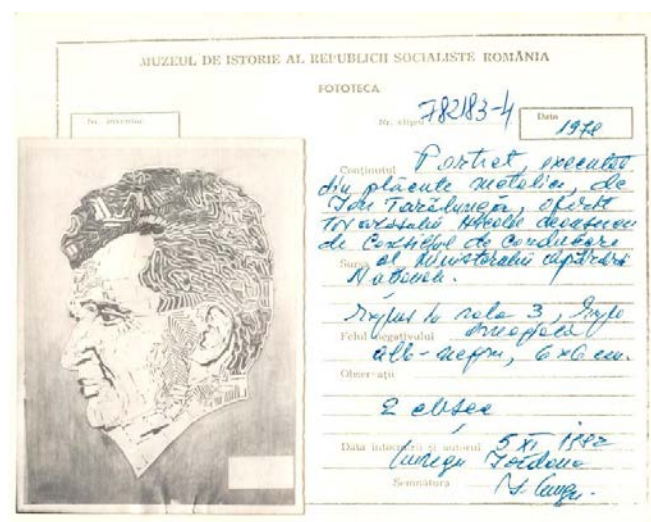
Ansamblu dotat cu un motor pentru rotire și un casetofon montat în interiorul postamentului. Oferit de comitetul județean de partid Bihor în Ianuarie 1978 (s. 6254)

Assembly fitted with a rotary motor and a tape recorder mounted inside the pedestal. Offered by the Bihor County Committee of the Romanian Communist Party in January 1978 (s. 6254)

Elevi ai Școlii Generale nr. 3 din Alexandria (jud. Teleorman) în sala 6 a Expoziției Omagiale

Students of the Primary School no 3 from Alexandria (Teleorman County) in the hall no 6 of the Exhibition

Portret din plăcuțe metalice. Fișă pentru fototeca MIRSR
Portrait of metallic small plates. Internal card for MIRSR photo depository

**RESTAURAREA - CONSERVAREA CAZANIEI LUI VARLAAM,
DIN COLECȚIA CARTE VECHE A MUZEULUI NAȚIONAL DE
ISTORIE A ROMÂNIEI**

**THE RESTORATION-CONSERVATION OF VARLAAM'S
HOMILIARY (CAZANIA LUI VARLAAM) FROM THE OLD
BOOKS COLLECTION OF THE NATIONAL HISTORY MUSEUM
OF ROMANIA**

Cristina Petcu*

Fig. 1 - Fotografie de ansamblu

Abstract

Varlaam's Homiliary was the first Romanian language publication printed in 17th century Moldavia. Metropolitan bishop Varlaam, whose lay name was Vasile Moțoc, ruled the Moldavian Orthodox Church between 1632 and 1653, supporting Prince Vasile Lupu throughout his entire reign (1634-1653). The book

* Expert restaurator carte veche în cadrul Secției Restaurare din cadrul MNIR, e-mail: cr_petcu@yahoo.com

could be exhibited thanks to the extensive restoration process it underwent. The text was printed on handmade paper with waterlines (according to the analysis bulletin). The block of the book is made of fascicules comprising two or four sheets. The support paper has various thicknesses. The covers are made of wood and covered in black leather. The restoration was made with the book fully opened, each component being completely restored by respecting all restoration principles.

Keywords: book restoration, handmade paper, typographic ink, water-soluble ink, cinnabar.

Interesul pentru carte a fost în mod tradițional gândit să se îndrepte, în primul rând, către aspectul ei exterior. Studiind o carte, poți obține date importante privind materialele folosite și tehnicile de lucru utilizate, modul în care aceasta a rezistat procesului natural de îmbătrânire sau agresiunilor mediului înconjurător. Factorii care contribuie la deteriorarea cărților vechi sunt factori interni de degradare (materialele și tehnologia folosite la fabricarea hârtiei) și factori externi de degradare (lumina, temperatura, umiditatea relativă, agenții biologici: fungi, bacterii, insecte, omul). Ținând seama de toate aceste probleme, un exemplu de restaurare îl reprezintă cea a volumului „Cazania lui Varlaam”.

Cazania lui Varlaam a fost prima publicație în limba română din Moldova secolului al XVII-lea și se mai numește „*Carte românească de învățătură la dumenecile preste an și la praznicele împărătești și la svânți mari*”. Scrisă în românește, dar cu alfabet chirilic, Cazania a fost tipărită într-un tiraj de circa 1.000 de exemplare la Tipografia Domnească a bisericii „Trei Ierarhi” din Iași.

Mitropolitul Varlaam, pe numele de mirean Vasile Moțoc, a condus Biserica ortodoxă din Moldova din 1632 până în 1653, fiindu-i alături lui Vasile Lupu pe toată durata domniei sale (1634-1653).

Considerat unul dintre creatorii limbii literare românești, el are meritul de a fi tradus și strâns în același volum o seamă de manuscrise religioase grecești și slavone. Cartea a fost structurată în două părți. Prima parte cuprinde 54 de cazanii (omilii) la duminicile de peste an, iar a doua parte conține 21 de cazanii la praznicele împărătești și ale sfinților.

Cazania lui Varlaam a avut un rol esențial în dezvoltarea limbii române: generații la rând de preoți și învățători au citit aceste texte credincioșilor, în biserici, sau copiilor, la școală. Cartea de cult a avut o largă circulație și un impact semnificativ, fiind folositoare atât în școli, cât și în spațiul familial, devenind în timp cea mai citită carte din cultura noastră veche. A cunoscut o foarte mare răspândire în provinciile românești intracarpătice (Transilvania, Banat, Bihor, Maramureș), unde s-au găsit aproximativ 400 de exemplare, extrem de apreciate de românii ortodocși.

Volumul are 506 file și este ilustrat cu scene biblice și chipuri de sfinți reprezentați în stil bizantin. Aspectul grafic este îmbogățit de frontispiciile cu gravuri, inițialele ornamentale și așa-numitele podoabe de final de capitol, care constau în chipuri de îngeri.

Specialiștii din laboratorul de investigații, în urma analizelor efectuate, au ajuns la concluzia că cerneala de culoare neagră este dintr-un amestec de cerneală ferogalică cu cerneală tipografică, iar cea roșie este preparată pe bază de cinabru. Inițialele ornamentale sunt foarte elaborate din punct de vedere grafic, fiind tipărite cu cerneală roșie.

A putut fi expusă pentru că a beneficiat de un amplu proces de restaurare, o intervenție complexă asupra întregii cărți.

Volumul și-a pierdut integritatea din cauza condițiilor improprii în care a fost păstrat, dar și a unei manipulări necorespunzătoare.

Volumul este tipărit pe hârtie manuală, tiparul este executat în două culori, negru și roșu. Cartea nu are nici un chenar cu care să fie încadrat scrisul. Sfârșitul capitolelor este argumentat de imagini tipărite, viniete tipărite de obicei cu cerneală neagră. În interiorul textului, la începuturi de capitole și paragrafe întâlnim inițiale ornamentate, cu denumirea de Letrine. Letrinele, de mai multe mărimi, sunt decorate cu elemente vegetale, motive florale ce formează ramuri, cununi, ghirlande etc. Unele sunt neîncadrate, unele alcătuite din împletituri ca în vechile manuscrise moldovenești (litera K), altele alcătuite din motive botanice cu îngeri, femei, șerpi. Inițiala S (chirilică dz), alcătuită din capul unui înger, o femeie, un cap de dragon și ramuri cu frunze stilizate. Sunt și inițiale încadrate, compuse din motive botanice, inițiale alcătuite din scene laice: un B chirilic este flancat de 2 cântăreți, unul cu flaut, celălalt cu mandolină.

Prima pagină, cea de titlu, este o combinație a colonadelor și medalioanelor de sfinți. În partea de sus a paginii, într-un medalion se află Mântuitorul Hristos, ținând într-o mână o carte, iar cu cealaltă binecuvântând. În colțurile cadrului, cei 4 evangheliști, încadrați în medalioane, cu câte o carte în mâini și simbolurile lor evanghelice: Matei (înger, băiat), Marcu (leu), Luca (taur), Ioan (vultur). În partea dreaptă, Apostolul Pavel, Sfânta Muceniță Parascheva, în partea stângă, Apostolul Petru și Sf. Ioan cel Nou. În partea inferioară a paginii, cei trei mari ierarhi: Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigore, Sf. Ioan Gură de Aur, toți fiind aureolați. Gravurile au un rol important, acela de a împodobi cărțile și de a explica conținutul acestora, facilitând astfel înțelegerea textelor. Paginile sunt înzestrate cu numeroase ilustrații cu teme diferite, dintre care: Intrarea lui Hristos în Ierusalim, Învierea Domnului, Pogorârea Duhului Sfânt, Duminica tuturor Sfinților, Tăierea împrejur a Domnului Iisus Hristos, Schimbarea la față etc. Xilogravurile, frontispiciile, letrinele ce împodobesc tipărirea oferă un aspect și o imagine deosebită. Textul este cules cu litere de diferite mărimi, imprimat în negru și roșu.

LEGĂTURA VOLUMULUI: Scoarțele sunt din lemn, iar îmbrăcămintea este confecționată din piele de culoare neagră.

Fig. 2 - Îmbrăcăminte din piele și scoarță de lemn

CUSĂTURA VOLUMULUI: Cartea este cusută pe 4 nervuri profilate. Sforile nervurilor sunt din sfoara de cânepă.

Fig. 3 - Cotorul cu cele 4 nervuri profilate

COTORUL VOLUMULUI: Cotorul interior este rotunjit, iar cotorul exterior, din piele, prezintă scorjiri, urme de arsură, lacună de dimensiuni mari în îmbrăcăminte de piele, în partea superioară a cărții.

Fig. 4 - Cotor interior semi-rotunjit

CAPITAL-BANDUL este cusut pe pânză de sac, o cusătură empirică.

Fig. 5 - Capitalband cusut empiric pe pânză de sac

BLOCUL CĂRȚII

SUPORTUL: Paginile au fost tipărite pe hârtie manuală cu linii de apă (conform buletin de analiză). Blocul cărții a fost format din fascicule cusute de câte 2 respectiv 4 file. Hârtia suport este de diferite grosimi.

TEHNICA: Tipar cu cerneală tipografică/însemnări cu cerneală solubilă în apă. Cerneala de diferite culori o găsim pe mai multe pagini, înaintea textului tipărit, fiind vorba de însemnări pe marginea textului tipărit. Pe forțașul fix posterior există o însemnare cu cerneală ferogalică.

Fig.6 Însemnări cu cerneală ferogalică

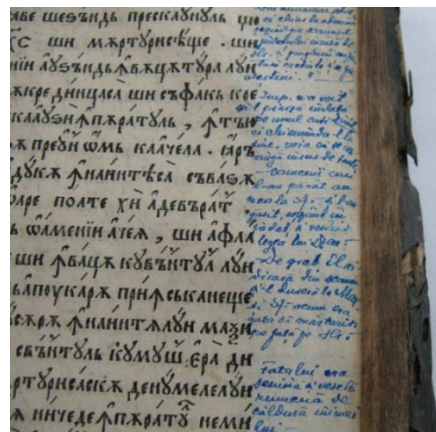

Fig.7 Însemnări cu cerneală solubilă

STAREA DE CONSERVARE

În momentul preluării, cartea se afla într-o stare de conservare precară. Condițiile neadecvate de conservare și de depozitare au determinat și amplificat gradul deteriorărilor fizico-chimice și fizico-mecanice, care au afectat ambele componente ale cărții; blocul de carte și legătura.

Legătura (scoarța și îmbrăcămintea din piele) a suferit deteriorări de natură fizico-chimică, mecanică și biologică.

A. Lemnul

Degradări mecanice: coperta anterioară este lipsă; rupturi în zona colțurilor și în dreptul încuietorilor (coperta posterioară); rosături accentuate (coperta posterioară).

Degradări fizico-chimice: pete murdărie (coperta posterioară); pete de grăsime; pete de ceară.

Degradări biologice: vagi urme de atac xilofag (acum inactiv atacul).

B. Pielea

Degradări mecanice: rupturi în zona colțurilor și în dreptul încuietorilor (coperta anterioară); lacune (coperta posterioară, zona superioară și inferioară); tocire accentuată (pe întreaga suprafață a copertei posterioare); plieri, zgârieturi; urme de arsură.

Degradări fizico-chimice: pete murdărie (coperta posterioară și cotor); depigmentare (coperta posterioară și cotor); arsură accentuată în zona cotorului exterior

C. Forzațul

Degradări mecanice: rosături, rupturi în zona colțurilor; lacune marginale; plieri, zgârieturi, umflături.

Degradări fizico-chimice: pete murdărie; îmbruniri; halouri diverse pete.

D. Blocul cărții

Blocul cărții a fost afectat de deteriorări fizico-chimice, mecanice și biologice.

Deteriorări fizico-chimice: degradări cromatice rezultate în urma acțiunii petelor de ceară; îmbrunire datorată acidității; murdărie aderentă mai ales în zona colțurilor; pete de grăsime; pete de ceară; depozite de praf; halouri.

Deteriorări mecanice: fisuri; rupturi în zona colțurilor; îndoituri; lipsă suport papetar; plieri.

Deteriorări biologice: atac xilofag inactiv în zona cotorului

DIAGNOSTIC

În urma analizei vizuale, s-a constatat existența unor deteriorări de natură fizico-chimică, mecanică și biologică asupra componentelor cărții, ca urmare a procesului de îmbătrânire naturală a materialelor, dar și a acțiunii factorilor exogeni (acțiunea luminii, U.R., temperatura, atmosfera poluantă) a unui mediu impropriu de depozitare și a manevrărilor din timpul utilizării volumului. Volumul a suferit un incendiu (pielea de la cotor prezintă urme de arsură). Lipsește coperta anterioară.

PROPUNERI DE TRATAMENT (din punctul de vedere al restauratorului)

Restaurarea se va efectua pe volumul desfăcut în totalitate, urmând ca fiecare componentă a cărții să intre în flux complet de restaurare.

Fotografierea obiectului se va efectua la începutul lucrării, în timpul fiecărei operațiuni de restaurare a obiectului și la sfârșitul restaurării obiectului. Fotografiile sunt cea mai bună dovadă a stării obiectului de restaurare înainte de a-l restaura, în timpul operațiunilor și la sfârșitul restaurării obiectului. Înainte de desfacerea filelor din blocul cărții, acestea se vor numerota cu creion negru. După desfacerea filelor din blocul cărții acestea se vor desprăfui, se vor curăța petele, depozitele de ceară, filele se vor curăța temeinic în zona colțurilor, cu ajutorul gumei de șters. După curățirea uscată se vor spăla filele prin imersie în apă la o temperatură de 30°- 35°C. După spălarea filelor, acestea se vor presa și usca în același timp între pâsle, sub o presă ușoară, între platane. După operațiunile de uscare și presare, filele se vor completa (cele care au nevoie) cu hârtie japoneză și vâl. Completarea se va efectua cu o hârtie de aproximativ aceeași grosime cu hârtia originală. Culoarea hârtiei de completare va fi aleasă cu o nuanță sau două mai deschisă decât hârtia originală. După completarea și ancorarea fisurilor, filele se

vor presa și usca sub platane. După aceea, urmând operațiunea de curățire a completărilor cu ajutorul bisturiului. După efectuarea tuturor operațiunilor de restaurare expuse mai sus, volumul se va repune în ordine după numerotarea cu creionul. Se vor așeza paginile, formându-se fascicule. Fasciculele se vor pune la rândul lor în ordine, se vor presa, după care urmează operațiunea de coasere a volumului. Coaserea se va executa pe nervuri profilate, așa cum a fost cusătura originală. Nervurile profilate vor fi din sfoară de cânepă. Se vor fixa, măsurând după volumul original, și se vor monta pe gherghef. Coaserea se va efectua cu ajutorul gherghefului. După coaserea tuturor fasciculelor, acestea se vor încheia cu pap (amidon de grâu).

După încheierea fasciculelor, acestea se vor presa, urmând formarea cotorului. Acesta se va forma cu ajutorul ciocanului de lemn; se va fixa în presa de lemn și se va bate cotorul pentru a fi rotunjit. Cotorul va fi căptușit cu hârtie japoneză între nervuri și cu ongleuri din pânză albă de bumbac, care se vor lipi cu pap. Se vor croi forzațuri noi din hârtie japoneză groasă. Acestea se vor lipi pe blocul de carte. Se va coase capitalbandul. Acesta va fi cusut în două culori și se va lipi pe cotorul căptușit și pregătit pentru a intra în copertă.

Având o singură scoarță ca martor, cea posterioară, ne vom ghida după măsurătorile ei și vom croi scoarța anterioară. Scoarța va fi croită tot din lemn, asemănătoare cu scoarța posterioară, pe care o avem ca martor. Scoarțele vor fi învelite în piele nouă, tăbăcită vegetal. Cotorul se va forma modelând nervurile din sfoară de cânepă, cu cleștele de nervuri. Pielea posterioară pe care o avem ca martor, rămasă pe scoarța din lemn, nu se va mai insera în noua învelitoare. Se va păstra într-un plic și se va preda.

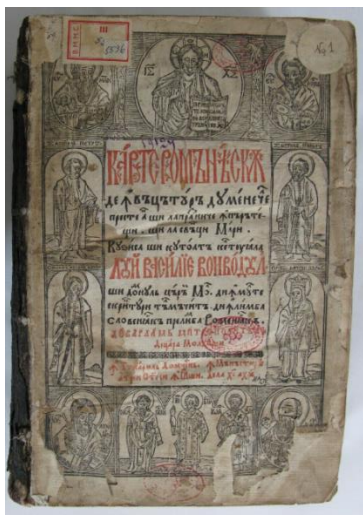
Observații: La comisia de restaurare s-a hotărât schimbarea ambelor coperti. Se vor croi scoarțe noi dintr-un lemn de o esență asemănătoare cu scoarța originală (lemn de tei). Acestea se vor înveli cu o piele nouă, tăbăcită vegetal, urmând să mă consult cu comisia de restaurare dacă pielea pentru învelitoare va fi vopsită sau nu.

BIBLIOGRAFIE

- Bădără, Doru, *Editori în Epoca Brâncovenească în Valori Bibliofile din Patrimoniul Cultural Național*, Editura Alma-Craiova 2008, p.21-29.
- Beleakova, L. A., *Tipurile de ciuperci dăunătoare diferitelor materiale componente ale cărților*, în PPC, 2, București, 1970, pp. 286-297.
- Bianu, Ioan, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche, 1508-1830*, Tom I-IV, București, 1903-1944.
- Blahnic, R., Zanova, V, *Coroziunea microbiană*, în PPC, 4, București, 1971, pp. 34-337.

- Dîmboiu, Aurel, *De la piatră la hârtie*, Editura Științifică, București, 1964.
- Dudaș, Florian, *Vechi cărți românești călătoare*, Editura Sport-Turism, București, 1987.
- Ionescu, George, *Călăuza tipografului, cu un rezumat din istoria tipografiei de la invențiune și până în zilele noastre*, București, 1906.
- Ionescu, Gheorghe, *Contribuțiuni la studiul începuturilor întrebuințării hârtiei în cancelariile Valahiei (Țării Românești) și Moldovei*, în SCIM, An II, vol. I, Editura Academiei, București, 1951.
- Iova, Mariana, Matei Dan, (coordonatori), *Bibliografia de referință a cărții vechi (manuscrisă și tipărită)*, București: Cimec, 1999.
- Koops, M., *Historical account of the substances wich have been used to describe events and to convey ideas from the earliest date to the invention of paper*, London, 1801.
- Leahu, Mirela.
- Pandele-Barbu, Aurel, *Tratamente diferențiate aplicate în restaurarea obiectelor pe suporturi papetare realizate în tehnici diferite: manuscrise, carte tipărită, gravuri*, în CCR, 3, București, 1984, pp. 43-46.
- Pântecan, Stan, *Comerțul și merceologia articolelor de papetărie. Ghidul papetarului*, Editura Ceres, București, 1973.
- Roman, Victoria, *Cărți tipărite în bucurești până la 1821 aflate în biblioteca muzeului*, în București, V, 1967, pp. 185-197.
- Smith, Richard Daniel, *Paper deacidification a preliminary report*, în PPC, 10, București, 1974, pp. 107-146.
- Ștefan, Ștefania Cecilia, *Catalogul cărții românești vechi și rare din colecția Muzeului Municipiului București 1648-1829*, București, 1995.
- Tomescu, Mircea, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, Editura Științifică, București, 1968.
- Wang, C. J. K., *Fungi of pulp and paper in New York*, în PPC, 1, București, 1969, pp. 34-130.

FOTOGRAFII

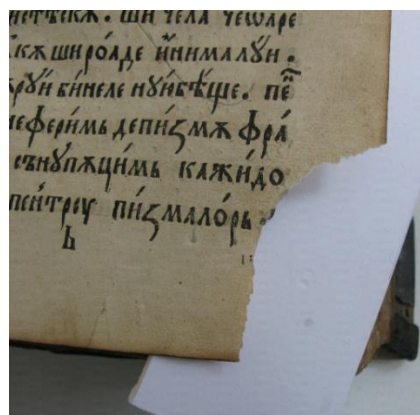
Fotografie de ansamblu

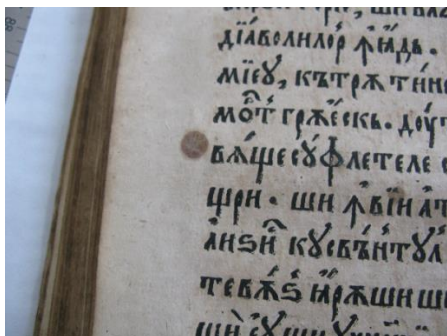
Detaliu colț rupt

Halouri

Colț rupt (lacună)

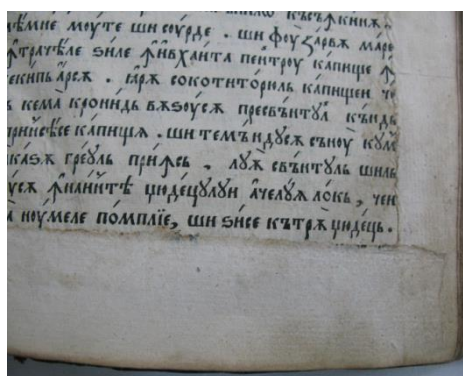
Pete de ceară

Multiple depozite de ceară

Pielea de pe cotor cu urme de arsură

Completare empirică a unei file

Forțaț fix

Lacune și halouri forțaț fix

Învelitoare piele degradată și scoarța din lemn

Cotorul cu nervuri profilate învelit în piele

Articulație ruptă

Desfacerea blocului de carte

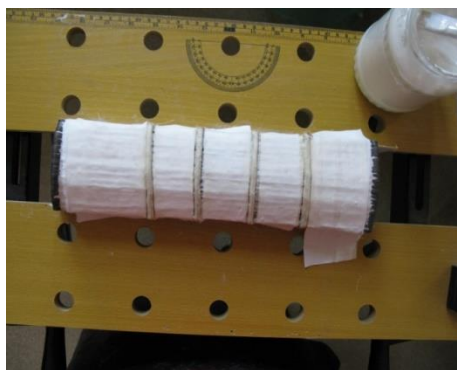
Izolarea (fixarea) cernelii solubile cu gelatină

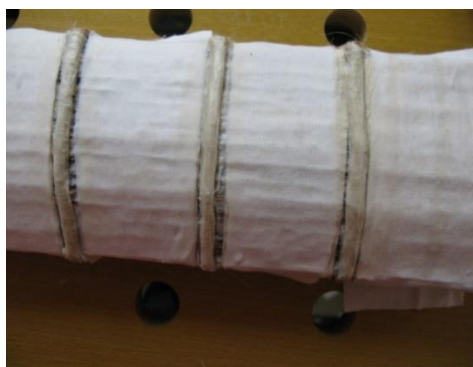
Filele după curățirea uscată și umedă

*Realizarea completărilor/
consolidărilor cu vâl și hârtie japoneză*

Căptușirea cotorului

*Fotografie detaliu nervuri căptușite cu
hârtie japonez*

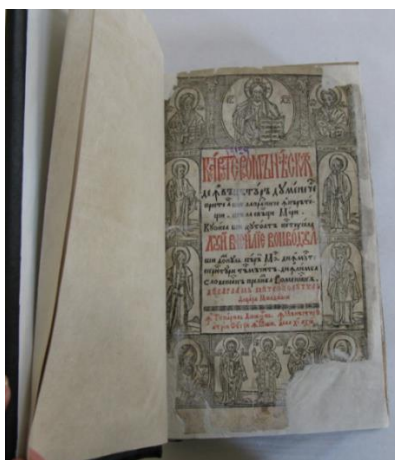
*Fotografie după vopsirea pielii pentru
învelitori*

*Fotografie cu montarea-lipirea
cotorului exterior*

*Fotografie cu învelitorile după
restaurare*

Fotografie după restaurarea blocului de carte

**RESTAURAREA-CONSERVAREA UNEI CARABINE CU AC
DREYSE ZÜNDNADELKARABINER M-1857****THE RESTORATION AND CONSERVATION OF A DREYSE
ZÜNDNADELKARABINER M-1857 (NEEDLE GUN)**

Bogdan Mladin*

Abstract

This article presents the technical evolution of military armament, as well as the restoration-conservation process of a M-1857 needle gun. Putting aside their final functionality, firearms represent true technical innovations which should be brought into the attention of the general public, after being ennobled through a correct restoration.

Keywords: weapon, restoration, carbine, corrosion, Dreyse.

Fig.1. Carabina Dreyse M-1857

În 1836, Johann Nikolaus von Dreyse a revoluționat lumea armelor de foc militare, trimițând spre testare armatei prusace ceea ce avea să devină prima armă de foc cu sistem de percutare cu ac și muniție aferentă de tip cartuș, confecționat din hârtie, ce era compus din: capsă percutoare, praf de pușcă și glonț.

Von Dreyse s-a născut în Sömmerda, Prusia în anul 1787. Tatăl său era fierar, de la el învățând von Dreyse primele lucruri despre prelucrarea metalului. În perioada 1809-1814, von Dreyse a lucrat pentru faimosul armurier elvețian Jean-Samuel Pauly, care avea o fabrică de arme la Paris.

* Restaurator metal în cadrul Secției Restaurare din cadrul MNIR, e-mail: mladinbogdandumitru@yahoo.com

În anul 1824, von Dreyse se va întoarce în Prusia, la Sömmerda, unde va începe pe cont propriu producția de arme.

Fig. 2. Johann Nikolaus von Dreyse

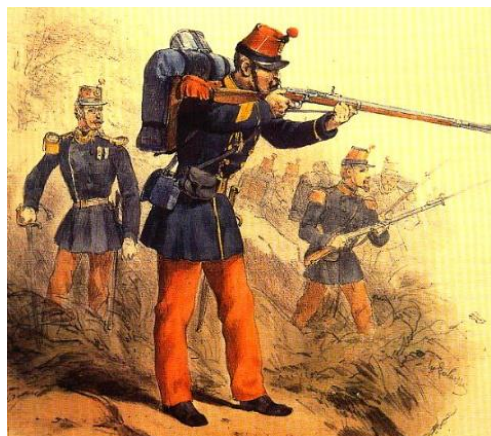

Fig. 3. Scenă de luptă din războiul franco-prusac

Ultima inovație majoră a sa datează din anul 1857, odată cu apariția carabinei M-1857. Spre deosebire de pușca M-1841, care era o armă tipică de infanterie, cu o lungime totală de 142 cm, compactul M-1857 era mai mic, cu o lungime totală de 80 de cm, păstrând calibrul de 15,4 mm și țeava cu 4 caneluri largi.

Primul eșantion din carabina M-1857 a apărut în 1859, inițial 16 soldați de escadron primind noile arme spre testarea în luptă. Carabinele au intrat în dotarea regimentelor de husari, ca arme defensive. Carabina M-1857 a fost, inițial, produsă la fabrica Dreyse din Sömmerda (Prusia).

După 1866, carabinele au început să fie fabricate la fabrica Adolph Krause din Hertzberg (Saxonia). După victoria prusacă din războiul austro-prusac din 1866, multe state din sudul Germaniei au devenit loiale Prusiei, iar prusacii și-au împărtășit tehnologia militară și armele cu noii lor aliați.

Carabinele M-1857 au fost folosite de cavaleria saxonă și bavareză și, odată cu izbucnirea războiului franco-prusac, în 1870, s-au generalizat în toate regimentele din statele germane. Carabina M-1857 a rămas în producție până în anul 1873, dar la acel moment carabinele învechite erau deja prea uzate spre a fi utilizate de către trupe secundare, cum ar fi brancardierii și trupele de aprovizionare.

Carabina M-1857 rămâne în istoria armelor de foc un reper tehnic.

Muzeul Național de Istorie a României păstrează în patrimoniul său o colecție importantă de arme de foc, din această colecție făcând parte și acest model de carabină, Dreyse M.1857, fabricată la Gewehrfabrik Herzberg am Harz în anul 1871.

Starea de conservare

În momentul intrării în laboratorul de restaurare, arma prezenta următoarele degradări:

Patul din lemn prezenta zone cu deformări și pierderi de material, datorate șocurilor mecanice și depunerile aderente. Suprafața metalică prezintă un strat discontinuu și neuniform de produși de coroziune specifici fierului.

Mecanismul de tragere este nefuncțional, dar complet. Pieseile din alamă prezintă produși de coroziune specifici cuprului.

Fig. 4. Trăgaciul și garda înainte de restaurare

Fig. 5. Închizătorul și camera de ardere înainte de restaurare

Fig. 6. Țeava carabinei după dezasamblare

Țeava și mecanismul de tragere prezintă la interior vaselină ancrasată, făcând imposibilă funcționarea acestuia.

Produșii de coroziune specifici fierului sunt dezvoltati în zona de contact cu patul din lemn, suprafață ascunsă, accesibilă inspecției vizuale numai în momentul demontării.

Fig. 7. Detaliu, produși de coroziune

Fig. 8. Detaliu, produși de coroziune și vâșelină ancrasată

Operațiuni de restaurare

Arma și mecanismul de tragere au fost dezasamblate în părțile componente. Acestea, inclusiv patul din lemn, au fost degresate în tolue și acetonă.

Piese din fier și alamă au fost imersate în soluție de EDTA concentrație 3% (Acidul etilendiaminotetraacetic), în băi succesive de 10-15 minute, urmate de perieri ușoare. Părțile componente din fier au fost curățate mecanic cu lână de oțel și conservate cu ulei pentru mecanisme fine.

Fig. 9. Detaliu, curățare pat din lemn

Patul din lemn a fost curățat mecanic cu lână de oțel și degresat cu alcool etilic. Pentru protecție, patul din lemn a fost lustruit cu emulsie de ceară naturală fără hidrocarburi.

După conservarea finală, toate piesele au fost asamblate și gura de foc a fost obturată cu un dop din lemn de plută, pentru o mai bună conservare în interiorul acesteia.

Pentru depozitarea armei se recomandă, o verificare periodică și menținerea unui microclimat optim.

Fig. 10. Carabina Dreyse M-1857 înainte de restaurare

Fig. 11. Carabina Dreyse M-1857 după restaurare

Bibliografie:

Hayward J.F.; *The art of the gunmaker*, editura Barrie and Rockliff, London, 1963.
Stambolov T., *Coroziunea și conservarea antichităților si obiectelor de artă metalice*, București, 1984.
Mourey W., *Conservarea antichităților metalice*, Ed. Tehnică, București, 1998.
Analele Banatului, S.N., arheologie si istorie XXIII, Muzeul Banatului Timișoara, 2015.

Arme Balcanice din secolele XVIII-XIX de pe teritoriul actual al României, Cluj-Napoca, 2018.

Arme de foc portative din secolele XV- XVIII în muzeele din Transilvania, Sibiu, 2013.

BibliografieWeb:

http://www.icollector.com/DREYSE-NEEDLEFIRE-MODEL-1857-CARBINE_i17332808

<https://www.cowanauctions.com/lot/dreyse-m-57-franco-prussian-neddle-fire-carbine-unit-marked-to-the-1st-dragoon-regiment-161747>

<https://www.collegehillarsenal.com/shop/product.php?productid=1658>

**RESTAURAREA-CONSERVAREA PUȘTII TANČICE -
ARNAUTKE DIN COLECȚIA MUZEULUI NAȚIONAL DE
ISTORIE A ROMÂNIE**

**THE RESTORATION AND CONSERVATION OF A TANČICE-
ARNAUTKE RIFLE FROM THE COLLECTION OF THE
NATIONAL HISTORY MUSEUM OF ROMANIA**

Ioan Paul Popa*

Abstract

The aim of this article is to give a detailed description of the restoration process of a Tančice-arnautke firearm, presenting the methods that were used and the treatments which were applied. In the first part of the article there are details about the provenance of the weapon, its shape, the classification of the materials used in its making and the specifications of its mechanism. The second part comprises the description of the artifact before entering the restoration process and the description of all the steps taken until the completion of the restoration.

Keywords: restoration, Tančice-Arnautke, flint, conservation, wheel-lock, firelock.

„Tančice/arnautke”, piesă ce constituie subiectul prezentului articol, este o armă de foc probabil tipic albaneză, ce datează aproximativ din prima jumătate a secolului al XIX-lea și face parte din colecția Muzeului Național de Istorie a României. Țara de origine a armei este probabil Albania, cunoscută ca fiind unul dintre cele mai importante centre de producție de armament vest-balcanice.

Înainte de a începe procesul de restaurare, a fost efectuată o analiză generală, pentru a determina specificațiile piesei și pentru a identifica materialele utilizate în fabricarea acesteia. Astfel, s-a putut observa faptul că arma are o lungime de 1425 mm, calibrul 15,5 mm, țeava este din oțel, lisă pe interior, ușor evazată spre gură, patul este ușor curbat și evazat, cu o terminație asemeni unei cozi de pește. Piesa este compusă din țeavă, mecanism, 13 plăci metalice, decorate prin gravare cu ornamente orientale, 4 inele din alamă, ornamentate, ce conectează țeava de corp, o apărătoare a trăgaciului, realizat din același material ca și inelele, dar printr-o altă procedură (turnare).

* Restaurator metal în cadrul Secției Restaurare din cadrul MNIR, e-mail:
paulpopajeweler@gmail.com

Fig. 1 - Tançice – Arnautke dintr-o colecție privată

Fig. 2 - Tançice – Arnautke dintr-o colecție privată

Patul și ulucul sunt confecționate din lemn și acoperite, în proporție de aproximativ 95 %, cu plăci metalice, gravate și poansonate cu motive geometrice, vegetale stilizate și spirale. Mecanismul caracteristic acestui tip de armă este piedica cu roțiță de tip *wheel – lock* (mecanism de dare a focului cu cremene și roțiță), ce îi este atribuit lui Leonardo da Vinci și perfecționat ulterior de ceasornicarul de origine germană Jean Kiefus. Acesta din urmă a intervenit asupra mecanismului inițial prin montarea unei plăci de cremene, lucru ce a facilitat folosirea armei, permițându-i utilizatorului să o păstreze în toc până în momentul folosirii, fără a exista riscul declanșării.

Fig. 3 – Membru al unui trib albanez de la începutul secolului al XX-lea

Principiul de funcționare al armei este următorul: prin tragerea de cocoș se tensionează arcul pentru a pregăti arma de tragere; când trăgaciul este apăsat, arcul eliberează tija cu cremenea și, la impact cu placa de oțel, se creează scânteia ce aprinde praful de pușcă pregătit pe țeavă.

La momentul intrării în procesul de restaurare, arma prezenta deformări mecanice atât pe partea inferioară a țeavii, cât și pe părțile metalice ce se găsesc la baza ei. În imaginile de mai jos se poate observa faptul că piesa prezenta urme de coroziune atât la nivelul alamei, cât și al metalului ornamentat.

Fig. 4 –Înainte de restaurare

Fig. 5 –Înainte de restaurare

În urma unei analize mai amănunțite, a reieșit faptul că de-a lungul timpului arma a suferit transformări și adăugiri de material, după cum urmează: partea cea mai apropiată de capătul țeavii a fost îmbrăcată cu o foaie de alamă cu o grosime de aproximativ 1mm, iar unul dintre cele patru inele ce conectează țeava de corpul piesei a fost înlocuit, necunoscându-se motivul.

Fig. 6 – Detaliu adăugare de material, înainte de restaurare

Partea superioară a patului prezintă degradări mecanice fiind poansonat numărul vechi de inventar, urmele fiind vizibile atât în metalul ornamentat, cât și pe suportul de lemn.

Fig. 7 - Detaliu pat armă cu nr. de inventar ștanțat pe plăcuța ornamentală și pe partea din lemn

Țeava prezintă numeroase urme de degradare fizico-chimică, atât în interior, cât și la exterior, iar mecanismul are urme de uzură. Ultimul inel prezintă intervenții realizate prin cositorire, același lucru fiind observat și la inelul cel mai apropiat de gura țevei, acesta din urmă având o reparație ulterioară tot cu același material. Urme de deformare fizică mai sunt întâlnite și pe ornamentul din partea inferioară a țevei, probabil rezultată în urma unei lovituri accidentale. Procesul preliminar de restaurare a piesei a început prin demontarea gardei trăgaciului, constatându-se că filetul ce intra în miezul de lemn este secționat.

Fig. 8 – Detaliu gardă filet rupt

Țeava prezintă urme majore de degratare în interior, observându-se urmele produșilor lăsați în interior.

Fig. 9 – Detaliu produși de coroziune, vâșelină ancrasată

A doua etapă a fost extragerea mecanismului, moment în care s-a observat ancrasarea lui în vâșelină uscată, urmând să fie curățat prin băi repetate de toluen. A treia etapă a fost demontarea plăcuțelor de oțel prin extragerea țințelor de fixare, constatându-se pe parcurs că piesa a mai trecut și prin alte procese de restaurare.

Plăcuțele prezentau, pe partea unde au intrat în contact direct cu lemnul, urme uniforme de produși de coroziune. Fiecare țință este gravată odată cu plăcuța pentru un aspect uniform, iar pentru a păstra ordinea s-a realizat din stratocell (material moale) un contur aproximativ al părților de lucru în care să se monteze provizoriu țințele, în ordinea în care au fost extrase. După finalizarea demontării precise a plăcilor metalice a început procesul propriu-zis de restaurare. Curățarea preliminară a pieselor a fost realizată prin microsablare, intervenindu-se doar pe partea care a fost în contact cu lemnul. Pentru acest procedeu au fost efectuate probe cu două tipuri de agenți abrazivi: oxid de aluminiu și particule de sticlă. Efectele obținute pot fi observate în fig. 12; în partea dreaptă sablarea a fost realizată cu sticlă, iar în partea stângă cu oxid de aluminiu. Procesul a fost repetat folosind a doua variantă și în cazul celorlalte ornamente metalice.

Fig. 10 – Detaliu cu demontarea plăcuței ștanțate cu nr. vechi de inventar

Fig. 11 – Detaliu cu demontarea și păstrarea ordinii țințelor extrase

După curățarea suprafeței prin sablare, în cel mai scurt timp suprafața a fost peliculizată cu paraloid B72 în toluene proporție de 10%. A fost evitată folosirea aceluiași procedeu (sablare) pe fața exterioară, nedorindu-se o intervenție asupra luciului pe care îl are metalul. Am abordat suprafața, imediat după degresarea cu acetonă, cu o perie circulară subțire fină, cu fire din oțel și miez din metal montată pe polizorul cu două axe.

După înmuierea vaselinei vechi de pe mecanism, s-a început demontarea lui, pentru a putea fi curățată fiecare piesă în parte. Mecanismul a fost desfăcut cu ajutorul unui degripant pe bază de petrol, urmând ca fiecare piesă componentă să fie curățată, unsă cu ulei fin și montată la loc. Părțile de alamă au fost curățate în soluție de Acid etilendiaminotetraacetic (EDTA) cu concentrație de 3% și lustruite

cu ajutorul lănei de oțel. Teava a fost degresată cu acetonă, urmând a fi scoase punctele de coroziune cu ajutorul lănei de oțel și al periei rotative din sârmă moale. După curățarea tuturor elementelor, a urmat procesul de rectificare a deformărilor mecanice cu ajutorul unui poanson cu profil lucios plat și semirotund, în funcție de curbura, pe pat de piele, pentru a nu lăsa urme pe suprafață.

Fig. 12 a-b - Detaliu cu îndreptarea deformării

După finalizarea procesului de curățare a metalului, s-a efectuat o degresare a pieselor de lemn pentru a îndepărta urmele de vaselină veche, mai apoi aplicându-se o emulsie de ceară naturală, ce conferă o protecție cât mai îndelungată. După curățarea tuturor componentelor, s-a realizat o peliculizare cu soluție de paraloid 10% urmată de asamblarea armei. După ce arma a fost asamblată, s-a efectuat un ultim proces de peliculizare artificială, pentru a acoperi și țințele cu care sunt fixate plăcile ornamentale.

Fig. 13 – Detaliu cu degresarea lemnului

Fig. 14 și 15 – Imagini de ansamblu după restaurare

Întregul proces de restaurare a durat aproximativ două săptămâni, rezultatul fiind stoparea coroziunii atât a fierului, cât și a alamei. Finalizarea procesului de restaurare-conversare cu polaroid B72 nu exclude inspectarea

periodică a piesei, din contră. Mecanismul și interiorul țevii se va reune o dată la 6 luni. În urma procesului de restaurare-conservare a rezultat o piesă stabilă ce poate fi expusă.

Bibliografie

Hayward J.F.; The art of the gunmaker, editura Barrie and Rockliff, London, 1963
Stambolov T., Coroziunea și conservarea antichităților și obiectelor de artă metalice, București, 1984
Mourey W., Conservarea antichităților metalice, Ed. Tehnică, București, 1998.

Analele Banatului, S.N., arheologie și istorie XXIII, Muzeul Banatului Timișoara, 2015.

Arme Balcanice din secolele XVIII-XIX de pe teritoriul actual al României, Cluj-Napoca, 2018.

Arme de foc portative din secolele XV-XVIII în muzeele din transilvania, Sibiu, 2013.

Bibliografie Web

<https://www.evaluari-arta.ro/arme-de-foc/>

<http://www.vikingsword.com/vb/showthread.php?p=186109>

**CIRCULAȚIA ȘTIRILOR ÎN SECOLELE XVI-XVII. NOTĂ PE
MARGINEA UNOR DOCUMENTE DE EXPOZIȚIE****THE CIRCULATION OF NEWS DURING THE 16TH AND 17TH
CENTURIES. NOTE ON SOME EXHIBITION DOCUMENTS**

Mihai Ștefan Florea*

Abstract

The exhibition entitled *Imago Romaniae. Terra Christiana*, which was on display at the National History Museum of Romania between 8 August and 8 October 2018, included among others a series of printings called “avvisi”. Under this name is known a type of publication with informative purpose which appeared at the end of the 15th century and whose role was similar to that of present-day newspapers. “Avvisi”, which were at first handwritten and later also printed, became very popular in the 16th century. Generally, they comprised information about political and military events and were distributed through a well-organized, rational and even quite regular network (usually once a week, at a pace depending on the postal services). The main subject of the “avvisi” presented in this article is the fight of Christians against Muslim pagans, namely the Ottoman Turks.

Keywords: *Imago Romaniae. Terra Christiana*, avvisi, manuscripts, printings, news.

În primăvara anului 2018, la sediul Muzeului Național de Istorie a României, se făceau ultimele pregătiri în vederea strângerii obiectelor propuse pentru a face parte dintr-un proiect expozițional amplu, intitulat „*Imago Romaniae. Terra Christiana*”. Cu patru instituții organizatoare[†] și cu mai bine de opt parteneri[‡], expoziția a etalat peste 80 de documente cartografice, un număr însemnat de obiecte de artă ecleziastică creștină, tipărituri și obiecte ilustrând viața

* Muzeograf în cadrul Compartimentului Informatică, doctor în istorie, e-mail: mihai.info@gmail.com

[†] Muzeul Național de Istorie a României, Secretariatul de Stat pentru Culte al Ministerului Culturii și Identității Naționale, Arhiepiscopia Romano-Catolică București, Muzeul Național al Hărților și Cărții Vechi și Fundația Europeană Titulescu

[‡] Biblioteca Județeană Mureș, Colecția Bibliotecii Teleki-Bolyai, Târgu Mureș, Consistoriul Superior al Bisericii Evanghelice C.A. din România, Sibiu, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, Muzeul Județean Mureș, Târgu Mureș, Societatea Junilor Brașovecheni – Muzeul Casa Junilor, Brașov, Colecția privată a domnului Dragoș Stăncescu, București, Anticariat Unu București

cotidiană a comunităților românești din Șcheii Brașovului și a putut fi vizitată în perioada 8 august - 8 octombrie 2018.

Astfel, printre tipăriturile expuse s-au numărat o serie de cinci *avvisi* – tipărituri cu rol de informare publică, apărute pe la sfârșitul secolului al XV-lea și care au luat amploare în secolele XVI-XVII, provenind din colecția personală a domnului Dragoș Stăncescu. La prima vedere, *avvisi* păreau a fi niște tipărituri din epoca începuturilor tiparului, comparabile ca vechime și raritate cu lucrări precum *Liber Chronicarum**, celebra cronică de la Nuremberg (1493) sau *Ortelius Redivivus et Continuatus* (1665), alături de care au fost expuse în vitrină. Diferența era vizibilă însă, chiar și pentru un vizitator neavizat, și anume dimensiunile mici (aproximativ 20 cm înălțime pe 15 cm lățime) în comparație cu celelalte exponate.

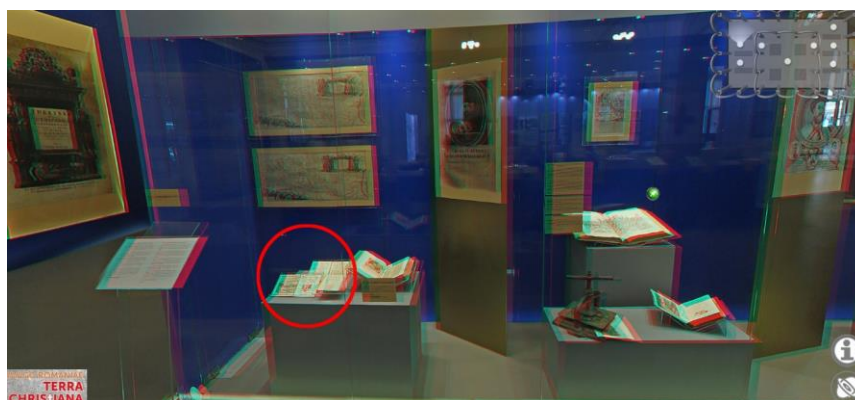

Fig. 1. Vitrina cu expunerea *avvisi*, imagine din turul virtual al expoziției:

www.zona3d.ro

Pentru a fi mai ușor publicului să înțeleagă legătura între micile exponate și contextul în care erau așezate, etichetele au fost transliterate (4 dintre ele sunt scrise în limba germană, cu caractere gotice, iar unul în latină) și traduse în română, după cum urmează:

1. „Raport și scurtă descriere a stării de spirit eroică, dar și a inimoaselor și de laudă fapte ale principelui de stirpe nobilă Sigismund Bathory, principe în Transilvania, în Valahia și Moldova, împotriva turcilor, fapte dovedite cu bărbăție. Prin Samuel Dilbaum, cetățean în Ausburg.” München, 1596†; 55 de pagini, din care 54 cu text tipărit, o gravură.

* Document din categoria *Incunabulum*

† *Bericht und Kurtze Erzählung dess Heroischen gemüts, auch herzlichen und löblichen Thaten welche der Hochgeborne Fürst und Herr, Herr Sigismundus Batori, Fürst in*

Fig. 2

2. „Descriere a puterii împăratului turc care s-a apropiat ca rezultat al păcatelor noastre, și i-a chinuit pe bieții creștini din așezările de graniță și este gândită ca atragerea atenției creștinilor ca în episodul cu Moise Secuiul”. Praga (?), nedatată*; 8 pagini cu text tipărit, o gravură.

Fig. 3

3. „Despre bătălia lui Sigismund Bathory cu Mihai Vayda din Valahia și George Basta care a avut loc în 1601, a treia zi a lunii august, la granița transilvană

Siebenbürgen, Herr baider Wallachen, und Moldaw, etc. Wider den Türcken / mannlich bewisen hat., München 1596.

* *Beschreibung Von des Türckischen Kaisers Macht und sterck... Item Von erlangter Victoria in Siebenbürgen wieder Moyses Tschakel..., Praga (?), nedatată.*

și cea maghiară. Acolo a fost tăiat Bathory cu mare umilință și pierderi și a fost lovit la cap.” Praga, nedată* ; 7 pagini, din care 6 cu text tipărit, 2 gravuri.

Fig. 4

4. „Raport fundamentat și adevărat cum a fost cu asediul greu al frumoasei cetăți Oradea, de la început până la sfârșit.” Loc apariție necunoscut, 1599†; 6 pagini, din care 5 cu text, o gravură.

Fig. 5

5. (Fig. 6) „Cronica lui Walter Baltasar”: „Scurta și adevărata descriere a faptelor lui Ion Michaiu domnul Țării Românești și prea-strălucitul, prea-măritul și prea-viteazul căpitan de oaste în contra inamicilor patriei sale și ai creștinătății.

* Von der Schlacht Sigismundi Bathori mit dem Michael Wayda auss der Wallache und George Basta, Praga, nedată.

† Gründlicher und Warhaffter Bericht, Wie es mit der harten Belaegerung der vornemen Vestung Gross Waradein von Anfang biss zu Erledigung zugen... /, loc de publicare necunoscut, 1599.

Culeasă cu credință în curtea din Târgoviște de către Baltasar Walter cel tânăr din Silesia. Gorliciu, 1599, tiparul lui Johann Rhamba”. Gorlitz, 1599*; 40 de pagini, din care 38 cu text (în limba latină), o gravură.

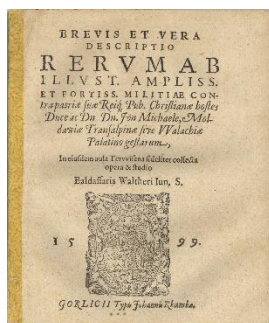

Fig. 6

Tema abordată de textele din *avvisi* le prezentate mai sus este cu predilecție cea a luptei creștinilor împotriva păgânilor musulmani, în cazul de față, turcii otomani. Tocmai acest subiect „fierbinte” a făcut să înflorească mijloacele de informare atât în Italia, cât și în statele germane, extinzându-se treptat și în Europa de Est. Cele mai interesate de astfel de noutăți din zonele de conflict erau, bineînțeles, orașele, unde grupuri de autori de tot felul încercau să satisfacă o curiozitate în creștere și care părea nelimitată. În timp, aceste foi, care conțineau informații despre evenimente militare și politice, încep să fie distribuite într-un fel de rețea organizată, rațională și chiar cu o regularitate anume (de obicei o dată pe săptămână, ritmul fiind determinat de serviciile de poștă).

Deși termenul de *avvisi* (*avviso* la singular) era cunoscut pentru foile manuscrise, a continuat să fie utilizat chiar și după ce manuscrisul fusese înlocuit aproape integral cu foile tipărite. Primele „ziare” tipărite care reproduc modelul discursiv al *avvisi* sunt pur și simplu denumite „*aviso* de la Roma” sau „din Italia” sau „Germania” și apar inițial în spațiul german și Olanda. Cu toate acestea, două denumiri se vor impune în limbajul cotidian și vor deveni definitiv cunoscute în întreaga Europă, cu aproape nicio variație lexicală în diferitele limbi europene:

* *Brevis et vera descriptio / rerum ab illust. / ampliss. / et fortiss. militiae con- / tra patriae suae Reiqu. Pub. / Christianae hostes / Duce ac Dn. Dn. Jön Michaelae Mol- / dawiae Transalpinæ sive Walachiae / Palatino gestarum / In eiusdem aula Terwisana fideliter collecta / opera et studio / Baldassaris Waltheri Iun. S / Gorlicii: typis Johannis Rhambæ, 1599.*

coranto și *gazeta**. În statele germane, *avvisi* tipărite erau cunoscute sub denumirea de *Gedruckte Zeitungen*†. Datorită eforturilor comune ale editorilor, determinate de necesitatea de a consolida o piață a produsului, în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, popularitatea acestora fusese deja atinsă, iar aspectul lor devine aproape standardizat: titlul, fontul și modul de publicare cum ar fi un rezumat al știrilor sau al știrilor principale, o mențiune a sursei de informații; scutul și marca tipografiei‡.

Considerate astăzi geneza jurnalismului modern, *avvisi* sunt studiate nu numai din punct de vedere al conținutului (care în unele cazuri este surprinzător și plin de informații nebănuite), dar și din punct de vedere social, accentuând impactul pe care l-au avut tiparul și presa în răspândirea cunoștințelor și culturalizarea maselor (cel puțin în orașe). Când *avvisi* au început să fie tipărite, prețul acestora era mai scăzut, de la cinci până la zece ori mai mic, devenind accesibile unui număr rezonabil, dar și variat, de cititori. La finele secolului al XVI-lea, când acest tip de informare are deja o vechime de peste un secol, cel puțin în anumite orașe din Italia și Europa Centrală, știrile scrise de mână, *avvisi*, circulă în paralel cu cele ieftine dar tipărite, cele scrise de mână adresându-se unei clientele mai selective (Espejo 2011, 191). Pe de altă parte, se ținea cont și de tipul de conținut care era transmis. În cazul unor evenimente care aveau probabilitate mare de a genera interes larg, se alegea tipărirea, în dauna manuscrisului, astfel, tirajele deveneau mai mari și distribuția se făcea într-un areal mai vast§.

În ceea ce privește *avvisi* prezentate publicului nostru în vara anului 2018, sunt de remarcat câteva aspecte. Primul este legat de raritatea acestor tipuri de documente în general, iar în România, în mod special. Astăzi nu se știe exact câte astfel de documente sunt în colecțiile publice (muzee sau biblioteci), cu atât mai mult în cele private**. La Muzeul Național de Istorie a României știm că se păstrează unul singur, intitulat *Dracole Wayda/Waida*†† (*n. trad Die geschicht Dracole Waida*, cu o notă în limba franceză *Seul exemplaire connue de cette édition*

* Carmen Espejo, *European communication networks in the early modern age: A new framework of interpretation for the birth of journalism*, în „Media History”, vol. 17, 2011, p. 191–192.

† Jan Hillgärtner, *Die Entstehung der periodischen Presse Organisationen und Gestalt der ersten Zeitungen in Deutschland und den Niederlanden (1605 - 1620)*, Erlangen: Buchwiss., Univ. Erlangen-Nürnberg, 2013, p. 16.

‡ Carmen Espejo, *The Invention of the Gazette: Design standardization in Spanish newspapers, 1600–1650*, în „Media History”, vol. 22, p. 4.

§ Mario Infelise, *The War, the News and the Curious: Military Gazettes in Italy*, în „The Politics of Information in Early Modern Europe” seria *Routledge studies in cultural history*, Routledge, Londra, 2001, p. 216.

** Exemplarul indexat la poziția 3 nu a putut fi identificat deocamdată în colecțiile altor instituții, atât din țară cât și din Europa.

†† Dimensiunile exemplarului: copertă: 206 x 151 mm, gravură: 90 x 90 mm, pagină: 200 x 141 mm

*imprimée par Ambrosius Huber à Nürnberg, 1499**). Celălalt aspect se referă la conținutul acestora. Avem o traducere completă a cronicii lui Walter Baltasar, scrisă în limba latină, traducere făcută de pașoptistul Papiu-Ilarian care confirmă întru totul caracterul rarității cât și sprijinul pe care îl aduc astfel de scrieri în a completa fragmente ale istoriei pe care contemporanii vremii au încercat să ne-o transmită diferit: „Scrierea cea însuflețită și veridică a lui Walter, mare serviciu aduse istoriei lui Michaiu, căci, după 20 mai 1595, numele acestuia mai că dispărea cu totul în răsbelele cu Turcii: faptele lui cele mai eroice, însăși gloria bătăliei de la Călugăreni, se atribuie de către scriitorii transilvăni, ungurești și nemțești, afara de francesu Thuanu, d’Ambry, Baudier, se atribuie lui Bathori, al cărui vasal se făcuse eroul nostru.”†

În concluzie, putem spune că informații despre astfel de documente sunt destul de rar întâlnite în literatura românească recentă‡, fără a mai vorbi de identificarea unor noi, inedite. Astfel, prin această notă atragem atenția unor cititori avizați asupra existenței a patru astfel de exemplare (am exclus cronica lui Walter Baltasar, ca fiind în altă categorie de tipăritură) care pot fi obținute pentru studiu aprofundat într-un mod facil, chiar și în variantă electronică. Intervalul de timp în care au fost expuse fiind destul de scurt, am considerat că un text de prezentare a acestora este binevenit.

* Această ediție a servit drept model a celei publicate de Matthias Hupfuff la Strabourg, în anul 1500. (n. bibl. Studii istorice, *Inchinare lui Nicolae Iorga, Cluj, 1931*, ediție aniversară la împlinirea a 60 de ani a autorului)

† Alexandru Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente istorice pentru Romania: atât din vechiu tiparite cât si manuscripte: cea mai mare parte straine*, Tom. I, Tipografia Nationale a lui Stefanu Rassidescu, București, 1862, p. XIII.

‡ Un text scurt care folosește un *aviso* ca sprijin al studiului vezi la Dragoș Ungureanu, *Prima abdicare a lui Sigismund Bathory. Comentarii pe baza unei note informative*, CIMEC - Institutul de Memorie Culturală, 2008, online (<http://www.cimec.ro/Istorie/Sigismund-Bathory/Sigismund-Bathory-romana.htm>).

Recenzii

**TUDOR DINU - OAMENII EPOCII FANARIOTE:
CHIPURI DIN BISERICILE ȚĂRII ROMÂNEȘTI ȘI MOLDOVEI,
BUCUREȘTI, HUMANITAS, COLECȚIA ISTORIE, 2018, 256 P.,
ISBN: 978-973-50-6156-2**

În era în care rețele de socializare valorifică posibilitățile, teoretic nelimitate, puse la dispoziție de spațiul virtual pentru a transforma modalitățile tradiționale de comunicare creând contacte între persoane cunoscute sau nu, indiferent de distanțele care le separă fizic unele de altele, portretul joacă rolul-cheie. De la fotografia de profil la cea care însoțește un elementar *Curriculum Vitae*, trecând prin orice document oficial: carte de identitate, pașaport, permis de conducere și varii legitimații, portretul ne însoțește în majoritatea contactelor pe care le stabilim cu ceilalți, fiind, adesea, primul element care ne identifică. Omniprezența sa în experiențele noastre cotidiene ne-ar putea induce senzația că este marca contemporaneității. Totuși, portretul este o creație mult mai veche.

Cartea care face obiectul prezentei recenzii investighează acest aspect în secolul al XVIII-lea, celebra perioadă fanariotă a istoriei noastre premoderne. Ce a urmărit demersul, ne-o mărturisește chiar autorul: *Voi încerca în paginile acestei cărți să scot la lumină chipurile unor oameni care, trăind în vremuri neașezate și pline de primejdii, au vrut să lase o mărturie zugrăvită a trecerii și a rostului lor. Căci urmele veacului fanariot se află încă aici și așteaptă să se lase descoperite înainte de a dispărea pentru totdeauna* (p. 9). Inițiativa este salutară de vreme ce, până la apariția acestui volum, portretele votive ale prinților fanarioți și ale demnitarilor acestora, de rang mai înalt sau mai modest, nu fuseseră încă inventariate sistematic.

Efortul de documentare a fost, prin urmare, semnificativ. Autorul a întreprins, într-o primă fază, catagrafierea bisericilor de zid de secol XVIII, pe baza surselor bibliografice. A identificat un număr de 238 în *Țara Românească: în afara Bucureștiului – 9 în Mehedinți, 31 în Gorj, 26 în Dolj, 80 în Vâlcea, 12 în Olt, 28 în Argeș, 19 în Dâmbovița, una în Giurgiu, 14 în Prahova, 6 în Ilfov, 10 în Buzău, una în Ialomița și una în Călărași –*, iar în *Moldova doar 6* (p. 12). A urmat o perioadă de frecvente deplasări la fața locului în urma căreia au rezultat cele aproximativ 300 de fotografii, toate ale autorului, ce ilustrează acest volum. Materialul iconografic reunit aici este, în sine, deosebit de prețios fiind pentru prima dată reunit în mod exhaustiv pe criteriul tematic propus: portretele votive de secol XVIII din bisericile de pe teritoriul celor două principate.

Clasificarea acestei foarte bogate arhive iconografice, grupată în 22 de capitole tematice, ilustrează cel puțin tot atâtea perspective din care ar putea fi

investigate, chiar ulterior, de specialiști veniți din alte domenii. Istorici ai artei, ai costumului, ai orfevrăriei, ai armamentului, ai sentimentului religios etc. pot găsi aici un material documentar riguros înregistrat și încadrat istoric, consistent și, lucru rar astăzi, în marea lui majoritate pentru prima dată intrat în circuitul științific.

Perspectiva autorului este complexă. Discursul este articulat pe coordonatele socială și economică, ceea ce îi permite să fie sensibil la ierarhie, la distincțiile de gen și de statut financiar al celor reprezentați, dar și la detalii semnificative, printre care moda, o preocupare deloc neglijabilă a societății de care se ocupă. După un prim capitol prin care cititorul este introdus în temă, *Tablourile votive – oglindă a societății din epoca fanariotă* (p. 9-15), începe galeria portretelor cu celebrele efigii domnești (Capitolul *Domnii fanarioți cu coroana pe cap și crucea în mână*, p. 16-26). Și în acest caz, în care istoriografia anterioară fusese mai atentă¹, Tudor Dinu reușește să adauge alte 29, celor 13 portrete publicate de Iorga (p. 16).

Capitolul dedicat doamnelor (*Semețele și elegantele doamne din Fanar*, p. 27-35) surprinde prin spiritul de observație, autorul identificând și descriind în cele mai mici detalii podoabele sau stofele prețioase. Impresionează portretul Ecaterinei Ruset-Mavrocordat, reprezentată purtând nu mai puțin de 9 inele (p. 32). Tudor Dinu este atent și la dinamica socială a elitei, într-un secol în care straturile superioare ale societății principatelor s-au înnoit rapid prin strategiile de integrare practicate de unele familii fanariote odată ajunse în principate (*Marii dregători – pământeni și romei în căutarea eleganței*, p. 35-53 și *Velitele boieroaice pendulând între eleganța tradițională și cea novatoare*, p. 54-66).

Cititorul poate urmări, trecând de la domni și consoartele lor, la boieri de rang înalt și ajungând la ocupanții pozițiilor provinciale sau locale mai modeste, transmiterea ierarhică a modelului iconografic-vestimentar, rapiditatea cu care cei așezați cu o treaptă mai jos preiau în imaginea lor elemente care marchează statutul înalt al superiorilor și le transmit mai departe, spre periferie (*Boieri și boiernași în ținute demne de marii dregători*, p. 67-86 și *Soțiile boiernașilor ezitând între somptuozitatea și austeritatea vestimentară*, p. 87-98). Impresionante sunt portretele comandanților militari, asimilabili demnitarilor statului, reprezentați chiar în ținute de înalți boieri (p. 105). Aceștia sunt adesea localnici sau naturalizați, fiind principalii interesați să-și obțină mântuirea prin acte pioase de acest fel (*Falnicii oșteni ai unei armate aproape inexistente*, p. 103-118).

Ieșind din sfera funcțiilor publice și trecând în cea a meseriilor, cititorul e condus în lumea prosperă, deși mai puțin rafinată, a încasatorilor de taxe vamale, pentru a-i descoperi pe Matei și pe soția sa Florica, salvați de la uitare tocmai prin ctitoria lor din Târgul Gângulești (*Vameșul Matei își întoarce privirea înspre*

¹ N. Iorga, *Domnii români după portrete și fresce contemporane*, Sibiu, Editura și Tiparul Krafft și Drotleff pentru Arte Grafice, 1930.

Dumnezeu, p. 99-102). Negustorii (*Negustori întreprinzători din țară și de prin Balcani*, p. 119-128) și meșterii (*Zugravii de biserici și alți meșteri luptându-se să iasă din anonimat*, p. 129-134) dețineau un rol-cheie în economia epocii și dispuneau de importante resurse financiare. Portretele păstrate în bisericile zidite de ei sunt cu atât mai interesante, cu cât restituie chipuri și nume unor „profesioniști” pe care istoricul îi gestionează cel mai adesea ca o clasă amorfă. Cazurile unui cioban (*Păscând turmele pentru îndestularea împărăției otomane*, p. 135-138) și al unei întregi comunități de țărani (*Din puținul moșnenilor pentru slava lui Dumnezeu* p. 139-141) sunt, probabil, situații singulare în care ajungem în proximitatea omului de rând, dar, să nu uităm, cu stare și statut (p. 140), al secolului al XVIII-lea.

În ultima parte a lucrării autorul își îndreaptă atenția asupra unui agent social important în epocă, clerul, prin vocație ctitor de lăcașe de cult (*Preacinstiții mitropoliți și episcopi*, p. 142-152; *Gospodarii stareți ai sfintelor mănăstiri*, p. 153-160; *Monahi din elita mănăstirilor*, p. 161-168; *Umilele și cuvioasele monahii*, p. 169-174; *Aristocrația clerului: protopopii și protopopesele*, p. 175-184; *Mulțimea nesfârșită a preoților din Valahia și Moldova*, p. 185-194; *Preacinstitele prezbiterie – modele de eleganță discretă* p. 195-201; *Pe treapta de jos a slujirii bisericești: diaconii cu diaconesele lor*, p. 202-208). Acesta este bine reprezentat, mai ales la nivelul ierarhiei superioare, atât cel de mir cât și monahii, în rândul portretelor de ctitori.

Un interes deosebit suscită materialul grupat în ultimele două capitole (*Coconi și copii după chipul și asemănarea părinților*, p. 209-226 și *Juni și june numai bune de nuntit* p. 227-234). Consider inspirată ideea autorului de a grupa separat portretele de copii și adolescenți, etape bine marcate prin rituri de trecere în societatea tradițională a secolului fanariot. Pe de altă parte, astfel este bine pusă în valoare și percepția copilului, văzut, tratat și reprezentat ca un mic adult, după cum ne arată imaginile, sau miza socială imensă a căsătoriei, atât pentru miri cât și pentru familiile lor, vizibilă în grija cu care sunt redați tinerii nubili în aceste portrete care erau pentru eternitate, desigur, dar nici unui contemporan nu-i scăpa faptul că în primul rând erau văzute de cunoscuți.

Volumul se încheie cu un repertoriu de edificii (p. 241-244), deosebit de util cercetătorului, deoarece îi permite identificarea rapidă a monumentelor, fiind simultan un excelent punct de pornire pentru orice cercetare interesată de arta și arhitectura bisericească a secolului al XVIII-lea. Pe de altă parte glosarul (p. 249-252) permite publicului larg accesul rapid la noțiuni și realități ieșite din uz. Cele trei hărți care însoțesc volumul ilustrează, printre altele, densitatea pe zone a acestor ctitorii.

Încheiem prezentarea întorcându-ne privirea spre autor. Tudor Dinu nu este la prima lucrare dedicată fanarioților. *Bucureștiul fanariot* (București, Ed. Humanitas, I: 2015, II: 2017), ajuns la al doilea volum, reprezintă un ambițios

proiect de reconstituire a vieții cotidiene din capitala valaha a secolului al XVIII-lea, iar *Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat. Rivalități politice și literare la începutul secolului XVIII* (București, Ed. Humanitas, 2011), revizitează, sub aspectul confruntării intelectuale, concurența dintre „pământenii” și „grecii” pentru primatul politic în Principatele Române. La aceste volume se adaugă o bogată listă de articole și comunicări științifice, prezentate în mediul academic românesc, dar și din afară.

Andreea Ștefan

Recenzii

**RAUL DONA, *JURNALUL UNUI MEDIC MILITAR 1917 – 1918, CU ACUARELE ȘI DESENE DE NICULINA DELAVRANCEA-DONA.*
EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE IULIA VLADIMIROV ȘI VIORICA MILICESCU, EDITURA HUMANITAS, BUCUREȘTI, 2018, 312 P.,
ISBN: 973-50-6052-7**

Raul Dona (1873 – 1924) a fost fiul generalului Nicolae Dona și al Emiliei Wirt-Pester. De la sfârșitul secolului al XIX-lea și-a început cariera de medic. În 1916, la vârsta de 43 de ani, s-a căsătorit cu Niculina, una dintre fiicele scriitorului și omului politic Barbu Ștefănescu-Delvrancea. Odată cu intrarea României în Primul Război Mondial, doctorul Dona avea să fie concentrat, ca medic militar. Familia Dona (care între timp „crescuse”, odată cu nașterea fiicei, Niculina), așa cum au făcut sute de mii de alți români, s-a retras în Moldova, în toamna anului 1916. Jurnalul începe cu ziua de 29 ianuarie 1917, dată la care doctorul Dona se afla, împreună cu soția și fiica, la Vaslui.

Că Primul Război Mondial a însemnat pentru toți cei implicați, pentru România în mod special, o imensă tragedie, se știe. Memoriile doctorului Dona sunt încă o mărturie în plus în acest sens. Este de înțeles că autorul raportează, de foarte multe ori, greutățile și ororile războiului punându-se pe sine (și familia sa) în postura celor care au avut foarte mult (ne ferim să spunem cel mai mult!) de suferit. S-ar putea considera chiar că se victimizează excesiv! Lucru, iarăși, de înțeles, dacă avem în vedere că doctorul Dona era o persoană care, privind mediul din care provenea, nu prea cunoscuse greutățile vieții.

Doctorul Dona acordă pagini întregi (probabil cele mai multe din volum) celor mai dragi ființe din viața sa: soția și fiica. Este de netăgăduit dragostea sinceră și necondiționată a acestuia. De aici, grija lui permanentă (poate părea chiar obsesivă) pentru siguranța și sănătatea lor, lucruri greu de asigurat în condițiile vitrege ale războiului. Asistăm la o expunere, uneori exagerată, a sentimentelor de dragoste paternă și... conjugală. Volumul abundă de cuvinte de alint la adresa micuței Niculina (sau Nuni/Ienina): *Ienin dulce și drag, Ienin iubit, pisoiaș cald* etc. etc, dar și a soției: *mama ideală și soția blagoslovită* ș.a.m.d. Raul Dona trece în revistă toate evenimentele, mai mult sau mai puțin remarcabile, din viața copilului său – de la plimbările pe afară, la modul în care era alăptată, cum era schimbată, ce și cum mânca, dacă râdea, plângea, era bolnavă, ce gângurea, ce reacții avea (când se uita în oglindă etc.), când a început să meargă de-a bușilea, când a rostit primele cuvinte... În subsidiar, ne relevă ce se întâmplă cu soția sa, a cărei existență era, în mod evident, indisolubil legată de cea a copilului său.

Doctorul Dona notează, cu lux de amănunte, situația teribilă din spitalele de la Vaslui și Iași (unde avea să fie transferat): aglomerate, friguroase, fără

personal, fără lemne, fără săpun, fără hrană. Adevărate „cuiburi de păduchenie și infecție”, unde nu sunt seringi, nu sunt termometre, nu sunt bandaje septice, unde „holericii sunt ținuti în același pat cu tificii”. Consemnează morțile celor din jurul său – prieteni, rude, cunoștințe sau simplii pacienți, căzuți victime în lupta cu „tifosul complicat cu gangrenele picioarelor”, „comă tifică cu fenomene meningeale”, „tifos hipertoxic” etc. „Azi a murit un biet soldat cu un flegmon de pneumonie câpătat din cauza frigului. Era pansat în pelea goală (flegmonul toracic n.n.), în odaia rece, spălat cu soluții înghețate etc”.

Doctorul Dona găsește și explicații pentru situația dezastruoasă a spitalelor, dar și pentru greutățile pe care trebuie să le îndure în fiecare zi. Toți în jur sunt hoți, speculanți, răi, indiferenți și idiști. Funcționarii sunt niște incompetenți, „ghiftuiți” care „își bat joc de ceilalți”, „viermi cocoloșiți prin gheliruri și cașcavaluri groase”; primarul local e un bandit, un „tâlhăroi” care fură vitele rechiziționate. „Nu există administrație, nu există control, nu e bun-simț”. Speculanții sunt aliați cu cei din administrație. Cine e mai pișicher, mai arivist, mai mizerabil, „ajunge mai onorat și mai departe în cel mai scurt timp”. „Cei mari, puterile ale mari, crapă, se ghiftuie de mâncăruri bune pe la popote și de gheșefturi (de, ca omul!) și se cotlonesc prin curți marțiale, prin stat majoare, prin comisii și para-comisii”. „Cu porci Constantinesci, Taki Ionești, Brătieni, Costinești etc. etc. care nu respectă nimic și nu-și vade decât de interesul lor nu se poate face RRRomânia M, ci pe cea mai mică posibil”. Primarul din Vaslui este „complimentat” pentru că își face case, și-a tras apă curentă numai pentru el și nu face nimic pentru curățenia orașului. La fel și prefectul ,care „habar n-ar nici de județ, nici de drumuri, nici de oraș, nici de spitale”.

Lamentațiile doctorului Dona desigur că sunt grevate pe realitățile crunte ale războiului, realități pe care alții le-au resimțit însă mult mai acut decât el: foamete, frig, boală, speculă, dezinteres pentru cei aflați în suferință, satisfacerea propriilor nevoi și interese înainte de orice... Micimea umană, intrigile mărunte, limbajul plin de insulte sunt elemente cotidiene pe care războiul le duce la cote greu de imaginat. Spre exemplu, pentru doctorul Dona, a nu avea servitori de calitate sau a plăti un preț foarte mare pe produse de strictă necesitate în vreme de război (deși avea banii necesari) reprezintă o adevărată dramă. Este deranjat de „mojiciile proprietarilor unde stăm”; soția sa „se chinuiește cu câte o tâmpită de slujnică care nu știe nimic”; sau „servitoarele sunt două idioate de fete (16 ani), cu patent extragarantat de nonimitație, specimene unice de tâmpenie, rea-voință și obrăznicie idioată”; „servitoarele, 2 brute formidabile, una de 18 și una de 16 ani, țărănoaice urâte și schioambe”. Când găsește o servitoare mai bună, îi află și acesteia un cusur: „cântă foarte agasant pe nas, și cu voce tare și anostă”.

În vreme de război asigurarea celor necesare traiului devine o chestiune problematică. Pentru cineva ca doctorul Dona, care avea și funcție și relații, am putea crede că lucrurile au fost ceva mai simple. Citind cele scrise de Raul Dona, avem o cu totul altă imagine, deși am putea considera (fără teama de a greși) că

avem de-a face și cu destule exagerări. După ce că produsele de bază se găsesc cu foarte mare greutate, au și o calitate îndoielnică: gazul nu arde („plus că trebuie luat cu bon, să umblii după el, să-l aduci în spinare”), pâinea este „mizerabilă și infamă, scârbă infectă”, cartofii sunt degerați, vinul este de fapt o „poșircă”. Pentru carne trebuie „să te înghesui câte 3-4 ceasuri și să ieși zgâriat, plin de păduchi, murdărit și tot fără carne”. Evident toate sunt foarte scumpe. Permanent ne sunt aduse la cunoștință prețurile (de multe ori comparate cu cele „dinainte”): „o cutie de cacao cu 28 de lei care costa 4 lei înainte”; „o jumătate de litră de măslina care costau 80 de bani, costă 9 lei”; cafeaua – 80 de lei kg; peștele afumat – 30 de lei, 400 grame; 4 găini „ieftine” cu 48 de lei („mi le-a adus un om al meu de la spital, trimis expres prin sate”); „o lumânare se vinde pe stradă cu 4 lei bucata și încă lumânare proastă și subțire, din cele mai ordinare”. Omul este un cărcotaș prin definiție. Este convins că există butoaie cu vin și căruțe cu lemne, că bonurile sunt formalități făcute „să exaspereze și plictisească și mai mult pe nenorociții de noi”; chiar și atunci când are prea multă carne (oare câți or fi fost în situația asta!), se plânge că se strică mâncarea și o bâzâie „muștele scârboase”.

Doctorul Dona are o obsesie a speculei. Mai exact a existenței acesteia și o exemplifică de numeroase ori. Nici măcar în momentele tragice ale morții socrului său, marele scriitor Delavrancea, nu se poate abține să nu-i tragă la răspundere pe „cioclii răpănoși” care i-au pus familia să plătească atât de mult pentru o înmormântare și pe „dricarii hoți și meschini”, care au făcut un catafalc de aspect nemulțumitor.

De foarte multe ori găsim raportarea, în sens negativ, la ceilalți. Aceștia sunt „ghiftuiții”, inclusiv fratele său – „el are popotă, nu se interesează de ale casei, de ale mesei, de masa slugilor, pe când eu trebuie să stau cu ceasurile în piață la înghesuială ca să iau, sau nu, un rasol”; „falsitatea lui este o haină pe care o îmbracă *mutatis mutandis*”. În timp ce unii medici muncesc și își sacrifică viața și nu sunt înaintați în grad, acest lucru se întâmplă cu „protejații”, „politrucii”, „pezevenghii” și „lichelele”. „Mameluci incapabili și grotești”, „nesățioși de hoție”, „nepăsători de răul care-l fac țarei și nouă” sunt aceștia, care au parte de toate bunătățile, spre deosebire de el și familia sa, care trebuie să lupte cu toate greutățile vieții.

Însă doctorul Dona se folosește și el de avantajele meseriei și de relații (de la un pacient primește zarzavaturi, de la altul „o găină, 45 de ouă proaspete și o jumătate de miel”, de la altul o pâine „excelentă”, de la altul un cozonac, altul aduce niște vin, de la un măcelar client primește carne; de la o rudă un coșuleț cu struguri, două pungi de nuci și o cutie de icre moi, de la o cunoștință o varză, o bucată de slănină și o jumătate de iepure; mutarea de la Vaslui la Iași s-a făcut în urma intervenției socrului său, care era ministru al Industriei și Comerțului).

Când este trimis cu o ambulanță pe linia frontului (pentru că a pălmuit un alt medic), consideră că este un „urgisit” al sorții. Desigur, ne spune doctorul

Dona, a fost îndreptățit să-l bată. Face o adevărată tiradă a nevinovăției și justiției acțiunii sale, aducând și argumente de genul „alții fac asta mereu și scapă” ... și desigur, ticăloșii, nenorociții, embuscați, idioții... A stat vreo opt zile undeva în apropierea frontului (prin județul Vrancea) și a „scăpat” (evident, în urma unor intervenții – chiar el a „vorbit” cu dr. Cantacuzino, șeful Serviciului Medical), considerând că „nu o să pot niciodată să mă răzbun îndestul pe mizerabilii care m-au nedreptățit și făcut să sufăr atâta”.

Atunci când intervin mutările la un alt spital, sunt percepute, fără excepție, ca niște evenimente tragice. Mai ales că se consideră un excelent organizator, care a făcut ordine pe unde a fost, și trebuie să o ia de la capăt în alt loc. „Azi dimineată mi-a venit o plească cât o flească. Am fost mutat la Socola, la 7 km de Iași, la un spital de chirurgie, ca șef la un serviciu cu 600 de paturi, într-o harababură românească (...) Ce mă așteaptă, Doamne, Doamne! Nu am nici cu ce mă duce acolo, căci spitalul n-are trăsură”.

Sunt destul de multe referințe și la aspecte politice și militare ale vremii. Realitatea este amestecată cu informații cu parfum de bârfă (sau de zvon, în cel mai bun caz). Doctorul Dona ne pune la curent care, ce și cum a furat, cum își bat politicienii joc de popor, ce amante și-au luat, ce învârteli, ce „porcării” au mai făcut. Că unul a furat căruțe întregi cu lemne, altul a făcut să „dispară” sute de kilograme de alimente, altul mănâncă numai pâine albă, altul a trimis nevastei zeci de cutii de pesmeți, unii mănâncă numai eclere la desert, primarul a transformat vagoane întregi de zahăr în bomboane și caramele pe care le vinde la prețuri de speculă; „Averescu e cam deocheat din trecut, pe când vindea cu 5 lei pușca românească prin jidani samsari”, „Riga (regele Ferdinand) se ține numai de curve și coniacuri (...), face semne de la fereastră la cocote”, Take Ionescu a primit 800.000 de lei pentru a convinge presa să scrie de bine despre Rusia, Goga este „cântăreț de comandă pe orice strună, pribeag (după colaci) din Ardeal”.

Doctorul Dona notează și aspecte legate de trădarea lui Crăiniceanu, degradarea generalului Socec, procesul generalului Cocorăscu (puse în balanță – uite ăla ce grozăvie a făcut și a scăpat, ăsta a făcut ceva mai puțin grav, având și circumstanțe atenuante, și l-au degradat/trimis la pușcărie).

Referințele la situația de pe front sunt destul de generale și sunt făcute mai ales din perspectiva gândului la ceea ce se va întâmpla cu el și cu familia sa. În iulie 1917, când românii începeau luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz, doctorul Dona se gândește că va rămâne la Iași atunci când vor veni nemții (pentru că o victorie a acestora era inevitabilă) și chiar consideră că ar fi bună niște rigoare germană. Despre unirea Basarabiei sunt doar vreo câteva rânduri. Sunt mai multe pagini care au ca „fundal” negocierile pe pace cu Puterile Centrale, încheierea tratatului, în primăvara anului 1918, fiind prilejul pentru a analiza cum va arăta viața după revenirea la București.

Zeflemeaua și batjocura sunt arme foarte des folosite de doctorul Dona, de care nici măcar familia regală nu scapă. Regina Maria vizitează spitalele ca să-și câștige popularitate. „Grea e și slujba de regină. Câte guri împruțite nu i-au sărutat mâna”. Iar despre regele Ferdinand, pe fondul negocierilor cu germanii, de la începutul anului 1918: „mare șarlatanie mi se pare că se mai ascunde și sub aspectul maaaaaaarelui și buuuuuuuului român”. Aceste cuvinte despre aceeași regină care, la moartea lui Barbu Ștefănescu-Delavrancea (boala și suferința acestuia sunt prezentate pe larg în paginile jurnalului), a venit personal pentru a aduce flori și a prezenta condoleanțe familiei îndoliate. Și totuși, Dona nu are nicio rețineră în a accepta alimente de la cea care „își dă mânușa sau mâna la pupat oricui și recoltează ceva pentru vanitatea ei”. Chiar și despre doctorul Cantacuzino, aflat într-o inspecție, spune că a venit ca să se afle în treabă (i se dă „praf în ochi”; nu este în stare să facă observații legitime pentru că a fost ospătat și lingusit de prefect).

Când ia pe cineva în colimator, doctorul Dona îi poartă „sâmbetele” mult și bine. Este cazul unei doamne, soție de politician, cu care a avut o serie de neînțelegeri. Aceasta apare în diferite momente ale narațiunii, pe parcursul unei bune părți a jurnalului, fiind numită „bivoliță antropofagă”, „nana Caca”, „Kakanaky”, „Kakanimi”, „Cacachichi”, „Kakapipi”, „bestia de Kikicaca”, „Kakapișnița veninoasă și ordinară, cămilă turbată și hodorogită”, „scroafa de Madam Kiki”.

Cartea nu este recomandată celor cu stomacul sensibil, pentru că autorul are destule intervenții în care prezintă, aș putea spune prea descriptiv, anumite „peisaje” cu care intră în contact (vizual, tactil sau olfactiv). Un singur exemplu: „la unicul closet e o murdărie fenomenală, atât baba de 95 de ani cât și ceilalți fac pe delături, pe jos, și șterg cu talpa, cărându-l (pe ăla gros) pe sală, și noi, forțamente, trebuie să-l mai terciuim prin întunerecul sălii, și soldatul îl ia și el pe tălpi și-l șterge prin odaie (...) Ștergători de picioare nu se află, pe scara comună e o murdărie ecoeurantă, zace câte o flegmă cât ficatul, câte o murdărie pe treaptă, până se pulverizează, și-i înghițim tot noi praful în care s-a transformat”.

Pata de culoare (la propriu): jurnalul are numeroase ilustrații, cuprinzând acuarele și desene realizate de Niculina Delavrancea-Dona, care, majoritatea, o reprezintă pe fiica doctorului Raul Dona.

Dr. Cornel Constantin Ilie